

Рік VIII.

Р. 1899 кн. III.

Т. XXIX.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ХРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWŠKYJ

VIII Jahrgang.

1899, III B.

B. XXIX.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка,
під сарьдом К. Беднарського.

Рік VIII.

Р. 1899 кн. III.

Т. XXIX.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWŠKYJ

VIII Jahrgang.

1899, III B.

B. XXIX.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Україна після 1654 року.

Історичний начерк **Л. Ч. Шувалов** *Л.*

Вступ.

Україна-Русь витримала на собі всю тяготу перехідної доби, яку переживала в XVII віці Річ Посполита. Віймові обставини, в яких пробувала тоді Україна, привели до того, що виплутуючись з невідгідних для себе рамок Литовсько-Польського королівства, вона піддала ся чарам, що звичайно має усяка політична сила в періоді свого росту, і злучилась року 1654 з Московською державою, що була такою могутною силою. Московська-ж держава встигла за дальші сто років приладити Україну майже до тих порядків, які були в ній в часи перед повстанем Богдана Хмельницького.

Не можлива річ була лишати ся Україні XVII віку в звязку з Польщею. Після Люблинської унії (1569) на всі руські землі в. кн. Литовського мали ростягати ся польські кріпацькі порядки. Усюди по місцях, де жили вільні селяне і козаки, з'явились польські пани і, покликуючись на кріпацьку практику Польської держави та на видані їм королівські грамоти, почали збирати з селян різні податки. Прихід польських панів особливо був важким за для народу, що жив за р. Росю, у хліборобській країні, котру два попередні віки шляхта не вважала за добру для життя — раз через розмірну близькість її до татарських кочовищ, а в друге і через те, що в XVII віці зручнійш було жити в лісових місцях, бо хазайство велось лісове, ловецьке, пчільницьке,

Статя ся написана кілька років тому, але надруковано було з неї тільки розд. III (по російськи). Хоч потім прибуло дещо нового матеріалу, а подекуди погляди автора вимагають де в чім поправки, ся статя, на наш погляд, може бути корисною, за браком подібних оглядів в літературі. Фед.

а не хліборобське*). З початку-ж XVII віка, як підупали попередні жерела хазяйства, треба було прийматись до хліборобства, тим більш, що на продаж зайвих продуктів саме перед тим було придбано такий приморський пункт, як Гданськ. А як землі за Росю, що до ґрунтів, були далеко зручніші до хліборобства, ніж землі Подіся, то й не диво, що саме сюди посунулись шляхтичі після того, як їм стала ясною ся економічна криза. Їх тоді вже не лякала близькість до Татар: селяне, що тут жили, обернувшись на козаків, були Татарам острахом, а ще до того в сумежних степах жили тепер запорожські козаки, котрі не допускали Татар безкарно нападати на Київщину, Браสลівщину, Волинь і Поділе. З'явившись в насиджені селянські кубла, придбавши добро чужим коштом — коштом козаків, шляхтичі почали вимагати і від селян, і від козаків абсолютного підданства своїй панській волі. По устрою Польської держави вільних селян зовсім не могло бути в краю, а козаків з часу Стефана Баторія тільки всего і лічилося, що 6000**). От воно і зрозуміло, що уряд Річи Посполитої не міг не переводити закріпощення і селян, і усіх нереєстрових козаків отсим шляхтичам, що приходили в сей край. Відсіля-ж то й іде початок козацьких та селянських повстань, що скінчилися рішучим заміром Українців нарешті розірвати усякий звязок з Польщею та з'єднатись з Москвою.

Та не одні соціально-економічні обставини підопхнули Україну на таке діло. Перехідна доба, яку переживала Польсько-Литовська держава в XVII віку, дала себе знати ще й релігійними утисками над православними з боку католиків. Силкування зробити в Річи Посполитої міцну державу довело короткозорих польських політиків до того, що вони прийнялись запроваджувати в краю єдину віру, через що повинно було наче-б то настати і повне єднання всіх народів, що склали державу. На дісідентів підняв ся усюди утиск в краю, а задля найбільш численної частини з їх числа — задля православних було ужито церковної унії. Одначе козаки і селяне ворожо зустріли заходи, і повстання їх проти Річи Посполитої від сего і мали характер повстань не тільки соціально-політичних, але і релігійних. Грубі

*) Антоновичъ В. Б. Київъ, его судьба и значение съ XIV по XVI ст. „Київ. Старица“ 1882, кн. I, стор. 31.

***) Ш. автор приймає тут традиційну Баторієву реформу; в дійсності було з нею jinakше, див. Записки т. XXII — Причинки до історії козаччини. *Ред.*

порушення вільності віри зі сторони польського уряду, що виявлялись в усяких утисках православного духовенства, в заборонах вибирати нових священників замість тих, що вибували і т. и., дуже гостро почувалось на Україні. Безмірно висою через се, ніж Річ Посполита, з'являлась тоді Українцям Московська держава, де релігійних суперечок наче-б то і бути не могло, де й сам цар був православний. І от, коли Хмельницькому довелось розмірковувати, з яким сусідом найзручніш усього було-б з'єднати ся за для дальшого життя, то він і вибрав Москву. А про те не можна не бачити, що найбільш Українців до Москви тягла її політична сила, яка зростала що дня все більше і більше.

Заразом з Україною 1654 року прийшло під Московську залежність і Запороже. Козаки, що складали його, були переважно втікачі з України, віри православної. Зрікшись родини і живучи грабуванням та степовими промислами, вони оселились там, куди ще довше не досягала власть польського уряду, аніж у країні за Росю. Помалу вони завели у себе вільну спілку, вояцьку державу, і на чолі її був кошовий, якого вони обирали раз на рік. Не підпадаючи важким порядкам Польсько-Литовської держави, Запорожці ніколи одначе не розривали звязків з українським людом, опанованим сими порядками. Горе України було й їх горем, вони були речниками народньої маси, до котрої самі належали до часів мандрування на Запороже. Війни їх з Татарами та Турками теж були їх службою за для свого народу; до сеї-ж війни з невірними їх заохочували часами і польські королі, даючи їм платню та привілетії. Після-ж того, як виявилась та ворожнеча поміж українським людом і шляхетно-католицькою Річю Посполитою, Запорожці виступили палкими проводирями українських народніх повстань. Поміж їх перебували люде, що страшні були Туркам, як Петро Конашевич Сагайдачний, і такі діячі антипольських реакцій, як Павло Михайлович Бут, на призвище Павлюк, як Богдан Хмельницький та инші. Хмельницького і в гетьмани було обрано на Запорожі, з ім Запорожці воювали проти Поляків і заразом з ним вони піддали ся Москві з своєю територією. Границі „Вільностей війська Запорожського“, себ то земель, що занято було членами запорожського товариства, не були край од краю ясно визначені ні до 1654 року, ні пізнійше. „Вільности“ сі сягали від річок Синюхи та Тясьмина аж до татарських володінь, а де була границя сих останніх, теж не було відомо. Запорожці меньш

Українців чарували ся силою Москви, одначе і їм часами не були зовсім чужими сі чари.

В історії такі чари сьвіжої політичної сили, подібні тому, як се ми зазначили на Україні і по части на Запорожю що до Москви в XVII віці та й пізнійш, се зовсім не виїмковий факт. Усяка політична сила, що почина виростати, завжди звертає на себе увагу і часом вона приймає в очах людей величезні, незвичайні розміри. Що з того, що подібна сила не завжди відповідає тим ідеальним бажанням, які до неї ставлять ся, що не завжди вона задовольє потреби, які повинна вдовольняти. Такі темні сторони звичайно забувають ся, коли не всіми, то хоч народніми масами, особливо коли значінне тієї чи иньшої сили оцінюють ся здалека і коли прикрі прикмети її дають себе знати лише часами. Треба, щоб вже дуже часто з'являлись помилки сієї сили, та й потрібна дуже значна політична освіта в народніх масах за для того, щоб вони могли її відповідно оцінити. Московська держава, до котрої перейшла Україна, не раз показувала ясно байдужість до України. По части знеохочували її так звані „шатости“ (непевности), часами причина лежала в охоті московського уряду їздити на коні високої політики, забуваючи про те, що робить ся поблизу. І все се одначе аж до кінця XVIII віка не могло знищити тих чарів, котрі в очах Українців огортали державу, що взяла їх 1654 року під свою „високу руку“.

Чотири головні бажання було в українського народу, коли він приставав до Московської держави. Перше — Українці змагались до повного відокремлення від Польщі усїєї своєї території; друге — вони бажали під протекцією Москви задержати автономію свого краю, хоч би тільки в своїх внутрішніх справах; третє — в значній більшості своїй — в посольстві (не в старшині) силкувались вони скинути з себе кріпацтво, і нарешті четверте — бажали вони заховати церковний устрій і практику такими, які вони були в їх, не приймаючи яких-небудь звичаїв, згідних з традиціями Москви.

Саме тоді, як прилучилась Україна до Московської держави, усе се, здавалось, було можливим, одначе житте довело, що думати так було помилкою; від сього не змінилась прихильність народньої маси до Москви; тільки тоді, як дуже вже боляче ставало, вибухало незадоволення, що одначе не виявлялось дуже отверто, хіба в народніх піснях, дуже сумних та иноді занадто

гострих*). Маючи замір прослідити, як і в чому політика московсько-петербурзьких урядових сфер не відповідала бажанням Українців, ми передивимось крок за кроком головні моменти в політиці й діяльності сих правителів що до України, починаючи - від 1654 року аж до повного розцвіту централістичного напрямку за Катерини II.

I.

Після повстання Богдана Хмельницького Україна дуже не хотіла бути під властивістю Річи Посполитої. Острах, що настануть попередні горювання після того, як знову повернеться Україна під Польщу, був щирий. Через се пеклування Московського уряду і за для власних інтересів своїх, і за для інтересів Українців, муіли прямувати найперше до того, щоб затримати під Москвою усю ту частину України, над якою дійсно гетьманував Хмельницький, коли піддавав ся в московське підданство, а друге і до того, щоб придбати Волинь, Поділе та Галичину, себ то ті українські землі, над якими Хмельницький тоді, як прилучав ся до Москви, вже не мав влади, але вони були споконвіку українськими і входили в круг емансипаційних планів Українців XVII в.

Старий гетьман дуже добре розумів сі найближші мети; їх досягнути мав московський уряд разом з козаками. І ось, приймаючи присягу на вірність цареві 6 січня 1654 року в Переяславі, гетьман переказує бояринови Бутурліну і иньшим московським послам бажання своє і козаків, аби посла царські теж заприсягли, що московський уряд не віддасть Україну Польщі. Але-ж Бутурлін, звісне діло, присяги такої вирік ся, кажучи, що тільки самі підданні заприсягають цареві, і що коли польські королі заприсягали козакам, то се через те, що вони не були самодержцями та і слова свого не дотримали, „на царське-ж слово зміни не буває“. Московські послы, звісно, тоді думали, що і без присяги з їх боку все одно Україну, що приетала до Московської держави, не віддадуть Польщі. Їм тоді хотіло ся тільки позбутися змагань, що не личили, на їх погляд, царській величності.

А про те пізнійші факти виявили, що острах Хмельницького, щоб Україна не вернулась хоч би одною тільки частиною

*) Нарід часом дуже конкретно виявляв своє незадоволення Московною — пригадаймо розрухи по Чуднівській катастрофі. *Ред.*

своєю до Польщі, був не марний.) Польща не хотіла мирити ся з утратою України, і вже в року 1654 між Поляками та московською державою повстала війна. Король Ян Казимир був дуже заклопотаний, бо на його заразом напала не тільки Москва, але ще й Шведи. Цар Олексій міг би тоді, як що не зовсім, то всеж хоч частиною вволити бажання Українців, що піддалися йому, та одірвати від Поляків хоч деякі руські землі, що підлягали ранійше Хмельницькому. Одначе сього не зробилось: цар пішов на згоду дуже скоро і прийняв її в Вильні 1656 р., бо понав віри обіцянкам польських послів, що його, царя московського, оберуть за польського короля після Яна Казимира. Широкі політичні заміри таким робом відводили царя від найближшої мети, і так і лишилось без усякої уваги одно з самих найщирших бажань українського народу.

Усе се було дуже ясно тоді такому діячеві, яким був Хмельницький. {При перших звістках про виленську згоду він навіть зрікав ся Москви і хотів пристати до Турків: „будемо і під бурсурманським царем — не те, що під християнським“ !*) Обставини примусили гетьмана иншком згодити ся з Шведами та седмигородським воеводою Юрієм Ракочи про розділ Польщі, без участі Москви, що збирала ся по виленській згоді боронити Польщу від її ворогів, як країну, що так чи инакше повинна буде мати за свого короля московського царя. В поміч своїм новим союзникам Хмельницький послав козацький корпус з 12.000 чоловіка. Одначе Польща швидко довідала ся про се тай подала цареві звістку про заміри Хмельницького. Тоді цар послав до гетьмана послів, докоряючи йому за зносини з чужими державами, бо по переяславській умові такі зносини були козакам заборонені; так саме без дозволу Москви козакам було заборонено брати участь у війні з Польщею або з ким иньшим. Але Хмельницький обстав при своїм союзі з Шведами, рішучо бажаючи поправити помилку, яку вчинила Москва; та він уже хорував тоді й слідом умер, не здужавши сповнити своїх плянів. /

Щоб побачити, як багато українських земель після Богдана Хмельницького повернуло до Польщі, визначимо границі України за Хмельницького.

Хоч і дуже в важних обставинах був Хмельницький при Зборовській умові, проте він на її підставі міг уважати собі

*) Костомаровъ. Богданъ Хмельницькій 1870, т. III, стор. 237.

підвласною дуже значну країну на обидва боки Дніпра. {Організуючи підвласну йому територію з воєнного й адміністративного боку, Хмельницький поділив усю Україну на 16 полків; а кожний з сих полків обіймав певну частину, складаючись з полкових та сотенних міст та сел; се були: 1) чигиринський полк, що складався з 19 сотень, 2) черкаський з 18 сотень, 3) канівський з 16 сотень, 4) корсунський з 19 сотень, 5) білоцерковський (не відомо, скільки сотень в йому було), 6) уманський з 14 сотень, 7) браславський з 22 сотень, 8) кальницький або винницький з 19 сотнями, 9) київський з 17 сотнями, 10) переяславський з 19 сотнями, 11) кропивянський з 10 сотнями, 12) миргородський з 16 сотнями, 13) полтавський з 19 сотнями, 14) прилуцький з 20 сотнями; 15) ніженський з 20 сотнями і 16) чернігівський з 7 сотнями*). Простір, що займали усі ці полки, був великий; на захід межою його були ріки Горинь та Случ та Дністер, аж до устя Ягорлика; на північ Припеть, Десна та Сейм; далі на схід границя проходила через вершину Інгула, Інгульця, Тилигула та Куяльника аж по усте Ягорлика. Крім того сюди-ж треба прилучити і Запорозьку Січу з її безкраїми степами, що простягли ся по обох сторонах Дніпра.

На всі ці землі мав право Хмельницький і після катастрофи під Берестечком і нової згоди з Поляками в Білій Церкві (1651). По новій умові було між иньшим зменшено територію, де могли мати осідок реєстрові козаки, обмежено її самим київським воєводством, тим часом як по зборовській умові се право розтягало ся на воєводство Чернігівське і Браславське; одначе від сего не зменшилась сама Україна і власть гетьмана**). Се можна побачити, порівнявши ті границі, які було поставлено між Україною і Польщею незабаром перед смертю Хмельницького ім і польським послом Беньовским. Таким робом у Хмельницького з Українських земель бракувало під його властю Волини, Поділя та Галичини.

І ось воно так сталось, що Московська держава не тільки не придбала сих останніх земель, але ще і втратила усю задніпрянську, правобережну Україну. Цілий ряд московських заходів знищити автономні права України, запоручені переяславською умовою 1654 року, привели до того, що козацька

*) Максимович Соч. т. I, стор. 665 і далі.

***) Власне зменьшалась, а пізніші пропозиції Беньовского — се иньша річ. *Ред.*

старшина, яка мріяла про шляхетську автономію і через се не лякала ся польських кріпацьких порядків, стали мірковати знов про те, щоб передати Україну Річі Посполитій. Між сією старшиною були і такі діячі, що гаразд знали, до чого вони прямують, люде свідомі, і такі люде несвідомі, що прихилились до чужих наказів. До свідомих гетьманів сієї доби повинно прилучити Виговського (1657—1659), до сліпих прихильників чужих думок належав Юрась Хмельницький та його наступник по гетьманству на правому боці Дніпра — Павло Тетеря. Опираючись на автономні погляди старшини і части простих козаків, гетьмани сі почали тягнути Україну до Польщі. Але сі заходи правобережних гетьманів, починаючи з Юрася Хмельницького, були дуже непевні, бо народ український, як і ранійш, чекав собі ратунку від звязку з православною Московією. Не диво, що поруч з гетьманами, що відхилились від Москви, з'явились гетьмани, що тримались вірних Москві народніх мас і козацьких лівобережних полків. Гетьмани — наказний Сомко і дійсний Брюховецький були сучасники гетьманів Юрася Хмельницького та Тетері і гетьманували на лівому березі Дніпра, зістаючись вірними Москві, хоч Сомко і не мирив ся з її воеводами. При таких обставинах московський уряд навіть після помилок своїх що до вкорочування прав України, все-ж міг би не віддавати України Полякам. Вийшло инакше.

Року 1659, дякуючи Виговському, згода з Польщею була Московією порушена, а року 1660, коли Польща не схотіла згодитись на ті межі, які цар їй пропонував, прийшло ся Москві зламати свою виленську умову з нею і оповістити війну. В сій війні Москві не пощастило. Московське військо, що лишило ся без підмоги Юрася Хмельницького, було розбите Поляками і весь сей похід на Поляків скінчив ся важкою для Москви чуднівською умовою (в листопаді 1660 року). Майже вся Україна повинна була одійти до Польщі, тільки полки переяславський, ніжинський та черниговський не підпадали їй, а полки полтавський, прилуцький та миргородський „було приведено в послушенство“ цареві полковниками переяславським Сомком та ніженським Золотаренком. Таким здобутком не був задоволений Ян Казимир; йому хотілось зовсім знищити справу Хмельницького. Року 1663 король рушив з війском на лівобережну Україну. Йому допомагав Тетеря з правобережними козаками. Одначе королівське військо розбили гетьмани Брюховецький і воевода московський

Ромодановський. А тут ще Запорожці під проводом Сірка та Сулими, що були позаду короля, почали забирати міста на правому боці Дніпра. Через те в 1664 році Ян Казимір повинен був повернутись в Польщу і кинути думку придбати лівобічну Україну. Про се не було мови і в дальші роки, коли гетьманом став на правому боці, замість Тетери, Петро Дорошенко, людина дуже ворожа Польщі та прихильна до народніх інтересів, не менш, як до автономного принципу (1665). Здавалось, що при таких умовах московському урядови було-б тільки згодитись на автономні права, що ранійш було дано Україні, та затвердити Дорошенка гетьманом і лівого берега замість улесливого інтриганта Брюховецького — і знов всі сили народа українського було б злучено на придбанне України-Руси московському урядови. А проте саме тоді Москва почала умовлятися з Поляками, а слідом повсталася й андрусівська угода 1667 року, і по ній межею між Московщиною та Польщею повинна була стати річка Дніпро, Київ з його округою на одну милю повинен був лишити ся під Москвою тільки на два роки, а після сего знов одійти до Поляків, Запороже-ж мало зіставатись в послушности обох держав і служити їм для боротьби з Татарами й Турками. Дуже багато віддавала Москва Польщі. Саме через се український народ був незадоволнений, а проте віра його в силу Московської держави і в її користь для України від сього не стралилась. Сам Петро Дорошенко, як побачимо, був прихильником такої віри.

По андрусівській угоді Дорошенкови, яко гетьману правобічної України, треба було зректись гетьманства обох боків Дніпра, і лишаючись на правому березі вигадати собі який небудь *modus vivendi* з Польщею. При умовах з Поляками він одначе виявив дуже щиро автономічні змаганя, і Поляки через се воліли підтримувати иньших гетьманів — перше Суховія, а потім Ханенка, що виставляли Запорожці. А Запорожці за увесь час усіх сих розрухів не мали ніякої консеквентної політики. Під впливом таких людей як Сірко встоювали вони то за Москву, то за Поляків, то навіть за кримського хана. Дорошенко, як тільки з'явилися запорозькі претенденти на гетьманування, почав думати, що треба оперти ся йому на Москву, сподіючись вернути ся до переяславської умови; але Москву спиняла тоді андрусівська умова з Польщею, і бояре іменем царя Олексія відповіли Дорошенкови порадою, щоб він „на користь України, як вимагає андрусівська умова, був щирим підданим польського ко-

роля". Тоді Дорошенко наваживсь прилучити Україну до Турків на тих самих умовах, на яких пристали до неї Молдавія та Валахія. Туреччина не виреклась прийняти Україну і послала Дорошенкови військо для боротьби з його супротивниками за гетьманування на правому боці — Суховієм та Ханенком. Під час цього приходу Турки взяли Камінець (р. 1672), обложили Львів. Зляканий ними польський король Михайло Вишневецький скоріш пішов з ними на згоду в Бучачі і в сій угоді він зрік ся на користь Турків Поділя і Київського воеводства. Угода ся начебто розв'язала руки Дорошенкови. Приставши до Турків він і до 1672 року усе добивав ся московського підданства, після ж 1672 року, коли московському уряду нічого було лякатись зломати андрусовську угоду, бо більшу частину правобічної України віддав Туркам сам польський уряд, він почав дуже наставати до московського уряду з своїм проханням. Україна позбула-б ся багато лиха, коли-б московський уряд, признаючи справедливість доводів Дорошенка, згодив ся потвердити його гетьманом обох боків Дніпра. Алеж самостійність Дорошенка та його завзяте лякали московський уряд. Гетьманом на лівому боці Дніпра, замість вбитого козаками Брюховецького, що зрадив народнім інтересам, було обрано не Дорошенка а Многогрішного, а по нім наступив року 1679 Самійлович. Самійловича на Переяславській раді оголошено гетьманом обох боків Дніпра, і він тоді почав воювати з Дорошенком, Турками та Поляками. Сі невпинні війни докінчили руїну правобережжя. Пять років тяглась тут війна. Противником Самійловичу до року 1675 був з боку правобічних козаків Дорошенко, після ж року 1675 він зник з політичної арені і сам особисто присягнув Москві, а на правому боці його заступив яко гетьман з руки Туреччини знову Юрась Хмельницький. Скоро Туреччина стала мати ворогами знову тільки Москву та Самійловича, бо 1677 року Польща знову, вже за Яна Собєського, під Журавном, погодилась з козаками, і по сій угоді більшість Київщини лишила ся козакам, що належали до Польщі, а Чигиринщина та Запорозька Січа зістались під Турком.

Пеключись вишerti Москву з Самойловичем з правобережжя, Турки дуже завзято воювали цілих три роки — 1677, 1678 і 1678, тільки року 1680 почались переговори, що закінчились двадцятилітнім перемир'єм у місті Бахчисараї з січня 1681 року. По сій умові рішено було, що Дніпро має бути межею поміж Московською і Турецькою державами; Київ з містами Васильковим, Трипілем і Стайками зіставав ся під Москвою,

а від Київа до Запорожа міст не будувати. Остання умова висловлена була дуже виразно; після обіцянок засилати Туркам данину так, як се показано в старих грамотах, в умові стояло: „протягом двадцяти років перемиря від річки Бога до річки Дніпра султанови та ханській величествам знову міст своїх не становити і старих козацьких зруйнованих міст та місточок не поправляти; царського величества втікачів не приймати, ніяких осель на згаданих козацьких землях не заводити, лишити їх пустками“. Про Запороже в сій умові говорила стаття пята; там було прописано: „запорозькі козаки лишають ся по стороні царського величества, султану і хану до їх нема діла, під свою державу вони їх не перекликають“. Окрім того в третій статі, признаючи кримським, очаківським і білогіродським Татарам права кочувати по обох боках Дніпра на степах коло річок та їздити для кінського корму і звірячого промислу, та умова говорить про козаків місцевих і запорозьких, яко ближчих сусідів Татар: „зі сторони царського величества низовим і місцевим козакам, війська запорозького промисловим людям плавати Дніпром і по всіх степових річках по обох боках Дніпрових для рибальства, браня соли і за для ловецького промислу їздити вільно до Чорного моря“. Коли опісля прийшло ся для затверження умови обернутись до самого султана, то він всего, що доторкаєть ся Запорожа, не схотів внести в умову. Москва мусіла уступити. Умова була прийнята такою, якою її приймав султан.

Як бачимо, Московська держава після тих довгих компаній не зробила нових придбань від Турків, що заступили місце Поляків, і лишила ся при андрусовських умовах. Окрім сего відносини до Поляків лишали ся зовсім не визначеними. Тільки року 1686 була уложена згода з Поляками, що хотіли разом з австрійським цісарем Леопольдом і Московою рушити против Турків. Головні умови сії згоди, що дотикали ся України, були ось які: „1) містам Чернигову, Стародубу, Новгороду Сіверському, Почепу і иньшим, також і всій Україні по сей бік Дніпра зо всіми містами, селами і осадами, а за Дніпром — Київу з землями, що тягнуть ся між річками Ірпенем та Стугною з містами Васильковим, Триполем та Стайками зо всіма осадами, що до їх належать, лишати ся на віки під Московою. 2) За порогами Дніпра в Січі, Кодаку та в иньших місцях на Задніпрю аж по усте річки Тясьмина в Дніпро і до Чорного ліса усім тутешнім козакам лишити ся на віки під Московою. Нарешті 3) зруйновані міста, що тягнуть ся від містечка Стаєк

у низ Дніпра аж за річку Тясьмин, Ржищев, Терехтемирів, Канів, Мошни, Черкаси, Боровиця, Бужин, Вороновка, Крилів і Чигирин до дальшої постанови повинні лишати ся порожніми“.

Як бачимо, андрусовська угода лишила ся в своїй силі. Правобічну Україну знов було записано за Польщею так само, як і в андрусовській угоді, тільки до Москви відійшло тепер усе Запороже, хоч воно року 1667 було під власттю і Москви і Річи Посполитої. Правда, на початку XVIII віку був час, коли правобічна Україна належала до Москви, але час сей був не довгий, та й справа ся не була тоді юридично оформлена.

Пустиню, що повстала межі Дніпром та Дністром по бачисарайській та бучацькій умовам, вже при кінці XVII віка почали оселяти збігці з Лівобережної України. Отсими збігцями надумав покористати за для своєї мети польський король Ян Собеский. Складаючи з них козацькі полки, він мав від них поміч для боротьби з Турками. Задумали ними покористатись і польські пани, що знов понаїздили на Україну, відкиля повтікали вони після Хмельничини. Уставляючи свободи на певні часи, пани почали принажувати до себе усяких бурлак з лівого берега, і як проминали речинці свобод, вони знову приймали ся на їх накладати усякі повинности. Не довго було чекати і усяких утисків православної віри з боку католиків. Так то воно і стало ся, що сим новим полкам, що мали на чолі полковників винницького Самуся та білоцерковського Палія, прийшлося не тільки воювати з Турками, але ще і ратовати ся від ріжних шляхетських утисків.

Сі полки і їх територію року 1704 опановав лівобережний гетьман Мазепа, з'явившись на правім березі Дніпра. Мазепі дуже не до вподоби був демократичний напрям Палія і те, що з лівого берега тікало до його багато українського люду. Палія по наказу гетьмана було вхоплено і заслано на Сибір. Володів Мазепа, а з ним і Москва правобережем після сего цілих 8 років, аж до 1712 року. Сього-ж року по прутській умові з Туреччиною російський цар Петро I з'обов'язав ся знову обернути в руїну усю правобережну Україну та почав з неї перегоняти людей на лівий берег, щоб передати її Польщі. Тоді було оголошено царські універсали до правобічних мешканців, що наказували всім неодмінно переходити на лівий берег Дніпра. „Як що, — наказано було в універсалі, — хто з козацької старшини і селян, також з духовного і посполського чину з'явить ся супротивником, то їх безпремінно виженуть з їх осель військом його

царського величства, яко супротивників царської волі, без жадного милування огнем розруйнують“. Таким робом відновлено межі умови 1686 р. Вони тримали ся аж до кінця XVIII віку; ще року 1782 Катерина II наказала межувати границі з Польщею по трактату 1686 року.*) У XVIII віку за Анни Іоановни було постановлено і межі з турецькими та ординськими володіннями, і до них з боку Московщини прилучились „вольности війська запорожського“. Вольности сі мали такі границі, як се видно з карти де Боскета, зложеної року 1740: на північ — р. Синюха, що тече у Бог, приток її Чорний Ташлик і приток Дніпра Самоткань, далі з лівого боку Дніпра — річки Орель і Північний Донець; на сході — лівий берег р. Кальміуса до Азовського моря; на південь — землі Джамбулацької погайської орди від гирла Берди аж до гирла Конських Вод; на південний захід — линія від устя Буга в Дніпровий лиман вздовж по Бугу до бужського запорозького гарду (варті для оборони) і далі до Синюхи.**)

Порівнюючи межі України року 1654 з межами року 1686 ми ясно бачимо, що горячі бажання Українців не бути під владою Польщі не знайшли собі в московському уряді прихильности: московський уряд не дбав про сю мрію Богдана Хмельницького і його сучасників і наступників.

*) Андриєвскій А. А. Матеріали Київ. Губ. Правл. Вып. IV. стор. 1—40.

**) Скалковскій — Історія Новой Сѣчи. Т. I. Стор. 41, 42; т. II стор. 112—114, 136—138.

З початком сього року Наукове Товариство ім. Шевченка, а також і декотрі поодинокі члени його дістали запрошення на київський археологічний з'їзд, що має бути від 1 (13)/VIII до 20/VIII (1/IX) сього року. З огляду, що в регуляміні з'їзда іде мова про допущення словянських язиків на з'їзді з поминенням українсько-руського¹⁾, Товариство з поручення історично-філософічної й фільольогічної секцій удадо ся до київського організаційного комітету з запитанням, чи буде допущена українсько-руська мова до рефератів, дебат і видань з'їзда, пояснюючи, що від такого чи иньшого полагодження сеї справи буде залежати участь Товариства в з'їзді через своїх делегатів, і що прихильне полагодженне сеї справи дуже пожадане з огляду на той інтерес, який мають вставлені в програму з'їзду питання для членів Товариства. На се питання Товариство не одержало досі дефінітивної відповіді, приватною-ж дорогою відомо, що провідники з'їзда і організаційні комітети — центральний московський і місцевий київський стоять за допущенне українсько-руської мови до рефератів: московський комітет, котрому передав на порішення сю справу київський орік: „По запросу Львовскаго ученаго общества имени Шевченка, постановлено: признавая что украинско - русский (малорусский) языкъ не можетъ развиться отъ общерусскаго языка (?) и близко сливается съ языкомъ украинскихъ губерній Имперіи, — не выдѣлять его какъ особый языкъ въ группу другихъ славянскихъ языковъ и допуститъ чтение рефератовъ на этомъ языкѣ въ обыкновенныхъ засѣданіяхъ съѣзда наравнѣ съ докладами на рускомъ языкѣ. Что же касается до печатанія докладовъ, то такыя могутъ быть допущены лишь въ чисто (?)-русской передачѣ на страницы „Трудовъ“ съѣзда“. Одначе з причини veto, заложеного ректором київського університета (в будинку його мають відбувати ся засідання з'їзду), справа пішла вкінці на рішення міністра освіти і досі не порішена. Супроти сього члени згаданих секцій Товариства на засіданню 4 (16) червня постановили: не брати участі в з'їзді, наколи справа українсько-руської мови не буде користо полагоджена, і в такім разі видати призначені на з'їзд реферати в осібнім томі Записок, з відповідним поясненнем, в осени сього року.

¹⁾ В точці 29 правил сказано: „Всѣ разсужденія и пренія въ засѣданіяхъ съѣзда, какъ общихъ, такъ и частныхъ по отдѣленіямъ, происходятъ на рускомъ языкѣ, но Ученый Комитетъ можетъ назначить особыя засѣданія на французскомъ, нѣмецкомъ и южныхъ и западныхъ славянскихъ языкахъ“. Товариство запитувало комітет: чи під назвою „русский“ регулямін розуміє тільки великоруський язык, чи обіймає нею й українсько-руський; як ні — то чи не розуміє він українсько-руську мову в числі тих „полуднево і західно-славянських“?

ЗНАДОБИ
ДЛЯ ПІЗНАНЯ УГОРСКО-РУСКИХ ГОВОРІВ.

ПОДАВ

ІВАН ВЕРХРАТСКИЙ.

[Далі].

Неопреділений може иноді заступити ціле реченє пр. не мож ся там навертати, удкы раз ся зарікати I. (= не можу до того навернути ся, від кого я вже раз зарекла ся).

яти, іміти (імати ся) уживають ся з неопреділенником для означеня розпочатого дійства: імії бїгнути, яї кричати; подїбно ладити з неопреділенником для означеня знаміреного дійства пр. вброн хваліти ся ладїї гблосом VIII. der Rabe wollte mit seiner Stimme prahlen (war im Begriffe seine Stimme hören zu lassen). — ще я лажу єдну прїсловку казати Вл. ich beabsichtige (ich nehme mir vor) noch ein Sprichwort zu sagen.

Приложник яко придаток (а також приложниковий заїменник або числівник) може стряти сперед сущника, котрого ближе опредїляє (великий сад, високий дуб, подібна челядіна Лв. schöne Frau, висока гора, жбўтоє прїя, інакый лист, другое дїло) або також і послї сущника пр. Сидїть гблуб на конари сївыи і чубатый Д. auf dem Ast sitzt eine graue und gehaubte Taube. — I тогды каже йому царь пресвітлый VIII. Und dann sagt ihm der erlauchte König. — Бог мїлостивый посмотриї на мене Пу. der barmherzige Gott berücksichtigte mich (in meiner Noth). — Чоловік скупый дуже твєрдо избїрать, ай бо мало хоснє VIII. ein geiziger Mensch sammelt sehr eifrig, doch zieht er von dem Gesammelten wenig Nutzen. — лем єдну нуту заспїваме пану великомбжному Стр. nur eine Weise (ein Liedchen) werden wir hochgebornem Herrn vorsingen. — чєрез поле мадїрськовє ішло вбсько цїсарськовє Пу. Durch's Magyaren-Land zog das kaiserliche Heer. — коли на ся вбзьме кошулічкку бїлу Лв. wenn er sein weisses Hemd anzieht. — тогды покличє гблосом інакым VIII. dann rief er mit geänderter Stimme. — кєдь бы у тя і гблос такый красныи VIII. hättest du auch eine so schöne Stimme! — А єдєн дїдо старбїй наклаї огонь ай далєко уд нас I. Und ein alter Greis schürte Feuer aber weit von uns entfernt. — указїї першому цєрьков таку высбку, што на свїті такбїи не бїло I. er zeigte dem ersten eine so hohe Kirche, dass auf dem ganzen Erdenrund eine höhere nicht zu finden war. — заслужїли рыбу єдну VIII. sie verdienten einen Fisch.

Коли придатками бувають заїменник і приложник, то може заїменник покласти ся межи приложником і сущником пр. люббый наш пане! Пу. unser lieber Herr! — або також може заїменник стояти перед приложником ставлєним сперед або послї сущника пр. мбї люббый татко і ма любба матка Пу. mein lieber Vater und meine liebe Mutter! — мамка моя старєнкая! Лв. meine alte

Mutter! (порівнай у Шевченка: Місяцю мій ясний! — Ой Дніпре мій, Дніпре широкий та дужий!) — або кладе ся заіменник, суцник, приложник пр. сокотіти бѣло свѣй вѣнок зелѣный. — такій хлѣпик любый. — така дѣвка чѣтава. — якій сесѣ легѣнь красный! — якѣ на менѣ велѣков лѣстя ВШ.

Заіменник може класти ся яко придаток також і після суцника пр. а тут тѣрко наш лежить Пу. und hier liegt unser scheckige Hund begraben.

Заіменник вказний стоїть перед привластним, яко придатки тому самому суцнику пр. што ты пошла пообзирати того нашого загубителя Д. dass du hingeflogen, um nachzusehen, ob dieser unsere Erzfeind (Vernichter) noch am Leben sei.

твѣрды в значеню: високостепенный, hochgradig пр. твѣрда мѣлость Лв. innige Liebe.

твѣрдо в значеню „дуже“. пр. твѣрдо добрый дождж sehr guter Regen; твѣрдо худѣбный чоловік sehr armer Mensch; твѣрдо люта дзвѣрь sehr grimmige Raubthiere. — твѣрдо красны або твѣрдо фѣйный керт sehr schöner Garten. — Рѣвно і при глаголах: твѣрдо пѣти = дуже пѣти stark trinken; твѣрдо убѣти = дуже вибити stark schlagen, hart schlagen; падаў дождж твѣрдо I. der Regen fiel in starken Güssen herab. — Сам присловник твѣрдо може степенувати ся присловником дуже або горѣзд; пр. дѣже твѣрдо sehr stark. избѣратъ дѣже твѣрдо ВШ. er sammelt sehr eifrig. — горѣзд твѣрдо Гр sehr viel, sehr stark.

дуже кладе ся перед приложником чи присловником, котрого значенє степенує, або після них пр. дуже весѣлый, дѣже тяжко. — великій дѣже лѣс ein sehr grosser Wald. — што пан превелѣбный такій смутный дѣже? ВШ. warum ist der hochwürdige Herr so traurig? — далѣко дѣже є тотѣ крайна Пу. sehr weit entfernt liegt dieses Land. — то чѣснѣ люде дѣже ВР. das sind sehr ehrliche Leute.

Межи дуже і приложник може також глагол класти ся пр. увѣдыў, што поп дѣже є смутный ВШ.

Межи суцником і приложником кладеним сперед або після суцника можуть також инші доповненя стояти пр. о, велѣка тут є смѣтость Пу. о, hier herrscht eine grosse Trauer! — вже сѣмнадцять рѣков, што вѣйна тут бѣла велѣка Пу. es sind schon siebzehn Jahre her, als hier ein grosser Krieg wüthete.

Коли приіменник стоїть межи частицею май а приложником, тогдѣ степенує ся понятє приложника: май заступає тогдѣ присловник дуже пр. вѣрон ұлѣтыў май на высѣков дѣрево ВШ.

der Rabe flog einem sehr hohen Baume zu, wo er sich setzte. — лисіця увідыла, ож вóрон май на высóковe дeрево сыў йіста VIII. der Fuchs merkte, dass der Rabe sich auf einen sehr hohen Baum gesetzt hatte, um sein Mahl zu verzehren.

(май до твореня другого і третого степеня приложників і присловників гл. на стор. 56. 57.).

Сама частиця май при глаголі уживав ся для вираженя дїйства в усиленім степені пр. Кóлько бýло хлóпцýв, тебе-м май любýла Лв. Wie viele Burschen auch waren, dir allein habe ich meine heisseste Liebe geopfert.

Присловник мáло в угорско-руск. в значеню галицкого „трóхи“ „трóха“ „дрóбку“ (місцево в Самбiрщинi) — i deminut. мáленько = галицк. „трóшки“ „трóшка“ (у Гуцулiв: „трiшки“) „дрiбочку“ (місцево в Самбiрщинi) може бути передставним (praepositiv) або послiставним (postpositiv) що до приложника або другого присловника, котрый близше означає пр. мало сiвий etwas grau, graulich. — мáло колькáвый etwas stachelig. — мáло глухýй Пу. etwas taub. — мáло кваснýй etwas sauer, säuerlich. — густýй мáло etwas dick, dicklich (von Flüssigkeiten. — доўговiстýй мáло etwas länglich. — мáло доўже etwas länger. — шiре мáло etwas breiter. — мáленько дáле etwas weiter. — мáленько швiже etwas schneller. — дáле мáленько etwas weiter. — боржi мáленько etwas schneller.

мáло при глаголах пр. станьте мáло halten sie ein wenig auf. — чекáйте ня мáло warten sie ein wenig auf mich. — мáло погóстити (когóсь) Стр. ein wenig aufwarten, ein wenig bewirthen. — мáло перекваснýти Бч. МЛ. ein wenig sauer werden. — мáло похотýсь Стр. er bekam ein wenig Lust. — ждаў мáло Би. er wartete ein wenig.

genitivus partitivus (рiдник частний) при присловнику мáло пр. покладýт до хлýба мáло мнýса geben Sie zum Brot ein wenig Fleisch hinzu. — дáйте мáло огнi розклáсти geben Sie einige Glühkohlen zum Feuerschüren. — дай мотýзкы мáленько gib ein Stückchen Strick her. — посýти мáленько сóли streue ein wenig Salz. — мáло пáленкы ўпáў = трóхи горiвки выпив er trank ein wenig Branntwein.

еднi — еднi = alii — alii пр. люде лýзуть рiтлами (драбiнами): еднi горi, еднi долý die Leute steigen an Leitern: die einen hinauf, die anderen hinab.

дрýгýй, дрýга, дрýгоє або другýй, другá (я), другóє = secundus (отже властиво nomen numerale ordinale) уживав

ся також в значеню заіменника неопреділеного (pronomen indefinitum) = alius, alia, aliud нпр. Мұшу іті іс сього краю, Іс сього краю у д р ў г ы й край Лв. (піснь) ich muss aus diesem Lande gehen, aus diesem Lande in ein anderes Land. — Ой жаль мїны б ўде, в ѳзъмуть д р ў г ы л ўде, та м ѳя не б ўде Лв. Betrűbt wird mein Herz sein, ein anderer (wörtlich: andere Leute) wird sie in sein Haus führen, mein Eigen werde ich sie nicht nennen. — К ѳбы моя м ѳмка здор ѳва, б ўде в м ѳне д р ў г а кор ѳва ВШ. Mőge meine Mutter gesund leben! ich werde eine andere Kuh haben (d. h. die Mutter wird eine andere Kuh kaufen). — Ёд ѳн Ф ѳд ѳр іш ѳў із в ѳзом на д р ў г о е с ел ѳ ВШ. ein gewisser Theodor fuhr mit dem Wagen in ein anderes Dorf. — Я тя лїшу, дасть ти пан Б ѳг д р ў г о г о Лв. ich werde von dir scheiden, Gott wird dir einen anderen (Freier) geben. — Д р ў г ы л ўб ить, м е н ѳ н ѳ х ѳе, п е р е р в ѳ с я м ѳ е с ѳ р ѳе ВШ. andere liebt er, mich mag er nicht, mein Herz bricht vor Leid. — А д р ў г ы ш ѳт аны там пообста в ѳли в г ѳроды і пос ѳд ѳли соб і на столиц ѳ і там прилипли Пу. andere Teufel hingegen sind in der Burg zurůckgeblieben und nachdem sie sich auf ihre Sessel gesetzt hatten, blieben Sie an denselben haften. — б ѳў б ы с ь д р ў г ы м п ѳг ѳт ѳм за ц ѳря ВШ. du wűrdest őr andere V ѳgel herrschen (wörtlich: anderen V ѳgeln wűrdest du K ѳnig sein). — два ў г л и к ы г р ѳни б ўдуть а д р ў г ы й і два г р ѳши Д. zwei Kohlen sind zum Glűhen verwendbar, die zwei anderen werden Geld abgeben (Geld erzeugen).

Часом має д р ў г ы й таке значене, як „прочий“ пр. а д р ў г о е, ѳстанок, дяк соб і в ѳз ѳ ВШ. = und das Ūbrige, den Rest nahm der Kirchens ѳnger főr sich.

Інколи може не лише числівник єд ѳн, д р ў г ы й, але також трет ь і й (в многім числі) уж ити ся яко заіменник неопреділений пр. Ёдні п ѳли, д р ў г ы г р ѳли, тр ѳт ь і д ѳвк ѳ обни м ѳли Ду. die einen (Burschen) erg ѳtzten sich beim Trunke, andere tanzten (грѳти, ігрѳти eigtl. spielen, hier tanzen), andere umarmten M ѳdchen.

Ускісний падеж від один при підметі один має значене: „другий“ пр. од ѳн до ѳдного говор ѳў О. = один до другого говор ѳў. — говор ѳт п у с т ѳ е од ѳн з ѳдним Кв. = говор ѳть п у с т ѳ е од ѳн з другим. — од ѳн ѳдному помог ѳе = один другому помог ѳе. —

Ёд ѳн уживає ся так, як родівник неопреділений (unbestimmter Artikel) в язиці нїмецкїм. Приміта не славян ьска, мабуть із нїмецкого взята пр. раз б ѳла єдн ѳ вдовиця Стр. аб ѳ гнѳ в ѳвц ѳи за єдн ѳ г ѳру в єд ѳп к р ѳсн ы й с ад Стр. туд ѳ ішл ѳ єдн ѳ д ѳвк ѳ пл ѳт ѳ пр ѳти Стр. д ѳвк ѳ поса д ѳли єдн ѳ г р у ш к у Лв. п о з ѳчн ѳў єдн ѳ ж е л ѳз о, іс к ѳг р ѳм в ѳўк ы і м ѳуть Пу. er lieb ein Eisen, mit

welchem man Wölfe fängt. — подумаў собі, ож вóзьме єднó дéрево і урúбать ги єднóу пáску Пу. — стаў пýла цёрькви кóло єднóго богачá Пу. er stellte sich neben der Kirche bei einem reichen Manne auf. — указаў царь єднóу капúсту I. der Kónig zeigte einen Krautkopf. — Єдén злóдній заломíў ся нúчеў до єднóї хýжи Ду. ein Dieb brach bei Nacht in eine Hütte ein. — Прийшоў воўк ид єднóй воды... напáў єднóу свиню, що пуд бéрегом рýла Вл. ein Wolf kam zum Wasser gelaufen.. er überfiel ein Schwein, welches am Ufer die Erde aufwühlte. — Рослá єднá дýня горí дўбом ВП. es wuchs ein Kürbis auf einer Eiche klimmend in die Höhe.

Коли до сущника доданий приложник яко придаток, то числівник єден зовсím свободноставний себ то може стояти 1) перед приложником положеним сперед сущника або 2) перед приложником положеним після сущника або 3) сперед сущника з приложником поставленим після сущника пр. 1) єдén крáсный сад Стр. ein schöner Obstgarten. — — 2) мáєш пса єднóго тарканíстого Пу. da hast du einen scheckigen Hund. — — 3) прійде у єдén лýс велиkýй і нáйде собі єднó селó Пу. er kam in einen grossen Wald, wo er eine Ansiedelung fand. — газдá ўкопаў у сы́нóх за сы́нними двéрами єднóу яму глубóку Пу. der Wirth grub in dem Vorhause hinter den Thüren eine tiefe Höhle. — надóйшли на єдén лýс велиkýй Лв. sie kamen zu einem grossen Walde.

Число многе від єден (оден) положене перед иньшими числівниками головними принимає значенє заіменника неопределеного виражаючи число приближно пр. ішлисьмо ўже за одні чотыры чáсы = гал. ішлисьмо вже які чотири години, ішлисьмо вже з чотири години wir giengen schon etwa vier Stunden lang.

Місто тóлько наро́ду кажуть часто тóлькый нáрòд пр. як увíднiў тóлькый нáрòд als er das Volk in so grosser Menge versammelt sah; подóбно: ішоў тóлькый свiт er gieng einen so weiten Weg, er gieng so weit. (cf. psl. толикъ тоσουτος, tantus).

Форма повельникова будь кладе ся завсiгди сперед заіменника або присловника пр. будь котрýй, будь якýй, будь чий, будь тко, будь што; будь де, будь куды, будь чим, будь як.

Замiтний також присловник бы-як Лв. = аби як, хоть як; якнебудь.

В значеню „нема“ уживає ся в угорско-руским не є або нýт пр. не є попóнька дóма Лв. = нема etc. = der Geistliche ist nicht zu Hause. — не є тобi пáры в свiтку ВП. du hast keine Lebensgefáhrtin in dieser Welt. — не є с чýбогo жiтi Лв. = нема з чого

жити. — вітру не ё Ир. = нема вітру. — не ё того, що я го любіла Гр. = нема того etc. — черців ужé-к не ё Пу. = черців вже нема. — не ё куратора дóма Лв. = нема старости церковного дома. — —

нѣт у нас великої рѣбы bei uns giebt es keine grossen Fische. — теперѣ ўзьме ся і идѣ лысáми сам, пса нѣт — лем една душá Пу. nun fieng er an seine Reise durch (grosse) Wälder fortzusetzen; den Hund hatte er nicht mehr bei sich — er gieng mutter-seelenallein. — ще тѣже любіти, на ко́го дѣкы нѣт Лв. noch schwerer fällt es den zu lieben, dem das Herz nicht zugewandt ist.

Присловник теперѣ для означеня проминушого часу все послѣставний (postpositiv) пр. рѣк теперѣ vor einem Jahre (ein Jahr ist bereits verstrichen). — гуд теперѣ item. — два гóды теперѣ vor zwei Jahren. — сѣрок рокѣв теперѣ ВР. vor vierzig Jahren (vierzig Jahre sind vorüber). — трѣдцятѣ годѣв (гóдув) теперѣ vor dreissig Jahren (рѣк, гуд... суть то nominativi — рѣчнѣю сѣю впадаѣ уважати яко виметню (Ellipse): рѣк (минаѣ) теперѣ зр. гал. тому рѣк (scilicet: буде, минаѣ).

Раз уживаѣ ся яко сполучник звязковий (coniunctio copulativa), а то щоби виразити нагле дѣйство. пр. А вѣн почáў рубáти срібѣрноѣ дѣрево; раз отворили ся желѣзні ворѣта на тѣм гóродѣ: колѣ пѣчнѣ лызти шаркáнь с того гóрода та д нѣому! Стр. er machte sich daran den Silberbaum niederzuhauen; da (auf einmal) öffnete sich das eiserne Thor der Festung und ein Drache entstieg der Burg und richtete sich gegen ihn auf. — раз отворили пѣч ВР. da öffneten sie den Ofen. — раз когѣт ізлопѣче крѣлами і закукурѣкать ВР. da schlug der Hahn mit den Flügeln und krähte.

Присловник теперѣ, теперѣка може пнодѣ служіти яко частиця сполучна і відповідаѣ тогдѣ майже галицко-рускому: відтáк або вѣмецкому: nun; sodann пр. Теперѣ онѣ там посѣдáли і сидѣли і потѣму онѣ зáчали казáти: ко́бысь нам даў дáшто йѣсти. І теперѣ вун зáчаў казáти йѣм, што ма́у я колáч сырянѣй на тамтѣй стáйї, на комáрнику (што лáдят на сѣхах так як пуд) — я пѣйду etc. Мар. — Теперѣ вун живѣ одѣн гуд, живѣ дрѣгѣй гуд, живѣ трѣтѣй гуд і так жиў до ста гóдув і теперѣ Пан Буг присылáѣ до нѣго смирть Мар. — Теперѣ прѣйде домѣв. Царѣ звѣдуѣ: тко ты ментувáў дѣню? Она кáже: лем кѣчѣш. А царѣ обѣцятѣ дочкѣ дáти за кѣчѣша. Та теперѣка зáмкла ся до своѣйї хѣжи etc. Пу. Nun kam sie nach Hause. Der König fragte: wer hat dich befreit, mein Kind? Sie gab zur Antwort: der Kutscher allein. Und der König versprach seine Tochter dem Kutscher zur Frau zu

geben. Sodann schloss sie sich in ihre Gemächer ein etc. — Тепéрь ідуть лысом опят; прійде до тої хыжки. Тепéрь каже: тут ем ночуваў і тут ня благословіў старинець ббжим словом Пу. Nun giengen sie wiederum durch den Wald; er kam zu jener kleinen Hütte. Nun sagte er: hier habe ich übernachtet und hier hat mich der Alte nach frommer Art gesegnet. —

Займетики (Pronomina).

1. Пень а. — Для вираженя потакуваня або прихвáli (Bejahung, affirmatio) уживають частиці: айно І. Лв. або айло Лв. ja wohl, allerdings також а-як О. — — анде Лв. dort; анде — анде hier — dort. — — а яко частиця сполучна (або: та) пр. а б́ли в сады́ три д́рева. — як рубáў д́рево та ўйшла шаркáнь с то́го гóрода, та хóтыла йогó ізбы́ти а мала шість голóв Стр. — б́ли в мене ще два б́ратя, ед́ен быў Васи́ль, а д́ругый Ива́н, а я быў Миха́льо. — Ча́стйша в угорско-рускім в подібних разях частиця ай і айбо. пр. айбо забáгла ей печені́на а із голубц́в. — айбо чо́у, аж у ды́лу сьть голубц́и, айбо такы́ печені́, што лем й́сти. — айбо пхáу рúку у ту спарú у д́рево, де от́и сьть голубц́и, айбо рука́ не ста́; пхáу голóву не ста́; пхáу но́гу не ста́; айбо імй́ я та зальз ізовсы́м І. — быў де, не быў воўк, айбо д́уже ізго́дныў Вл. На высóкй полонй́нй вóвчарикóв мнóго, Ітй-б мены́ повы́кати, цы не е там мóго? Ай пішла я поны́кати: сиды́ть мóй миленькый, Сиды́ть, сиды́ть, посвы́скуе в листóк зеленькый І.

а, ай, айбо можуть мати також противставне значене пр. Не зáто, не зáто, лы́пша честь, як зláто, Бо зláтом златы́ти, а с че́стьоў ходы́ти Лв. — Ты гада́ла бідú мины́, а ты найшла́ сама́ собі́ Лв. — дау́ть грóши, ай не хóче брати́ Д. — ба́ба ра́ды не дава́ла, ай ід хлóпц́м ісправля́ла І. — чьоло́вик скупы́й д́уже ізб́ирать, айбо мáло хосну́е ВШ.

а в сполуці з частицею же (жь, ж) має значене сполучника часового або условного. аж повечер́е sobald es dámmert. — аж е мнóго ластувкы wenn viele Schwalben sind; — або виключного (con. disiunctiva): голубкы аж б́ли, аж сыви́, аж жоўти columbae vel albae sunt, vel griseae vel flavae.

2. Пень е. З придиховим г служить е яко частиця порівнятельна: ге, ги, гей пр. ци трéба б́лшу кару, ги мóй? Пу. — такы́ пóтята ге пóдпóрткы Лв. — у ракáны гей кáша Г. — ўдумай таку́ кáру, ге-м ти казáла Пу. = видумай таку́ кару, як ем ти

казала. Рідко коли єсть ги сполучником часовим (coniunctio temporalis) пр. ай бо вѡн не туды гадаѹ, ги тѡму потакуваѹ ВШ.

е яко частиця прихвальна переменяє ся в о і прибирає придинове й: йо Я. = ја.

Здвоєне е з втрученим для усунєня роззѣву г служить яко частиця прихвальна: егѣ! ВШ. ja! richtig! so ist es!

(Приставне о в овѡн уважає О. Огоновский яко дейктичне е перед вѡн поставлене в виді о).

е в зложеню з нѣ принимає значєне вказне пр. гѣнѣ - де Бі. dort. — ге-ген-де Пу. dort in der Ferne.

3. Пень тѣ. В угорско-руским рідко уживає ся заіменник вказний той, та (тая), то або тоє (тѣ, та, то; тѣ+и, та+и, то+ю); понайбільше в 1. 4. і 5. пад. ед. і многого числа уживають форм адвоєних тот, тотá, тотó (psl. тѣ, та, то; тѣ + тѣ = тот) асс. sing. gen. fem. тотý, voc. о тот! о тотá! о тотó! plur. тоты. —

З пня тѣ творять ся отеї присловники: дѡтѡль, дѡтля; пѡтѡль; зáтѡль, зáтля; вѡдтѡль, вѡдти, вудти, звудта; тáды Пу.; тѡды; тогды; тѡвды Лв. Стр. ВШ.

Спійний сполучник (coniunctio copulativa) та, тай кладе ся иноді мов переплѣтка перед присудком або підметом в речєню, хоч і мож би той сполучник випустити без шкоди ясноті думки пр. ой я мáмку та не слѹхаѹ ВШ. — казáѹ мены́ та шѹгай молодѣнькый Лв. — такá былá дѣня, що двáдцять і вѡсым сыл та залєглá I. — ай тко тебѣ тай просіѹ, бы ты до нас мед носіѹ? Ир. — не бѣл быѹ ем, почорныѹ ем по гѡрах тай хѡдячи, ой за тобѡѹ бѣла дывко тáрелики тай нѡсячи З.

4. Пень кѣ. В заіменниках і частицях: тко, што, котрѣй, чий, ци (цы), за-што warum; wofür; чим (= нѣм), за-чим (= понеже), чому́, куды́, кудá, де (з к-де, і-де psl. кѣде, čech. kde; в злож. виступає г: ны́-гда, дá-где), дѡкаль, докля, зáкаль, зáкля, дѡкы, пѡкы, чєнь Лв., ачѣй ВШ. = мабуть, може. — кѣбы ВШ. кѡбы ВШ.

Неопредѣлені заіменники і присловники: будь котрѣй, будь-чий, будь-тко, будь-што, дáкотрѣй, дáшто, дáкый; будь-де, будь-куды́; хѡть-котрѣй, хѡть-чий, хѡть-тко, хѡть-да-тко, хѡть-што, хѡть-да-што, хѡть-де, хѡть-куды́, ны́куды́, ны́кудá, ны́гда (нигда), дáгде, з'удкы (з'уткв).

Котрѣй і тко можуть ужити ся також яко заіменники неопредѣлені пр. та снєь грѡш дай тѡму чѡловѣку, котрѣй ничь не бѹде робѣти по слѹжбѣ; — а люде: котрѣ цѣну набивáу (= набивáють), котрѣ курѣли, котрѣ бáру бѣли та в рот брáли іє пѣп ВШ.

diesen Groschen gib demjenigen, welcher nach vollendetem Gottesdienste ganz unthätig sein wird; — und sieh! was die Leute nach dem Gottesdienste treiben: die einen stopften ihre Pfeifen voll, andere rauchten, andere hingegen schüttelten die Tunke aus ihren Pfeifenröhren und nahmen dieselbe in den Mund. — А тко любить грибы, грибы, а тко печеричькы, А тко любить дывчиничькы, а я молодичькы Ир. (співанка). — Най заплачу, комú-м доўжен: комú грóш, комú два, свойий мѣлõй пõўторá Ир. möchte ich diese, welchen ich schulde, bezahlen: den einen würde ich jedem einen Groschen, den anderen je zwei Groschen, meiner Lieben anderthalb Groschen geben — при тім котрий або тко виражає неозначений докладнїше подїл або скúпнї взагалї.

До пня къ належать також частицї часовї: колї, на колї Г., коль, кой, нáкой ВШ. чим Г. кед, кедь, дóкõль, дóкля, пóкõль, пóкля, дóкедь Ир.; колїсь, де-сь-колї-сь (дес-колї-с) Я. дóкы Лв. зáкы Лв. закõль Лв. (пóривнай висше).

Тут також частиця ко, ка (кы, ки, к), що почиляє ся до повельника (в околицях сусїдних Гуцульщинї) пр. дай-ко ми цибушкá Я. — ходї-ко. ходїт-ко Я. — озмі-ко Кв. — пóдь-ко МЛ. — або до присловників: пёрше-ка О. Р. vorerst ужé-к Пу. schon. — тóды-к Пу. sodann. — сюдá-к Стр. — тўй-ка Ир. тўй-кы. — тепёрь-ка Пу. — днёсь-ка Пу. — тáм-ка І. Лв. — вóн-ка Пу. вóн-ка-й Пу. von aussen, ausserhalb.

Часом перед тко, што опускає ся заїменник вказний пр. тко ся на ня сёрдить, не бóду мирїти Ир. = тогó, котрий (або хто) etc. — што зарóбить, уддáсть за пáленку = тоє, што зарóбить etc. — та нáйду я, нáйду, когó я любїла Лв. = найду того, кого etc. — коли-ж говорить ся з особливим притиском, то заїменник вказний не опускає ся пр. Не в тогó, таї не бóде, когó я любїла Стр.

Што яко присловник заступає мїсце присловника „чому“ „для-чóго“ „за-для-чóго“ пр. Мїла, мїла, што думáеш, чóрнї вóчка протирáвш Лв. = чому думаєш etc. — Мáмко мóя Суханьóва, што-сь ми хлóпця одобрáла? Ду = чому-сь менї etc. — Чьóрнї вóчка, што плачете? шўга мóйї не будéте Д. ihr schwarze Auglein, warum vergiesset ihr Thränen, niemals werdet ihr mir angehören.

При заїменнику нѣтко кладе ся приїменник межи частицею нѣ а ускїсним падежем заїменника ко (= psl. къ) пр. нѣ до кóго не зáгнаў er schickte zu niemandem. — нѣ за кым не журїю ся ich kümmerе mich um niemand. -- нѣ дýла кóго не лажу

ich bereite für niemand, н ь і перед кым не ісхыліў ся er beugte sich vor niemand. — н ь і с чь ь го взятї Я. es ist unmöglich Erwerbsquellen aufzutreiben. — тось ня добрі порáдила, бых ся н ь і с кым не вáдила Лв. gut hast du mir gerathen, ich solle mit niemandem Zwist führen.

Иноді повтаряє ся заперечна частиця н ь і пр. н ь і до н ь і чь ь го Я. zu nichts. [Зрівнай бойківске: на н ь і н á що; тут повтаряє ся применник на, місто: н і - н á - що. Подібно повтаряє ся при числівниках применник: платїў по трїдцять по пять золотых стрібérних er zahlte zu fünf und dreissig Silbergulden. — подыліў тотó кїсто на двáдцять на пять дарáбòв er theilte diese Teigmasse in fünf und zwanzig Stücke].

У заїменника неопреділеного хоть дáтко стоїть применник після хоть пр. мóжеш ся удáти хоть за дáкого Пу.

Місто заїменника відносного котрїй в ріжних падежах единичного і многото числа кладе ся також 1) што (що шо) несклонене пр. ломовїй корòль, што гнїздó править у тёрню в траві Г. = котрий etc. — ястрябы, што знáуть патрòшити кúриці Г. = котрі etc. — рад пòтятòм, што співáуть = котрі. — валòв, што даўть свїням їсти = з котрого etc. — коштúр, што пòдпїраць ся хрòмый З. = котрим etc.*) — — — або 2) до несклоненого што прилучає ся відповідний падеж і відповідне число заїменника и, та, їє (він, она, оно) пр. Ростé вербá над водою, що я її садїла, Не в тóго тай не буде, що я го любїла Гр. (пїсьнь) = верба, котру я садїла, нема того тай не бúде, котрого-м любїла: — Заручїў дывчїну молодїй легїніць, што йомú на рúчці срібérный перстїніць Ир. = котрòму на ручці etc. т. в. котрий має на ручці etc. — В Унївáрі тот шúгай, што я го любїла Лв. = котрого-м etc.

Рідко коли в разї 1) місто што кладуть сполучник ож (ожь) пр. а богáчь, ожь укράў пáску, та казáў = котрий укράў etc. und der Reiche, welcher das Osterbrod gestohlen, dachte (sagte). [Примїта ся пригадує подібну в говорі бойківскім, в котрїм иноді, місто несклоненого що, кладе ся сполучник же пр. тот хлòпниць, же побїг = котрий (або що) побїг].

*) Вираженя: газдá, што їдé вòзом, кòны, што лòпкають копїтами, дéрево, ож зеленїє і т. п. можна в певній мїрі порівнати з вираженями в язиці нїмецкїм, де несклониме so т. в. вказний присловник (adverbium demonstrativum) мовби приложник і відносно (relativisch) уживає ся иноді місто welcher, welche пр. у Шїлера: der Tag, so es enthüllt; у Гете: Sachen, so gesucht werden.

5. Пень якъ. — якый, яка, яко.

Заименники і присловники неопределені: хоть-який, бодай-який, да-який, будь-який, бы-який, який-сь; — хоть як будь як, бодай як, да-як, бы-як, яко.

6. Пень инъ. иначе. иначе. присловники: иначе, инак. — войну I. (= psl. *wynj, wj* инж).

7. Пень онъ. овон (вун, вон, він), она (уна), оно (уно) er, sie, es. — он-де-ка. он-де-ка-й da hier. — он-куда dort hin. — Частица онъ (= онъ+ить) уживае ся місто галицк. аж пр. онъ похворіть ся = аж похворів. — онъ облизуе ся = аж облизуе ся. — не-онъ nicht sehr, nichts weniger als.

8. Пень самъ. самый, сама, самое. до самого вечера knapp bis zum Abend. — саміський, самісенький mutterseeleallein, ganz allein.

9. Пень съ. сись, сеся, сеся. сакый. присловники: сак так leidlich; kaum hinreichend, от-сяк (от-цяк) auf solche Weise. — судя. суды, сюда, суды. (судя-туда), суды-к; до-силь. — Яко частица почпна (Anhängepartikel), в присловниках: дне-сь (psl. *dnjnsj*). днеська. днеськы. днеськай. — лыту-сь (лытось, лыти-сь psl. *lktosj nos anno*).

10. Пень свъ. Заименник зворотний ся кладе ся најчастійше перед відповідним глаголом пр. не хотіть ся раз ісхыліти Льв. — абых ся і на нїм набїла Стр. — як ся худобный обернуў із ганьбы Пу. — Адамова голова с коріньом ся умкла Пу. жиды дуже ся бояли козаків ВП. — тай іс тым ся одговоріў од апостола ВП. — леґины на мене ся бочать Льв. die Junggesellen zürnen mir. — чим се змеркне Я. bevor die Dämmerung eintritt. — не буду ся женіти Ир. — бых ся ны с кым не вадїла Льв. — бых ся не 'ддавала Льв. — там ся уженію Пу. — дуже ся тому ізрадовала ВП. — мені ся так вїдїть Г. mir scheint es so. — шваблики не хотїли ся іміти І. die Schwefelhölzchen konnten nicht angezündet werden. — кедь я ся не верну, та тогды можеш ся уддати хоть за дакого Пу. — але також може стояти ся і після глагола пр. жона звїдала ся Стр. — оні розсердили ся Льв. — а тот прїтаў ся за двєри Пу. — овон журиць ся твєрдо Ир. — конь хбузать ся по леду Д. — оттак кладене заименника ся дуже свобідне, так як у старословенщині і старорусчині пр. како оутро хотїть ся людне прїдати Печен'ґомъ. — да разгладяють въ градъ, чьто ся дѣеть. — а чьому ся хотїть оучити, и въ оучити ся въ домѣхъ оу мѣжїхъ своихъ. — тоу ся брата разлучїста на врезѣ

выстрои Катала. — на ниче ся години обратиша. — — — и самъ причини ся къ святигельскыи ризы. — разболѣса Владимиръ очима. — прѣдаша ся. — оулюбите ся юго. — съниде ся безъ числа людей. — оуже сънесе ся хоула на хвалоу, оуже врьже ся днѣвъ на землю.

Енклітичний дайник си служить також для узагальненя понятя: тко-сь (з: тко-си), якый-сь (повстало з: якый си = якый собі), котрый-сь, чий-сь, што-сь, якб-сь, де-сь, (де-с), десь-колісь (де-с колі-с).

місто genit. себе уживають понайбільше форми accusat. ся. до ся. од ся. — Досить часто уживає ся на угорскій Руси при-словник зась (повст. із: за ся psł. *за сѧ post se, retro, iterum. чesk. zase, zas. польск. zaś, zasię. лемк. зас dagegen, hingegen; wiederum; zum wiederhoten Male пр. імѣли того чоловіка та зась ўбили його Лв. = зловили того чоловіка і знов его вибили. — а ті зась розсѣрдили ся, імѣли його та зась ўбили за тотó = ті же розсѣрдили ся, зловили его і знов его вибили за то.

Заіменник ся буває часто при глаголах середних пр. скысьне ся молоко. похворіти ся. білѣти ся. сырїти ся. яснѣти ся. позоріти ся. позорѣти ся. вечерїти ся ВС. = гал. скысне, похворіти, білѣти, сырїти, яснѣти, зоріти, вечерїти. — Кой ся позорѣло Ир. — На горі снѣжок ся білѣє Лв. — Колім до тя прійшоу, ты ся похворіла З. — також при дұшно, видко, видно пр. мені дұшно ся Лв. es ist mir heiss. — вже не видко ся, не видно ся es ist schon dunkel.

Навпаки при декотрих глаголах знов ся иноді опускає ся пр. не чудұйте добрі люде Стр. = не чудуйте ся etc. — ай бо забѣгла єї печенїна а із голуцѣв I. = забагла ся ѱї печеня etc. — ай бо громадили (пѣтята) у єнно ВШ. = громадили ся птиці вкупу. — воўк гбоден мусѣу мұчити цѣлу нѣчь Вл. = мусѣв мучити ся цѣлу нѣч.

В угорско-рускім ся положене на кінци глагола ніколи не замѣнює ся на съ пр. молю ся, бою ся, ісхылїти ся, любїли ся, розойшли ся, коли в українскім ся переходить часто на съ і притулившись оттак до глагола мов з ним спливає в одно слово: молюсь, боюсь, захилюсь, заведусь, схоплюсь, уквітчаюсь, братаюсь, скупаюсь; поклонїтєсь; повѣвсь, розпалївсь, обїзвѣвсь; двїлась, усміхнўлась, страшїлась, молилась, прокїнулась, стѣлось, діялось, довелось; любїлись, розїшлись, волочїлись; нажїтись, поводитись, схлїтись, живїтись, ховѣтись; дивїсь, убїраїсь, шатаїсь; обвївшись, помолївшись, зачинївшись etc.

Від сво́й утворений наростком -ьскъ приложник сво́й-ськый ВР. сво́йськый Г. zahm, Haus-, сво́йскый голуб = Haustaube.

11. Пень нъ. До того пня належить викличник но! пр. но! тепе́рь не бу́деш ма́ти на чѣм бѣгати! Пу. — но! я тогды́ ка́жу: лыга́йте дыдо долó! І. — Яко сполучна частиця но пр. но тепе́рь вели́ка ра́дость канóвиком. Пу. — но так овóн тепе́рь ка́же. Пу. — на! da hast du! — на-те Я. da habt ihr! яко частиця почпна в викличнику: а-ну! пр. а ну́, пробалу́ю МЛ. ei, ich werde probieren! — в слівци прихвальнім: ай-но Лв. = ja! — чень Лв. = ei doch, vielleicht.

12. Пень въ. До того пня відношу присловник вон Пу. nach Aussen; hinaus psl. вѣнѣ (т. є. вѣ+нѣ) et вѣнь čech. ven pol. won, wen. — вонка. вонкай (вѣ+нѣ+ка+и).

До надежні (науки про надежі, Casuslehre).

Іменяк (nominativus). При присловнику мно́го кладе ся правильно рідник пр. мно́го льіт, мно́го рыб, мно́го лѣну І. (ильну́ К.) мно́го сѣру З. etc.; однакож иноді при мно́го стрічаем іменяк чис. мног. пр. мно́го ластувкы́ МЛ. — мно́го пінязи Лв. мно́го дорожѣнькы Лв.; — те, здає ся, походить звідти, що давнѣйше мабу́ть говорено: мно́гы (як до околиць: мно́ги, мно́гі) ластувкы́ (ластóвки. ластівкы́) = viele Schwalben; multae hirundae — а опісля склоняний приложник мно́гий уступав що раз більше присловникови много, котрий наостанку випер первістну форму приложника мно́гі та полишив ся іменяк ч. мн. сущника незмінений.

Рідник (genitivus). Рідник якóстний (gen. qualitatis) пр. зы́ля дóброго зáпаху Г. = зы́ля пахлѣвов. — всьєсьме хлóпцы, всьєсьме цы́сарського лáду Лв. — рідник частний (gen. partitivus) пр. мно́го крúмпльів Лв. viele Kartoffeln. — вóвчарóв много viele Schafhirten. ма́ло грушóк eine geringe Menge Birnen. — пáленкы ця́тка Лв. ein Tropfen Branntwein. — пáленкы бóчька Лв. — рідник порівнательний уживає ся рідко і то майже виключно в пісни пр. у́йшла мѣла крáца злóта Лв.

хранѣти ся чо́го sich wovor hüten. хранѣт ся тóго МЛ. er hütet sich davor, er schützt sich davor.

спѣред praepositio cum genitivo iungenda. спѣред зóр ВР. vor Tagesanbruch. — спѣред я́ри — ўдзимок З. die Zeit vor dem Frühlinge ist der Nachwinter. — спѣред сьóго Вл. vordem. —

спéред нéйі Вл. vor ihr. — спéред тéбе ВШ. vor dir. — спéред них бы́ла цéръков в сeль ВШ. vor ihnen erhob sich eine Kirche im Dorfe. — я не іду́ і спéред панóв ВШ. ich werde vor den Herren nicht erscheinen. — вже козáкы атде! *ѣуть* навпереды́! спéред нас! ВШ. schon sind die Kosaken da! ganz vorne! vor uns! — дывчáта спéред пáна ішли ВШ. die Mädchen giengen vor dem Herrn. —

на́сперед з genitiv. пр. *уйди на́сперед ня* Лв. = *вийди мені на встрічу* geh' mir entgegen (ня, мня форма accusat. м. genitiv. подібно: од мня, до тя, для тя місто од мене, до тебе, для тебе).

крем МЛ. ohne. крем голо́ві = без голови. — крем спóвiди = без сповiди.

зме́жи Стр. unter, zwischen. зме́жи тых пiнязи́й unter diesem Geld. — зме́жи го́р гúчить водá zwischen den Bergklüften, bräust das Wasser.

зад (яко приіменник) і пóзад правлять другам падежем: зад се́бе Лв. hinter sich. пóзад тéбе hinter dir.

вeрх. пóвeрх oberhalb. вeрх вiзopa З. oberhalb des Fensters. — пóвeрх хiжи ueber der Hütte.

в-окрúг. в-окóль um. вокрúг дeрева Р. um den Baum herum. — вокóль столá Стр. um den Tisch.

с-пуд (спóд, спiд). спуд ко́жи ўгнявити = спiд скiри виду́снн.

пó-виж Ян. пó-ниж. пoвíже, пoни́же. пóвиж пoтóка. пoни́же залúжа Лв.

дýла Г. дýла ВШ. дай вóвса́ дýла тóго жeребляти Г. дýла нeго. ВШ. psl. д'кла, диá, propter.

пiла Д. НД. пoпiла Д. пiла Пу. ВШ. пo-пiлá ВШ. пiла хiжи Д. — пiла цeр'квi Пу. — пoпiла воды́ Д. — пoпiлá мóря ВШ. längs des Meeres, neben dem Meere (längs des Meerufers). (cf. ukr. бiля, пoбiля psl. подлe et подл'к secundum, ad).

у, в (ў) = старосл. оу. суть у вас вóлы? НД. = habt Ihr Ochsen? — обы́ лем нóжик у вас быў ВР. — möchtet Ihr nur ein Schneidmesser haben. — кeдь бы в мeнe грóши бýли I. hätte ich Geld. — кóстi в ня твeрдóе Вл. meine Knochen sind hart. (ня форма accusat. заступає часто в угорско-руск. форму genit. мене).

кoнeць в нарядi яко приіменник (praepositio, Verhältnisswort) домагає ся рiдника пр. сидiть кoнeць столá er sitzt am Ende des Tisches. — бiвають гeндe кoнeць сeлá er wohnt dort am

Ende des Dorfes. — конéць лыса стойтъ хыжа die Hütte steht am äussersten Ende des Waldes. — „конéць“ яко сущник (substantivum) лучить ся в угорско-рускім звичайно з дайником (dativ.), коли в галицко-рускім звичайно кладе ся рідник (genitiv.) нпр. тут в конéць лысови = hier ist das Ende des Waldes, тут в конéць лыса.

місто statt, anstatt (psl. въ мѣсто *avti*, loco пр. въ рымы мѣсто, въ хлѣба мѣсто, въ корабля мѣсто; въ мѣсто земельныхъ) лучать ся з рідником пр. бжбы ся малі научили, обы обстали місто старыхъ Пу. dass die jungen Zöglinge mit Erfolg unterrichtet werden, damit sie statt der alten (Mönche) bleiben d. h. damit sie die alten Mönche ersetzen.

Після завікуваня (переченя, негациї) кладе ся часто переєвник (accusativus), а не рідник (genitivus) пр. за тотó одвіт не даю Р. ich bin dafür nicht verantwortlich. -- іде зимá, чоботы нема Г. в Галичині: чобит нема. — єднá ластóвка не вчїнит лыто ВС. кедь не гóден емú дати одвіт ВШ. — не изыў сыр ВШ. — я не чуў такóв імня ВР. — як ты яла дывко дудкы не давати Ир. — ой не бóду дывчинóньку любыги Ир. — не бóду я вóду пїти Ль. — такóв бы не чувати, не видати Ль. — не тотó толкуєме Ир. — але може також по завікованю стояти і рідник пр. не мау часú НД. ich habe keine Zeit. — бáба рáды не давала І. і пр. (В реченю: обы ня не вїдко ВШ. можна „ня“ уважати genitiv-ом, заступленим формою acusativ-а подібно як: од мя, до мя місто од мене, до мене).

Дайник (dativus). Дуже примітний для угорско-руських говорів дайник, котрий назвемо дайником приналежностним. Для означеня приналежности, привластности кладе ся при сущниках дайник заіменника (нпр. собі, ми, ти etc.) даў вїтцю собі Пу. er gab seinem Vater гал. дав свому вїтцеви. — она повїла газды собі Пу. sie sprach zu ihrem Wirth (Manne). — говоріў собі брáту Г. er sprach zu seinem Bruder. — пушóў ід брáту собі Г. er gieng zu seinem Bruder. — удáриў собі жонú Г. er schlug seine Frau. — ту ти є брат Ду. hier ist dein Bruder. — мáти йомú ся дуже рáдувала Д. seine Mutter freute sich sehr. — говоріть жонá ми Д. meine Frau spricht. — я і сын ми Д. ich und mein Sohn. — кáже стрый ми Д. mein Vetter sagt. — ци дóма ти газдá ВР. ist dein Wirth (Mann) zu Hause? — жонá му ся схóпила ВР. seine Frau raffte sich auf. — а отїць му взяў тай сплїў винїць Пу. sein Vater flocht einen Kranz. — жоньї собі повїў Пу. er sprach seiner Frau. — ухóпить (praes. hist.) йомú

письмó Пу. er entriss sein Document. — шаркáнь роззяла собí роты́ Стр. der Drachen sperrte seine Rachen auf. — не пустí того попá у двѣр мены́ ВШ. lasse diese Geistlichen nicht in mein Haus. — пѣчала кров свистáти із нѣса і рѣта емý ВР. Blut entquoll seiner Nase und seinem Mund.

Для вираженя приналежности кладе ся часто дайник також при суцниках, коли в гал. звичайно стоить рідник:

царь пѣтятѣм Г. der König der Vögel. -- головá христія́нѣм Г. das Haupt der Christen. — обыча́йі лю́дьом die Gebräuche der Leute (не зна́у лю́дьом обыча́йі, а лю́де мены́ = не знаю обыча́в людей, а люде не знають обыча́в мо́их). — пѣдпѣра хлѣбови Стр. = пѣдпора хлѣба. — грѣб пропáсникови Пу. das Grab des Teufels. — конець льсѣови Пу. Ende des Waldes. — пáнови компань́я Ду. die Gesellschaft des Herrn; eine dem Herrn entsprechende Gesellschaft.

Дайник кладе ся при декотрих приложниках для означеня придатности, пожитку, шкоди, рѣвности, нерѣвности і пр. (порѣвн. лат. *dativus commodi, incommodi*) так як і в загально-руск. Декотрі сполученя в угорско-руск. однакож примѣтні пр. дѣнья-пекучька дѣбра чоловѣку ВР. eine Kürbis Abart „dem Menschen gut“ д. і. dem Menschen zur Nahrung dienend. — чоловѣк облѣнный мены́ Б. ein mir falscher Mensch. — ящур надѣбний маржѣны́ або надѣбний до маржѣны Я. der Feuersalamander ist „dem Vieh nützlich“, ist für das Vieh anwendbar (nach dem Aberglauben des Volkes).

Дайники собі, ми, ти, си иноді кладуть ся в реченях хоч і пѣзбитно (überflüssiger Weise), а все-ж таки для ознаки живѣйшо́й участи і вираженя досадѣйшого (в лат. *dativus ethicus*) пр. прѣйде у едѣн льсѣ вели́кий і вáйде собí селѣ Пу. er kam in einem grossen Wald und traf dort Ansiedelungen an. — а вѣн собí взя́у із дому шѣсть печѣв хлѣба а шѣсть фунтѣв солонѣни а шѣсть льѣтрѣв шпѣрѣтусу Стр. er holte vom Haus sechs Gebäcke Brod, sechs Pfund Speck und sechs Liter Spiritus: — недалѣко бѣде ми конѣць льсѣови Пу. unweit liegt das Ende (der Rand) des Waldes. — што плачеш? так і ты пѣдѣш, як ти нес пѣшо́у Пу. warum weinst du? so wirst du enden, wie der Hund (oder wie dein Hund порѣвн. висше). — та тепѣрь собí Кáроль вели́кого камѣня полѣжить на грѣб пропáсникови і там напише собí на кáмени etc. Пу. sodann legte Karl einen grossen Stein auf das Grab des Teufels und schrieb auf dem Grabsteine (und grub auf dem Steine folgende Inschrift ein etc.). — с тѣма пѣѣма пѣдѣш пак у путь собí Пу. mit diesen Hunden wirst du die Reise weiter

fortsetzen (wirst du deinen Weg gehen порівн. више). — ай бо Дува́й, Дра́ва, Ті́са ўхопли собі по ё́дному за но́гы Пу. (die Hunde) Donau, Drau, Theiss zerrten einzelne (Räuber) an den Füßen.

быти з дайником уживає ся досить часто (порівн. лат. esse з dativ-ом). мены́ тут не быва́ти Лв. ich darf hier nicht wohnen. — кебы то́бі пара бы́ла ВП. hättest du eine Lebensgefährtin. — то нам вели́кый є по́ст Стр. wir haben grosse Fastzeit. — не в то́бі па́ры в сві́тку ВП. in der Welt hast du keine Lebensgefährtin. — ны́коли ся йім (гу́сьом) бы́ло пудня́ти на кря́ла Вл. sie hatten keine Zeit zu fliegen (sich in die Lüfte zu erheben). — ма́ти мо́я ста́ра дай ня за гуса́ря, бу́де ти похва́та од па́на цыса́ря Лв. — „было“ „єсть“ „суть“ часті́йше опускає ся пр. обы́ ми тут йі́сти, пі́ти і пла́ти! Стр. = щоби мені́ тут було ї́сти, пі́ти і щоби мені́ була одежа! — йо́му тепе́рь вели́ка ра́дость Пу. er hat jetzt grosse Freude. — по́тя малбе́, сы́ны му кря́ла Лв. der Vogel ist klein und hat blaue Flügel. — ци родни́а Вам да́ка? Лв. sind das Ihre Verwandte? — то нам неща́стя! Лв. Unglück haben wir! — вели́кый вам грі́х! Лв. gross ist eure Schuld, ihr habt eine grosse Sünde (begangen).

глу́ми́ти ся ко́му Г. jmd. verspotten. глу́ми́т ся йо́му er spottet seiner. — йй́ ся глу́мля́т man verspottet sie.

ра́довати ся чо́му ВП. sich worüber freuen. соро́ка дуже́ ся то́му ізра́довала die Elster empfand darüber grosse Freude. — ма́ти ся то́му дуже́ ра́дує die Mutter freut sich darüber sehr. — ня́ньо ра́дує ся дуже́ сы́нови собі́ der Vater freut sich über seinen Sohn.

догана́ти ко́му jmd. Vorwürfe machen, tadeln догана́ ко́му давати. не догана́й барна́ барны́, бо обо́є єте в ярмі́ I. ei du Brauner, mache dem anderen Braunen keine Vorwürfe, ihr seid ja beide in dasselbe Joch gespannt (барна́ oder ба́рна brauner Ochs, braunes Pferd). —

д або і́д з дайником виражає напрям або місце, куді́ чиннієть звернена. (рівно як в иньших говорах до з рідником або к, ік з дайником) пр. і́д хлб́пцѹм ісправля́ла I. = до хлопцѹв. etc. — і́д то́му югасо́ви Стр. — по́ду і́д фра́гру Ім. прилуді́ў го́лову і́д собі́ I. повѹх го і́д капѹ́сты I. — повѹх го і́д дѹ́ньи I. — побі́гла і́д ньо́му ВР. — о́жбы скóчило і́д тым трѹом дѹ́вкам Лв. — поведы́ть ня і́д че́рцьови Пу. — пришлі́ за молоко́м і́д ле́вици ВП. — дохо́димо і́д це́рькѹві Лв. ко́нов з ме́дом д рѹ́чкам примерза́є Ир. — і́ді і́д стѹ́ны ВР. — до до́му, до до́му, ка́ждый і́д сво́йому, а я неборачьок не ма́у і́д ко́му Лв. —

каже д собі Вл. = каже до себе. — я бым твої кучерикы все д горі носіла Ир.

Переємник (accusativus). Чека́ти когó auf jmd warten. тут ня чека́йте Лв. wartet da auf mich. — а́бых й́бо, се́рце, іс катун чека́ла Лв. — я тя не годна три ро́чыкы чека́ти Лв. es ist unmöglich, dass ich auf dich drei Jahre lang warte. — почéкаш менé едén год Пу. (accus. мене в властиво формою genit. місто так частої в угорско-руск. форми accusat. мя, мня, ня psl. ма, котра часто втискає ся в угорско-руск. також місто форми genitiv-a: од мя, до мя, для мя, в ня, у мня).

порáдити когó jemandem rathen пр. ма́мка моя старéнькая, тось ня добрі порáдила Лв. meine alte Mutter! wie gut hast du mir gerathen (також і в укр. порáдь менé; в гал. же найчастійше: порáдь мені).

соко́тїти hüten, behüten з переємником (місто сподіваного рідника) пр. соко́тїти б́ло свóй вінóк зелéный Гр. du hättest deinen Jungfernkranz (besser) behüten sollen. [соко́тїти подібно як храни́ти, хоронити, беречи домагає ся другого падежа пр. соко́тїти по́ля].

за з переємником для означеня протягу часу. за пóў ро́ка durch ein halbes Jahr, через пів року. — за три ро́кы durch drei Jahre. через три роки. — за пять годóв (годóв) durch fünf Jahre, через пять рік або через пять років (годів). — Кéйбы во́лы поорáли за чоты́ры ро́кы Д. möchten die Ochsen vier Jahre hindurch den Pflug ziehen. — Любй́ ем тя дывко за чоты́ры ро́чыкы Ир. ich liebte dich Mädchen vier Jahre lang. — бо я му не б́ла лем за ро́к фра́рка Ир. denn nur ein Jahr lang war ich sein Liebchen. — іде́ тым лы́сом іщи за два дни Пу. er gieng in dem Walde weiter vorwärts noch zwei Tage lang. [так уживало ся за і в старо-рускім: гл. Chronica Nestoris ed. Fr. Miklosich. Vindobona 1860. pag. 78. ст. 17. з гори: послу́шайте мене, не прѣда́йте ся за три д́ни = послу́шайте мене, не підда́йте ся через три дні. — pag. 78. ст. 4. з дол. аще сто́нте за д́сять лѣтъ, чьто можете сѣтворити намъ? = Як посто́йте і д́сять літ, що можете нам уді́яти? свободнійше: стійте хоть д́сять літ, що нам зробите?].

за з переємником при виразах ка́зати, говорі́ти, гада́ти, думáти (думáти), журі́ти ся а також при суцниках думка, га́дка, ка́зка, журба́, журі́ця. [Я не зна́у і́нак за тебе ка́зати ВП. — Мйла мо́я ма́тка в ми за ты га́дка].

В подібних разях найчастійше кладе ся в галицько-руск. о з містником; в українськiм же найчастійше про з пересмником або (рідше) об з містником пр. б́уду казати за тебе = б́уду казати о тобі, про тебе, об тобі etc.

(об з містником гл. Повісти Григорія Квітки Основяненка. Санктпетербург. 1858. Том I. стор. 175. стр. 15. думала об паньстві, об роскоші. — стор. 181. стр. 12. і 13. забули були об біді. — одна об другій жалкуючи. — стор. 183. стр. 3. з гори; ні об чiм не думас. — стор. 193. стр. 13. з дол. ні об чiм не журілась. — стор. 198. стр. 4. з дол. усé говоріли об Явдосі і об її бідній матери. — стор. 208. стр. 15. з дол. плакала об такій її годині. — стор. 225. стр. 11. з дол. об сiм казав). —

на з пересмником уживае ся в подібних випадках як в галицьк. до з рідником пр. стародавній шугай листок на ня (= гал. до мене) пише; еден на ня пише, бых ся не журіла, другий на ня пише, бых красно ходіла, третій на ня пише, бых ся не 'ддавала, а́бых його, серье, іс катун (= з вояків, з войска) чекала! Лв. — тай в еден місяць удписаў так на попá (= написав до попа), штоб поп ішбў до нього на три пунты ВП. und nach Verlauf eines Monates schrieb er zum Geistlichen, er solle zu ihm kommen, um drei an ihn gestellte Fragen zu beantworten. — хоче на ня поклоніти ВП. хоче до мене поклон заслати, хоче мені поклонити ся sie will mir einen Gruss senden.

на з пересмником для вираженя обмежених відносин пр. церьквник быў такій на обліча, як тот поп ВП. der Kirchengänger war in Hinsiehung auf seine Gesichtszüge, dem Geistlichen ganz ähnlich (порівнай гал. хустки на широкість рівні die Tücher sind an Breite (was die Breite anbelangt, in Hinsicht auf die Breite) einander gleich; обі верби на високість рівні die beiden Weidenbäume sind, was die Höhe anbelangt, gleich, sind gleich hoch). — тут належить також приближне виражене міри і числа пр. на пять мётрѡв; сонце было на дві жердїны I. — теперька прійдуть другі шатаны на пять сто, на шість сто Пу. jetzt erscheinen andere Teufel (etwa) fünfhundert oder sechshundert an der Zahl.

на з пересмником означае ціль пр. купий мукы на паску Пу. er kaufte Mehl, um Osterbrod daraus zu backen. — Бóже помагай на дóброве дьїло НД. Gott möge helfen, dass das gute Werk vollendet werde. — на злѡе дьїло йогó нарядий Пу. ВП. er verleitete ihn zur bösen That.

на з пересмником в припадках, коли в гал. кладе ся містник пр. сьїу на столїць Пу. = сїв на стільці. — по́лож на стул Г. = положи на столї.

у (= старосл. вѣ) з пересмником для означеня напрямую пр. по́шоу у льїс Пу. er gieng in den Wald. — ішла у селó Пу. sie gieng ins Dorf. — мы́ш уты́кла у по́ле Пу. die Maus floh ins Feld hinaus. — пак ся верну́ла у по́ле Пу. sie kehrte ins Feld zurück. — лисїця у півніцю ускóчила ВШ. der Fuchs sprang in den Keller hinein. — несе́ у я́мку водї ВШ. er trägt Wasser in die Grube. — нальля́у у валóв водї Стр. er goss Wasser in den Trog. — по́шоу у млын er gieng in die Mühle. — нюс у млын ві́ко кинди́риці Льв. er trug ein Viertel Mais in die Mühle. —

у (= старосл. вѣ) з пересмником для означеня часу: у не-дѣлю́ am Sonntage.

по-за і за з пересмником для означеня напрямую на питанє куди́? пр. кря́у (кóряу) газда́ газды́ню по́за хы́жу, за ды́ню Гр. der Bauer jagte seine Frau um die Hinterseite der Hütte hinter das mit Kürbissen bebaute Feld.

нюдї стоїть пересмник (так як би на питанє куди́?) місто сподіваного творника пр. в пісні: По за тоті сї́ньї го́ры мальо́ванї бучькы Льв. = по за тими синими горами (на питанє де?) etc. hinter diesen blauen Bergen da prangt purpurroth das junge Buchenlaub.

по́-через і по-чѣрез з пересмником пр. по́через хы́жу durch die Hütte sin die Quere.

о з пересмником для означеня часу пр. о де́сять го́дин Пу. um zehn Uhr. — о тот час um diese Zeit, um diese Stunde. — місто о часто чути у пр. у сьїм го́дин um sieben Uhr. — обы́ ішли́ у го́дину Пу. damit sie sich zur festgesetzten Stunde einstellen.

про в угорско-руск. з пересмником має значенє: за-для, з-причини; мимо wegen, halber, halben, um — willen; ungeachtet. — пр. про мене meinetwegen, meinethalben, meinetwillen čech. pro mne. — Не журіть ся невісточкы за мене, Най ся жєнать, най оддау́г всї дывкї про мене Ир. — Конїчку мōй мї́лый, тосме нещасливї Про тоту́ дывчїну с чьóрными очїма! Льв. = за-для тої дывчини (або з причини тої д.) с чорними очима. — Чьóрна ды́я чьóрна, бо я зна́у са́ма, Я про свою чьóрность ма́у фра́ра днись Льв. = неважаючи на свою чорність, чорноту etc. ungeachtet meines dunklen Teints habe ich jetzt (heute) einen Freier. — Най онї (себ то греблянські летїны) ся бóчать, я ся про нї (= про

них) зійду, Я собі Фрайра в Дебрецінні найду Ир. = я ся без них обійду, мимо їх гніву найду собі Фрайра.

Зóвник (vocativus). Іменяк (nominativus) часто уживає ся місто зовника, понайбільше в пісні: бідна моя головонька, штось ми наробила ВП. — машируй, машируй м'я́дый катуно́чьок (= молодий жовнярику!) Лв. — не жури́ ся бі́лый шуга́й Гр. — Сі́вый ко́нь, сі́вый ко́нь, канта́рке на те́бе Лв. — Ма́мка моя́ старе́нькая, пора́диця добре́нькая! Тось ня добрі́ пора́дила, бых ся ны́ с кым не ва́дила Лв. — крѣ́га ле́ду росто́пи ся І. — Мѣ́ла моя́ ма́тка! с ми на тя га́дка Вл. — лы́га́йте ды́до (місто vocat. ды́ду!) до́лб! І. — траві́ця зе́лена! тось ра́но скоше́на Лв. — Чьо́рна-го́ра не ку́ри́ ся! Вл.

Творник (ablativus). Творник орудний (ablativus instrumenti) правильно, як слід, кладе ся без приіменника пр. утри́ ся ручьнико́м Лв. wisch dich mit einem Handtuche ab. — молоді́й да́рує ма́тір жо́вы зо́лотым стрібе́рным Лв. der Bräutigam beschenkt die Mutter seiner Braut mit einem Silbergulden. — ішо́ў вóзом ег fuhr mit dem Wagen. — Не ший е́й тонкѣ́ми нитка́ми, Ой не при́ливай е́й дрѣ́бнѣ́ми, слезка́ми Гр. nahe es (das Hemd) nicht mit dünnen Fäden, benetze es nicht mit (heissen) Thränen. — я зако́сичу́ ся зе́лено́у сашѣ́ноу ВП. ich schmückte meinen Hut mit einem Busch vom grünen Schilfrohr. — а сперѣ́д ньо́го ко́ло мо́ря на бе́резы хло́пиць у́верти́ў но́гоў я́мку, пято́ў ВП. und vor ihm am Ufer ganz nahe neben dem Meerwasser grub ein Knabe mit dem Fusse, mit der Ferse eine Grube in den Sand. Однако́ж ча́сто в угорско-руски́м бу́ває не́славя́ньске, мабу́ть з ні́мецко́го взя́те спо́луче́нє творника ору́дно́го з приі́менником з, с (= сѣ́) пр. ішо́ў з во́зом ег fuhr mit dem Wagen, пома́стї́ў з ма́стєо́ў (ма́стєў) ег bestrich mit Schmalz, ко́сї́ў с ко́соў ег mähte mit der Sense, удрѣ́заў з но́жо́м ег schnitt mit dem Messer ab. — по́зычи́ў є́дно же́льїзо, іс котрѣ́м во́вкы іма́уть Пу. er lieh ein Eisen, mit welchem Wölfe gefangen werden. — вѣ́ла па́ленку ро́спуца́ти із во́доў І. sie fieng an den Brantwein mit Wasser zu mischen. — зо́ псѣ́ма мя у́ска́ли НД. man hetzte mich mit Hunden (mit Hunden wurde ich gehetzt).

Творник спосо́бовий (abl. modi) те́чє во́да рѣ́чєчка́ми Лв. das Wasser fließt in Strömen. — благо́словї́ў Іх бо́жим сло́вом Пу. er segnete sie nach frommer Art (mit den Worten der heiligen Schrift). — не мо́гла́ ся сло́бодї́ти і́нша́кым спо́собом Ир. sie konnte sich auf andere Weise nicht befreien.

Творник обмежний (abl. limitationis). заболыў очыма Пу. er erkrankte an den Augen. — ўмом быстрый ВШ. scharfsinnig. — рыба хребтом чорна З. ein am Rücken schwarzer Fisch (was den Rücken anbelangt, schwarz; хребтом можна бы уважати також творником місцевим abl. loci).

Творник порівнательний (abl. comparationis). Осбйська вода васыликом пахне I. das Wasser in Osij riecht nach Basilienkraut (ist wohlriechend, wie Ocumum basilicum). — часникбм воняе ВС. riecht nach Knoblauch. — дэгтьом заносить Г. hat einen Theergeruch. — вода вонить сыркой Г. das Wasser hat einen Schwefelgeruch. — воўком позирать Лв. er schaut grimmig, wie ein Wolf.

Творник часовий (abl. temporis). Лыта мойі молодёнькі та вже ва́ми не гуля́ти Лв. — што ты туй глядаш ну́чеў? Ду. was suchst du da in der Nacht? — по́шбў мы́лий те́мными зоря́ми Ир. es gieng mein Lieber (mein Schatz) in der Nacht beim schwach glitzernden Lichte der Sterne. Сюди належить також творник від заіменника що яко частиця часова: чим пр. чим се зме́ркне Я.

Творник місцевий (abl. loci). ходыў бэ́регом Г. er spazierte am Ufer. — тым путьбм везе (praes. hist.) Ка́роль свойіх роды́телїв Пу. auf diesem Wege führte Karl seine Eltern zu Wagen. — іде велькыма лыса́ми Пу. er gieng durch grosse Wälder. — не ходы́ти бы́ло млына́рськым потб́ком Гр. du hättest längs des Ufers des Mühlbaches nicht spazieren sollen. — росла́ една́ ды́ня горі́ дубом ВШ. ein Kürbis klimmte auf einem Eichenstamme empor. — ходя́ть во́вцы лавка́ми ВШ. die Schafe gehen über Stege. —

При приложниках або присловниках в другім степені кладе ся иноді в угорско-руск. творник, коли в галицкім в таких разях стоить о з пересемником пр. вон трыо́ма́ годы́ (годы́ми) мо́лоджы́й уд ме́не ВС. = він о три роки від мене молодший, er ist um drei Jahre jünger, als ich. — запла́тыў двома́ срібе́рными до́ро́же Г. = запл. о два срібні доро́же, er zahlte um zwei Silbergulden mehr (theuerer). —

Для выражэня стану (чим есьць? чим стае? чим був? чим став? чим буде? чим стане?) або наслідку якої чынності кладе ся в загальноруск. звичайно творник; в угорско-рускім також так бувае: пр. а́бых ти бо́льше фра́ркоў не бы́ла Лв. — на́рюк го чы́тавым робу́тныком Г. er nannte ihn einen braven Arbeiter. — обста́ла в до́віцьоў Пу. sie blieb eine Witwe, sie wurde eine

Witwe. — але частійше в таких разях в угорско-руск. кладе ся іменяк (nominativus) пр. фраїрка-м ти б́ыла, ще раз мо́гу б́ыти, жона́-м ти не б́ыла, не дай Бóже б́ыти! Лв. — обста́в во́як (= зістав во́яко́м), лишій менé мла́дую Лв. — фраїрка-сь ми б́ыла, жона́ ми не б́удеш Ир. — я му́шу іти́, бо я тогды́ не б́уду ма́йстер Пу.

межи і поміж лучать ся з пересемником (на питане куди?) і з творником (на питане де?). пр. О Бóже! наш Бóже! змилуй ся над нами, Не дай поѓинути ме́жи ворога́ми! Лв. — тоті пси не ма́ють м́іста ме́жи на́ми Пу. diese Hunde da dürfen sich in unserer Nähe nicht befinden (wörtl. für diese Hunde ist kein Platz unter uns).

Коли в галицкім е тут ріжниця межи пересемником і творником (пр. ме́жи во́роги unter die Feinde; ме́жи ворога́ми unter den Feinden) в угорско-руск. часто сто́ть пересемник, коли в галицк. випадалоби положити творник пр. ме́жи дь́ти = гал. межи д́ітьми. — по́між нас = гал. помежи нами.

Містник (locativus). Містник для означеня місця або часу пр. горі (присловниково уживане) oben, дольі unten. домі zu Hause (го́ры ѓучать, вітру не е, по́шбо́у м́илый, домі не е Ир.), ль́тыі im Sommer, зимі im Winter (psl. лѣтѣ и зимѣ).

на з містником для означеня часу пр. на ста́рости чьолові́к не співа́ть Лв. порівнай укр. виражене: на ста́рости лі́тях. — д. о. місця: на́ небі auf dem Himmelfirmament. — на́ земли auf der Erde.

на з містником може означати також чинність пр. будь мені́ на по́мочи I. stehe mir bei помага́й мені́.

по лучить ся з містником для означеня часу, місця, способу. по дні́ны bei Tage, гал. за дня. — по велі́цьї дни Бі. по вели́цѣ дьни nach dem Ostersonntage. — по́-полю Р. auf dem Felde. — по́ небі Р. am Himmel. — по дожджі́ О. nach dem Regen. — по вели́кых льі́сох. — говоримé по свої́й бесьі́ды. Ир. wir sprechen nach unserer Redart, nach unserer Rede-weise. — по То́ўтох (= по краю словацкім). — по вóлох. — по по́льох. — по нога́х. Дуже часто стрічае ся в угорско-рускім після по форма дайника (dativ.), але лишень в числі́ єди́ничнім впр. по пúтеви Бі. auf dem Wege. — по ві́дови Ир. am Gesicht, по́ лицу́ Пу. — по кожúхови ВІІІ. am Pelz і auf den Pelz впр. удари́ть ся по кожúхови er schlug auf seinen eigenen Pelz. — по по́бови ВІІІ. по дяко́ви ВІІІ. розолья́ў ю́шку по по́бови і по дяко́ви er schüttete die Jauche auf den

Geistlichen und den Kirchensänger. — плáвле кáча по нырѣви Гр. das Entchen schwimmt im Sumpfwasser. — по брáтови auf dem Bruder. нпр. по брáтови лѣзауть мурянкы auf dem Bruder kriechen Ameisen umher. (але: вон плаче по брáтови er trauert um seinen Bruder). — по велѣкому лѣсови Г. по дожджѣви ВС. — —

В українськ. править по дайником, понайбільше для вираження дѣйства, що движе ся на ширший простор пр. пісьнь несѣдця по полáм, по степáм, по лѣсáм, по ярáм. — Ой по гóрам, по долѣнам, по козáцьким украї́нам*) сѣвый гóлуб лѣтáе, собѣ пáроньки шукáе (Метлинський). — Тут належить також вираженє укр. по-полáм zur Hälfte (cf. psl. полъ *ѣмсто*, *dimidium*).

Однакож повеже в угорско-рускім після по все кладе ся містник, коли імя стоѣть в числї многім, так як се буває і в говорах галицко-руських, то думаю, тут форми *dativi* на ови (psl. сьнови) по части лише втиснули ся на місто властивих форм містника. Те, хоч рідше, буває також і при иньших приіменниках нпр. на сѣнови Г. auf dem Heu. — на хребтóви Г. auf dem Rücken. — на ярмаркови Г. auf dem Jahrmarkte. — у всѣму сѣвѣту О. in der ganzen Welt, у всѣм сѣвѣтї. — при тóму лѣсови Г. — при брáтови Г.

Сюди також належать вираженя по рúському Г. in ruthenischer Sprache; nach ruthenischem Gebrauch, nach ruthenischer Weise. — по сѣóму I. darnach. — по тóму I. sodann. — по чóму і по чóму wie theuer? — ныі по чóму ohne Werth, werthlos; zu einem sehr geringen Preise. — я в томú одвітлѣвый МЛ. ich bin dafür verantwortlich. Також в вираженю не-пó-многу

*) українáна місто оукраї́на, крайі́на (о єсть тут приставне: о-украї́на гл. стор. 25. „по вшѣтких оукраї́нах чісарьства“. Край, де мешкаємо, звав ся рúська землѣ, півнїйше рúський край або рúська крайі́на. Так і тепер у піснях у нас і на Руси угорскій пр.

Подумáю, подумáю — так собѣ думáю:

Не є такѣх співанóчок, як у рúськóм кра́ю!

Ей, не є то в усѣм сѣвѣтї, як рúська крайі́на,

Там сѣвáе кóло нѣвки кáждя дѣвчїна! ВП.

Може бути, під впливом зміни політичних обставов, місто рúська крайі́на почáто у нас говорáти частїйше крайі́на (розумїй рідна), так як народови тотá крайі́на була найбільше звана і дорогá яко рідна. Оттак українáна значить властиво *χώρα*, regio. Та назва припала далї великій частї краю заселеного нашим народом (Украї́на, Украї́на або Украї́на) а і нарід сам прозвано українським. Подібно зовуть Хорвати часть краю по ріцї Савї Краї́на, Краї́на, а бесїду тих жителїв крайі́нською. Порівнай що до звязи в значеню Жмудь, жмудский і земля *χώρα*, regio. — В старосл. і староруск. край *тá ѣхра* extrema; краина pars extrema, імовірно також regio і confinium.

Лв. etwas; in geringer Menge; fast. Форма dativi втиснула ся місто locat. (порівнай галицк. коло Бродів ужив. по-частьї і по-часту́ = häufig, frequenter). —

Тут згадати ще випадає про такі вираженя як по-ру́ськы, по-ма́лы etc. По мойй думці по-ру́ськы повстало так: як звісно, ру́ськы — се ablat. plur. іменної форми приложника руськѣ. Самопёрше говорено у нас мабуть ру́ськы слѣвесы = mit ruthenischen Worten, ruthenicis verbis, lingua ruthenica; потом коротше ру́ськы (scilicet: словесы) (cf. psl. роу́сьскы = ruthenice; грѣчьскы = graece; вѣлгарьскы = bulgarice; čech. polsky = polonice; česky = bohemicе; нѣмецкы = germanice etc.). Коли-ж з часом у нас ріжниця в значеню межі формами іменними і зложенними приложників затерла ся а зложені форми приложників майже виперли форми приложників іменні, загубило ся вже у народу властиве розумінє приложникової форми ру́ськы, котра мов би заціпла і стала присловником. По тім з огляду на вираженя по ру́ську (scilicet: звичаю, норову, языку cf. pol. po rusku), по добру (scilicet: способу), по не мнѣгу (scilicet: числу, розміру) etc. ми побзитно (überflüssiger Weise) прилучили і до форми ру́ськы приіменник по. Ся форма: по-ру́ськы стала в письменнім нашім язичі загальною. — Подібно угорско-руске (і лѣмківске) по-ма́лы місто: ма́лы (scilicet: крѣкы) = langsam (wörtl. mit kleinen Schritten) = в Гал. (понайбільше) і на Укр. по-ма́лу (розумій: ходу, кроку). —

по-при neben, ganz nahe bei з містником для означеня близости пр. вѣрон яў летьти попри землї ВШ. der Rabe flog ganz niedrig neben dem Boden.

Частицѣ (Partikeln).

Приіменники (Praepositiones).

Приіменники исті (Echte Praepositionen). 1. П. и. невіддільні (Untrennbare P.): вы, пере, роз уживають ся лише в зложенних словах пр. вѣзѣр Гр. Fenster. — перѣіначити Рос. verändern. — росчати Лв. anfangen. — 2. П. и. віддільні (Trennbare P.) бувають не лише в зложеннях, але також кладуть ся перед іменем і правлять певним єго падежем: в, уз, без, до, за, із, на, о, (об), од (уд), по, при, про, прѣтив, іс, у.

вы означає в зложеню влученє, видаленє, діяльність звернену на зверх; з глаголами надає понайбільше значенє довершеного дійства пр. просїти а вѣпросити, варїги а вѣварити, мѣсти а вѣмести.

Сей приіменник звучить в місцевостях пограничних Гуцулам, як ві пр. вінести, віпросити; подекуди майже як в ̄ пр. в̄з̄бр З. Fenster. Найчастійше однакож місто вы виступає у пр. ўбити = вибити, ўбрати колісні = вибрати коноплі, ўверечи Д. = виверечи, викинути.

пере у глаголів означає між иньшим довершеність дїйства, міну з одного вида в другий і надмір дїйства або стану пр. переломіти, переіначити, передітати, переквасити, перетрूपехнути.

пре зложено з приложниками або присловниками рідше вживає ся а означає степенъ найвисшій: прѣдобрый, премудрый, премного psl. прѣдобръ, прѣмждръ, прѣмноґо.

Місто пере уживають инколи про пр. прѣскочити м. прѣскочити, ба! цы в мене скочиў, цы прѣскочиў? Вл.

роз означає в зложеню понайбільше віддалене, ділене: розметати, роспучити, росчачнути.

Місто роз часом стрічає ся раз пр. разлўка побіч розлўка Unterschied, discretio; распўста, распўсточька ВІІІ. м. розпуста, розпусточка; расчинїти побіч росчинїти в знач. чари зняти (починити = счарувати, „чарами счарїти“).

в (psl. вѣ) означає рух, напрям або пробуване в місці, в часї: в льєс, в гѣру, в прѣво, в рік, в осени, в жїтьї, в дѣреві — а найчастійше звучить в угорско-руск. у пр. у селѣ, у півніцю, у нѣбо, у недѣлю; у пѣли, у хїжи, у їмцї, у ялицї, у рўській крайїні — але побіч також в цѣрков, в селѣ, в пѣле, в нѣбо; в пѣли, в хїжі etc. При заміні в на у нераз повстає роззїв (Hiatus) нпр. пѣдѣ у селѣ, зайдѣ у рўща, пшенїця у пѣли.

уз (psl. вѣзѣ) уживає ся рідко а увидатняє в зложенях значене здовж, горї. пѣуз хїжи längst der Hütte. — В зложенях із вѣзѣ чинить ся з пр. зґолѣве О. psl. вѣзґлавїє ukr. узґолѣве; злетѣти psl. вѣзлетѣти ἐκπέτεσθαι, evolare — або уз, вз пр. узїти, взїти psl. вѣзати λαμβάνειν, sumere — рідше воз (оз) пр. возміти. вѣзму. вѣзѣму psl. (вѣзѣмѣж, вѣзѣмѣ), вѣзѣмѣ. я возміў Лв. озміў Лв. Кв. — вѣзѣдух І. Лв.... psl. вѣзѣдухъ рідше ѣзѣдух.

без означає брак, хибу, недостаток: без зубѣв. без хлѣба. без дверїй. Примїтні зсувки: бѣздѣла inefficaciter. — бѣзвїсть пр. зашїб ся в бѣзвїсти er ist verschollen.

до означає границю місця і часу, напрям, ближене: до пѣля, до льєса, до кѣрту, до рѣку, до нїня. В глаголах зложенях

означає наконецну ціль, остаточний наслідок, прилучене або покінчене дійства: досудіти, досльїдити, доправити, дочути, дописа́ти, добі́ти.

Місто до в угорско-рускім понайбільше виступає перед іменами д, ід пр. ід нь́ому, ід хы́жи, д собі́, д горі́, рідше також до нь́ого, до хы́жи (дó-хыж), до себе́, до горы́ etc.

за означає скінчений уплив часу, напрям, місце: за рóк. за гуд. за гóры. за лы́са́ми. В зложеню з іменем означає щось, що в тилі лежить: за́кут verborgener Winkel; за́головок Kissen; иноді час, що попереджає певну пору пр. за́зимок Vorwinter. В зложеню з глаголом означає довершеність дійства: бі́ти а забі́ти, гості́ти а за́гості́ти, кричати а за́крича́ти, іти́ а за́йти́, гна́ти а за́гна́ти, співа́ти а за́співа́ти, купі́ти а за́купі́ти.

за лучить ся иноді з присловником (або з приложником для утворби присловника) для означеня якости і способу: за́пусто МЛ. задурно, umsonst, vergeblich; за́жива Г. bei Lebzeiten, lebend. за́молоду in den Jugendjahren; frisch.

із (psl. изъ) означає видалене з середини предмета геть; (відносини місця) із л́са; (відносини що до матерії) із желы́за; (відносини часу) із вечера — і частійше в угорско-рускім задержу свою форму: із до́му, іс хы́жи, із горы́ ўбулькне вода́, із вóза; також і в зложенях нпр. изоме́нѹти Г. psl. изъмъ́кнѹти; ізслы́знути ся (исслизнути ся) = вислизнути ся; ізречы́ psl. изрѹшты *ἐκφράζειν*, eloqui. ми ізр́екли або ізы́ркли Р.; ісказа́ти psl. исказати effari; але також буває і з (так як найчастійше в Галичині): з до́му, з горы́, с хы́жи etc., подібно і в зложенях (котрі з приіменником із взагалі у нас лучають ся рідше) нпр. здо́йѹти psl. издоити emulgere (побіч: іздойіти).

на опреділяє відносини місця, часу, числа, поділу, способу і т. п. на студ, на́ небі, на місяць, на ты́ждень, на ты́сьяч, на пять, на́-доўго.

на в зложеню означає иноді приближну міру пр. на́вилок ВШ. = меньше-більше тілько сіна, кільки набере нараз на вили, еден на́вилок. (гл. стор. 113.).

на з comparat. приложника або присловника степенує понятє нпр. наў́брши́й = найборший; наў́перше ВШ. = найперше, са́мо перше, zuvörderst.

на в зложеню з глаголами подібно як за, ви означає довершене: писа́ти а на́писа́ти, вчити ся а на́вчы́ти ся.

о (об) може служити для означеня напряму, часу, причини, способу. дуркнѹ́ о ла́вкѹ; о тот час; сважа́ли ся о грóши;

жиў о хблоды, о гблоды. В зложенях виступае об пр. обста́ти = гал. остати; обсто́яти ся, обчалувáти; обно́вити ся Лв. sich verjüngen або о, котре в виговорі часто переходить на у: уженіти ся побіч оженіти ся.

од (уд, выд, від) означає віддалене від предмету, походжене нпр. од х́жи; іблесо уд в́за, теля́ од шу́тулі; — в зложенях з глаголами чинність звернену до віддаленя нпр. удр́зати, одб́ити, одб́ирати ся = геть відходити; одда́вати abgeben вода́ оддае́ сы́ркоку das Wasser verbreitet einen Schwefelgeruch.

по означає розпросторене в місци або часі, ділене, спосіб або і сл́дуване пр. по́ полю, по дн́ины, по пять золотых стрі́брых, по́-доброу, по год́ины. З остатного наряду вийшло, що при суцнниках по в зсувках і зложенях виражає часто понятє применшеня, убавленя, низшости нпр. посестра Liebchen, Hausfreundin; по́брат, побраті́м Gefährte, Hausfreund. (меньше ніж брат)*). Иноді по звучить па нпр. па́вчерок Стр. Vesperbrod (меньше ніж вечера); па́льсок Бі. мов мала льіса́, оплотов на лівку рыб; па́вороз І. па́ворозик НД. Ranke. па́сынок МЛ. Nachtrieb, Nachwuchs; па́жить Д. Trift; Futterkraut.

Иноді па означає лише розпросторене: павиті́ця І. Winde, Convolvulus, повитиця; паві́са Д. Бі. ВР. Fahne, vexillum; Kirchenfahne (cf. повісити psl. повѣсити *κρεμαίνωμαι*, suspendere); па́тока Стр. „чистий мед“, течний мід Jungfernhonig в Гал. означає „па́тока“ чистий (течний) мід без перги, а декуда пр. в Борятині коло Судової Вишні: чистий ол́й битий звичайно з конопляного сімени. кор. тек psl. тишти *ρεῖν*, fluere, течи.'

при означає найчасті́йше близість або рідше час: при пу́ті. при х́жи. то іщи было́ при ня́ньюви (коли няньо жиў). В словах вложених при значить звичайно уменьшене.

по, при, про в зсувках з приложниками виражають меньший степе́нь власности нпр. по́зеленявы́й mit grünlichem Anfluge; при́жоу́тый gelblich; про́сивы́й graulich гл. стор. 53.

е, з (= старосл. съ) з творником означає товариство, мішане, коплене, громаджене і має в угорско-рускім найчасті́йше форму і с перед словами з починновими суголосками глухими к, т, п, х, ф або с, ц і ч, ш, щ — а і з перед виразами з починновими суголосками звучними г, д, б, в, з а також н, ж, л, р або з починно-

*) Міжлосьяч пише: побратъ quid sit nescimus; платила главоу отъ монастыроу отъ побрата мабутъ се значять: платила податок від голови за кожного братчика в монастирі. побратъ відай: Laienbruder.

вими голосівками нпр. іс коньом, іс тоббѣ, іс павісами cum vexillis, іс пѣред, іс хылїти ся, іс фруероѣ; іс скатертию, іс царьома, іс черпаками, іс (іш) швábликами, іс (іш) щюками. — — ізганяти wecken cf. psl. сьгоняти compellere; із гачáтами cum pullis equinis mit den Füllen; із дыньюѣ; ізобрати psl. сьбрати συλλέγειν, colligere, із братома, ізвон, ізвонка von Aussen, із вѣзорами mit den Fenstern, cum fenestris, із вóлки = з воликами, з волоньками cum bobus, із заставами cum vexillis, із (іж) жаберїноѣ mit Froschlaich; mit Wasserpflanzen; із намúлом, із молóтником, із лавїркоѣ mit dem Eichhörnchen, ізробїти verfertigen, machen, thun: із Руснаком; із ястрябом cum asture, cum accipitre; із іжунóm; із їлемом cum ulmo; із огоньóm, із ужém, із ўсами, із єдним чьоловіком, із югасом.

Закон звуковий що до переходу старосл. сь в угорско-руск. то в іс, іе, то в із, з визначає ся взагалї так, як згадано; подїбно і у приїменника старосл. изъ (= угорско-руск. із, з, іе, с). Вїтмок дуже мало пр. свáда Л. Streit, Zank, сважáти ся Л. streiten, zanken cf. psl. сьвада. сьваждати — снóчи gestern. позáсночи I. vorgestern.

В зложенях може сь мати також форму су, со, зу, зо, зы нпр. сумїска I. спілка, суспїр МЛ. Asthma, сусьїд Nachbar; совокúпно O.; зўвянути Лв. зўвало лїстя; зовѣ, зывѣ Г. psl. сьвнїєть.

Инодї подекуди приїменник сь здвоєє ся: зоз, зос (порївн. болгарск. сьс) нпр. зоз дрúгьма газдóма = з другими господарями; зос тýма двѣрями = з тими дверми; загално двоїть ся той приїменник в зложенїм глаголї із зьїсти, зь зьїсти = psl. сьмасти et снїксти comedere.

у (= psl. оу) означає близкїсть, привалєжнїсть пр. у бѣрега, у сестрї; руд у вóза Deichselwagen; пáзорї у вóрлá. В зложенях з глаголами творить значєнє дїйства довершеного, доведеного до краю: упя́нчити, утучїти; устáрїти.

Часто в угорско-руск., як і загално в язичї українсько-руским може у замїнити ся на в пр. вчїти ся м. учїти ся, в тебе м. у тебе, в ня м. у мене, в ко́го м. у ко́го; вóчи впїка́ли Лв. = очї упїкали; впа́сти = упасти. Та замїна часто робить ся, щоб омїнути роззїв.

Приїменники неїсті (Unechte Praepositionen) зєб то, властиво імена, котрї уживають ся яко приїменники. До них належать: пїла, пїля, блїзко, вѣрх, пóвѣрх, вѣже, нїже,

ды́ла, ды́ля, зад, під, пе́ред, над, ко́нець, во́круг, во́кбль, доко́ла, крем, ме́жи, мі́сто, се́ред, кру́зьі, че́рез і пр.

Суцник від'именний (substantivum denominativum) утворює ся в угорско-руск. рівно як і в галицко-руск. від неуживаного суцника над: наді́ти, нанаді́ти НД. = „на стёрте востра сокыры наметати новый кусень жельза, приварити, а водтак закалити“. нанаді́ сокы́ру.

В угорско-рускім можуть також по два применники лучити ся разом пр. спе́ред, попе́ред, поче́рез, по́під, по́за, по́при, по́над, іспід (іспуд), і́за, поме́жи.

по може в зложених глаголах подвоїти ся: попо́скака́ти, попо́крича́ти гл. стор. 62.

Два применники можуть бути також в зложенях: попо́дтьі́гати, попо́д'яза́ти, понаби́рати, понагва́рять, понадрі́зувати, пообрі́зувати, пово́ддава́ти, пооббива́ти, припові́сти, упозира́ти, упові́сти, позду́мати ся, позві́дати ся, попереверта́ти, попереми́тувати, позано́сити, заобрі́ти etc.

Дуже рідко коли стрічають ся в зложених глаголах по три применники пр. поназдыва́ти Д. aufspießen = галицк. пона-тикати, понавтикати, понастромлювати; понаскб́чувати Д. zu wiederholten Malen zusammenwälzen. понаскб́чувала вода́ ка́мня.

Присловники триприменникові (mit drei Praepositionen zusammengesetzte Adverbien) = удовты́к Р. = гал. на-вты́оки, мы як увиды́ли того та удовты́к = als wir dies sahen ergriffen wir (schleunigst) die Flucht. — позасно́чи et позасно́чи I. vorgestern.

В галицко-рускім находимо частійше ніж на Угорщині глаголи зложені з двома применниками. Численнійші також в Галичині і глаголи зл. з трома применниками, а рідко дуже навіть глаголи зл. з чотирма применниками пр. поназдоганя́ти, понаскла́дувати і пр.*).

Сполучники (Coniunctiones).

1. Сполучники спійні або звязкові (coniunctiones copulativae): а (в значеню et, και) (пр. взяў собі із до́му шість печя́в хля́ба а шість фу́нто́в солони́ны а шість лы́трів шпі́ртусу Стр. — хля́б а вода́ panis et aqua. — п'ятьна́дцять а п'ятьна́дцять то тры́дцять fünfzehn und fünfzehn macht dreissig), ай, айбо (служать до

*) Гл. Знадоби до Словаря южнорусского. Написав Іван Верхратский. У Львові 1877. стор. 65. і 66..

злучні лише цілих речень) і, та, та-й, та́кы Я. Лв. auch, та́кже (та́же), та́кож, так (дак) Лв., то, то-й; і — і, ани — ани.

Яко частиці вплітні (Übergangspartikeln) служать понайбільше: та й, ай, ой, ей, гей, гой, бой, пак, зась.

[та й гл. стор. 102. на горі ой йміли (мілого), в долині вязали І. — кедь я зайду бой до церькви І. — ей, гой, гáздо покáйме ся Гр.].

Подекуда у Руснаків угорських стрічає ся також частиця вплітна дьї пр. Чорна дьї я чорна, бо я зна́у са́ма, я про свою чорность ма́у фра́ра днесь НД. — Коли́ я ся хотьс́у родити, та ма́мка йли бы б́ыли паленя́т пшени́чных хоть галушо́к, та пше́ниці нигде́ не было́ дьї на не́бі І. — Імовірно дьї то сц́їпла форма повельника дьїй від дьїяти psł. д́кати поє́тиv, agere.

2. Сполучники роздільні (с. disjunctivae): вадь magy. vagy, або, хоть Лв. (= oder), цы — цы, хоть — хоть, вадь — вадь, то — то

3. Сполучники супротивні (с. adversativae): а (в значеню: sed, vero ἀλλά, δε), а́ле (рідко уживане, заступає ся в угорсько-руськiм понайбільше сполучн. ай, айбо), зась (= грецьке δε), дак (= так) Лв., пак, лиш, лиш́е, лем, а́бо — а́бо.

4. Сполучники порівнательні (с. comparativae): так, як, яко, ги, ге, гей, ѓейбы.

5. Сполучники об'яснителні (с. declarativae). ож, не онь бы, не об́ы, не ожоб́ы.

6. Сполучники часові (с. temporales): коли, коль, нако́лй, кой, кей, на́кой, кедь, кед, як, як лиш, як лем, до́кы, до́кыль, до́каль, до́кля, до́тб́оль, до́таль, до́тля, покы, покб́оль, покля, за́кб́оль, за́кля, зак, закы. чим Г. Я.

7. Сполучники причинні (с. causales): бо, айбо, што; за́чым Вл. quia, quoniam; за́тым ea de causa; том́у.

8. Сполучники заключні (с. conclusivae): і так, про тотб́о, за́то, так што, отже-к; поза́чього З. quare, quam ob rem; цо́за́того idcirco, propterea; тадь.

9. Сполучники намірні (с. finales): об́ы, аб́ы, бы, б́ожоб́ы, б́жебы.

10. Сполучники условні (с. hypotheticae): кедь, кед, кедьбы, кедьбы, ке́бы, кб́бы, кейбы, коли бы, аж = si. аж н́икб́ому не ўкажеш wenn du niemandem sagen wirst.

11. Сполучники допустні (с. concessivae): хоть, хотьбы, кедьбы, няй, най, на́йбы.

Частиці питальні (*particulae interrogativae*): як, што, де, кудá, кудý, ўдкы, вѣдкѡль, дѡкѡль, пѡкѡль, пѡкля, цы, цы-не, чий, ачий (ачей), ачень, чѣйбы, чѣньбы, áчейбы, áченьбы, да-ле (cf. nsl. da li).

Частиці перечні (*particulae negativae*): не, нѣт (нѣ, ни в зложевях: нич, нитко, нѣтко, нѣгда, нѣкѡли, нѣкѡли); де-бы-нѣт.

Викличники (Interiectiones).

и-е! Лв. (для вираженя радосты, захвату); гой! — гей! — и-я-гой! — ой! — ей! — еге! — есѣ! — а-яй! — йо-йой! — но! — ну! — ану! — ба! — цыты! — на! — фўк! (Nachahmungslaut beim Blasen, beim Schwirren). — гоп! — бух! — хап! ВП. — швак! Пу. (для наслїдуваня шелесту при затинаню меча, саблї, ножа і т. п.). — ус! ус! (накликунане при тровленю псами). — вон! — вѡнка! — грѡх! грѡх! (наслїдуване гѡлосу свинї). — няў! (няв) = miau! (наслїдуване гѡлосу кота). — гав! (н. гѡлосу пса). — куку! = guck-guck! наслїдуване гѡлосу (кованя) зазулї. — кукуруїку! kikeriki! (насл. пїяня когута). — кльон! кльон! = гал. квок! квок! (наслїдуване гѡлосу квочки). — рап-рап! (наслїдуване гѡлосу качки). — га-га! (наслїдуване гѡлосу гуси). — вѡвѡга! Пу. вѡга! ВП. (кличка погоныча до волів). — гись! тпру! тпрука! (кличка до овець). — цїнька-цїнька-ци! (кличка до свиней) — на-на-ки! (кличка до корови). — не-не! (кличе на конї). — не-чїду-не! (кличе лошáта). — гўсю-гўсю! (кличе на гусв).

(поздоровканя і заклинаня). добрýдень! Лв. добре рано! Кв. Лв. — дѡбрый раноѡ! — дѡбру вѣч! дѡбрый вѣчур! — горáзд! — так ми Бѡже житá! Лв. soll ich so leben! — дай Бѡже! gebe Gott! — не дай Бѡже! Gott behüte! — дай Бѡже здорѡвля! Gott möge dir (euch, Ihnen) Gesundheit schenken. — няй Буг прїйме! Gott möge es annehmen! (möge meine Handlungsweise als gute That anrechnen). — Бог бы ты побїў! Gott soll dich strafen! — на мою дўшу! — на мою вїру! fürwahr! — бѡдáй-сь покáпаў! elend mögest du hinsiechen! — скаменьїў бы! (каже про чорта) = пропавби, щезби, wörtl. möge er (d. i. der Teufel) zu Stein werden! möge er versteinern! — чорт бы ты взяў! der Teufel mag dich holen! — ей-бы твою дўшу! — пек! — пек-за-пек! — пек бы му! hol' ihn der Kuckuck! hol ihn der Teufel!

В. ВЗОРЦІ БЕСІДИ УГОРСКИХ РУСНАКІВ.

(Говори з наголосом *девижимим*).

І. Повірки і оповідання.

(**Бочко Рагів**). За дятла. Дятел віпросиў собі одѣжу капканісту: просиў Бóга, щóби Бог му даў красну одѣжу, а Бог му даў, áле мусит ся так трудити, як Руснак (до тóго рiч, що дятел (Picus, Specht) мусить собі мозольно здобувати корм шукаючи комах під корою дерев і заедно ковтаючи дзьобом).

(**Росушки**). За клегіню (Bufo, Kröte). Було, раз упаў гуд дуже голóдний; гáздá пушоў косити с чeлeдiнóу, а клегіня пришлá собi такóж до них. Жонá кáже до гáздi: пробий вiй, а чоловiк кáже: не слóбудно! Даў вiй дарáбу хлiба. Вiдтáк пушоў чоловiк куповáти мелáй, а клегіня дає му два вóзи мелáю і пóяс чeлeдiнcкiй, абi сe оперезáла вгó жонá: пóяс буў гóдний. Чоловiк вzeў і думáе: ану, пробалю, опережу я тим пóясом дeрeво. Взяў, опоясáў, а дeрeво вiд тóго пóяса перегорiло. А то клегіня зо пересeрдя далá такiй пóяс (Замiтно, що ропавку, котру в иньших сторонах именують бáба, чарiвка, чарiвнiця, бeсopкa, бeсopкáня і т. п., тут вoвуть клегіня т. в. княгиня).

(**Горондá**). За лoмoвóго короля (Troglodytes parvulus, Zaunkönig, Zaunschlüpfer). Коли судили, тко бóде царь пóтятóм, то орел полетиў май-вiсше, а вон малeнькiй сиў сму пóд крило та полетиў iщи майвiсше, тaй вон обстаў за царя пóтятóм.

(**Страбичiв**). За волóвое око ((Troglodytes parvulus). Коли собi птици хóтьили ўбрати короля, присудили, што той мeжи нiма бóде король, тко майвiсше пóдлетить. А волóвое око спрýтало ся пóд крило гeллы i як полетиў орел май горi — тогдi волóвое око ся ўхопило i вiсше пóдлетило а птици зáчали ся смiяти: отó корóлик!

(**Страбичiв**). Як циганин убирáў пчóлы дiкi i казáў: „мóй нiньо, мóй дiдо быў пчолáрь!“ Кум казáў циганинови, што я знáу пчóлы в лiсi, а циганин хвалiў ся: мóй нiньо быў пчолáрь i мóй дiдо i я пчолáрь. Пóшли в лiс та кум указáў циганинови

пчóлы на дубі, та циганин уўшоў убірати (= вийшов вибирати). Як пòдòйшоў горі, як го укусила една пчолá, а вòн кáже: кусь бóжа мáтка: Бог тя даў! і дрúга укусила а вòн кáже: кусь бóжа мáтка, Бог тя даў!; як трéтя укусила, тогдý кáже: кусь бóжа мáтка, чорт тя даў! і с тым долы в дубá упаў. Дòкы онадиў пчóлы, кум покляў тёрня: о́коло дубá всáды тернячка. Циганин кáже: на што то кúме кладéте? а кум на тóе: кúме, мед бóдете метáти, абý на зéмлю не упаў, абý на тёрню ся ставòвиў!

(**Страбичів**). За циганина-ковалá. Кум понис (пони́с) до циганина плугòве желызо острити, а циганин наостриў і кúмови горáчое даў у рúки (рúкы).

(**Страбичів**). За комарá і вòўка. Комáр кúсать, лем мáленько співать. Пòшли комары д вòўкови, иміли му густі — а вòўк одпрòшуваў ся, абý ішли гет. Онí казáли: лем еднó нúту заспівáме пáнови великò-мòжному, а вòн им казáў: прийдýт на Андри́йв день. А онí му казáли: тогдý ужé нам вели́кий є пòст!

(**Страбичів**). За югасá, што шарканý побіў та слободíў гòрод. Раз бýла една вдови́ця та бý в не́й еден сын та не мáли што йисти, бо худòбно ся дýяли та дес роздобýли кендери́цы та спеклй богáчк (пòдпòра хлыбови). Бидовáли гòрько. А той хлопчýско, як пòдрюс, та пошоў далéко служити, та нáяў ся служити у еднòго пáна за югасá. Такýй при́каз маў вòд пáна, абý гнаў вòвцы (ю́гы) за еднó гóру в ёден крáсный сад. А в тòм садý бý ёден гòрод заклятýй, та бýли в тòм гòродý три шарканý (— в гáда ростé —). А вòвцы пòшли в тот садòк пáсти. В тòм садкú травá бýла золотá і водá золотá. Та золотú травú пáсли а золотú вòду пили. А бýли в садý три дéрева: еднò золотòе дéрево — так ся звáло — дрúгоє сри́берное, трéтєє диймантòвое. На тых дéревах бýли три чичкы (рúжи) крáсні: золотá, сри́берна і диймантòва. А овòн — тот югáс — почáв рубáти бáлтоў тотò дéрево, де бýла чичка золотá. Як рубáў дéрево та уйшла шарканý с тóго гòрода та хотýла йогò извýсти а мáла шість голòв ай бо вòн тогдý кáже: чекáй, брáте, мáло погòстиме ся — а она́ йомú кáже; ба! чим бысь мня гогòстиў. А, кáже, мау я дýла тéбе гостину дòбру. А вòн взяў собí из дóму шість печáв хлы́ба а шість фунтòв солони́ны а шість льитрòв шпиритусу. Та рознялá собí роты, всí шість, нарáз — а вòн у кòждый рот вер печáв хлы́ба, фунт солони́ны і льитер шпиритусу — та як она́ тотò вшýтко скельтувáла та нарáз ся лем переверну́ла, бо ся упила. А вòн тым балтáтьом постинáв всí шість голúв. Та тогдý то дéрево истáв і рúжу урвáу золотú. Як урвáв, то задýв за клéбан та то ся му дúже свитýла за клéбаном. А у тóго пáна, што вòн служив, бýли три кишáсонкы (панни) дúже крáсні, а трéтя майкрáсша маймéнша. Ай

бо як вон тоті вівці гнаў домѡв, та як быў на горі, дўже засвітіла його рўжа на панськый оболѡк, де тоты кішасонкы бывали (сидыли, мешкали). А кішасонкы дуже його чекали, абы тоту рўжу ім даў. Як прийшоў домѡв у двѡр, нагнаў вівцы в машталню. Айбо майстарша загнала свою собѡянку, обы продаў за грѡши. Нѣ хотыў. Як нѣ хотыў, загнала пак середўща. Такый мїх грѡшый му обїцали, яко вон сам. А югас нѣ хотыў дати. Загнала маймѣнша, та тѡ задарь даў, нѣ хотыв дудкы брати. Она собї поклала той цвіт у погар, цвіт дуже усвітїў по хыжи так як лямпа, ще й льїпше. А вон пак рано назад хотыв итї гет. Та рано каже пан: ци хочеш ще служити сыне? каже: пане! не хѡчу; кѡбых мы дали, штѡбых я просїў, дванадцять печыв хлїба, дванадцять фўнтѡв солонїны, дванадцять лытрѡв шпїрїтусу. Та даў му вшыткѡ. Та даў му сомарика з вѡзиком. І вон собї склаў вшыткѡ на вѡзик тай іде з вѡвцями, вѡвцы спѣред а вон с сомариком за вѡвцями. Та пѡшли назад у тот садѡк, де тот гѡрод быў. Нальляў вѡвцям воды, та вѡвцы пасли тай пїли воду. А вон почаў рубати сребѣрное дѣрево. Раз отворїли ся желїзні ворота на том гѡроды, колї пѡчнѣ лызти шаркань з того гѡрода та д нѡму (їд тому югасѡви). Гев, каже, пайташ, та ты мого брата учѣра укытїв. Ідѣме ся борѡти, тко дужїшшїй (дужїсшїй). Та, каже, брате, ідѣме: пѡдь ще, най тя погѡщу на остатнѡм часы. Ба, каже, чим бысь ня погѡстив? Е, каже, брате, мау я, небѡї ся, мау я дѡста гостїны дїла тѣбе. Рознимай роты! Розняла дванадцять ротѡв, а югас у кѡждый рот вер печаву хлїба, фунт солонїны і лытер шпїрїтусу. Як югас усыпав у кѡждый рот, то шаркань упїла ся та впала. Та пїной югас зрубав гѡловы вшыткы дванадцять. Языкы подрїзував, склаў у жѣб (кишеню) а як ісклаў, то тогды дѣрево зотгав сребѣрное, та рўжу тоту сребѣрну, што была на верху, ўрвав та залыв за клѣбан. Як вѣчур быў, та назад домѡв вертаў. І вон ще далѣко быў вѡд паньского каштеля. та вже вїдыли кішасонкы, што іщи красшу рўжу несѣ. Тотї двї старшї сѣрдили ся дўже на маймѣншу, ож ім не хотыв дати за грѡши а маймѣншїй даў задарь обї рўжи. Тогды югас тот вѣчур переночував, та пак у пана ўпросив двадцять чотыри печыв хлїба, двадцять чотыри фўнтїв солонїны і двадцять чотыри лытрїв шпїрїтусу. Тогды, як єму пан ўдаў, та склаў на вѡзы та назад із вѡвцями у тот сад, де гѡрод быў. Тогды нальляў у валѡв дейментѡвой воды, обы вївцы пїли і обы деймантову траву пасли, та пѡчав рубати деймантовѡе дѣрево, на котрїм была деймантова рўжа. Тогды, як рубать, ворота ся желїзні отворїли, колї ся пѡчнѣ сунути вѡдти шаркань ¹ двадцять чотыры голѡв у нѣї — салать огнѡм із рѡта на того югаса. Каже му шаркань: гей брате, вжесь ми вкытїв двѡх братѡв, укычу я, каже, тепѣрь тѣбе. Та брате вїджу я, ож ты менѣ тепѣрь загубїш. Ай, каже, ще на

остатнѣм часі пої, та ся погостиме. А, каже, чим бы ты менé погостив? Е, каже, маю я дыла тебе, добру гостину! рознимай роты! Як розняла роты та югас у кождый рот вер печаву хлыба, фунт солонины, лытер шпірітусу. А як шаркань то вшытко скельтовала, тай упала, бо ся упала. А вон балтятьом гóловы вшыткы постинаў, языкы поудривуаў двадцять чотыры і склаў у жеб. Та тогды ся взяў та пошов у тот гóрод, а там были у сындох на стліні на клінку дванадцять ключѣв. А вон ті ключи взяв та кожду хыжу (цїмрю) тыма ключама поудмыкав. А у дванадцятѣ хыжи золотый стѣл на середині і вóкѣл стола дванадцять стѣльцѣв захрыщлыхъ золотыхъ. Та сьў на еден. Пообзирать на стыну — а на стынні висить дванадцять маж бегарѣв. А вон еден бегарь зняў та луснуў у стѣл, та явили ся сперед нього дванадцять иношов і кажутъ: што пан прикажутъ? Обы ми тут йїсти, пити і плáтя, якé я хóчу. Дóраз му ся стало вшытко, што трéба му было. Та там газдовав тот югас, там обстаў паном, як шарканы побий та слободий гóрод.

(Страбичів). Як Христос через дві душі загубив село а св. Петро цілий рой розшиб у воду за одну пчолу. Коли пошли в едно село Исус с Петром та через дві душі Исус загубив село. А потому вже пчолы найшой Христос на голубы. І каже Христос Петрови, обы голубку взяў іс пчолами. Ишли пак да́ле. Потрафило ся, што через воду треба было ити, через лавочку, а една пчола укусила Петра, а Петро розшиб вси пчолы у воду, бы ся потопили. Уйдуть на беріг, пообзирать ся Христос на Петра. Пётре, каже, де тоті му́хы? А Петро повї: Господи, една ня укусила, та вси пчолы розшиб у воду. А Христос каже: Не треба было вси погубити, лем одну. Ты казав, на што я то́лько душ погубив а ты всі му́хы погубив теперькы через одну!

(Страбичів). За то́е, як Христос рянной дывци присудив подлого чоловіка. Лежаў пуд грушой чоловік, та лыноваў ся урвати грушкы (грушкы), та пак лем то́ту зийў, што емў в рот упала. Тудá потэм ішла една дывка плáтя прáти. Исус іс Петром ішли та каже Христос то́му чоловікови: куды сесь путь іде? а вон подняў ногу і каже: от-тудá! ногоў указаў путь. Ишой Христос с Петром да́ле, та пришли ид дывочцы, што прáло плáтя та каже: дывочько, кудá сись путь іде? а дывочька вёрла прáйник та указала Хрiстови, кудá тот путь іде. Та каже Петро Хрiстови: што мы той дывци да́ме за сесé, што нам путь указала? А то́го чоловіка йий да́ме, што лежить пуд грушой. А Господи, та того чоловіка йий шкода да́ти, бо подлый. А, каже Христос, кедьбы обоé подли, то бы загыбли, а так бóдуть жити, бо она рянна, а вон подлый. (Гл. Поезиі Николая Устыяновича. Ч. I. Львовъ 1860. стор. 71. Провѣдѣніе (Изъ усть народа. Притча вторая).

(**Страбичів**). Як Христос ночуваў іс сятым Петром у газды а жона вернувши с корчмы была Петра двічі. Припросили ся Христос іс Петром на ноч до єдного газды. Та леглі на ноч спати. Христос луг за кош на єден бок, а Петро на другый бок. Тогды старша была жона од чоловіка. То чоловік быў дома, а жона в корчмі піла. Та пришла с корчмы жона та звідала ся, што там за бетанги прийв. Тот каже: подорожні люде. А она ваяла бегарь та почала свого газду бити. А як ся на газды набила, та почала Петра бити. А як ся на Петру набила та каже: де той другый, абых ся і на нїм набила. Ай бо Христос каже Петрови: Пётре іди сюды, де я, бо буде тя зась бити. Ай бо Петро пушов, там, де Христос спав та тотá жона назад Петра біла. І так сятого Петра біла двічі.

(**Лучны великы**). За корову з волом іспряжену. Газда іспряг быў із волом корову орати, бо не маў двох волів. Коли мало уйшли корова з волом, та корова ся бояла поля: думала што то вшытко йї орати, а вол знаў, што лем (лише) єден дараб. Корова каже волі: неборе воле, широкое поле! а вол йї одказаў: ещесь не орала, та вжесь ся заср...!

(**Лучны великы**). За чоловіка, што нюс у млын віко кындирицьи та говориў неровужно так, што тричі го набили. Чоловік нюс у млын віко кындирицьи, та все казав: од віка вайтаків! од віка вайтаків!*) При путі сіяли пшеницю, та тотó учіли та сёрдили ся, ож він просить, щобы ім од віка вайтаків ся уродило. Імили того чоловіка і ўбили та казали йому, абы ішов путём говорячі: не гоні: бысьте ни перевозити, ни переносити. А там несли умерлов. А ті, што несли, розсёрдили ся, імили того чоловіка та зась ўбили його! А пак повіли му: іди путём говорячі: такое бы не човати, не видати. А тамшла свадьба: а ті зась розсёрдили ся, імили його та зась ўбили за тотó, ож він просить, абы свадьбы не было нїгда. Та дале пушюу пак у млын, ізмолоу зерно та принюс домов а илучи не говориў нич, бо тричі го набили.

(**Лучны великы**). Як то сятый Петро лыновавўся ізняти грейцаря із земльї а потому много разів ісхыляў ся збирачи черешны, што Христос купиў за грейцарь. Раз ішоу Христос іс сятым Петром путём та пустиў грейцарь єден зад себе. А Петро сятый видыв грейцарь тот та лыновавў ся ізняти, бо ще сытый быў. А Христос купиў за грейцарь пак черешень. Дак Петро сятый зглодныв, а Христос все пушяў по єднó черешны у порох на путь. А Петро все зняў та обдуў од пороху та все у рот вер тай звыў. А як Христос

*) вайтаків = мірна, што берє млынарь, таке мыто.

усы черешны уметаў — а то на доўго было — та як ўзбираў сятый Пётро черешны вшиты та поійў, Христос каже: а што ты Пётре із заду збіраш, што ты робиш? Я збираў черешны та йім! Бо Пётро сятый гадаў, што Христос не видить, ож вон збіраць черешны. Та каже му Христос: видиш Пётре, не хотів есь ся раз ісхилити та грэйцаря зняти, а теперь колькось ся разов ісхилиў за черешнями!

(**Лучны великі**). Няй Буг прійме! (рôзка бабы, што вернула была в ôдпусту). Былам на ôдпусты, знасте: повернульсьме путьом до многих церьков; у бûксу¹⁾ вёрлям дваццять грэйцаров — няй Буг прійме! — нищим і кôвдушам²⁾ далам дваццять грэйцаров — няй Буг прійме! — на слûжбу далам дваццять грэйцаров — няй Буг прійме! — іскельтовалам³⁾ дваццять грэйцаров — няй Буг прійме! — а на Божое⁴⁾ далам дваццять грэйцаров — няй Буг прійме! — і так чорт взяў золотый срибёрный!

(**Лучны великі**). Няй Буг прійме! (нариче баба на невдяку сусьиды). Цы не нагодувалам ти сироту?⁵⁾ — няй Буг прійме! цы не помагалам ти копати?⁶⁾ — няй Буг прійме! цы не помагалам ти прати? — няй Буг прійме! — цы не пушлам ти хлыб іспечи, колісь хвора была? — няй Буг прійме! Бог бы тя побій! чорт бы тя взяў!

1) скарбону 2) жebraкам 3) выдалам на пройидок 4) „до монастыря складают ся гуртом: купуют завісу (хоругов, фану), крест вадь дакое украшене: на Божое“ 5) сирота = „дытина ниже девять рокôв, цы має отця, цы ныт; хоть богатого отця, хоть худобного“ 6) кындирицю (кукурудзу) копати.

(**Лучны великі**). За Юрка, цариного сына, до котрого ішли три голубки. Быў де не быў еден царь, тот маў цариного сына а тому сыну*) имня было: Юркô. Та ішли ид ньому три голубки; а то были (були) дывкы. Тоты дывкы посадили едну грушку серед царського двора. А там тот сын даў справити постіль красну та все ішоў там на вочь спати, та царь ся чюдоваў, де вон иде з бурка (Burg) спати. Та загнаў собоянку, бы пудпозирала, де вон иде спати, Она пушла позирати, аж там три дывкы спали із ним. Та уняла нôжичьки з жеба та удривала май старшо дывцы волôся мало, та поклала в жеб та пошла та уняла тото волôся в жеба та указала царьови. І тоты дывкы устали, та майстарша увидыла, ож йи волôся уризано тай сплакала тай почала говорити: ож йи даў так обемшити тай забрали ся тай пушли гет. І казали, обы желызні бачкôры порваў, та не найде их (не найде их нигда). І вон тогды пошоў дô-хыж та ізгойкаў на вôtця соби. І тогды забраў

*) Подобно як пни на з (а) часто мiсто накинчика у в dativ-i принимаютъ ови (пiсля сынови), так зновъ декотрi пни на з (у) нпр. сын, верьх внодi мають в дайнику накинчик пiв на з (а) пр. сыну, верьху (так як ракôс).

собі два міхы грóший тай чотыры кóны тай кóчиша (візника) тай забрали ся тай шли да́ле непреста́нно... фу́рт... ішли все да́ле та надóйшли на е́ден лыс великый тай там ста́ли на обі́д тай на полу́нне. Як одполудно-ва́ли, забрали ся та ішли фу́рт*) тым лысом великым. Та вострі́тив ся е́ден чьоловік тай звідали ся го, цы не ви́дыв да́де іх дівóк. А тот ім одпові́в, ож не ви́дыв іх. Тогды́ оні забрали ся тай ішли наза́д да́ле. І тогды́ до́йшли до ё́нної кра́сноі за́городкы і там ста́ли та пришла́ д ним е́дна старá ба́ба тай пові́ла кóчишови тай дала́ якийсь воровша́г (зві́ля до воро́женя) та каза́ла му, абы́ то́то. царськóму сы́нови даў ся напі́ти. Тогды́ як пришло́ двана́дцять го́дин, та даў му ся то́го напі́ти і тогды́ вóн уснуў вóд то́го а тогды́ пришла́ ід ньóму то́та ма́й ста́рша дывка тай по́чала йóго зга́ня́ти. Вóн не хотыў уста́ти і тогды́ по́чала йóйкати коло ньóго, она́ каза́ла кóчишови, ож бы му повіў, ож она́ бы́ла коло ньóго. Тогды́ одклони́ла ся тай по́шла гет і тогды́ вóн уста́в, по́чав пла́кати і тогды́ вóн повіў кóчишови, оже́бі го рíзаў ножом, як прійде то́та ма́й ста́рша дывка і тогды́ дру́гий де́нь наза́д прійшла́ то́та ба́ба та дала́ наза́д му то́го зы́ля ся напі́ти і тогды́ прійшла́ то́та дывка і по́чала наза́д го зга́ня́ти. І тогды́ по́чала наза́д пла́кати. І ўня́ла са́блю тай написа́ла, ожь обы́ то́го кóчиша тай то́ту стару́ ба́бу істаў. І тогды́ вóн устаў тай прочитаў то́то писмо́, ўняў са́блю тай істаў то́го кóчиша і ба́бу. І тогды́ ся вóн забраў тай по́чаў і́ти гет. І тогды́ ішов та найшоў трьох лю́ди — то́то бы́ли бра́тя собі та вмер ім оти́ць та лишіў ё́нну ша́нку такú, што ке́д поклаў на го́лову та го неві́дко, тай ко́лесо такое́, што ке́д ста́ти на ньóго та пові́сти: „де хóчу, там ско́чу!“ ко́лесо ско́чить. Тоты́ три́е бра́тя бы́ли ся на то́м, чия́ бу́де ша́пка та ко́лесо. І тогды́ хлопець взяў то́то уд них і повіў ім, же́бы по́шли е́ден на е́дну́ гору́ а дру́гий на дру́гу а тре́тій на тре́тю. Та котры́й прійде ско́рше, та то́го бу́де. І тогды́ вóн стаў на ко́лесо та повіў ко́лесови: де хóчу, там ско́чу. Тай повіў ко́лесови, о́жбы ско́чило ід тым трьом дывкам. І тогды́ ско́чило та́мка. А тоты́ дывкы́ бы́ли в однóм лысы́ у півни́ци. Та ўшла ме́нша вон та уви́дыла йóго ож вóн іде́ і тогды́ згóйка́ла на сестру́ собі, ож вóн іде́. І тогды́ ма́й ста́рша імі́ла е́й бі́ти. Забы́ла вже́ бы́ла за царськóго сы́на. Та ўйшла і она́ вон та попозира́ла, ож вóн іде́. І тогды́ прійшла́ ід ньóму тай обóяла йóго і по́цылова́ли ся і так жи́ли.

(Пузнякóвцы). Якú за шкóду ўдумаў воўкóви ка́ру чо́ловік, што маў жонóу дúже джанглі́ву? Раз бы́ла е́дна па́ра: муж і же́на. Жона́ бы́ла дúже джанглі́ва (свадлі́ва) і все ся ва́дила іс сво́ім газдо́у. На бідú прійшо́в воўк і зьзыў чотыры вóвцы с кошáры. Газда́ ся бо́яў же́ны то́то пові́сти, бо знаў, ож, ке́д пові́сть, та по́дла бу́де

*) пім. fort.

его вечэра — айбо затайіти не мож было. І так овён смирэнно каже свойій жоні: Ай жінко, не добрі ся у нас стало. Женá звідать ся, што такое? Я бым тобі повів, ай бо ты будеш дуже сердіта. Женá звідать: што тотó? што тотó? Тогды гавдá каже: Та прийшоў воўк у кошáру і звыіў чотыры вóвцы. Тогды жонá зачне: А бодай бысь ся гáздо быў не скóльчыў (обысь ся быў не насчáднў — не нарóднў), такій ты у мене гавдá! Так то мені загорóдишь кошáру! Готова праця пропадать! На то каже гавдá: цыте жоно, перебудеме мы тотó; там шкóда, де худóба І тогды вяў ся, пушоў до сусыды і позычыў едно желызо, іс котрым воўкы імауть і так пóдставив на тотó місто, кудá воўк зайшоў і лишіў там на нóч. Ра́но прийшоў позирáти і вídить, ож воўк ся іміў у желызо. І дуже ся зрадоваў, ож вовк ся іміў. І так біжыть ід жоні і каже: ой, жінко! я бы ты цось (= штось) повів, айбо то не такое, ги учóра. Но што тото? до чьóрта ты все мені якийсь новині прикаауеш! А нуж слўхай! я воўка, котрый вóвцы поійў, іміў! — Цы цыле? — Іді! позирай! — Жонá пóшла і вídить воўка у желызы і каже: Хвала Бóгу, штось го ймив: теперь, цы знаеш што? теперь ўдумай такú кáру, обы усе жиў, обы ся усе мўчиў. Гавдá каже: та што бы тотó было? кедь му йісти не дам, іздóхне в голоду, скóро здóхне. Кедь го бiти бóду і так іздóхне уд бiтки. Тогды жонá каже: што мені до тóго: дам ти три дни, ўдумай такú кáру, ге-м ти казала. Гавдá пўйшоў і дўмать і дўмать; дáле так собі гáдать: та цы трéба бiлшу кáру, ги мо́я: уд коли-м ся ожениў, усе живў, áле-м бiдуу, та май лыпше бóде, кедь я і воўка ужéню. Тогды біжыть ід жоні і каже: та ужé кáра на воўка готова: нич не вчiню із ним, лем го ужéню; бóде жыти і усе бiдовáти.

(Пузнякóвцы). За богачá, што помiнiяў паскы́, як пóп сятiў на Велiкдень пiла цéръкви. Буў (быў) худóбный чоловiк та не мóg собi мукы купити на паску та дўмаў собi: што робити туй без паскы? Придўмаў собi, ож вóзьме едно дéрево і урўбать (ўтеше) ги ёдну паску і так вчiнiў. Потóm яйцём замастиў і понiс на Велiкдень сятiти. Стаў пiла цéръкви кóло едного богачá, а богачь маў із пóдлого жiта чóрну паску і увiдiў у сусыды худóбного бóльшу і крáсшу паску. Тогды, як ся худóбный обернуў із ганьбы (стыдá), помiнiяў паскы́. Як пóп посятив паскы́, пóшли домòв, тогды худóбный увiдыв, ож у него дóбра паска і каже: Бог милостивый посмотрiв на мене і в деревляноi паскы учiнiў жiтну! А богачь, ож укрáў паску, та казáў: Бог ня покараў, ож ем укрáў, паску, і пшеничну перемiнiў на деревляну!

(Пузнякóвцы). Іс котрóго дéрева Христу́ хрест прáвилн? Коли премўдрый Соломóн буў за цáря, та прáвнiў цéръков такú, обы такоi в свiты не было. Та смў трéба было такое дóўгое дéрево, што

вѡн не гѡден бѣў такоє найті. А вѡн гѡден буў чѡртѡм розказовати та склікаў вшѣтких чортѡв, цы знавуть за такоє дерево, ги єму было трѣба. А чорты казали, ож они не знавуть за такоє дерево. А пак ся ѡзвав єдѣн чорт, ож овѡн знає за такоє дерево. А Соломон, гот царь, казаву йѡму, обы йшоу принєсти, а овѡн казав, ож єму не слобѡдно тотѡ кѣвати. А пак Соломон заклинаў го живым Бѡгом, абѣ ишоу принєсти, абѣ умѡк (умык) іє корінѡм. Тотѡ были три дѣрева. Та чорт пак умѡк та принѣс ід цѣркви а Соломон пак тотѡ дерево потесаў тай тотѡ дерево не придало ся йѡму на цѣрков нѣгды. Бо тотѡ дерево ўросло было іє Адамовѡй головѣ. Бо коли Адам бѣў хвѡрый та звѣдаву йѡго сын, што вам няню є, бо дѡти нѣтко ще не буў хвѡрый — а вѡн повѣу сѣновы свому: я болѡ за райськими благѣма. *) А вѡн каже: я вам няню принєсу райськѣ благѣ. Та пушоу пак тогды, ож пѡдє в рай. А там агнел стоѣу на воротах іє мечѡм. Та кѣже му: кудѣ ідѣш? Іду в рай принєсти няньови райськѣ благѣ. А агнел йѡму казаву: тобѣ там не слобѡдно іті; чекай тут, а я тобѣ принєсу. Та пушоу пак агнел та уломѣу му три прѣты іє такогѡ дѣрева, што сѣм раз бѡльшеє уд сѣх дѣрѣв, што інде ростѣть, окреєм рая. Та даў му три прѣтики-єднѡлыткѣ — што єднѡгѡ лыта ўросли — а вѡн понѣс вѡтцѡу собѣ Адамовѣ: каже: ге-де! няню! райскѣ благѣ. А отѣць му взяў та й сплѣу вѣниць та поцѣловаў тот вѣниць та поклаву собѣ на гѡлову та умѣр пак. Тотѣ дѣрева ўросли з тѣх трѣох прѣтѡв, што чорт нѣє Соломонови на цѣрков. Та коли чорт мѣкаў тотѣ дѣрева, та Адамова гѡловѣ (кѡстка) с корінѡм ся ўмкла. То тотѣ пак дѣрева обстѣли коло цѣркви, коло Соломоновѡй, та там стоѣли, дѡкѣ ся Христѡс не рѡдѣў. А як ся Христѡс урѡдѣў та пак як го жидѣ мѣчили та хотѣли распѣнѣти на хрест та с тогѡ єднѡгѡ дѣрева, што стоѣли коло цѣркви, му справѣли хрест — а з дрѣгых двѡх, што стоѣли, ще тѣм двѡм разбѡйникѡм, што бѣли распѣтѣ іє Христѡм.

(Пузнякѡвцы). Як то єдѣн худѡбный чѡловѣк зѣмстиў ся на чѣрцѡх, ож хотѣли звѣсти красну жѡну му. У вѣрешѣ Мѣнкачѣ у єднѡгѡ худѡбнѡгѡ чѡловѣка была дѣже красна жѡна та чѣрцы бы йѣ дѣже радѣ взѣти за фрѣйрку (за посѣстру). Та кѡждый іє неў гѡворѣу: цы бѣде йѡму за фрѣйрку та дасть йѣу (йѣв) сто сѣбѣрных. А она повѣла газды собѣ, а газдѣ йѣв казаву, обы повѣла кѡждѡму, обы прѣйшоу вѣчур до нѣй, бо єй газдѣ пѡйдє у млын. Та обы повѣла кѡждѡму окреєме, обы єдѣн за дрѣгѡгѡ не знаў, ож пѡдє там. Та обы єднѡму повѣла, ож бы прѣйшоу у сѣм гѡдин вѣчур, а дрѣгѡму у вѣсьм, а трѣтьѡму у дѣвять і так дѣле за шѡром кѡждѡму, абѣ ишли у гѡдину єдѣн за дрѣгим. А йѣв

*) На запитанє: „што такоє: за райськими благѣма?“ опѡвѣдач казав: „за райським добром“.

газда ўкопаў у сьіндох за сьінныма двэрыма адну яму глыбоку, такую, абы стала дванадцять черцўв (черцўів). Тотá яма была ізвэрьха гузкá а у споды шырока. Та на вэчур газдá йбв (йбй) узяв карбáч, бо вбн вблы не маў та пбшбў вбнка та спрýтаў ся за хýжу, а жонý собí повíў, ож як чернiць прiйде, та бы тобi ўличиў сто срiбэрных на стбл а я б́ду позирати на оббблбкы iзвббнка. А тогдý лýсну у карбáч та повiм: вi-во-га! А ты черцбвви повiдж: iдýть пáне за сьiннi двэри i спрýчте ся, дбкы газдá дбхыж прiйде. А вы пáне пбдбте пак вон iз за двэри, як газдá дбхыж прiйде. I так ся стало вшýткб, як газдá повíў. А чернiць пэршiй iшбў за двэри та там лем iзгремiв у тотý яму за двэрыма. Та там стоiў у ямi, бо ўйти з нэйi не гбден бý: яма б́блa глыббка. А газдá пушбў нaзaд iз корбачбм за хýжу та ся спрýтав. А як прiйшоў дрýгiй чернiць таi тот ўличиў сто срiбэрных на стбл. Та лбдвa устiг ўличи́ти а йбв газдá лýснуб у карбáч кбблб оббблбкa та кáже: вi-во-га! А чернбцб кáже: де я ся тепбрь дýў? А жонá му кáже: iдýть пáне за сьiннi двэри, там ся спрýчте, дбкы газдá дб-хыж прiйде. А пак вбдти пбдбте вон, як газдá б́дe в хýжи. А тот прýтаў ся за двэри таi упáў iд тбму черцбвви у яму. А вшýткых черцўв б́блo в мaнaстырi дванадцять. Та котрýй там у ночи прiйшоў, та кбждýй ўличиў грбши та прýтав ся за двэри та кбждýй там обстáў за двэрыма у ямi до рáна. А рáно тот газдá нaпхáў там солбмы у яму та пбльляў нáфтбў та запалиў а звэрьха iз вбзa зáкладкбў зáклáў яму. Та они ся там зaфойтувáли (зaдaвiли ся), та стоiли прбсто, бо пáдати нýкудý б́блo, лем стоiяти стáмлять. А пак рáно до тбго газдý далi eднбгб гусаря на квáртýль. Тот гýсарь кáже: гáздо, я у вaс б́дý на квáртýль — а газдá ймбў кáже: у мeнe нe б́дeтe на квáртýль, бо у мeнe в ночи чорт п́джать пбд хýжбў. А гусарь кáже: кббы прiйшоў тепбрь п́джати, колi я туй б́дý. Та у вбчeрi далi гусарбви вбчбрю, обý кбблб стблá вбчбряў, а газдá узяў мбтуз та eднбгб черця зaсилiў у ямi за шiю та ўтяг вон та припбр кбблб оббблбкa вбнка. А сaм прiшоў дб-хыж. Та сьiў нa стблиць та говорiў iс гусарбм, дбкi гусарь вбчбряв а пак кáже емý газдá: алé ужé штбсь позирать нa оббблбк! а гусарь хбпнiў iз клiнкa сáблб та ўбiг вон та швaк! в шiю тбму черцбвви. Та зaгбйкáў нa оббблбк гусарь: нo гáздо, нe б́дe ббльшe п́джати, бо я емý гбблбву удтáў. Та кáже: де го дýти? Понесбйть го пáне у Лáторицý, та вбржтe го з мбстa в вбду. А гусарь взыў го нá плечи та нiс го, а вáртa го зострiтила, а звiдали eго: тко то-то? а вбн кáже: я чорт! та несý черця в вбду. Та вáртa ся спбббйла. Та дбкы вбн понiс тбго в вбду та вeр, а гáзда дбти ўтяг дрýгбгб черця з ямы та поклáў горi оббблбкa вбнка. А гусарь прiйшоў у двбр. А тот стоiть горi оббблбком. Гусарь дýмáў, ож то тот, штб вбн вeр го в вбду та кáже: ты скбршe прiшоў, ги я? Та удтáў му гбблбву нaзaд кбблб оббб-

лока. Та дохыж уже не йшоў гусарь, лем взяў го на плечи назад та нїс го в Латорицю. А вярта зась його увідыла, та каже ему! тко там? А вон каже: я! Вярта йому каже: та тко ты? а вон каже: я чорт. Та звідать ся вярта: што там несеш? А вон каже: несú черця в вóду. А вярта тогды пòшла у манастырь изганяти черцїв, ож чорт их понòсить в вóду. А черцїв (черцьїв) не было вже у келїях, коли вярта хотыла изганяти. А вярта пòшла ид гúменови та повїла: пàне уставайте, та идыть дагде гет, бо черцїв уже-к не є! — А гúмен каже: та де суть? А вярта каже: у воды вже суть, бо чорт. йїх положиў у вóду: мы видыли. А гúмен устаў та сьїў на коня, на дєреша, та утыкаў у вáреш до Мúнкачева. А тот гусарь уже нїс дванáдцятого черця у вóду та вер го з мóста. Та почаў ити гет. Чує вон: щось на мóсты дубовить: а вон ся пòбзираў а там идє на конї черниць-гúмен. А вон хопїў коня за кантáр. Стої, каже, ты на конї бїгашь, та ты все скòрше пòд хыжоў, ги я. Теперь коня порубáу тай тебе. Та порубáў и коня и гúмена и зметаў у вóду. Но, каже теперь не бóдеш мáти на чїм бїгати. Та прийшоў гусарь домòв на квáртиль до тóго гáзды. А гáздá йому каже: де вы пàне гусарь так доўго были, то я вас ходїў глядати. Я гáдáў, ож и вас пàне вер чорт у вóду. А гусарь каже: дайте ми гáздо пòкòй, нїс єм го дванáдцать раз у вóду, а вон усє скòрше быў пòд хыжоў, ги я, та я ся чхóдоваў, чому вон скòрше дóма, ги я, а вон на конї бїгаў, на дерешу. А я пак и дєреша порубáў и його, та вер єм у вóду та бòльше не бóде пúжати нїгда. Та тому худòбному чоловїку обстáли тотї дванáдцать сто срїбєрных. Та тот ся пак чоловїк загáздоваў, што теперь не є лышного гáзды, як вон.

Та теперь черцы збирáуть малых хлопцїв (хлопцьїв) та учать на черцїв, ож кедь чорт понòсить старых черцїв, ож бы ся малї научїли, обы обстáли мїсто старых.

(Пузнякòвцы). Двї мышї поле вї. Были двї мыши у пòли. Та в осени єднá собї носїла нá зиму у яму прятати їсти кендерїцю, а дрúга мыш не хотыла носїти. А тотá каже тòй мыши: чому ты собї не нòсиш їсти нá зиму. А та каже: нá що бы я носїла: люде пòзвòзять кендерїцю домòв а я по óсени нá зиму пòду на пòд та бóду готòвое їсти на поды в рокашї (у кúпї). А як прийшла зимá а тотá мыш ишла у селó та на кєрты увидыла мацурá, што сидыў та дрїмаў, а она ся напúдила та утыклá у пòле нáзад. Та каже тòй мыши дрúгòй, што собї напрýтала нá зиму. Та, каже, кúмо, пòзычте ми тáныр мукы, бо я ся ходїла сповїдати ан-там ид черцьòви. А она каже: пòзычу вам тáныр мукы та поведыть мя ид черцьòви, обых ся ўсповїдала. А она йїї повелá та укавáла из дáлеку мацурá. Та каже: идыть кúмо, ге-генде! черниць, та мáло глухый, та го лáбкоў потырмайте кúмо, та вон вас ўсповїдать.

А мыш пришлá, та мацурá поты́рмала, а мацур схопи́ў ся, як спаў та пробуди́ў ся та уви́дыў мыш та́й звъ́йў йі. А тотá дру́га мыш іздале́ку позира́ла; та пак ся верну́ла у по́ле та пак тоту́ киндири́цю она́ йіла че́рез зиму́, што тотá мыш собі́ была́ напра́тала, тотá мыш, што йі́й мацур ізвъ́йў.

(Пузнякóвцы). Як то раз воробóк вари́ў піво. Воробóк ка́же: лю́де пють па́ленку і вино́ а я собі́ наварю́ пива. Та взяў воробóк е́дно а́ерня із я́рцю та покла́ў у я́мку у во́ду. Та взяў собі́ копа́чик (прут ку́ртый) у рот та ми́шаў то́го піво, коли́ вари́ў у я́мці. Поча́ў пак пи́ти з я́мки та учини́ў ся, што вóн п'яний та́й поча́ў ся у по́рох переверта́ти — а ма́чыка уви́дыла, ож воробóк п'яний та го́ іміла, А воробóк ся протвереза́ў та ка́же: што ты ма́чыко хóчеш? а ма́чыка ка́же: хóчу тя извъ́сти. Ка́же: мене́ трéба благослови́ти, а так мене́ йісти. А ма́чыка ка́же: як ты благослови́ти? А воробóк ка́же: принеси́ ня до́хыж та здэ́ймі тáныр та покла́дь на стóл та мене́ покла́дь у тáныр, та поотви́рай оболо́кы та́й двéри та пак бу́деш ня благослови́ти та з'іш ня. А ма́чыка йо́го принесли́ до́хыж, покла́ла на стóл у тáныр та пóшла та отвори́ла оболо́к, а да́ле пóшла двéри отвори́ти а воробóк ся схопи́ў іс стола́ іс тáныра та полéтыў на оболо́к вон. А ма́чыка пообзира́ла та лем ся почу́хала по за ши́ю, ож вже ны́щó (sic!) благослови́ти, бо воробóк полéтыў. Та ма́чыка тепе́рь, ке́дь воробка́ іметь, та бóльше го́ не благослови́ть, лем го́ з'ість скóро. А воробóк бóльше пива́ не вари́ть, бо ся бóіть, ож ся упé, та ма́чыка го́ іміть, а тепе́рь лем во́ду не воробóк.

(Пузнякóвцы). За е́дно́го мя́саро́шска́го сы́на, што по́ходиў да́леко, ментова́ў принце́зну уд ша́танóв, побо́жиў ся з ньо́ў і обста́ў за царя́. Быў в е́дно́м ва́реші мя́сарош (рі́знік), овóн маў е́дно́го сы́на і вóн то́го сы́на дуже́ люби́ў і даў е́го до шко́лы. Так вóн, тот сын, ме́но е́му́ бы́ло Ка́роль, ся тепе́рь учи́ў на по́па. Але бо то́му мя́саро́шскому сы́нови профе́сор ка́же: сы́ну, я тебе́ не го́ден учи́ти; бо ты тепе́рь бóльше зна́еш, як я. Потóм пак сын пи́ше отцю́: ня́ню, я хóчу да́ле ся учи́ти на канóника. Так стары́й мя́сарош і е́го жона́ говори́ли та ка́же жона́ е́му́, ке́бы то́ была́ дывка, то́гды́ бы я йі комендери́вала, а так коли́ вóн е́сть хло́пиць, сын тво́й, ты е́му́ розка́жй. А тепе́рь стары́й дума́ть, дума́ть і пи́ше до сы́на: зо́хаб вшы́тко і пой домó із ошкóлы, подя́куй та ты буде́ш до́ма мя́сарош, ты так буде́ш, як я е́м. Но, Ка́роль то́гды́ пóшоў до сво́го профе́соря і сказа́ў е́му́, ож я хóчу подя́кувати за службу́, бо мо́й ня́ню хóче, што́бы я обста́ў до́ма. Но тепе́рь вели́ка ра́дость канóникóм, ож сись подя́куваў. Та коли́ пак при́йшоў домóв, сказа́ў: мо́й любый ня́нюку, я до́ма е́м тут. Тепе́рька ня́ню е́му́ ка́же сло́вом: сы́ну! тепе́рька учи́ ся мя́со рубáти по фóнтови, по два... Так овóн ся то́то учи́ть е́ден ми́сяць, два, на трéтій ми́сяць

вже ся вѣучиў на легіня. Так мясарош каже: ещѣ сыну маеш вандрувати два місяці — та запишу тя до вандербѣху, обы ты быў такій майстер, як я ем. Та молодой Кароль в недѣльку Бѣгу ся молишь, прийшоў ид ньому няню: сыне, каже, што ты ся усѣ лем Бѣгу молишь, кобысь уйшоў вѣнка мѣжи люди на шпацѣрку — і ты бы чюў, што в другѣх вѣрешѣв ходять люде, майстры, пань, што нового є! Та бысь бѣльше знаў та вѣраз бысь собѣ до книги записаў, та бѣльше бысь знаў. Та овѣн ся вобраў, як мясарошский легінь і пошоў на шпацѣрку. Прийде вѣн до касинова, де дауть йѣсти і пити за грѣши. Так си там сидять дває хлопы коло стола — спѣред них едѣн тѣцет картя і онѣ ся вѣдять. Та тот едѣн у другѣго ўграў грѣши. Едѣн маў дваство, другий чотыры сто. Тот програў, што лем дваство маў. Так онѣ почали вѣдити ся и бѣити ся і пляснули одѣн другѣго по лицю, так што кров із носа почала течѣ. На то каже йѣм мясарошѣв сын: на што вы ся люде бѣжі покервали на дѣрных картах. А тепѣрь кажуть ему тотѣ два лѣгарѣ: што ты знаеш, походи тѣлько, як мы походили, бѣили ся і в Москѣ, у Франциѣ, у Турѣччиныѣ, у Нѣмѣччиныѣ і в усѣй Европѣ — та як ты тотѣ походишь, тогдѣ будѣшь знѣти, за што мы ся побѣили на картах. Так тепѣрь мѣй Кароль подумать собѣ: я тотѣ не добрѣ рѣблю, што сиджу дома і майстерства не годѣн ўказати, дѣкля не пойдѣ у свѣт вандрувати. А тепѣрь прийде до свѣго няня, до свѣей мамкѣ і каже ім: пакѣйте мѣ платѣичко, бо я идѣ на вандрѣвку. А каже му тѣто: сыне мѣй не йди, не йди!, бо ты пѣдло походишь! А сын каже: я мушу итѣ, бо я тогдѣ не буду майстер. Но так овѣн тепѣрь каже: но сыне, кѣдѣ идѣшь, маеш грѣши, пѣса едного тарканѣстого і овѣн тогдѣ пошоў із грѣшми, ис пѣсом у свѣт. Прийде у едѣн лѣис великѣй і вѣн околѣ ходить і найде собѣ еднѣ село, звѣдає ся там людѣй: кудѣ мож чѣрез тот лѣис итѣ. Тепѣрь кажуть тотѣ люде емѣ: Любѣй наш пѣне! не идѣть у той лѣис, бо там суть пропѣсники і там загѣбите ся. Ай бо вѣн каже: я мушу итѣ, бо вже і грѣши не мау, та як прийду домѣ, то будѣуть ся смѣяти і няню і вшѣтка процава, што я дѣтоль ишоў, закѣ в тѣйстрѣ грѣши-хлѣба маў. Так вѣн ся забраў і идѣ з свѣйм тарком (таркѣтым пѣсом) лѣисѣми. За шѣсть, за сѣм дѣѣв ничѣ не має йѣсти ни вѣн, ни пѣс. Так прийшли у сѣмый день, найде едного жѣбракѣ, котрѣй ишоў спѣред ньѣго. Так собѣ Кароль думать: хвала Бѣгу, што я найшоў жѣбракѣ, вѣдко недалѣко будѣ ми конѣц лѣисѣви. Дастѣ емѣ алмужку і жѣбрак пошов тудѣ свѣйм путѣом, а Кароль свѣйм путѣом. Та бо недалѣко прийде і найде другѣго жѣбракѣ. Но тепѣрь томѣ даў алмужку і знов ся розѣшли тот тудѣ, а тот тудѣ. Айбо идѣ далѣ Кароль, найде трѣтьѣго. І той ещѣ гѣрший карѣник. Даў йѣму алмужку, дарѣбчик хлѣба, што ещѣ в тѣйстрѣ найшоў а вже бѣльше не маў нич. Та жѣбрак ѣйме едѣн пѣлаш та одѣтнѣ тар-

кови шійю. Айбо то Кáроль позíрять та пóчнэ плакати. Тогдý кáже жобрáк Кáрольови: што плачеш, так і ты пóдеш, як ти пес пóшóў. На тóтó Кáроль ўхопить нóж і ударить лывоў рукóў уд себе, а тот жebraк кáже: подвойí, потройí! (то значить: двíчи, трíчи ударí). Айбо Кáроль подумать: ож ты пропáсник! не бóду тя бíти, помолóу ся Бóгу. Помолíў ся Бóгу, а пропáсник здох. Но тепэрька ўконаў яму, положиў свóго таркá у яму і загрíб. І тóгó жebraкá-пропáсника у дрóгу яму. Та тепэрь собí Кáроль велíкого кáмíня полóжить на грóб пропáсникови і там напише собí на кáмени, што то е розбóйник. І с тым ся вóзьме і посадыть вербу еднóу на грóбí свóго пса. Тепэрь ўзьме ся і íде лыса́ми сам, пса ны́т, лем еднá душá. Так íде вóн, колí соньчы́к заходíть, вíдить еднóу хы́жку, думать собí, што там чортý-пропáсникы. Прíйде там унóука: там старэнькый, бíлы чововчы́к позíрять кнíгы і Богу мóлить ся тот старэнькый. Кáрольови прíшло се íд сёрцьови так, што се Бóжий е чововчы́к. Кáроль коўтаў у двэри, абзíрять ся старэнькый горí на Кáроля: што ты Кáрольку любый, бóже дытá, тут глядаш? — Кáроль повíсть старэнькому, што я дóмаў, ож тут тоты́ трíе чорты́ бываўть, што я днёська в них ёдно́го забíў. Старэнькый кáже ему́: Тотó чорты́ былі (булі) — вернí ся, сыну, наза́д, бо тут пропáдеш у тых лыса́х, тут ще бóльше такы́х пропáсникóв е. А Кáроль казаў, ож вóн íде да́ле, лем собí за тáрком шкодуваў. Тепэрька старэнькый ему́ кáже: но сыну, та пóдеш за́втра ráно, а тепэрька бóуде вечэрати. І стáли на кóлы́нкі, Бóгу ся помолíли, стóлик закры́ли скáтертьоў, і на рушникú ся стáло вшы́тко, што трéба. Опят Бóгу ся помолíли і полегáли на спочы́вок. І рáненько Пан Буг даў динь, Бóгу ся помолíли і стали, стóлик закры́в старэнькый і кáже: рушничьку, постáв вшы́тко, што трéба. Пофрiштитковáли і опят нá ново Бóгу ся помолíли. Кáже тепэрь старэнькый Кáрольови: я тепэрька дам тобí три псы́ тай с тýма пóдеш пак у путь собí. Як тотí псы́ прíшли íд ньóму, так тóму дав мéно: едэн Дуна́й (старый пес), другий Дрáва, а трéтый Тíса. Так овóн тогдý дасть Кáрольови еднóу шкату́лку ма́сти і дасть йо́му едэн прут мiдья́ный (íз са́моi мiди). Та мóй любый Кáрольку íди с тýма трéма пса́ми, обы́сь не йiў ны́чо́го, зáкы тоты́ псы́ не бóдуть йiсти. Но так тепэрь Кáроль íде уд рáна до са́мого вэчера, докы сонце не заходíть. Прíйде там у одiн каштэль (фесту́нок), там два стра́жники ва́рту сто́ять. Кáже Кáроль: лю́де, цы мóжна бы тут переночюва́ти? Дóраз едэн стра́жник пóшóў унóука — там йiх было́ на шiсть сто, то былі розбóйникы: песьоглáвцы́ Кутя-Татáре. А капитáн кáже: унóука ёгó трéба прiвэсти сюды́, бóде нам на фрiштик. Дóраз Кáроля прiвели́ до стóлика, далí ему́ вечэрю. Кáроль вэрге еднóу лóжечку псóви а пес пома́хаў головоў: не трéба йiсти. Так едэн на дрóгого тоты́(тотí) песьоглóвцы́ позираўть, ож: тотó псы́ не дóбри

суть. Тоды пак ка́же копитан Ка́рольови: тоті (тоты) псы не маю́ть міста ме́жи на́ми, та трéба йіх запэрти у окре́мишне. Так ка́же Ка́роль: Дуна́й, Дра́ва і Тіса іды́ть на дру́ге місто там, де вас поведу́ть. Тай за ты́ми розбойника́ми по́шли тоты псы до е́дної пивни́цы. І там йіх замкну́ли на ве́лькы за́мки. І каза́ли Ка́рольови, ож пой за на́ми і так е́го ве́ли на по́сто́ль од хы́жи до хы́жи на пятьдеся́ть двэ́рий — а в хы́жах лем зла́то і стрі́бро у ма́глах. Як там при́йшоў на оста́тні двэ́ри і там ступи́ў упе́ред сам та лем ся зва́жиў у пивни́цю е́дну, темну́, глубо́ку. Так собі тепе́рь дума́ть: Бо́же сятый, ке́бы тут бы́ли мо́йі Дуна́й, Дра́ва і Тіса, та бы ми по́моч дэ́лі. Ай бо то псы учу́ли, што вон Бо́га хвали́ть і поча́ли двэ́ри ды́мыка́ти і уды́мкну́ли і по́шли воя́ із пивни́цы. І ка́жуть: по́дым, Ка́роля слободы́м! Пришли́ оні до то́й хы́жи, де Ка́роль ся за́копаў у пивни́ци. Ка́роль унну́ка лежи́ть, Дуна́й і́миў Дра́ву за ла́бу, а Драва́ Тісу і зва́жили двэ́ри і клі́чуть до Ка́роля: ци ты і́щй живы́й? Ой живы́й ем, ка́же, Бог вас приніс. І у́тягли псы Ка́роля з пивни́цы. Ка́же е́му Дуна́й: Ка́роль! ровплети́ тот прут мідяны́й, што ти даў стары́ниці і с тым іди́ та ларму́й, што́бы ся вшы́ткы избі́гли на тебе́. Так вон тепе́рь іде́ хля́скаючи тым пру́том. А тоты́ розбойны́кы (чорты́) іду́ть ід ньо́му. Ай бо Дуна́й, Дра́ва, Тіса ўхо́пли собі́ по е́дному за но́гы та бий вшы́ткыхъ, а Ка́роль собі́ тым пру́том ру́бать, вшы́ткы ші́сть сто пору́баў. Но тепе́рь ка́жуть тоты́ псы: вшы́тко трéба забра́ти, тоту́ мершы́ну (побы́тых розбойны́ко́в) изметати́ до пивни́цы, де Ка́роль сиды́ў. Тепе́рь гада́е собі́ Ка́роль, на́біра́ть собі́ злата, стрі́бра, поза́мыка́ть вшы́тко і печатку́ по́ложитъ: там не слободно́ нико́му і́ти унну́ка, бо за́кляте. Тепе́рька забраў́ ся і іде́ тым лы́сом впе́ред і́щй за два́ дни — та вон в́ыйшоў із то́го лы́са. В́идитъ вон е́ден ва́рош, до то́го ва́роша по́де. В то́м ва́реші на ко́ждо́й хы́жи чо́рна за́става (смугна́ заві́са) є. Пова́рять вон на е́дну трахти́льню і вон зве́дуе то́го трахти́льника, што тут така́ сму́то́сть ве́ліка. О, ка́же трахти́льник, о ве́ліка тут є сму́то́сть, бо, ка́же, вже сі́мнадцять ро́ко́в, што во́йна тут бы́ла ве́ліка, та наш цы́сарь быў в во́йны та утра́чуваў. Пришли́ пропа́сныкы ід цы́сарю: што нам даш, то то́бі помо́жеме во́йну докóнчити. Та што вам да́ти? — Тотó нам даш, што ты не́ знаш, што ма́еш! — Та вон тотó записаў́ і с па́льця собі́ кров пусти́ў і поклаў́ печатъ. І у сі́мнадцять ро́ко́в по́деме за ним, за тым, што не́ знаш; тотó бу́де на́ше. Так вон у па́ру ты́жнів, як докóнчили во́йну при́йде домо́в та позі́ра́ть на жону́ собі́, на кра́леву (у тяготи́ бы́ла) і запла́каў. Што ты ся мо́й му́жу так запла́каў. Йой, ка́же йі́й (ца́риці), тепе́рь ка́же, што у тебе́ є в утробі́, то не бу́де на́ше, лем до сі́сна́дцяти ро́ко́в. Так тепе́рь за то́то у нас ве́ліка сму́то́сть є. На то Ка́роль собі́ подума́ть: ка́же, ци мож бы́ тотó тепе́рь мо́і лóбі псы, се́сю́ принці́вну слободати́, бо на дру́гый динь ма́е при́йти

вже шатан о десятій годині за принцізноў. Так пси смú кажуть: мѡжно! возьми собі Хрїстове роспятя і дві свѣчкы. Тото Кароль собі взяв із бѡўта (склѣпа) і с тим пѡшоў до того заклятого гѡрода, де шатаны ходили до ньѡго. Та там мала принцізна прийти. Ай бо Кароль пѡшоў рано до того гѡрода, де мауть принцізну шатанови давати, так десять гѡдин, звѡны звѡнять, принцізну з великоў протѣсийоў ведуть шатанови. Кароль тоту шкатулку вѣйме, возьме собі тоту масть, полѡжить на стѡлик. Чѣкать там, пѡгрить: іде принцізна з великоў парѡдоў. Нарѡз тотѡ принцізна заушляла, як побѡчила Кароля. А Кароль ід нѣй приступить і каже: о принцізно, не ем я шатан, а прийшоў тебе слободити вѡд шатана (чорта). Так тепѣрь моѡ лѡба принцѣзно, маѣте стати так на свѣт, ѡкесьте прѣшли. Так принцѣзна дѡраз своѣ плѡтя вшѣтко долѡв і розплелѡ волѡся і Кароль вѡзьме шкатулку, помаститъ сѣи маѣтьов і полѡжить ѣи на стѡлицѣ і дасть ѣий кнѣжку в рѣкы. Та, каже, моѡ лѡба принцізно, тут ся Бѡгу моли з кнѣжки, не позирай нич. Та коло нѣй запалиў двѣ свѣчки, в середїну положиў Хрїстове роспятя, она Бѡгу ся можить, ай бо гѡла. Прѣйде у одинадцѡтѡй годинѣ вѣтерница і чѡрні шатаны і там стануть. Тко то-то? принцізны не слободѡ брати нам? А Кароль каже: принесить собі писмо тотѡ, што царь даў пропѡсникови. Дѡраз загнали ѣдного шатана за писмоѡм. А дрѡгы шатаны там пообставаѣли в гѡродѣ і посѣдаѣли собі на стѡлицѣ і там прилѣпли. (Там бѣло тѣсяч стѡльцѡв, а Кароль на кождѣй стѡлицѣ положиў мѡло маѣсти). Но тепѣрька прѣйдуть дрѡги шатаны (на пять сто, на шѣсть сто). Што такѣй є вѣтѣзь, што не хѡче дати нам принцѣзну? Кароль ся прѡсить: дайте писмоѡ, обѣ я видѣй, якѣм спѡсобѡм принцѣзну прѣдали. І пѡшоў дрѡгѣй чорт за писмоѡм і трѣтѣй чорт за писмоѡм. Прѣйшоў шатан сам і писмоѡ принѣс. Каже Карѡльови: цѣ видиш, тут сѡме царѡве імнѡ і кров его, печѡтка, ож принцѣзна моѡ є, шатаньска. Кароль тогдѣ каже: я тотѡ писмоѡ не спознау у твоѣх руках. А вѡн ѣому каже, Карѡльови, ож: добрѣ нѡзврай! Ай бо Кароль ухѡпить ѣому писмоѡ та полѡжить коѡло свѣчки бѣльзько та полѡжить на полѡвинѣ, імѣло ся фурт то писмоѡ і пропѡсники почѡли гвалт ревати, ож принцѣзна уж не бѡде ѣих. Ай бо Кароль вѡзьме тот прут мѣдяный і почне бѣти тѣх шатанѡв. Драва, Тѣса, Дунай, Кароль четвѣртѣй бѣуть і рубѡуть шатанѡв, онѣ не мѡжуть боронити ся, бо прилѣпли до стѡльцѡв. Так як всѣх побѣй, лем еще ѡбстаў шатан вѣлькѣй та каже: Карѡлку, пусти менѣ гет, я тобѣ лишу і принцізну і гѡрод, вшѣтко, най я лем сам іду гет. Так тепѣрька Карѡль: но напиши менѣ кѡнтраѡт, ож тотѡ вшѣтко моѡ є. Но шатан тотѡ написаў скѡро і печѡтку положиў: не хѡчу нѣгде бѣти тут. Тепѣрь як вѡзьме ся Карѡль, позѣбратъ двѡнадцѡть кадѣ злѡта, двѡнадцѡть кадѣ стрѣбра, тепѣрька вѡзьме собі з принцѣзны тоту масть до шкатулки,

збере і красно ю умыў і наза́д пла́тычко на ню даў. І она́ з сво́йї шйї́ зняла дейме́нты і гра́наткы, привязала еде́н шо́рок Душа́йови, а еде́н та́дык Дра́ви, а тре́тїй та́дык Тїсы. І принце́зна еде́н пе́рстень іс па́льця стя́гла і тот пе́рстїнь переломи́ла на по́лы, ка́же: Ка́ро́лку се поло́вка тво́я, а поло́вка мо́я. Та тепе́рька Ка́ро́лку, по́й зо мноу́, ты ся зо мноу́ побожши́ (бу́деш ся же́нїти). Ка́же на то́то йї́й Ка́роль, я іду́ іщи́ да́ле, щем не вандро́ваў, поче́каш мене́ еде́н год (ро́к), три міся́цы, шість днїв (де́нь). Ке́дь я ся не ве́рну, та тогды́ мо́жеш ся удда́ти, за ко́го хо́чеш (хоть за да́кого). Так она́ ся зра́довала, што она́ обста́ла уд ша́тана. Ай бо сы́ла собі́ там на бры́чку і іде́ ра́дносно до́мов. Айбо ко́чиш у́йме писто́лю та ка́же: мо́я ты лю́ба принце́зно, ке́дь ты чорты́ не взы́ли, та я тя во́зьму в живо́т. Ай пові́дж сво́му тато́ви пак тым сло́вом, што я тя ментова́ў (слободї́ў), ож я єм(ь) тот витезь. На то́то принце́зна пові́ла: лем дай ми живо́т, най так бу́де, ги ты хо́чеш. Тепе́рь прїйде до́мов. Ца́рь зве́дує: тко ты ментува́ў, доню? — Она́ ка́же: та лем ко́чиш. А ца́рь обїца́ть до́чкы да́ти за ко́чиша. Та тепе́рька за́мкла ся до сво́йї хы́жи, та ка́же так: ня́нько, я у еде́н рок, шість міся́цїв і шість днїв удда́вати ся не хо́чу. Но, до́брї там, і все́ ра́дууть ся. І ко́чиш нара́з ге́рцо́гом стаў. Тепе́рь ня́й там ге́рце́гууть. По́дьме ід Ка́рольови. Ка́роль пусти́ў ся вандро́вати. Ва́ндрує уж рок, зве́дять ся там, де то́та кра́йна по́льска, де вон валу́шний. Так йо́му ка́жуть: да́леко ду́же є то́та кра́йна. Та тепе́рь поду́мать: Лы́пше мене́ ся верну́ти наза́д ід сво́йїй принце́зны. Ве́рне вон ся на то́т час у то́т ва́реш, а там є вшы́тко черде́но, весело́, ба́нды гра́уть. Прїйде до трахты́льны, зве́дять ся трахты́льника: што тут є новбе́? Ка́же трахты́льник: о вели́коє! я вас іспо́знам; вы тепе́рь рок, шість міся́цїв і пять днїв бы́ли; та мо́й лю́бый па́ночы́ку тут бу́де ся одїн (sic!) ко́чиш бо́жити з кра́льовноу́ дывко́у, бо то́т йї́й ментова́ў уд ша́тана. Так тепе́рька — вон ка́же — там бу́де вели́ка тра́хта і нам бы́ там до́брї по́йти на вече́рю. Ка́же трахті́рош (трахты́льник): не такы́ там іду́ть, ги мы, там лем вели́кы па́ны ге́рцо́ги. Ка́же Ка́роль трахті́рошови: та як бы́сте ся заста́вили, ож бу́деме там. А трахті́рош ка́же: заста́вме ся. І заста́вили ся. Напїше Ка́роль ка́рточкы ід принце́зны: Мо́я лю́ба принце́зно! Я уж тепе́рь прїйшо́ў, ма́еш мене́ за́гнати на вече́рю вшы́тку стра́ву. Та́й тепе́рька за́же́не Тїсу: мо́я лю́ба Тїсо, іди́ там до принце́зны. І Тїса по́шла до бу́рку*). Принце́зна позы́раць на о́блак і уви́дить Тїсу. Тогды́ скорене́нко прибі́гне і поцы́лює Тїсу. До́раз то́то письмо́ з коша́рика во́зьме, што бы́ завї́шений на Тїсы, і письмо́ прочы́тать, ож Ка́роль тут є. Ко́му є вели́ка радбе́сть, як принце́зны? За́кличе ку́хара, з ко́ждої стра́вы до одної́

*) Burg.

фінджі (до одного пугарчика) набіраць і до кошаріка іскладе. Так она піше едно письмо: Мой любый Кароль! Хвала Пану Богу, што ты ся вернуў, то є моя радость, бо я заўтра ма́ла ся побожіти з одним ко́чшом (фірманом). Та заўтра о дэсять го́дин, як слўжба сто́ить, там ма́емя ся побожіти, обы ты там быў. Но так она то́дык спаковала Тісы і у кошар. Тепе́рь дасть кошарник Тісы і пу́стила Тісу вон, Тіса взяла і прынёсла Карольови до трахтыльни. Трахтірош позіраць і побілыв: ож я утратиў сво́ю за́ставку. Кароль на нього позіраць: не бой ся мой трахтыльнику, не бой, мені не трéба тво́го каштэлю! Подаруваў е́му вісым мільіонѡв, то б́удуть бѡжі і тво́ї! Ко́му є тепе́рь вели́ка радость, як трахтыльнику? Як то тепе́рька ба́нда пёрша пришлá там іграць до Кароля, гра́ли до пѡвночи. Потѡму ба́нда пѡшлá гет. Оні поляга́ли і спа́ли до рана. Ра́но, як пан Бѡг даў динь, ізобра́ли ся на ф́рїштуку, пошлї до цѣркви, де кральѡвна ма́ла ся божіти. І Кароль там прійшоў іс трахтыльником і оні там позира́уть. Прійде там влады́ка божіти йїх а прынцэзна з'оха́бить младо́го і пѡде ід Карольови, хѡпить його і пѡде ід влады́цы. Ізвідае влады́ка, што то є новѡе? Ка́же на тотѡ прынцэзна: я ся з сим ма́ю побожіти. І так ся побожіли і іду́ть домѡв на обід. І трахтірош і трахтірошка і тоты́ три псы і Кароль сѡ́ли собі там із прынцэзно́у у рокашї (у кўпі). Там як ста́ли обїдовати, б́ыло йїх трїсто душ. Так тепе́рь по обїды́ ка́же прынцэзна слѡвом: што бы такы́й за-служыў чоловїк, што бы таку́ па́ру, як мы, розорваў? На то ка́же ко́чш: нич не трéба, лем два ко́ны привяза́ти, е́ден на е́дну́ рўку, дру́гый на дру́гу, е́ден на е́дну́ но́гу, дру́гый на дру́гу, штѡбы его розорва́ти. Та на се́бесь, ка́же, повїв. Ты ма́еш тот хлы́б ізвѡсти. Тепе́рька розвяза́ла тоту́ хустѣчку, што там пѣрстынь быў, а Кароль сво́ю; пак положиў тоты́ дві полѡвки пѣрстеня ра́зом. Потѡм пак ка́же прынцэзна: тоты́ псы мене́ ментова́ли та́й Кароль. Тогды́ Кароля обкорѡнова́ли і тогды́ Кароль пак там обстаў за царя́. Вѡн там царюваў е́ден рок і вже собі будоваў тот го́род (фесту́нок) і вѡн раз ся забраў з вѡськом, та пошоў до сво́го та́та. Іщи його та́тко жыў і ма́тка і вѡн тоды́, як пак там прійшоў, ка́же: ходы́ть ізо мнов там, де я живу́. Так тепе́рь оні продалї сво́ю худѡбщину і тым пу́тьѡм везе́ Кароль сво́їх родітелѡв тѡма вели́кими лы́сами. Прійде вѡн там, де то́го шáтана забыў. Тут ка́же мой любый та́тко і ма́ любá ма́тко, тут моя́ смірть пёрша б́ыла. А тут та́рко наш лежїть, де тотá вѣрба є. Тепе́рь іду́ть лы́сом опя́т, прійде до то́ї хы́жки. Тепе́рь ка́же тут ем ночува́в і тут ня благослѡвив старїнец бѡжим слѡвом. Я тепе́р іду́ е́му подякувати. Прійшоў, уклониў ся старѣнькому. Но мой любый Карольку, добрѣсь ся Бо́гу молиў, та тоты́ три псы слободї, обы не б́ыли псы. Та ка́же Кароль йѡму́, та як мо́жу йїх слободїти? Ка́же йѡму́ старїнец: поодгнáй йїм го́ловы мечѡм.

Та вон позрубоваў го́ловы псѡм, із тых псѡв три го́лубкы ста́ли, по-гу́ркали, хвалили Бо́га і вziali ся і полеты́ли на небеса́. І Ка́роль ка́же: ты старе́нькый іди з на́ми. Ай бо старі́нецъ ка́же: мене́ Бог покара́ў, мене́ не сло́бодно з ўдти іти. Слободі і мене́: айбо і мене́ шію одотні. Тепе́рька Ка́роль ўдта́ў старе́нькому го́лову та із того́ старе́нького ста́ў золотый го́лубок і взяў гу́ркати, дяковати Ка́рольови і так стрепáў і полеты́ў на небеса́. І забра́ли там вшы́тко і кнігу і рушничок, што йісти дава́ў і с тым ся за́брали і по́шли там, де песі́головцы былі. Ка́же, мо́я не́нько, ма́мко, тут мо́я друга́ смирть была́ і тут мене́ тоты псы ментовали уд сме́рти. Тепе́рька да́ў ўносити зла́то, стрі́бро вшы́тко а на тот за́клятый го́род насы́паў ва́нна і нальляв воды́, што́бы вшы́тко ўго́рило. І так пришо́ў пак до́мѡв до сво́го те́ста і там поча́ў лю́дям дава́ти зѡлота і стрі́бра і там царюва́ў.

(Дункѡвица). Про „куку“. Да́вно бы́ло, та́кый зві́р „кука“ губи́ў по́тята ушы́ткы — а зазу́ля по́шла позира́ти то́го ку́ку та найшла́ його́: вон у́же іздѡх бу́ў, та́й імі́ла на ньѡго клі́кати: ку́ку! ку́ку! хоты́ла звідати ся, цы спить, цы вста́не, цы здох. Айбо вѡн не вставáў, бо здох. Тогды́ пришла́ ід по́тятѡм, ід вшы́ткѡй пті́ци і пові́ла: от іздѡх ку́ка! Но та тепе́рь ты бу́деш так спи́вати, ги то́му імя́ было — так присуди́ла вшы́тка пті́ця — і ды́ти не бу́деш собі́ годувáти, у котро́е гныздѡ ізнесеш, то то по́тя хоть ко́трое ма́е тво́й ды́ти годувáти, за то́то, што ты по́шла пообзира́ти то́го на́шого за́губі́теля, цы здох, цы живѡ. За то́то ти ды́ти годувáти бу́деме хоть ко́трое. — Д.

(Дункѡвица). Як то раз два бра́тья, еде́н худѡбный, дру́гый бога́тый, просі́ли огні́ у двана́дцятьѡх лю́дѡй (мі́сяцѡв). Бу́ў еде́н худѡбный чѡлові́к та́й еде́н бога́тый та бра́тья собі́ былі́ (булі́). Та тот худѡбный по́шоў огні́ просі́ти у то́го бога́того. А тот бога́тый ка́же: не дам я то́бі огні́, іди́ там у хаць, там є́ двана́дцять лю́дѡй та там до́станеш огні́. А тот по́шоў, ка́же, дай Бо́же здорѡвля! А лю́де му одпові́ли: дай Бо́же і Вам! а пак звідали ся уд ньѡго, ко́ждый із них ка́же: но пові́жете мене́, котрі́ мі́сяцы ма́й мі́лі у Бо́га. А чѡлові́к ка́же: якый Пили́п, та́кый Ма́рот; усе́ еднáкі в Бо́га. Та тогды́ ка́жуть: та держі́ть পে́тек, та чѡлові́к подержáў পে́тек та насы́пали му гра́ни в পে́тек — та ка́жуть: не по́здрі́ть পে́тек, лем до́ма по́д кошо́м; та ка́жуть: два ўгли́кы гра́ни бу́дуть а дру́гый і два грѡши. Тот чѡлові́к за́гнаў собі́ хлопчи́ще до стры́я ві́ка просі́ти, ож бы мі́ряти грѡши. А тот стры́й ка́же: та ўдкы вы грѡши набра́ли? А хлопчи́ць ка́же: гвáлисте мо́го ня́ня туды́ ід тым лю́дьѡм на огі́нь. А вѡн пушо́ў та да́ли му огні́ і грѡши. Тот бога́тый да́ў ві́ко та денце́ та зальля́ў в хы́жи огі́нь водо́ў та пушо́ў і вѡн просі́ти огні́, ож і є́му да́дуть огні́ і грѡши. Пушо́ў і ка́же! Хри́сто́с воскре́с! А тоты́ лю́де йѡму́

кажуть: во істину воскрес! Та кажуть му: по що ты пришоў? А чоловік каже: што бысте ми дали огні. А тоты му люде кажуть: повіжь нам, котрі у Бóга май місяці мілі? А тот каже: Пилип на віко прилип, Мáрот узів Бог на рот! Но, та взяли му тоты два місяці і насыпали в пéтек гра́ни. Кажуть му: не пòзри, лем до́ма пуд стріхоў. А тот пушоў. швэ́рїў пуд стріхоў, а грянь са́гнула із пéтека пòломениў та згоріла хыжа, тай івгоріў і вон і дыти му і жона му.

(Зарі́ча). Чо́му осéт клі́че ся „чортóвое насы́ня“. Ко́ли посы́яў чорт овéс та зайшоў десь пòд мòст та все там говоріў: овéс! овéс! Ай бо пак Христóс іс Петро́м ішли́ чéрез тот мòст та ма́ло здубо́ныли (здубкали) а вон ся напудіў, та кажуть му тогды́: як ся зове твоé насы́ня, штось посіяў? А вон, як ся запудіў, та каже: осéт! осéт! Ну, каже му Христóс, най́ бóде то́бі осéт. Од то́го ча́су чортóвое насы́ня: осéт.

(Вели́кий Раковéць). За óпиря. Юрко́, раковéцкый чòловік, нїс со́ль варéну та стрігнї́ у хамникú ё́дного мараморóського чòловіка з Нáнкова тай каже му: менї́ стра́шно само́му іти́. А тот му говоріть: не бóйте ся нич, я сам óпир; кедь вам ся што потра́фить, обы́сте ся вступіли іс пéрти, іс хожа́у, а кедь ё́сте не гóдны, обы́ лем нòжик у вас быў та забийте му пра́во в чéрево. Ай пòшли́ домòв, та посадиў тот Юрка́ на лави́цу і за́чали йїсти. Та Юрко́ йїў капусту, а тот йїсть букáтку (вареное мья́со). Як тот лем раз отвориў рот, пòчала кров сви́стáти із нòса і рòта́ е́му. А жона́ му ся схóпила, взяла́ ремінь із грядкы та побігла ід ньóму та обтя́гла го тым реміньом тай рúку йо́му обвила́, тай розщїб ся собо́ў, так ги бы умер. Жона́ покликáла Юрка́, бы помòг е́го повéсти на пїч. Там склáли е́го ги умерло́го. А Юрко́ лїг спáти собї та в но́чі устаў тай пак пòшоў спéред зòр, бо пазнїў доро́гу. А той óпир обстаў в хыжи́ та до́дня пак знов вернўў óпир у тьмó, бо то не першинкá е́му бы́ла так ўходїти і упят вертáти та пó земли ходїти.

(Вели́кий Раковéць). Як то Христóс іс Петро́м ночувáли у ё́дного чòловіка, та в но́чі вернўла́ з кòршми зла жона́ і бїла́ Петро́ двїчи. Жона́ бы́ла пяниця́ у чòловіка, та пòшла́ д кòрчмі. Ай Ісус Христóс іс Петро́м просїли́ ся у чòловіка, ци́ не прїяў бы́ їх на нòч. Вон їм каже: я бых чéснї газды́ прїяў, ай бо в мене́ зла жона́, прїйде в но́чі пяна́, та бóде ломїти (вїскати) і бїти. А онї кажуть: ничьóго, чей мы́ переспимé. Уклаў ї́х на пòстыль (пòстїль), та Петро́ лыг із кра́ю на пòстыль, а Христóс ід сты́ны. Прїйшла́ она́ домòв в но́чі з кòршмы, та почалá кричáти: што (щò) то за ленгáрі там сплять? А овон каже! цить! жоно́, то чéснї люде́ дўже, подорòжнї. А она́ пòшла́ та Петро́ бий із кра́ю! Та набїла́ ся Петро́ та лиши́ла. Дáле каже Христóс: іди́ ід сты́ны, бо упят ты́ їме та бóде бїти.

Як ся обмінjali, ай она́ ка́же: билам то́го із кра́ю, та то́гом не кивала, што піля стiвнi. Та ўнят пошла́ ид Пeтpовнi та впят бiла. Так Пeтра бiла двiчи. (Порiвнай оповiдане в Страбичева на стор. 131.).

(Вели́кий Раковeць). За́што жиды́ не йiдять сви́нi? Раз прийшо́у Христос до жидов на гостiну. А жиды́ замасти́ли у пiч жiдку та звiдали Христа́: што там зама́щено в пeчi? А Христос ка́же: сви́ня! Жиды́ пiчали ся смiяти, ож Христос не вгану́ў. Раз отвори́ли пiч i вiдять, што там сви́ня с порося́ты вчи́нила ся з жiдки... За́то тепeрь жиды́ не йiдять сви́нi, бо то йiм кiтка (кiтка = тiтка).

(Вели́кий Раковeць). За́што жиды́ пiстриговати́? Раз Христос прийшо́у опят до жидов у гостiну. Привeсли на стiл когута́ у пiливци́. Жиды́ собi гадали́, кобы́ сесe Бог, та мiг бы учинiти, обi сись когiт закукури́каў. Христос уви́диў гадкы́ йiх i раз когiт iзлопоче крiлами́ i закукури́кать. Пiливка ровбriзгалась по жидiх i уд то́го ста́ли жиды́ пiстриговати́.

(Ильница́). Три брiтjа, два розу́мнi а едeн дурнiй пiшли в свiт та за́йшли до ца́ря, што маў дочку́ на вiданю. Розу́мнi не вмiли брехати́ запы́танi царьом i царь iзвельи́ў, обi злоў смeртью́ погы́нули. Дурнiй яў брехати́ горiзд та царь даў за ньoго свою́ дывку. Были́ в eдного чьoлови́ка три сыны́: два были́ розу́мнi а едeн быў дурнiй. Та то быў чьoлови́к убoгый. Та забра́ли ся тотi три сыны́ в свiт. Та вчю́ли раз, што у eдного ца́ря e дывка. Та так было́, тко вганe, што овoн (царь) бiуде ука́зувати, та обi тотo неправда, та кeдь уганe, та дасть за ньoго дывку, а кeдь не уганe та злоў смeртиў погы́не. Та зобра́ли ся тотi три брiтjа iти́. Та царь ука́заў пeршому чeрьков такy высiку, што на́ свiтi такoйi не было́. А царь ка́же: цы вiды́ў eсь такoе? А овoн казаў, што не вiды́ў. Як казаў, што не вiды́ў, та тогды́ царь даў йoго за́стрiлити. Та пушо́ў до ца́ря другий. Потiм ука́заў царь i томy чeрьков та́й eдну капyсту томy ука́заў такy, што нигдí такoйi на́ свiтi не было́. Та звiдаў йoго, цы вiды́ў такoе. А овoн казаў, ож не вiды́ў. Та даў йoго за́стрiлити. Пушо́ў потiмy трeтий, дурнiй. Та ука́заў му чeрьков: ка́жи, цы вiды́ў ты такy чeрьков да́коли? А вoн казаў так, ож у ня́ня хiжа не така́ была́, ай коли́ ем побива́ў та тотi побива́чка упала́ из верьха́ та дырочка́ ся на ний учинiла та гiвря (бiусько) учинiла гныздo та тамкы́ iзнесла́ ся та́й yсидыла́ та́й полeтыли гiврi малi та́й ш'e на зeмлю не могла́ упати́ (побива́чка). А потiм повiх го ид капyсты́ та ука́заў му капyсту та ка́же му, цы вiды́ў ты да́коли такoе (капyста была́ твeрдо вели́ка). А овoн казаў так: А сесe, ка́же, лем капyстиця́; у мoго ня́ня, ка́же, така́ была́ вели́ка, що двана́дцять сыл напоўнили́ собi гордoви (бочкы́), та iш'e

двѣдцять і чотырём чередѣм было йісти. Тай по двѣдцять кошѡв іш'е обстало ся. Потом повѡх го ід дѣни. Кажє, цы видѣй ты такѡ дѣню? а вѡн казѡу так: і се лем дѣнька; у мѡго нѣня така была дѣня, що двѣдцять і вѣсьѡм сѡл (сѡл) еднѡ половинка, як ростялі, та залеглѡ, а дрѡга двѣдцять і вѣсьѡм. Та тых ушыткых сѡл было пятьдѣсять і шѣсть. Та пак тогдѣ, як тотѡ угавѡу, та дау царь за нѡѡго дѣвку та пак жилѡ та пак і теперь живѡть, кедь не умерли тай я там быу, та там было такѡе череслѡ, што (що) менє удти принеслѡ, там было помелѡ, та от путь за мноу замелѡ.

(Ільниця). Такѡ собѡ пустѣчка! (те, що Галичанин зове: трѣнди-рѣнди — а Українець: курѡу-верѡу). Колѡ я ся хотѣй рѡдити, та мѡмка йіли бы были паленѡт-пшенѣчных хоть галушѡк, та пшенѣцы нѣгдє не было дѣ на небѡ. Та я ся яу твєрдо журѡти, як уйти на небо за пшенѣцеу; та была еднѡ чернѡбыль на пѡли, така велика до небѡ... та улыз я горѡ тоу чернѡбылеу на небо. Там далѡ менѡ двѡдцять мѡхѡв пшенѣцы, такѣх дѡвгых, як мѡшачѡ хвостѡ а по на пѣдь не пѡуни; склау я тотѡ на плечє і іду дожѡ(в). Прѡйшоу я там на отѡ мѡсто, де отѡ чернѡбыль была, а червѡк пудѡив та упала долѡ(в). Журѡ ся я, як удти ізойти, айбо є у менє на пѣдь мѡтузка, лызу бо я тым, а отѡ кѡртѡе, імѡу я в горѡ прѡрѡвѡти а долѡ дѡтѡчувѡти. Но так лѣдѡ я удти ізлыз. Ай бо вже тотѡ пшенѣцю молѡти. Ай бо пошоу я у млын, а млына дѡма нє є, млын пошоу на ягоды, ай бо йду я за млынѡм, вѡжю я на слѡвѡ чѡтыры молѡтнѡкы молѡтѡть горѡх, та горѡх у небо ідє а шумѡл долѡв падє. Стою я тѡмка та зрю та дѡже ся чѡдуу, ож як тѡтѡ, бы горѡх горѡ ішоу а шумѡл обѡ долѡ(в) падау. Ай бо так я ся там задрѡу, що (sic!) ізнѡу я гѡлов долѡ та яу обѡскѡти уши. Ай бо нѡкнуу я на сѡнце, а сѡнце над заходом. Ай бо імѡу я бѡгнути за млынѡм. Ай бо гѡлову забѡу єм там. Імѡу я цѡвѡк та попытау єм, а гѡловѡ нє є; вернуу ся я тѡмка за гѡловѡу. Ай бо я вернуу ся — а гѡловѡ пасє в травѡ. Клічу я гѡлову, не хѡче іти. Імѡу я, нарѡу травѡ у рѡку та прилѡдѡу гѡлову ід собѡ. Тай імѡу єм тай поклау єм на шѡю. Та ймѡв єм бѡгнути за млынѡм. Та найшоу єм млын, а млын ягоды збѡрать. Шоклыкау я млын та змѡлѡу пшенѣцю. Та принѡс єм домѡ мукѡ вже. Та ізварѡли паленѡт. Та вже тогдѣ йіли мѡма паленѡт. Ай бо забѡгла єнѡ печенѡна а із гѡлубцѡв. Ай бо чѡу, аж у дѡлу суть гѡлубцы, ай бо такѡ печенѡ, што лем йісти. Ай бо пхѡу рѡку у ту спарѡ у дєрево, де отѡ суть гѡлубцы. Ай бо рѡкѡ не стає. Пхѡу гѡлову — не стає, пхѡу нѡгу — не стає. Ай бо імѡу я, та залыз ізѡвсым. Та ймѡу, ізѡрѡу єм у сорѡчку гѡлубцы. Ай бо пхѡу утти (удти) рѡку, ужє хѡчу іти гет, ай бо рѡкѡ не стає; пхѡу гѡлову, не стає; пхѡу нѡгу -- не стає. Та іншѡк не было. Та пушоу єм домѡ. Та взяу єм топѡр та урѡбау

ем ся. Та приніс ем домб голубцы. Та пак мамка йїли, та пак так онь менé вродили.

(Ільниця). Три бр́атя Васіль, Ів́ан і Мих́альо ма́ло дурн́ий, што просїли у старо́го ды́да огні. Бы́ли (б́оли майже бу́ли) в мене ще два бр́атя; е́ден быў Васіль, а дру́гий Ів́ан, а я быў Мих́альо. Та по́шли мы в в́овцями, та отті два бы́ли май розу́мні, а я быў ма́ло дурн́ий, бо мал́ый ем ще́ быў. Та па́даў до́ждж твёрдо. Та вв́ечері, яке́сме нагна́ли у коша́ры в́овцы, та хоты́ли́сме огні (огне́) кла́сти, а шва́бликы не хоты́ли ся і́мїти. А е́ден ды́до стары́й наклаў огні ай да́леко ул нас. Пушоў тот ста́рший Васи́ль, яў просі́ти огне́, каже: ды́дику, бу́дьте такы до́брі, да́йте ма́ло огні розо́кла́сти. А ды́до йо́му так пови́ў: ож сы́не дам ти, ке́дь пови́шь ми непра́вду. Ай бо в́он не знаў каза́ти непра́вду. Та пови́ў му так: сы́нку, лыга́й лем сю́да. Той лүг, та горі хребо́м му реми́не здер с ко́жи, та не даў му огні. Ай загнаў го, обы́ дру́гий прійшоў. Прійшоў дру́гий, тот мо́ложий, та пушоў тот та яў просі́ти огні. Ды́до му ка́же: я ти сы́не дам, ке́дь пови́ш непра́вду. Ай бо і тот не знаў каза́ти непра́вду. Тай пови́ў то́му, обы́ лыга́ў, та лүг і тот, та здер і то́му горі хребо́м реми́нь. Та загнаў йо́го, обы́ тре́тій ішоў, обы́ я ішоў. Та пошоў я, та яў ем просі́ти огні. А в́он яў мены́ каза́ти, о́жобых я йо́му непра́вду упові́ў. Яў я е́му каза́ти, та ка́жу е́му: кой ся ня́ньо хоты́ў ро́дїти, та я за ба́боў ході́ў. Пото́му, як прїшла́ ба́ба, та вже ся ня́ньо уро́диў, тогды́ та понеслі́ кресті́ти. Та я ході́ў і за ку́мом, ка́жу та пак тогды́ зва́даў ем(ь): ды́до цы пра́вда то́то была́? а в́он яў мены́ каза́ти, ож непра́вда. Но, я тогды́ ка́жу, лыга́йте ды́до до́ло. Та як лүг ды́до, та здер ем му три реми́ны із хреба́та та вя́зў ем со́бі огні і поні́с ем та накла́ли́сме огні та пак там но́ч перебы́ли́сме та дру́гий де́нь ізыйшлі́сме домб, у́же сны́г па́даў, та пак вже до́ма сме бы́ли.

(Дубро́вна). За зло́дїя, што ну́чеў за́ломїў ся до хы́жи худо́бно́го чоло́віка. Е́ден зло́дый за́ломїў ся ну́чеў до е́дної хы́жи і почаў де-ні-што гля́дати, што́бы муг одне́сти. Га́зда хы́жи не спаў і озваў ся: што ты туй гля́даш ну́чеў, ке́д я в бі́лу дніну тўйкы нич не го́ден найті. Зло́дый настра́шений крузь отве́рты́й оболо́к у́скочиў і забыў в хы́жи і то́то пла́та, што і́нды украў. Га́зда маў ся пак в што оды́яти.

(Вла́гово). За голо́дно́го воў́ка недо́луга. Быў де не быў е́ден воў́к, ай бо ду́же ізголо́дныў: ішоў со́бі йї́сти гля́дати. Прійшоў і́д е́дної воды́ а то́то так і́с схо́дня зими́ бы́ло, коли́ вже земля́ розпу́щала. Тот воў́к на́паў е́дну́ свиню́, що пуд бе́регом ры́ла і прійшоў на свиню́, ка́же: я тебе́ звы́м! Сви́ня попози́рала на воў́ка, ві́дїть, ож воў́к спе́ред неї́ є, а за неў вода́. І так не мо́гла́ ся слободі́ти і́накым спосо́бом, ка́же воў́кови: ізвы́ш ня, а́ле пе́рший раз ня у́сновідай, бо

я попова. Воўк каже свині: та як ты трэба сповідаці, а свиня каже ід воўкови: я тебе наўчу. Приклікала го ід собі і як она пуд бэрегом рыла, воўк на бэревы стоаў. Каже: покладь верх мене лабы, а я тобі вшытко буду гаворіти. Воўк ся ізрадоваў, ож як на ню покладэ лабы, то так йі ізвыісьць. Айбо в свині у шійі есьць моцота, запоробла рыйкоў воўкови в чэрево, верла ним онь сэред рікы, а сама хвощик закурячила горі бэрегом грюнчачи, аж домов втыклá. Воўк доки ўплаваў із воды і без того голоден быў, на бэревы страе ся і каже: якый ся з мене пп ўбраў, абых я свины сповідаў. По сьому не буду я нич сповідаці, а де што (що) найду, тотó зьым. Сонце пригрло і вон ішоў да́ле у болоты; коло селá увидыў гўси. Як го гўси збачили, ныко́ли йім ся было пудняті на крýла, ка́жуть воўкови: хочеш нас ізвыісти! Воўк ка́же: за тотó-м ішоў сюды, бо-м дўже голоден. Гўси му удповіли: нам вшытко ёдно; мы й так на тотó валóвшні, штóбы нас ізвыісти. Але мы дўже веселі, ма́ло нам загуді. Воўк ка́же: та як вам густі. Гўси ка́жуть так, ги коли спши; та ты знаеш дорóмбати. Воўк іспер ся на лабы, зачаў дорóмбати і позирать на гўси; една із другой головка́ми зачали перекривля́ти і една собі гаворачі: фів! фів! фів! пудняла́ ся на крýла, да́ле друга, трэ́та... вшыткы полетыли домóв. Воўк смўтно попозираў на гўси ка́же: якый ся з мене чу́дак ўдаў (ўбыў), обых я гўсьом гуў. Ка́же д собі: по сьому не буду ни сповідаці, ни густі, што нападó, тотó зьым. Ай бо вже тогды́ такый голоден быў, што не біруваў і ходіти. А сонце вже над за́ходом. Пóтяг ся ід селóу блізько, ож так да́што на́паде зьвыісти. Відить із да́леку, ож вóвчарь заходить із вóвцями в селó, а по селых звы́чай е подёгде по-ковиць селá на путі лысу держати, обы́ худóба ідучі у цáрину не гóдна зайті. Воўк притягнуў ся онь ід лысы. Вóвчарь як перейшоў, а еден барáн обстаў ся із за́ду. Воўк сыў сперед лысы, ка́же д собі: сьогó теперь ізвыім. Барáн, як увидыў воўка, міркуучи так да́леко стаў, ги коли овон ся розбóжить, та гóден мцно удáрити. Ка́же воўкови: напаруй ся (приготуй ся), бо я віжу, ож ты мене хочеш ізвыісти. А я вже старый, кóстя в ня твердо́е, та обысь зўбы в собі у мшы не поламаў, а роствори́ рот, та я ско́чу в тебе! Воўк, зачым дўже голоден быў, роствориў рот, зажмуриў óчи і чекаў, коли барáн у ньóго ско́чить. Барáн мцно ся розогнаў та так удáриў воўка, што воўк замлыў. Тогды́ пудекакуучи утйк за вóвцями домóв. Воўк прочуняў ся, зачаў пы́тати (жа́цяў!) і ка́же: ба! цы в мене ско́чиў, цы прóско́чиў? Ай бо сам ід собі ка́же: кэбы у мене ско́чиў, та чэрево май пóуное былóбы, ай майже прóско́чиў. І так воўк гóлоден мўсьы́ мўчити цы́лу́ нóчь.

(Вышній Шард). За тóе, як Петро́ не мóг да́ти гроша́ найдэно́го Хри́стом ны́ котрóму чоловіку по слўжб́і Бо́-

ж о й. Ішли Христос іс сятім Петром путьом у недылю рано та найшли грощ на пути. Та даў Христос Петрі та каже: прийдеме ід церькві (сперед них была церьков в селы), накой люде уйдуть із церькви, мы там будеме межи людьми; та сись грощ дай тому чьоловіку, котрый ничь не буде робити по службі — а люде — котрі піну набивау, котрі куріли, котрі багу біли та в рот брали іс піп — а еден крѣтко стоиў, ничь не робиў. Каже Петро Христу: сьому дам, бо сись нич не робить. Каже Христос: і тот робить. Петро звілять Христа, што робить, коли овѣн крѣтко стоить. Каже Христос Петрі: пуд гунеў (пуд петеком) на перст кострубля обвивать. Та не было ённого, обы быў не робиў ничь. Та не дали грощ никому.

(**Вышній Шард**). Вѣрон і лисіця (байка). Пришоў вѣрон на сѣлаш, увидиў на лисци на комарнику сыр і урваў собі великий дарѣб сыра. Яў лети́ти попри землі. Увидыла лисіця і яла бігнути за ним, ож уборови́ть уд ньѣго сыр. Овѣн долетиў до хѣщи, улетиў ма́й на висо́кое дере́во, та ме́жи дві но́жицы сыў істи. Лисіця за ним добігла до хѣщи, увидыла, ож ма́й на висо́кое дере́во сыў істи (їсти). Яла вѣрона хваліти, якый есь красны́й, чѣрно́е піря на то́бі красно́е, ке́дь бы у тя і го́ло́е такый красны́й, ги піря, быў бысь по́тятѣм за ца́ря. Овѣн хваліти ся ладіў го́ло́сом, розняў ны́сок і яў кра́нкати (хваліў ся!) — а сыр упаў до́лов а лисіця ізвы́ла. — Чьоловіка покладу́ть на бе́рова а вѣн ся ізгорди́ть ду́же та пак го зѣржуть із бе́рѣвства та обста́не такый дурны́й, ги тот вѣрон, що не ізвы́ў сыр...

(**Вышній Шард**). Лисіця і качур (байка). Увидыла лисіця качура у то́ві; обночуваў ся у то́ві сам, а лисіця увидыла йѣго та почала каза́ти: якый ты вѣзѣвны́й качуре: і піря то́бі закучеря́вило ся на хвѣсты, быў бысь дру́гим за ца́ря, ке́дь бысь іщи ізняў ся із то́вы ізлети́ти. Айбо качур порозуміў, ож не горѣзд то́то, айбо ка́же лисіци: так — так! та пошоў се́рег то́вы.

Поучѣние з то́го го́вне буде; пришоў чьоловік ід чьоловіку та хотыў го на недѣбро́е ды́ло нара́дити айбо вѣн не го́ден быў (буў) удгѣворіти ся та казаў все слово: так! айбо вѣн не туды́ гадаў, ги то́му потѣкуваў.

(**Вышній Шард**). Лисіця і воробѣк (байка). Обночуваў ся у хѣщи воробѣк, ка́же му лисіця: як ся ты налади́ш на вітер, кой віе іс то́го бо́ка? воробѣк ука́зуе: от сяк! за́бу го́лову пуд кри́ло та нала́жу ся на вітер. А лисіця ка́же му: як-як? А воробѣк опѣт ка́же: ат-цяк! А ка́же лис: кой з дру́гого бо́ка віе вітер, як ся тогды́ налади́ш? Воробѣк ука́же: от сяк! За́бе го́лову пуд кри́ло. А лисіця скѣчить тогды́ та іміла воробѣка́ та́й звы́ла.

(**Вышній Шард**). Сорóка і зóлото. (байка). Сорóка лакома білобока увідыла на помётеню зóлото, найшла, дуже ся тому ізрадувала, ай бо она за тотó нич не дóстала. Чоловiк скупуый дуже избiрать, айбо мaло хоснуе.

(**Вышній Шард**). Єдeн чоловiк' уздоровляе царську доньку молоком уд лeвицы а царь дае му половину свóго царьства. Похворiла ся у царя кисашоня (донька). Изыйшли ся докторы, увiдыли, ож инакый лык не бóде дыля неi, як уд лeвицы молоко. Єдeн найшоу ся такый, што овон знау, де лeвыця лeвлята плекать та обóбрау ся, ож вон дóстане царськó(в) донцы уд лeвицы молоко. Овон знау, де лeвиця є, пошоу із вóвцяма туды. Имiу вóвцю едну та вер лeвлятóм у гавру, обi извыли. Єдeн день i другый день i третий день. Лeвлята яли казати лeвицы, ткось нас туй годуе. Лeвиця яля стражовати. Увiдыла: овон iде із вó(в)пцями та дуже ся надула (розсeрдила). Овон яу приходити блiже ид ну та попиля неii прохóдить та вeрже назад вóвцю лeвлятóм. А лeвиця лиш попоникала за ним. Ай бо назад овон пришоу та рябун (горниця) на ремiнь зашпiнкау. Пришоу блiже ид ну i поклау руку на ню на гóлову i яу глэдити долы ниу (= нею) i прицян коло неi (исхылиу ся) i взяу рябун скóро i здоиу ийи. I нараз вóвцы обернуу домó, пригнау а сам пошоу із молоком до царя. Там спау ночь. Яли у нiм ставчыкы йогó гóворити: тко буде у нiм за царя. Кажуть ногы: мы бóдеме, бо мы, кедь бы мы были не ишли сюды, то бы были не пришли за молоком ид лeвицы. Мы царьство маеме. Руки кажуть: Мы бóдеме за царя, бо мы кедь бы были не дойли, молока не было бы было. Очи кажуть: Мы бóдеме за царя, бо кедь бы были мы не видыли, молока не было бы было. Язык каже: я буду за царя мeжи вами ставчыками, бо кедь я не буду, а вы усьi повмираете. Онi пóчали казати языкови, про што бы хотыу быти за царя, ты лежиш у мочилы, што ты учиниу? Я вас усьих учиню мертвыма, кедь я не буду. Рано чоловiк устау, пришоу ид цареви: Но, ту є свiтлый царю молоко! Царь каже: уд чьогó есе молоко. Овон (язык) каже: уд сýкы (ухопиу ся). Царь дау у темницю йогó заперти: дотод обi сидыу, докод лыкарi не выйдуть ся із державы таи попозирауть, уд чьогó є молоко. А ставчыкы у темници усьi яли бояти ся i язык яли просити: будеш за царя, лишe нас слободi, обiсьмы не погiбли. Язык каже: я вас слобожу, ай бо я буду за царя. Взяли чоловiка на допрóс: як ты смiу молоко принести уд сýки до царьского домóвства царськó(в) донцы? Овон каже: прошу, в нашом крайи зовуть лeвицу сýкою а отó молоко най дóздрыть дохтóры; ото уд лeвицы молоко. Дохтóры изыйшли ся, дóздрили, ож тотó молоко уд лeвицы i язык зóстау ся у чоловiка на-вхтeма за царя i слободы

вшітки стáвчики у чьоловіці уд смёрти. Цáрська донькá уд молокá лéвици ўздоровіла а царь даў чьоловікови половіну царьства.

(**Вышній Шард**). Дыня і дуб (байка). Росла една дыня горі дубом. Звьідала дуба: кóлько тобі рóкóв бóде? Сто рокóв я мау! каже дуб. О! — каже дыня — як ты слабо ростеш. Я тебе перейду, перерóшу ты сьогó лыта. Цы видиш ты якóе на мені великóе лістя, якый красний, великий цвіт мау? А кóлько жолúди трéба єдному вепрéви, абы сытый. А з мене буде една дыня, тай будé веперь сытый. І переросла дыня дуба. Завіяў вгтер студёный уд сýвера. Каже дуб, звьідать дыню: А як ся ты маеш царіце, кегыне, дыне? А дыня каже: я лишé обстала ся дыня, бо морóз єй ізморóвиў та вже упала.

Оттóе на подóбе чьоловіка, котрый скóро богатыє — а єдэн тíхо гавдúе собі: тот, ги дуб тíхо ростé; а скóрое гавдóвство так ёмко ростé, як дыня. Тот пошоў, понабираў грóши, та начиниў собі великі будóвлы, айбо прійшоў час, ялі грóши просіти, грóши не было уддати — а будóвлы пак позабирали у грóши а у ньóго нич не обстало.

(**Вышній Шард**). Бóг є од вікá і на вікы бóде а ў сé чинить рíтлы. Звьідалася царіця, од коли є Бóг і докы бóде. Міністерия удповіла: Бóг є од вікá і на вікы бóде. Царіця пóчала просіти ся уд міністеріи: кой такый старый Бóг од вікá і на вікы будé, та што рóбить, кой такый старый? Міністерия удповіла, ож драбiны (рiтлы) чинить. А царіця ялá міністерию звьідати: што із тых рiтел? Міністерия удповіла так, ож лóуде лызуть ними: єднi горi, а єднi долы, а котрый ўлызе горi та постóйит там горi та тот дáлеко уттóдь видить, а котрый обёрне ся долы дуже швiдко уттóдь (удтóдь) излызе.

Котрый чьоловик угадúе та крóтко побóде із гавдóвством сьóйим, далéко видить; а котрый долó обёрне ся, дúже тiжко му за отó, ож як овóн у гавдóвствi быў, а на ничь прійшоў.

(**Вышній Шард**). Як то чьоловик журиў ся у тóм гадаучи: три осóбы а єдэн Бóг. Ішоў чьоловик пошлi мóря, ішоў собі гадаучи, як тотó мóже быти: три осóбы, а єдэн Бóг? та дúже ся важуриў у тóм гадаучи. А сперёд ньóго кóло мóря на бéрезы хлóпиць ўвертыў ногóў ямку, пятóў: та із мóря усé вóду у жмéны берé тай у тотú ямку несé та ўльлe. Чьоловик прійшоў тай увидиў, ож хлóпиць із мóря вóду нóсить та у ямку уливать. Каже чьоловик: „што ты тотó хлóпче чиниш?“ „Хóчу сесé мóре перенести у сесéю ямку говорiть хлóпиць. Каже чьоловик: коли ты мóре перенесеш у тотú ямку! А хлóпиць каже: чьоловику! а ты коли тотó перегадаш: три осóбы, а єдэн Бóг! А хлóпиць уд того изняў ся та полéтыў, а чьоловик загадаў ся, што тотó за хлóпиць та іс тым дорозумиў ся, ож тотó ягнiл. А чьоловик іс тым погадаў собі, сесé не моé дýло толкувати: три осóбы а єдэн Бóг.

(Вышній Шард). За воловоє о́чко (Troglodytes parvulus). Пóтята хоты́ли кла́сти собі ца́ря. Ай бо грома́дили у ё́нно. Ка́же совá: пóтята! позира́йте, ко́го кладете́ ме́жи собо́у за старшину́. Треба позира́ти, у ко́грого́ пóтяти о́чи великі́ і голо́ва. Пóтята ізгрома́дили ся у ё́дно, дораховáли так, ож ко́трое́ май́ вы́сше го́дно полёты́ти тай то́то бу́де ме́жи ни́ми за ца́ря. Орёл обо́браў ся, ож овóн май́ го́ден бу́де вы́соко лёты́ти. А воловоє о́чко сы́ло йому́ пуд кри́ло, у пе́ра заби́ло ся та, як овóн долёты́ў та поніс воловоє о́чко горі́ а як ужé не го́ден бу́ў да́ле леты́ти, а воловоє о́чко ўхопи́ло ся із пі́ря та іщи́ май́ вы́сше полёты́ло. Та онó і віста́ло ся за ца́ря (гл. стор. 127.).

(Вышній Шард). Воўк із лиси́цеў по́йли ся у півни́ци. Воўк заспи́ваў з ра́дости, чоло́вік убі́г у півни́цю і дуже́ убі́ў воўка́ а хы́тра лиси́ця ўско́чила уперéд. Утекли́ потóм ра́зом: Воўк бі́тый ніс на хре́бты́ небі́ту лиси́цю (байка). Уходи́ў ся воўк із лиси́цеў у півни́цю, найшли́ там па́ленку та по́йли ся. Ка́же воўк: заспи́ваў, а лиси́ця ка́же: не спи́вай, бо убю́ть нас! ай мо́уч! Ай бо воўк упя́т ка́же: я хоть лишé раз заспи́ваў! Воўк завы́ў а чоло́вік при́йшоў та дуже́ убі́ў воўка́ у півни́ци. Та воўк ўрва́ў ся удтóдь, а лиси́ця, кой́ чоло́вік заходи́ў у півни́цю а она́ уперéд ўско́чила ўдтóдь, пóшла пуд теллі́цю, де коло́пні те́рли, та там дуже́ ся качáла, та набра́ла ся мно́го пазды́ря А воўк бі́тый іде́ туды́, бі́жить. Лиси́ця ка́же: де ты уты́каш? Йой, ка́же, уты́каў, бо у півни́ци дуже́ ня побі́ли. Озьмі́ менé дя́к на се́бе та понеси́ на собі́, бо убю́ть ня упя́т! А воўк ка́же: сы́дай мены́ на плéчі та бу́ду тя нести́. Лиси́ця я́ла спи́вати воўкови́: ой несе́ бі́тый небі́того!

(Вышній Шард). Як жид ішо́ў із най́мит-Мі́тром че́рез во́ду а уд жи́да грóші загі́бли. Як потóм обá пóшли́ на пра́во спéред шо́ўга-бі́рова. Ішо́ў жид із най́мит Мі́тром ід водо́й. Жид ка́же: Мі́тре перенеси́ менé че́рез во́ду, я ты запла́чу*). А я тебе́ не не́су, обым́ і я утопи́ў ся іс тобо́у. Вольи́й перевéду тя че́рез во́ду. Іми́ў жид за нбо́го ся та най́мит-Мі́тер переві́ў жи́да че́рез во́ду. А уд жи́да грóші загі́бли. Жид ка́же най́мит-Мі́трови́: ты мо́йі грóші узя́ў; я ішо́ў че́рез во́ду; мо́йі грóші бух! а ты Мі́тре хап! — Я не зна́у, ка́же най́мит-Мі́тер: есе́ без пра́ва не бу́де. Но ка́же жид та по́й на пра́во. Ка́же най́мит-Мі́тер: я не іду́ ісперéд панóв, бо я го́лий. Жид ка́же: йой, я то́бі у бóвты́ (скле́ні) оды́ня́ новóе ушы́тко куплю́. Пошо́ў жид із най́мит-Мі́тром у бовт; ушы́тко оды́ня́ новóе найшли́. Мі́тер убра́ў ся: жид купи́ў най́мит-Мі́трови́. Най́мит Мі́тер до́тод не

*) гал. заплачу́.

тайіу грóші ісперед жїда, дóкòд не пòшли ісперед шолга-бїрова. Кáже жид нáймит-Мїтрови: цы так Митре? я ішоў чéрез вòду, мòйї грóші бух! а ты хап! а нáймит-Мїтер кáже: што ты жїде кáжеш? ты бóдеш казáти допòслїдь, ож сесé і вдїнїя твòе. Жид кáже: на-но! та цы нїт? цы не я ти купїў? цы не мòе? тадь мòе! — Як бы былò — нáймит кáже Мїтер — твòе одїнїя, то на тóбї былò бы былò. Кáже соўга-берòв: тотò є прáвда!

(Вышнїй Шард). За Фédора, што вїз жїда покрївши йòгò верéтоў, штоб жїда не увїдїли козáкы і не убїли. Бїли дўже козáкы жїдòв, кедь увїдїли. Жидї дўже ся боїли козáкòв. Єдén Фédòр ішоў із вòзом на дрўгòе селò. Кáже жид: пáне Фédоре, возьмї ня на вòз, бо дўже бòю ся, ож козáкы убють ня. Кáже Фédòр: я тебé не бéру жїде, бо мòгуть і менé козáкы убїти пòзад тебé. Кáже жид: возьмї ня лишéнь Фédоре на вòз, та укрїй ня верéтоў на вòзы. Та онї не увїдять ач'ей! Айбо — кáже Фédòр — я бéру а не знáу їншак за тебé казáти, хыбá бóду казáти козáкòм, ож я дзвонї вéзу. Айбо жид кáже: горáзд пáне Фédоре! Ай нá! мїшòк із грїшми, най бóде у тебé Фédоре. Фédòр узяў із грїшми мїшòк, повїз жїда вон із селá та кáже: но! жїде! вже козáкы одле! суть навпередї, ісперед нас! та што бóде тепérь жїде? Ізвзїдять тебé та менé убють. Кáже жид: пáне Фédоре! горáзд ня покрїйте верéтоў, обы ня не вїдко. Пòшоў Фédòр та дўже закрьїў жїда, обы жид не вїдїў. Удòйшоў Фédòр дáле і тогдї поклїче гòлосом їншакым на вòлы: вòга! і кáже: што там ты везéш? А Фédòр сам іс собòў гòворїть: а жїдови завїтї óчи і вшїток завїтїй, та дўже трясé ся. Та óзьме Фédòр дérжано на батозї та удáрить ся по кожухòви. „Што там ты везéш?“ Та дзвонї. А ну, кáже, най ідў їїх знáти, якї гòлосні. Удáрить дérжаном із батугá по ногáх жїда, а жид тогдї пòчнé гòйкати: бам-бам! а дáле пòде, та пòчнé по рукáх бїти жїда, а жид кáже: бом-бом-бом! а дáле кáже емў: ще ідў бїти на дзильїнь! та пўжаном дўже жїда пòбé по голòвї. Жид: дзильїнь, дзильїнь, дзильїнь! а тот бé. Удòйшли мáленькò дáле. Айбо клїче Фédòр: стòй! А, кáже, там што несéш? та улáрить ся по кожухòви. Грòши! кáже Фédòр сам іс собòў. Дáй сюдї! тá от козáкы грòши взялі. Айбо дáле удòйшли і пòчнé казáти: Чюўесь, вїдáў, як лўпкали менé, дòбре, ож не убїли на смирть і тебé лўпкали, чюў есь вїдáў? Кáже жид: чюў. І менé, кáже, кой бїў на бòм! то ще не дўже былò, а як перейшлò на дзильїнь! то то былò йой! Та егé! кáже Фédòр — узялі і грòши. А — кáже жид — най берўть, не гадáу я за нїми, лиш кобї были ня не бїли на дзильїнь!*)

*) Ся смїшлива казка — хоч і недорїчна і неїмòвїрна — виклїкуе у слухачів завсїгди найживїйшї ознаки радости. Русин по крайнїй мїрї заругою

(Вышній Шард). Як то една жона йойкала за помершим газдом собі. Ішоў еден нотаруш через Поковікы. А в селі умер гавда еден. Жона не знала, як зачати йойкати за газдом, каже: йо-йой, йойой! мештер-ембер! мештер ембер*)! А сусыда йий каже: якый быў солодкый тот мештер! А она зайойкаты: йо-йой! дудашик! дудашик! (што дўе у козыцы). Пощне жона спішно йойкаты, каже: коли іміў дўдаты, любо было слухати!

(Вышній Шард). Як то еден царь клікаў попá, штоб ішоў до нього на три пўнты (= пўнкты, питаня) одвітувати. Быў еден царь та пришоў ід попóви на сповідь та мўсыў ги прóстий на кóлынкы стáти. Та як причастіў ся із службы пóшоў гет домб. Та дўже ся розсёрдиў на попá, што овон на кóлынкы мўсиў стáти тай в еден місяць удписаў так на попá, што-б пóp ішоў до нього на три пўнты. Кедь бы тоті три пўнты не гóден одвітувати, та нараз му смирть отам е. Церкóвник прийшоў до хыжи до попá, та увидыў, што пóp дўже е смутный. Та каже: што пан превелéбный такый смутный е дўже? Каже пóp: дэбы я не смутный быў, кедь царь на мене загнаў три пўнты. Кедь не гóден емў дáти одвіт, погынути мўшу. Айбо церкóвник быў такый на облича, як тот пóp. Та каже тогды церкóвник: най мены пан превелéбный дадуть сым стóв золотых тай свою óдынь, тай іду я пресвітлому царю на тоті пўнты одвітувати. Та вже як прийшоў церкóвник до царя, царь не упознае церкóвника, гáдаты, што то той пóp, што його сповідáў. Тай тогды царь із ним учинили обід у-éдно. Та каже емў царь: ты пóp есь, каже — а я в своейй держáви пёрвый; та сперёд тебе мўсыў на кóлынкы стáти. Но, каже царь, цы знаеш, што я коштуу? Ай бо церкóвник йому тогды каже: та штóбы царь пресвітлый коштували? чўли сте, што Христá продали за трідцять сребникóв — тай пресвітлый царь не гóден бiльше коштувати, як Христóс коштуваў. А дáле упят му царь каже: кóлько на небi дзвiзд е? Тогды йому каже церкóвник: е триста мiльионóв i дeсять тiсячóв. А дáле упят каже йому царь: цы знаеш, што я гáдау? Той каже: Пресвітлый гáдáуть, што они е попóm говорять, айно я — каже — лише церкóвник — а пóp е із заду. I тогды каже йому царь пресвітлый: кедь ты такый розумный його слугá, та на! — каже тiсяч срiбных — та не пусти тогó попá у двёр мены, бо я із ним не гóден бóду договорити, бо вже іс тобóў ем не гóден. —

і кепкуванем мстити жидам, що від віків на его суспільности налягли претяжкою язвою.

*) малярск. mester ember = майстер, ремісник.

Ся між людом ріжних країв розповсюджена казка літературно оброблена майстерним пером Бірґера (Gottfried August Bürger) під заголовком; „Der Kaiser und der Abt“ а починає ся словами:

Ich will euch erzählen ein Märchen gar schnurrig,
Es war 'mal ein Kaiser, der Kaiser war kurrig;
Auch war 'mal ein Abt, ein gar stattlicher Herr:
Nur Schade! sein Schäfer war klüger als er.

(**Вішній Шард**). Як то неписьм'яний чьоловік, што убраў ся у панське платя, одгогоріў ся, кедь му загнали апостол читати в церькві. Простий чьоловік убраў ся у панське платя та пушоў на друге село до церькви та на крилос межи дякы. Там позирали його і гадали, ож овон дяк та загнали йому апостол, штобы читай, айно овон читати не знай. Як прийшло чим ся одговорити, пытаў себе у жеб (в кишеньку); штобы достати окуляри. Гоп! не є окуляри! та не годен ем, не віджу читати! тай іс тым ся одговоріў од апостола.

(**Вішній Шард**). Як то поп із дяком і с церькóвником поділили між себе варену рьбу з левешом. Поп із дяком і с церькóвником заслужили рьбу єдну і так они тото ізвариди тай хотьили уєдно ізъязити. І так сьі поп із дяком коло стола; узяў поп рьбу тай удтай собі половину із головоў, а друге, останок, дяк собі взяў. А церькóвники не обстало ся, лишє левеш (юшка). Кажє поп: „голова глаблющому, а останкы младенцем“. А церькóвник, як увидьі, што йому ся обстала юшка, узяў і розольяў юшку по-попови і по-дякови і кажє: „ізлія ся благодать Бóжа на усьіх вас“.

2. Загадки і приповідки (присловки).

Якого каміня в воды май бұлше? (жóкрого) МЛ.

Якого в льсы дєрева май бұлше? (кривóго) МЛ.

У волá на котрúm бóцы майбұлше шерсти? (на котрий бук вєрже фостóм) МЛ.

Впáла бєрбєвиця с пóду, не є тако́го бóднєря, абі сїі злáгоднїў (яйцє) МЛ.

Мєчї бїлє, упáдє жóўтє (яйцє) МЛ.

Лáта на лáту, нї шїтє, нї крáєнє (капúстá) МЛ.

Чотїры чотїрницьї а пя́тá вóрохóбєлькá (дьїти на пєчи — чотїри стьїны, пя́тá пїч) МЛ.

Чотїры брáтá однў шáнку нóсят (оборúг) МЛ.

Чотїры брáтá в однї корч стрїляють (щó корóву дóбит) МЛ.

Котра дыра майпоследна у плота? (пич, бо як скажит ся плуг, газда порубае тай верже в пич) МЛ.

Коли кул бе в землю, де ся земля дывае? (иде на бук) МЛ.

Малый малюшок поныс бочку на вершок (мак) МЛ.

Без оболочув, без дверей, поўна хата людий (гарбуз, огурки) МЛ.

Черлена-ружана, на поли лежала, за сым лыт, травя нит (ватра) МЛ.

Колы мож воду нести в ситы? (колы замержне) МЛ.

Куричка, што в земни ся несэ (крумплы, рипи = картофли) Г.

Крузь стыну вола печу (свердиль) Г.

Чотыры брата в один корч стреляют (дуйкы у корови поривн. висше) Г.

Иде селом цоркопит, зайде в воду, бульконит (корчага) Г.

Май высокое од горы, май низкое од травы (путь) Г.

Попуд стрихы, билы михы (зубы) Г. Попод стрихы etc. Лв.

Сидит дыдо над водоу (водов), та все клепле бородоу (шлын) Г.

Бери в нбого, та май великое, а клади на нбого, та май малое (яма) Г.

Бабино ся розскрило, а дыдово висит (колодязь) Г.

Хоть ся крив, хоть ся не крив, а я тя забю (чижем) Г.

Лежачи дают, стоячи просят, то заткаут, то утягнут (пила = люлька) Г.

Серед села дуб, на дуби дванацять стоупу, на кождом стовпу гнзвдо, на кождом гнзвды чотыры яйця (гуд) Г.

Серед села бугай реве (звун) Г.

Без нуг, без рук, без очий, уйде на пуд у ночи (дым) Г.

Ны вон, ны в хыжи (оболок = облак = окно) Г.

Серед села мерша вонит (мясарня) Г.

Пришли чотыры та кывали три, а пришли дви, та били тоты чотыры, на што кывали тоты три (мачька ускочила на шпор (= кухня), де газдыня покляла пиквицю в ринку, мачька ухопила пиквицю (коубасу), газдыня ей была, чому кывала) Г.

Най ся богатый не журит, ож ся убогому испуд носа не курит ВС.

Масни слова, сухи долони ВС. Eitle Worte, doch in Wirklichkeit keine reelle Unterstützung.

Велика титула, порожна шкатула ВС. Titel ohne Mittel.

Небо цимбалы, а земля басы ВС.

Една ластовка не вчинит лыто ВС. eine Schwalbe macht keinen Sommer.

Сонце не засвтит в кождый закут ВС. die Sonnenstrahlen beleuchten nicht jeden Winkel.

Лы́пше ны́ны воробі́ць, ги за́втра го́лубиць ВС. Besser heute ein kleiner Gewinn, als die Hoffnung auf einen grösseren, der morgen erfolgen kann.

Говорі́ Грі́цю Богоро́дицю, а я ві́рюю Ль.

Ід ко́ждуї хы́жцы по кы́шцы ((пути або стежки) Г.

Така́ коро́вка, што все по́ле задры́ще (сныг) Г.

Така́ бо́чка, як іс по́да упа́де, то не є тако́го бодна́рика, абы́ ейі іспра́внў (яйце́) Г.

Мале́нькоє, кругле́нькоє, чорне́нькоє, в чере́пку ся ве (око) Угоча.

Мале́нькоє, доўге́нькоє на пу́ті кровці́ пи́щыть (тернина) Угоча.

Ны́ вон, ны́ вну, та все в єднó (оболо́к, во́зор fenestra) Угоча.

Эгана́, што то є, я ви́дыў це́рков іс колопéнь? (стояў у коло́пнях і ви́дыў це́рков) Стр.

А што бу́де соро́цы по сэ́мому ро́цы? (обэ́рне ся йі на во́сьмый ро́к) Стр.

Така́ дывка́, што за́женўт ейі́ до хы́жи. та не мож ейі́ іміти (ры́ба, зайдé у лому́ля, у ру́ща, та не мож ейі́ пак іміти) Л.

Кышкы́ ся по́шли полока́ти, а кобы́ла в хы́жи зо́стала Ль. (зва́рка, пла́тя, як ўзварять ся; по́дуть пла́тя пра́ти, а зва́рка у хы́жи зо́стане; — зва́рка = на трьох нога́х шафлі́к).

Ко́лі ма́чка ся мы́є, то сны́г бу́де па́дати Ль.

Попуд те́рньою зе́рня, по́д зе́рнятом сма́ркач, пуд сма́ркачом оберта́ч (воло́ся, о́чи, нус, язы́к) Ль.

За горо́ў черле́на кіраго́в (язык) НД. (кіраго́в = коро́гов, хоруго́в).

Іде лы́сом не ду́ркне, прійде в во́ду не бу́лькне (місяць) НД.

На зеле́нім дере́ві ро́дить ся в петéцы, петéк ся розорва́ў, пан на зе́млю упаў (орі́х) НД.

Я ма́у такóу дывку́, што ко́ждыї день попо́скубу з єднóго бо́ку і в дру́гого (сі́то) НД.

Чоты́ры бра́та по́д однým кала́пом сидя́ть (оборо́г) НД.

Іде пу́тьом цоркони́ть, прійде в во́ду булькони́ть (корча́га) Д.

За горо́ў черле́на кораго́в Д. (со́ничко; порівнай з попередню́ю пословицею в НД., де толкувано́ ейі́: „язы́к“).

Черле́ный жид у не́бо зрить (бура́к) Д.

По́де в хлы́в без ко́жи, ўйде с хлы́ва у ко́жи (хлы́б) Д.

Чорне́нькоє, криве́нькоє, вшы́тко по́ле здо́лує (серп; здо́лує = обро́бить; магу́. dolog = пра́ця) Д.

У лы́сы ўросло, у ста́йны ся згодува́ло, прійшло́ домо́в зарева́ло (гу́слі = Geige) Д.

На ха́ці ўросло, а в во́ды быва́ло (човéн; бывати = мешкати) Д.

Без рук, без но́г, ўлы́зло на по́д (ды́м) Д.

Піла кáждої хýжи пси брешуть, лем піла еднóї нýt (тёрлиця; што тре піла кóждої хýжи, лем піла цёрькви нýt) Д.

На кровлi иде, кров несé, а в ным i мак не є (сýдлó: в чóловiку кров, в конi кров, а в сýдлi нýt) Д.

Два грéйцарi му цýна, а до хýжи не стаé (свiчка, за то, што свiтить крòзь вóзбр) Д.

Не молиў ся, не хрестиў ся, богонóсцем быў (сóмарь = осел) ВР.

Бог нам даў, сам не маў (жонá) ВР.

Идé водóў, не шлòпне, иде лýсом, не пúкне (мiсяць) ВР.

Имi бáбу, зогнi бáбу, уймi бáби хряцi в зáду (орiхы лiскóви) ВР.

Хóдить бiглóшка попуд теплóшка, звiдуé кокóндика, цы дóма гонкó? (мыш бiгаé кóло пéчи i звiдуé ся свёрданá: (свёрдан=Heimchen, Zigre, Grylle), цы дóма мацýр?) ВР.

Тёрня, пуд тёрнятем зёрня, пуд зёрнятем смаркáчь, пуд смаркáчьом обертáчь, пуд обертáчьом коби́ля (кобéля, тáйстра) пуд коби́льоў стéбиля (чóловiк) ВР.

В Ракóвцi дрывá рúбать, а до Шардú трiскi летáть (звiн) ВР.

Справiў собi на звiжках хýжку, а в тóй хýжцы по сто клытóк а в тых клыткáх по сто дытóк (мак) ВР.

Чóрна кúриця iзгребе, а бiла рóзгребе (денé i нóчь) ВР.

На пeчi сидiть лáбкóў ся умывáе (умывать), у нóчi видiть, мýши хватáе (хвátать) (мáчька) ВР.

Сидiть пáны на шкóбанi, прийшоў ид нiй нечiстiй дух, завалиў ий кiшку в шкрьобúх (колóдиця=гал. колодка) ВР.

Черленое теля чóрну (чьóрну) корóву сцe (= ссe) (огóнь i шпор) ВР.

Горi горóў цорконыло, а в долiну не хотыло (вбá; як в долiну та запúтали т. є. загальмовали) Им.

Сидiть дыдо над водóў, трясé сýдоў бородоў (шлын) Им.

Шúла-гúри шук по дýри (хлыб) Им.

Пóпуд мéжи хóдить без одéжи (косá) Им.

Крузьi стýнó вола пeчé (свёрлик) Им.

В осени кóло кáждої хýжи сýчка брешé (тёрлиця) Им.

Ид кóждої хýжцы по коўбáсцы (путь) Им.

Сéрег селá бóвол рыче (дэвiн) I.

Два грáйцарi коштúе, а не вмiстить ся до хýжи (свiчка) I.

Як пúйду на пуд, маю едén горóчик (бочечку), як го ўпущу, не є мáйстра, обы го iсклáў (яйце) I.

Шáтаное, плáтаное, нигдé иглóў не забóденое (листя с капúсты) I.

Пыском рые, а гузицеў корiня тáгне (иглá) Ир.

Навперéды ги клубя́тко, в сeредiнi ги мiшчáтко а в зáду ги рожén (мáчька = felis) Ир.

Бабино ся роздзявило, а дыдово вісить (колодязь: ваг вісить) Ир.

Уд коня вижеє, а уд свины нижеє (сідло: покласти на коня, вижеє од коня, покласти на землю нижеє од свины) Ир.

Уперёд сын, а потóm отіць (дым) Ир.

Через гору ряндавый Штефан свины женé (грéбинь) Гр.

Штыри танцы-дуботанцы, два остроганцы а два позиранцы, едно клубля, едно мішча, а еден рожён (мачька) Пу.

3. П і с н и.

Ой летыли гуси в Руси, на перéды качька,
Любий бых те дывчинонько, кобыс не брехачька! Р.

*

Марабóрош, добрый вáрош, добре у ным жити;
Ны понóви, ны дякóви не трéба платити Р.

*

Сидить заяць на колóды, нагавицьи крає,
Колóдя ся погинає, вон колóдя лав. Стр.

*

Ой любий я дывчиноньку, дывчинонька мене,
Не хотыли старі дати дывчину за мене.
Старый мало похотыи, старá не хотыла,
Лем сидыла на запічку та все морконила.
Ой знаў бы я, ой знаў бы я, што старой потреба,
Два камені пуд голову, а третий пуд рэбра.
Шудайром дайном, } (звичайна припівка при
Шудайричком дайном! } кінци співанки Стр.

*

Стоить верба конец села, што я йи садила,
Не є того тай не буде, кого я любила.
Бо кого я вірне люблю, тот ми за плечима,
А кого я ненавижду, тот перед очима. Стр.

*

Ішоў поп через пдот, роздёр нагавицьи,
Не чудуйте добрі люде: через молодицьи.
Были пона як у снопа, были паличьками:
Ой не ході попунечьку за молодичьками!

*

Нітко невінен самá я, *)
 Штом полюбила гульта́я.
 Гульта́й в ко́рчмі лем все пє,
 Прийде до́дом ме́не бє.
 А я за тоє не зба́ю,
 По́йду до сусы́ды, гуля́ю.
 Бо у сусы́ды красны́й сынъ
 С чо́рными очы́ма чернобро́в! Стр.

*

Кедь бы бы́ла бідú зна́ла,
 Я-б ся бы́ла не удда́ла
 Го-го, го-го-гоя-го́я
 Головонько бідна мо́я!

*

А тепе́рь я бідú зна́у,
 Ра́но вста́у, пѳзно ля́гу го-го і пр.
 Ма́мка купи́ла коро́вку
 На мою́ бідну голо́вку го-го і пр.
 Ід коро́вцы́ ра́но-б вста́ти,
 А я люблю́ доўго сна́ти го-го і пр.
 У сере́ду іздо́іла,
 А в пѳтницю процьді́ла го-го і пр.
 У горо́дцы́ кві́ткы вко́ть ся,
 А за мно́ю хлѳпцы́ бють ся го-го і пр.
 Не бѳйте ся, не є за́ што,
 Хоть я краса́на та ледáшто го-го
 і пр. Стр.

(Весѳльна. Коли до церкви іду́ть, співа́ють :)

(Лу́чкы великы́) Подь Бо́же до нас,
 Тепе́рь у нас го́разд,
 Ко́лісьме вінкы́ вѳли,
 Со́лодок ме́док пі́ли.
 Ко́лісьме довива́ли,
 Го́ры ся розлыга́ли.
 Го́рі село́м іде́ме,
 Тако́йи не ви́диме,
 Як мы з собо́у веде́ме:
 Во́лося жо́втєнькоє
 А лі́чко (личько) біле́нькоє.

(А коли́ ід це́ркви дохѳдиме, ка́жеме :)

Голубѳк на це́ркви гу́рчить	Клю́чику купува́ти,
Па́на до це́ркви клі́че.	Це́рковцю од(ѳ)мыка́ти,
Не є попо́нька до́ма:	Дво́є дитѳят вінча́ти.
Пішли́ до Ірля́вы	

(Ко́лі с це́ркви іду́ть:)

Дѳкуйте попо́нько́ви
 Як на́шому няньонько́ви.
 Що (што) нас не убавив,
 Ско́ре́нько нас одпра́вив:

*) Українська пісня: Ніхто не вінен: самá я,
 Що полюби́ла гильта́я!

(Пак, як дохóдиме ід обóмови свóму).

Прилетѣли гóсты,
Дѹбнули на помóсты.
Вчóра бѣла дѣвóчка,
А днись невістóчка.
Дай Бóже дóбрый час,
Як у людѣй, так у нас
І щасливу годѣну
Веселѣти родинѹ!

Веселѣ ся родинó,
Бо ся жѣто зрóдило.
Гай-ну-ну! гай-ну-ну
Веселѣти родинѹ!
Не чюдѹйте лѹде:
Не табóр тотó идѣ,
Лем табóр-табóрчáтко,
Лем нáши молодя́тка.

(Як прийдуть до́мѡв, тогдѣ спѣва́ють:)

Ве ся зять кóло двора́
Як мѣльник кóло кола́,
Прилетѣли гóсты.
Дѹбнули на помóсты.

Не прѣшли мы тут сто́яти,
Треба нам сала́ш да́ти,
Бо мы тут не уроже́ні,
Ай мы тут запроше́ні.

(Як в хѣ́жжѣ уладжу́еме).

Молодо́го свашкѣ пѣшні
Ай ще за нáми прѣшли,
Молодо́го свашкѣ плáта прáли,
Абѣ іх на свáдбу звáли.
За кошóм сверла́н свѣще,

А все сока́чкам шѣпче:
Сидѣть коцѹр на полицѣ,
Учервѣниѹ ногави́цы,
Уста́виѹ муденя́та
На молодóї свашиня́та.

(Од стола́ одвіту́ють:)

Да́листе нам припочѣти,
Да́йте ся нам замочѣти.

(А тотѣ пак зась крича́ть од пѣчи:)

Ушы́тко нам вѣдко,
Лем чóпнаря не вѣдко,
Упáла повали́на

Тай чóпнаря нам привали́ла.
А мы ся Бóгу помóлиме,
Та чóпнаря услобóдѣме.

(Як гóсты за столóм, повязуу́ть лѣгѣня́ (парубка) у верѣнно і прѣ-
митку на не́го поло́жать, приво́дять до гóстѣй і ка́жуть: цы ва́ше? за
столóм гóсты ка́жуть: не нáше, горба́тоє, кривóє — уводя́ть
пак его́ дрѹгѣй раз, звѣдуу́ть: цы ва́ше? за столóм одвітуу́ть: не
нáше, смола́воє, кривóє! і пак трѣтѣй раз вво́дять то́го лѣгѣня́.
А гóсты ка́жуть пак: не нáше, смола́воє, кривóє. Четвѣртѣй раз вже
повязану́ молодѹ́ приво́дять і звѣдуу́ть: цы ва́ше? А мы погóйкуе́ме,
ож: нáше! Тогдѣ як пак загудѣ́ть гудакѣ́, дрѹжба з молодóѹ іграти́

а пак дубне: дай Бóже дóбрый час пёршый раз! а молодый із дрúжбоу істанцюе а пак каже: Дай Бóже дóбрый час дрúгый раз! і пак да́ле: Дай Бóже дóбрый час трéтый раз! і пак тогды́ передасть молодú молодóму, пак з молодóу молодый іграць; молодой даюць в рúкы кудéлю а свашкы тýрмауць кудéлю і співауць:

А на́ша молодá
Утыка́ла з гóрода,
Не хоты́ла пра́сти,
Лем ходы́ла попóд плóты,
Дóббы ря́нду вкра́сти.

Потóм ся пак гóстятъ.

Цы чю́лисьте дóбры лю́де,
Ко́лі ку́ры шлѣи,
Тогды́ біленькыйй нóжки
Горі селóм бігли.
Цы чю́лисьте дóбры лю́де

Що ся в селы́ ста́ло?
Цы чю́лисьте дóбры лю́де:
Морóз у Петрòвку,
Заморóзю нарубóчыок
Пóд кожухóм дывку.

(Як ся догóстятъ і молодú ведóуть:)

Да́листе нам дывку гладку́,
Да́йте нам посты́ль мякку́.
Да́йте нам верéнице,
Прикры́ти солóмнице,

Раз ся дывку бéре,
Подяку́й матэри
За посты́льку ря́бу,
За пісану ла́ду.

Та тогды́ пак ма́ти вóзьме кожух на рубы́ а на гóлову ша́пку чю́ловічачу і щ'е ўверне на рубы́ та тогды́ пак дрúжба ста́не з корогвóльоу та пóд корогóв іде́ молодый з молодóу, а ма́ти молодóго крòзь колáч вéрже хміль або пасу́лю с пшеницеу́ або киндири́цьоу і іх обсівауць, а свашкы́ приспівууць:

Такы́ бы́сьте бога́ті,
Як кожухóк мохвáтый,
А то́лько бы в вас волóв,
Як в городы́ны колóв!
А то́лько бы в вас ды́точьок,
Як у решеты́ ды́рочьок!
То́лько бы в вас хлѣ́пцыв, (хлопцѣв)
Як на кожуху́ стоу́пцыв (стоу́пцѣв, кострубóв).!

Та тогды́ пак свашкы́ приспівууць:

Несе́ молодá вóду
Ме́ж челя́дь молодú.

А пак молодá кáже:

Гоп дубе, тут мѡй вирьх бѹде!

По гостѣны дає молодѡй мáтери своѡйи жонѡ дарѡ: грѡши і плáтя. Стáроста передає: „дякуу Вам дѹже краснѡ, щѡсьте сокотѡли, щѡсьте ўгодували“. Коли засядуть за столѡм, тогды молодѡй дарує мáтыр жонѡ золотѡм стрѡбѡрным, а тогды стáроста кáже: дякуу Вам мáмко за Вáшу годѹлю (годѹвлю), щѡсьте ми жѡну ўгодували і сокотѡли і дозирáлисте і од огнѡ, абѡ ся не впеклá, і од водѡ, обѡ ся не втопѡла. Пак ся гѡстять.

Потѡму пак дарує молодá невѡста егѡ родинѹ, егѡ мáтери, вѡтцѡ: сорѡчку, хѹстку (кестемѡн) — та тогды братам, сестра́м, кѹткам, вѹйка́м (мужчѡнський кестемѡн і жѡнський і колáчь хоть ручнѡк).

Стáроста клѡче: Дес у мене вѹйко — та не знáю, чим ся удобрѡити? еднѡм колáйчиком і еднѡм кестемѡнцем: колáйчик зъѡисти, а кестемѡницѡ увязáти на шѡю та няй здоровѡнькѡй нѡситѡ а колáйчик няй зъѡистѡ здоров. Айно!

Напѡслѡд даруєть сокачѡкѡ. Молодá кáже: Тут у мене суть сокачѡкѡ, што йѡсти варѡли, вѡчи впѡкали, та хѡчю їм подарувáти ручничѡк ѡ колáйчик — ручничѡкѡм ся утѡрти, а колáйчик ізъѡисти. І на пѡслѡд клѡчуть: Йє!

Фѡглюють тáкже:

Нáша молодá
Тѡкáла з гѡрода,
Заглобѡла нѡгу в пинь
Та сидѡла цѡлы́й динь.

(Як вже гѡсты іду́ть гет, як молодѡй веде́ жѡну до себе — спѡвáють:)

Із Бѡгом, Мáрько, з Бѡгом.
Із бѡжѡма ягнелáми,
Із дѡбрыма сусѡдáми.

Поклáдуть вѡдрѡ (вѡдрѡ) з водѡѹ, молодѡй зачерѡ рукѡѹ водѡ та мѡє лице молодѡй, а молодá мѡє егѡ так — а пак свашѡкѡ приспѡвúють:

Мѡли ся молодѡ, мѡли (мѡли)
Кѡйбы здоровѡ бѡли,
У пáвушкѡ ся втирáли,
Обѡ ся сановáли.

(молодѡй втѡрать ся у молодѡйи, а молодá у молодѡго).

Як ся умóуть (= уміють) тай уладкауть — і во́ду з відра́ ўлюють по чéляди — а пак тоту́ во́ду, што дру́жба начерé в відрó дру́гый раз та пак дасть молодóй в рúкы, молодá тоту́ во́ду несé до хы́жи.

* * *

Фраі́рочько пу́стопашна
Штось гляда́ла, то тось найшла,
Ты гляда́ла бідú ми́ны
А ты найшла́ сама́ собі! Лв.

*

На горі́, на горі́ сны́жок ся білы́е. —
Де ся мо́я ры́бка на́ зиму поды́е?

*

Испра́влю я хы́жку іс са́мого я́вора,
А сам сяду́ на ко́ничька, по́ду до та́бора.
По та́борі хóджю, штýрі во́лкы во́джю
А пýту милéньку за рúчкú билéньку Лв.

*

Міла мо́я, міла лю́блю я тя в но́чи,
Як прыйде́ білы́й день, не йди́ ми на о́чи. Лв.

*

Ай Бо́же мо́й, велькы́й жа́лю,
Му́шу і́ці із сьо́го кра́ю,
Із сьо́го кра́ю у дру́гый край,
Ах Бо́же мо́й, то велькы́й жа́ль. Лв.

*

Ай Бо́же, мо́й Бо́же, бідá мены́ у чю́жины́,
Не зна́у лю́дям обыча́йі —
Я лю́дям, а лю́де мены́,
Ай Бо́же мо́й, то бідá мены́. Лв.

*

Як та́жко уми́рати, ко́го ничь не бо́літь,
А ще та́же любі́ти, на ко́го дя́кы ны́т. Лв.

*

Жа́ла я пше́ничьку і порі́залам ся,
На те́бе милéнькы́й упови́ралам ся.
Жа́ла я я́риць і порі́залам па́лць,
На те́бе милéнькы́й упови́ралам ся. Лв.

*

Коли мене мамка мала,
Тяжко мене годувала,
Зашивала, заперала*),
Та так мене годувала. Лв.

*

Ой волики ченгевісті та як ва́ми не орати,
Льота́ мої́ молоденькі́ та вже ва́ми не гуля́ти! Лв.

*

Ма́мко мо́я старі́нькая (старе́нькая), пора́диця до́брінькая,
Тось ня до́брі пора́дила, бых ся ны́ с ким не ва́дила Лв.

*

Кали́но, кали́но чо́го в лу́зы сто́йиш?
Чо́го ся кали́но моро́зу не бо́йиш?
Я го ся не бо́ю, дем зросла́, там сто́ю. Лв.

*

Не за́то, не за́то, лы́пша чисть (честь), як зла́то,
Бо зла́том злати́ти, а с честью́ ходи́ти. Лв.

*

Заку́кала зазу́личька на те́рню, на те́рню,
Д ко́му я ся мо́лоді́нька приве́рну, приве́рну?
Заку́кала зазу́личька, вже ї́ї не чува́ти,
Де ся дывка згодова́ла, там ї́її не быва́ти. Лв.

*

Льота́ мої́ мо́лоді́нькы то́сьте по́шли помарне́нькы
По́шли, по́шли я́ко вода́, льота́ мої́ то вас шкода́. Лв.

*

Співай́ дывко́ співа́но́чкы, до́кы ты есь у мамо́чкы, —
Забуде́ш ты співа́но́чкы, як ты по́деш уд мамо́чкы! Лв.

*

Співала́, гуля́ла, за́кы бы́ла ма́ла,
А тепе́рь не бу́ду, бо бу́де огва́ра! Лв.

*

Коли́ собі́ заспівáу, трьох ф́раі́ров в селы́ ма́у,
Ой за дво́ма не гада́у, а за тре́тнім умира́у. Лв.

*

Ой по са́дку походжа́у, усé собі́ ровду́мау,
Усé собі́ ровду́мау, ож дале́ко ры́бку ма́у.
Цы до не́її лист писáти, ой цы е́її одвídaти?
Ой кедь бу́ду лист писати́, бу́дуть то́то лю́де зна́ти,

*) заробляла шитом і пранем.

Не так люде, як сусьбды, не так досіль, як завсюды.
 А вы хлопцы молодыйі посидляйте буланыйі
 А пуд мене молодого дайте коня вороного.
 Ты місяцю світі, світі, а ты коню біжі, біжі.
 Ты місяцю світі ясно, а ты коню ступайі красно!
 Прийшоў коник пуд ворота, уйшла міла красша злота,
 Йміла коня за ременя а мілого за рученя,
 Ввелá коня до стайниці а мілого до світлицы.
 Дала коню ввса й сына а мілому меду й вина.
 Сама сыла тай думáе, чорні вчка протирае.
 Міла, міла што думáеш, чорні вчка протираеш?
 Цы тобі жаль ввса й сына, цы тобі жаль меду й вина?
 Не є ми жаль ввса сына, а нй ми жаль меду й вина?
 Лем минй жаль сьбог світа, ож нам идуть дарьмо лыта,
 Ож нам идуть дарьмо лыта, як сонычко воколь світа. Лв.

*

Уродила коза пана, а жйда кобыла,
 А Русина неборака жинка чорнобрыва. Лв.

*

Через гору високою місяць приминй ся,
 Слыпый шов за дывчиноу, а хромый пудбй ся. Лв.

*

Тече вода ричечьками, плаче дывка слезочьками
 Не плачь дывко, не журй ся, ше я млáдый не вженй ся.
 Як я бду женити ся, прийдеш міла дивити ся,
 Дам я пива наварити а палинки напалити,
 Тебе міла запросити, кониць столá посадити.
 Менй пиво не мілоє, а палинка гырка,
 Де мілого вірні слова, што ты не мой, я не твой?
 Твойі брата тебе били, обй мы ся не любили,
 Тебе сестры проклинали, обй мы ся не побрали,
 Твоя мати черыльайця, великая розлучниця,
 Розлучила ня с тобою, як рыбочьку із водою. Лв.

*

Росходять ся побожені, не онь бы мы излучені,
 Розходить ся рыба з водоу, не онь бы мы мильй с тобоу.

*

Карабіне, карабіне, ей бы твою дшу!
 Бою ем ся тебе дуже, носити тя мушу. Лв.

*

Єдєн каже брата, другый каже куме,
А третій мотузище по́пѣд плѣчи суне. Лв.

*

Мамко моя мамко, сивѣнькый голубѣ,
Тось ня згодувала, та тебе тко буде?
Менесь згодувала в мойо(й) молодости
А тебе тко буде у твоё(й) старости? Лв.

*

Не буду я воду пѣти, вода студини́нка,
Не буду я жону бѣти: жона молодѣнка.
Удари́у я жону раз: кыло посинѣло,
А я ся моли́у цылу́ но́чку, обы побѣдыло. Лв.

*

Через гору високою мальовані хрѣсты,
Што бысь такый до робѣты, якыйсь до посѣстры. Лв.

*

Горы мойі, горы, зелѣні верхы,
Закѣль вас пере́йду, за́йдуть ня змерькы. Лв.

*

Стоить явѣр над водою долѣв похылив ся,
А мой милый, чорнобрывый, твѣрдо вужури́у ся. Лв.

*

Ходилам по полю, садилам тополю,
Понѣже валужа там зацвила ружа Лв.

*

Мариш, Мариш не йди в поле,
Бо там терѣн но́жки вколѣ.
Мариш терѣн прополѣла,
Бых ся в но́жки не вколѣла Лв.

*

Сѣрьце моѣ камяноѣ, коли́ будѣш веселоѣ,
Тогды́ буду весельѣти, як будѣ лист зеленѣти Лв.

*

Сѣрьце моѣ, сѣрьце іс ка́меня твѣрдо́го,
Чом ся не розкрѣйш з жалю велико́го?
Жалы мойі, жалы упа́дьте на малі,
Як тотá роси́ця на зелѣно́й траві.
Трави́ця велѣна тось рано́ скошѣна
Велика́ непра́вдо тось на ня ізнесѣна.

А я овзьму́ ко́су тоту́ траву́ ско́шу,
Велику́ тяготу́-непра́вду в се́рцьоу перено́шу. Лв.

*

За горо́ю висо́кою спозна́ў ем ся з дывчы́нкою,
Што ми з то́го, ож йі зна́у, та із не́ю не быва́у,
Єсть там мно́го дорожэ́нькы, заступа́уть ворожэ́нькы,
Ож бы з не́ю не быва́ти, ож бы ейі не коха́ти. Лв.

*

Ой дывчы́но, скажы́ мінны́, цы ты лю́биш ме́не вірны́?
Так ми Бо́же жы́ты! лю́блю і на тебе́ не забуду́! Лв.

*

Не велика́ поты́ха, бо соро́чка з мі́ха! —
Тото́ нам не кажі́те, спэ́ред нас положи́те!
Казала́ нам дзя́бка, не є па́ленькы ця́тка,
Казала́ нам кво́чка, ож є па́ленькы бо́чка! Лв.

*

Ей го́й лелья́, чом не ма́еш бі́ла дывко́ фраі́ра?
Кед не ма́у, ва́жу ма́ти — дам го со́бі змалюва́ти. Лв.

*

Не сама́ я, не сама́ кали́ну лама́ла,
Ламав́ йі́йі шу́гай, я лем прыгы́нала. Лв.

*

Фраі́ро́чко мо́я, зістава́й здоро́ва,
Бо вже ты ми́нула тверда́ лю́босьць мо́я. Лв.

*

Ступа́й ко́ню ізо мно́ю,
За́рвав бысь ся по́до мно́ю!
Кедь ми́лойі не є́, не є́
Най не бу́де нігда́й менé! Лв.

*

Ой дывчы́но, што (що) ти с то́го?
Звелась хлба́ молодо́го;
Пу́стиш за ся бесы́до́чку,
Полюбі́лась си бідо́чку.
По́шла за ты бесы́до́чка,
Ож ты к...а, не дыво́чка. Лв.

*

По́шоў ми́лыі в далéкыі край,
Лишы́ў ня на великы́й жаль,

Великий жаль, плакац буду,
За ним писмо писац буду. Лв.

*

Любить мене мой миленький,
Доки листок зелененький,
А як листок пожоутиє,
Наша любость помарныє. Лв.

*

Колі тоту компанію сіяли,
Тогдї ми ся любовати почали.
А як тотá компанія ізойшла
Вже ся наша тверда мїлость розойшла. Лв.

*

Горá бóжа, горá, горá кармаво́ва —
То ся полама́ла ла́ска шуга́йова.
Кедь ся полама́ла, я за ним не збам (не збаю=не дбаю сло-
вацке: ne dzbam)
Я за його ла́ску гра́йцаря не дам. Лв.

*

Уйду на ули́цю, ста́ну позира́ти,
Всеі шуга́йї хóдять, мо́го не вида́ти. Лв.

*

Уйду на мостóчок, сві́сну у листóчок,
Спознава́й миле́нька, чий то голосóчок.

*

Сі́вий ко́нь, сі́вий ко́нь, канта́рик на тебе́,
Оста́тний я ве́чїр дывко́ коло тебе́! Лв.

*

Широ́кое полоте́нце вода́ — го забра́ла,
Полюби́ў я дывчино́ньку а ма́ти не зна́ла —
Ой жаль ми́ны буде, вóзьмуть дру́гы люде́
Та мо́я не бу́де! Лв.

*

Тво́й оти́ць, мо́я мац — далі́ ня змалюва́ц,
Як прийшо́в я на у́рляп*) не мо́гли́ ня спозна́ц. Лв.

*

По́йдú я, по́йдú, куды́ не ходи́ла,
Та на́йду я, на́йду, ко́го я люби́ла. Лв.

*

*) нїм. Urlaub.

Калінка, калінка черлена, висока,
Той я лем єдного легіня фраїрка. Лв.

*

По горім ходіла, лічком холоділа
Подуй на ня віхре, бых ся не впаліла!

*

З сьогó кóнця у тот далéко ходіти,
Бо в сым кóнці, де я, ни когó любіти. Лв.

*

Черлена ружа горіла, там біла дывка сидыла,
Черлену ружу гасіти, біленьку дывку любіти. Лв.

*

Мала я фраїра ги в кішкертї*) маку,
Не быў мены, не быў мены лем єден на вдяку.
Лем єден, лем єден тай тот на недылю,
Койи на ся вóвме кошўличьку білу,
Кошўличьку білу, лайбик свурованыи,
Уйде на ўлицю, як намальованыи. Лв.

*

На горі, на горі травка ся колише,
Стародавний шугай листок на ня піше.
Єден на ня піше, бых ся не журіла,
Другый на ня піше, бых красно ходіла,
Третьий на ня піше, бых ся не 'ддавала
Абых його, сэрце, іс катун чекала.
Можеш хлопче знати тай ся здогадати,
Ож я тя не годна три рóчыкы чекати!
Кедь ты велиш мины три рóчыкы чекати,
Купи ми гребиниць жóўтый влас чесати! Лв.

*

На горі, на горі три яблòнky рясні,
Не є в нашом селі лем три хлопцы красні,
Єден в долині, другый на груночку,
Третьий серед села, с тым я веселá.

*

Красна ружа яря, ще ся не в'ярила,**)
Молодá дывчино, щось ся пожурила?

*) magy. kis kert = горòд малий, городець.

***) „гей бы ся не обновіла“. — (примітка співачки).

Жури́ла ся ма́мко, айбо вже не бу́ду,
Ма́м тако́го му́жа, хоть де в ним пробу́ду. Лв.

*

Уйду на у́лицю, лем брива́ми кы́ну,
В Унгва́рі тот шу́гай, що я го люблю́. Лв.

*

У Віди́ю касарня, висо́кы обла́чкы,
Ба тко мою́ ми́лу сись ве́чур обла́пить?
Не обла́пить ні́тко, обла́пить ся са́ма,
Бо на мо́йім бо́чку са́бля припасана́. Лв.

*

Пошо́ў ми́лый, до́стаў ко́чку чьо́рную,
Обста́ў во́як, лиші́ў менé мла́дую.
Не жури́ ся мо́я ми́ла небо́го,
Я тя ли́шу, дасть ти Пан Бог дру́гого.

*

Дай ми Бо́же, дай ми, що я собі про́шу:
Тото шу́гайча́тко, що у се́рьци но́шу. Лв.

*

Ми́лый мо́й, ми́лый мо́й, гу́та бы тя вби́ла,
Ко́лько бы́ло хлопці́в, тебе́-м ма́й люби́ла! Лв.

*

Широ́ко, дале́ко листо́к по доли́ни,
А ще ши́ре, да́ле маширу́є ми́лый.

*

Маширу́й, маширу́й мла́дый катуно́чок,
До́ста собі гуля́ў два́дцять еде́н ро́чок.
Два́дцять еде́н ро́чок ко́ло фраіро́чкы,
А щ'е за два, за три ко́ло сабело́чкы. Лв.

*

Пошо́в мо́й миле́нькый та́й помаши́р'оваў
Лем ня на до́ровзі ві́рно обци́ловаў. Лв.

*

Ми́ла мо́я, чернобрѣ́ва не рубай́ ты сама́ дры́ва,
Унес хлопці́м га́льбу вина́, наруба́уть то́бі дры́ва. Лв.

*

Дай ми ми́ла, дай ми во́ды ся на́п'ити,
А че́ньбых я го́ден за тебе́ забы́ти.
Забывай́, забывай́, бо я вже забу́ла,
Абых ти бо́льше фраіро́ку не бы́ла.

Фраїрка-м ти была, ще раз могоу быти,
Жона-м ти не была, не дай Боже быти! Лв.

*

На тихом Дунаю там ся гуси перуть,
Де велика любость, там ся не поберуть. Лв.

*

Повтыка́ли ко́ны, не мож їх пола́пац,
Чека́й пара́ннику, бу́деш за мно́у пла́кац! Лв.

*

Не плачь ми́ла, не плачь, запла́чем оббе,
Як буду́ть ризати волосе́чко моє. Лв.

*

Волосе́чко моє, де ты ся поды́ло?
З варешско́й касарны́ на о́блак леты́ло.
На о́блак леты́ло, на Дуна́й сыда́ло,
Плыны́т вы власо́чкы до мо́йи мамо́чкы! Лв.

*

Фраїро́чко мо́я не дай ми ся тра́циц,
Уйди на́сперед ня, дай ми ся о́блапиц!
О́блап ты ня, о́блап, бо ты ми́ны не брат,
А я ти не сестра́, лем вірна посестра. Лв.

*

Пшо́у мо́й миле́нькый на нпр зеле́нькый,
Ба коли ся ве́рне, Бо́же мо́й любе́нькый! Лв.

*

Пшо́у ми́лый, пшла́ й бры́чка,
Узя́ў ключі од серде́чка,
Узя́ў уд сво́го, узя́ў уд мо́го
Зроби́ў жа́лю велико́го. Лв.

*

Бо́же мо́й любе́нькый, якый то жа́ль ве́лькый,
Коли́ ся одри́кати шу́гай уд фраїрки.
Одкльо́ниў ся шу́гай в осени́ од мене́,
На тепе́рь два ро́чкы дубну́ў ко́ло мене́. Лв.

*

Ма́ти мо́я ста́ра дай ня за гуса́ря,
Бу́де ти похва́ла од па́на цы́саря. Лв.

*

Всы́сьме хло́пцы, всы́сьме цы́сарсько́го ла́ду
Сы́ють нам пше́ни́чку ко́ло Білогра́ду.

Білий град, Білий град, война на нїм стоїть,
То не в єдног хлѡпа голѡвка забѡлїть.
Голѡвка забѡлїть, сабѣлька іздрожїть,
А долѡв плечїма кров ізсербенїть. Лв.

*

Вольїлась ня мати в кѹпели зальїати,
Як ты менѣ дала в пѣрший клас узїти! Лв.

*

З варѣшской касарнї хлѡпцї позирали,
Як ся по пѡд гѡры бѹчкы розвивали.
Ше ся не розвїла лем та галузѡчка,
Што пуд ню ходїла мої фрайрѡчка. Лв.

*

Зѡсхла ми богрїда*), та тко ми дрѹгу дасть,
Кедь ся сьѡго рѡчку фрайрѡчка ѡддасть? Лв.

*

Вольїлась ня мати в жалїву усцїати,
Што ты менѣ дала в катунї узїти! Лв.

*

Фрайрѡчко мої вїставай здорѡва,
Зїстань вдрава, кому хцеш, мої вже ты не будѣш! Лв.

*

Мїла мої, мїла, зимá бы тя збїла
За тотї колáчї, штось од мя пойїма!
Я дурнїй куповаў, ты розвѹмна йїла,
Колї-м до тя прїйшоў, ты ся похворїла. Лв.

*

Ах, я несчастлївїй на сїсь свїт родїў ся,
Многѡ я лїт жиў, а ще не вженїў ся!
А за тотѡ ничь не збаў, чужї жѡнки я кохáу
Для своѣй розгѡды, сѣрцьця охолѡды.
Ах, не раз я, не два чѣрев плѡты лáзнїў
Ах, не раз я, не два своїм житьѡм вáжиў.
С сокїрами мя кїряли і во псѡма мя ускали,
Кедь бы бїли ймїли, як собаку б вбїли.
Ах не раз я, не два у цївку (у кѡмин) спрятаў ся
Там я чюў слѹхаучи, як то мѹжа жѣнка ўчить :

*) богрїда magy. bokréta, букет, Blumenstrauss.

Ідї мўжу спати до стодóлы с хаты!
 Теперь ужé стáну, пóчну си думáти,
 Як бы своїм рíчам пропáсти не дáти,
 Обы муй мак не пушóв так,
 Обы мóе сáло не пропáло —
 А сыр подаруу, а сам повандруу! НД.

*

Гафэйко, качейко!
 Якiсь гóсти мáла?
 Ёдён быў соловій,
 Дрўгый быў его брат —
 Кострубáчыок неборáчыок
 На остáток прийшóв.

Гафэйко, качейко!
 Штось ім йiсти дáла?
 Соловэй гусятiну,
 Ёго брат качятiну,
 Кострюбáчыок неборáчыок
 Просiв пацятiну.

Гафэйко, качейко!
 Штось ім пiти дáла?
 Соловэй вино пiў,
 Ёго брат пiво пiў,
 Кострубáчыок неборáчыок

Пáленого просiў. (пáленого трунку = паленки, горiвки).

Гафэйко, качейко!
 Десь ім спáти дáла?
 Соловэй в солóмi,
 Ёго брат в полóвi —
 Кострубáчыок, неборáчыок
 Зо мноў на постéли.

Гафэйко, качейко!
 Як ся одбиралi?
 Соловiй цылювáв,
 Йго брат рўку дав,
 Кострубáчыок, неборáчыок,
 Дўпу на мяя упняў! — НД.

*

Оженiв ся кострубáтый узiв пелехáту,
 Та не знáли газдувáти, запалiли хáту!

*

Ожені ся, не журі ся; пуйдете рукою,
 Женá пуйде за розсолом, а ты за мукою.
 Ожені ся, не журі ся, будеш газдувати,
 Ой ты будеш свінні пасти, а ты завертати.
 Ожені ся, не журі ся — добрі тобі буде:
 Будеш мати іс кым спати, а хлыба не буде! Пу.

*

Ой пуйду я в полонину та там ся ужэню,
 Таку собі дывку вове́му, што забю в кишэню. Пу.

*

А я ішоў до до́мою (sic!) тай не обзираў ся,
 А чорт прийшоў, жону украў і сам там уклаў ся. Пу.

*

По за тоты сінны горы мальовані бучькы,
 Кедь ты легінь, а я дывка потягнэме ключькы! Пу.

*

Ой Іване-гелеване тво́я мати Польшка,
 Ізваріла горниць чіру, напала ю колька. Пу.

*

Доць падé, росá падé на ба́бину хату,
 Эбрай дурна́ бабо ма́ту, вкрывай собі хату,

*

Амінь, а́мінь забіў ба́бу ка́мінь,
 А ба́ба до кута́ угнала́ когутá,
 А когут до бо́чькы угна́в штыры ма́чькы. Пу.

*

Ой пак так сыяў мак, по доли́нны ды́ны,
 Прихопй ся ды́до д' ба́бі в сы́рій петечы́ны. Пу.

*

Варіла, цыділа нымкы́ня боб —
 А ныець ся при́хопив та нымкы́ню: лоп!
 Уд плóта до плóта ныецькка робота: гоп! гоп! Пу.

*

Конічку мѝй сывый, тóсме несчасліві,
 Про тоту дывчы́ну с чьорныма очы́ма. Пу.

*

До до́му, до до́му, ко́ждый ід свойо́му,
 А я небора́ччок не ма́у ід ко́му. Пу.

*

Біда брате, біда с чюжими жонами,
Ідеме до корчмы тай оні за нами. Пу.

*

Горі гай, долы гай, а на стрéдку Дунай,
Не вóзьму тя дывко, то собі не думай! Пу.

*

Думала моя мать, ож мя бóде жéниц,
А она мя не гóнна з касарны уміниц. Пу.

*

Фрайірка тым бýла, ще ти важу быти,
Жо́нам ти не бýла тай не хóчу быти. Пу.

*

Шты́ры во́лы, шты́ры на яро́чку піли,
Ва́руй ся Яні́чку, об тя не забіли.
Бо кедь тя забіуть, вёржуть тя до я́рку,
Буду́ть туды́ дывкы йти́ рано на фія́ркы. Пу.

*

Чьóрна ды́ я, чьóрна, бо я зна́у са́ма,
Я про сво́ю чóрность ма́у фрайі́ра днись. Пу.

*

Фрайіро́чка шу́мна, тво́я ма́ти дурна,
Тай ты така́ будеш, кедь за ня не по́деш. Пу.

*

Любі́лам еднóго, ма́ра ми до нбóго,
Тепе́рь ем по́яла в селы́ майкрас́шого. Пу.

*

Чюдóуть ся лю́де, за што се́гінь піе?
За тоті́ пивя́зи, што йі́х заробіе. (м. заробляе). Пу.

*

Бирóве, бирóве! ба́сом твою́ дýшу!
Черэ́з твою́ дывку в катýны йти́ му́шу. Пу.

*

Є... ня, не дала́-м ся, пу́стили ня, урва́ла-м ся,
Тепе́рь ма́мко чир колóчу, є.... ся, ще́ раз хóчу. Пу.

*

Іще-м не быў ле́гініць, а вже-м катунóчок,
Бі́гать, бі́гать сі́вый ко́нь попо́д шій обла́чок Пу.

*

Ой пошоў я на гостіну, далі мені кўра,
Тотó кўра жоўтопіря попõд сад ходило
Кўратка водило.

Ой служіў я едён рóчыок: далі мені кáчку,
Тотá кáчка рапоріця попõд сад ходила
Кáчатка водила.

Ой служіў я дрўгый рóчыок: далі мені гўску,
Тотá гўска гаголіця попõд сад ходила
Гўсятка водила.

Ой служіў я трéтый рóчыок: далі мені тéля,
Тотó тéля хвостом вило, попõд сад ходило
Телятка водило.

Служіў я четвэ́ртый рóчыок: далі мені коня́,
А тот ко́нь жоўтохвõст попõд сад ходіў
Лошўчкы водіў! — Д.

*

Сидить гóлуб на конáри сивый і чубáтый,
Сам загудé жалóбнёнько, жаль мóму сёрдэньку.
Ой хоть гуді, хоть не гуді, гóлубе, небóре,
Ой когó я вірне люблю, не судівсь ми Бóже! Д.

*

Ора́ли бы штýри во́лы, ора́ли, ора́ли,
Ой кéбы йім берéжчика наня́ли, наня́ли.
Найме́ме йім берéжчика с Потóка, с Потóка,
Кéйбы во́лы поора́ли за чотýры рóкы. Д.

*

Чéрез по́ле мадя́рськое ішло во́сько цыса́рськое,
У тóм во́ську мо́я мила вшы́тко во́сько сподобила Д.

*

Кедь ем ішоў снóчи пóвно із Сі́гота,
Загубіў ем пõдковóчку іс чо́бота —
Ой не жаль ми пõдковóчкы, штом згубіў —
Ой лем жаль ми за тоў дывкоў, штом любіў. Д.

*

Стáла ся нові́на у попõвскькõм двóрі,
Пóбиў пõп кочі́ша, што не пóйив ко́ны.
Не за тотó пóбиў, ож ко́ны не пóйіў,
Ай за тотó пóбиў: до фрай́ркы хóдиў. Д.

*

(Ей) чьóрні вóчка, што плачéте, шўга мо́йі не будéте,
Бо я йду в далéкий край, лішу на вас вéлькый жаль. Д.

*

Велікий жаль, плакац будеш,
За мноў листок пісац будеш,
Будеш пісац на папэри,
Де я буду на квартэлі.
Будеш пісац на дегейты,
В котрѡм буду регіменты,
Будеш пісац на толваны,
В котрой буду компаныйі. Д.

*

По пуд садок зелененькый
Унаў сныжок молоденькый,
Та тко його перебрעדэ,
То той мены мільый буде. Д.

*

Ой напю ся паленочкы, напю ся, напю ся,
Таку за ся жѡнку вѡзьму біленьку як гуся.

*

Ой річенько быстренькая*) устань, подиві ся,
Моє сэрце сумненькое ой тяжко журыть ся!
Твоя вода веселенька, у нѡв (нѡў) рыбка плавле,
(або: у нѡв (нѡў) рыбка грає),
Моє сэрце сумненькое із жалю ся ламле.
(або: із жалю ся крає) З.

*

Гайом зелененьким вода тече,
На яворі соловій щебече,
Ож (же) дывчына мила
Ізвіла віночьок із бервіночку,
Слезы проливала, кой го віла,
Увітыя на воду упустила:
Ілі ты віночку, красней бервіночку, за миленьким! З.

*

Чюти гѡлос в гаю по стредіны,
Што ся стало страшно барз дывчыны,
При рѡды солѡвко приклѡниў гѡловку
Мѡй миленькый. — З.

*

*) Порівнай думку Маркьяна Шашкевича: Гей річенько быстренькая, гей стань, подиві ся!

Прийді, прийді мїлкий мій пуд облачок тёмный мій,
Як ся горазд стемныіе та нїткó тя не вчүв. З.

*

Приїде мїлкий в субóту, кедь я мау робóту,
Не приїде вон в недѣлю, коли я ся приберу. З.

*

Не бїл быў ем, почьорныў ем, по гóрах тай хóдячи
Ой за тобоў бїла дывко тареликї тай нóсячи.
Тареликов не цóстало, дудочками чо́мы плачу,
За тобоў бїла дывко своїі нóчи дўже трачу! З.

*

Всї ся хдóпцы жéдять, бо ся вóйны бóять,
А я неборáчок готóвый вóячок. З.

*

Гáдать мáмка, гáдать, ож я траву кошу,
А я у Лембóрку жоўту (sic!) сáблю нóшу.
То сáбля не мóя, пáна чїсарьóва,
Чїсарь ми дарóваў, óбым в ньóу вóйóваў. З.

*

Вшїткы люде кўпочьками, лем я самотóю,
Вшїткы люде веселéнькы, лем я со слезóю.
Рáно встану і поплачу і в вéчери плачу,
Лыта мóїі молодéнькы то вас дáрмо трачу. З.

*

Я не пий, ты не пий, та тко бóде пїти?
Та тко бóде на жидóвськы ды́точкы робїти? З.

*

Куды-м давнó хóжувала, вербá рўжи рóжувала,
Тепéрь туды вáйду тай ншїтó не вáйду. З.

*

Кўкала зазўлиця на зелéнõм бўчку,
Почекáй ня легїньчику та подáм ти рўчку. З.

*

Ей на мóчар, сівый кóню, на мóчар!
Не пóду я до тя мїла сись вéчур!
Ай я пóлу ид фрай́ру такóму,
Що мя вóзьме сих фашáнгів*) до дóму! Им.

*

*) нїм. Fasching.

Чьому міла ббса ходиш? и-я-гой!
 Чьому собі не заробиш? и-я-гой!
 Ой а была заробила, чу-гой-гой!
 Прийшли хлопцы я пропіла... и-я-гой! І.

*

Ой на горі жита много, Половина зеленого. Пошли його хлопцы жати, Не могли му рады дати.	Кэбы дывкы помогали, Нараз бы му раду дали. Ай бо дывкы не помогуть Тай и раду не подадут. І.
---	--

*

Ой ішоў я горі селом, чорт у вэрбу коўтаў,
 А мені ся причувало, ож дирэктор*) гоўкав. І.

*

Ой пуд мостом рыба з хвостом, як бы її іміти?
 Бы як свому миленькому вечэрю зваріти. І.

*

Піла-м, піла-м, напіла-м ся,
 Впала-м в горы не вбіла-м ся,
 Впала-м в горы на долину,
 Іздоймі ня побратіму! І.

*

Зазулиця закукала у хыжи та в ямцы,
 Ой дай Божэ здорóвльычка нянькови тай мамцы! І.

*

Ой я малá, невелычка, дай ня мамко за мелнычка,
 Мелник буде мірку бра́ти, менé малú годува́ти. І. Ир.

*

Попод дылóк зелененькый у паў сныжок молоденькый,
 Котра́ його перебрéде, тотá мой жонá будé. І.

*

Казáў есь ми, ож ня вóзьмеш — ей го́й!
 Кой на горі жита за́жнеш — ей го́й!
 Жыто-сь ізжаў і змолóтуў — ей го́й!
 Мо́йім світом заколóтну**) — ей го́й! І.

*

*) управитель дѣл графа Марамарошского.

**) Мельодія в сцѣванках поминае не раз наголос пр. тут: змолóтив — заколóтив (в спѣвѣ)м. змолóтив — заколотів.

Співайме, гуляйме, бо уж не будеме,
 Прийде час-година, мы ся розойдеме.
 Розыходять ся винчани, божені,
 Не обы мы ся не розыйшли
 Словои наречені. I.

*

Кедь я зайду бой до церкви,
 Там увиджу свою дывку,
 Чиню з неў такú заложку:
 Шуга, шуга не лишу йи! I.

*

Сыли хлопцы в шорнет,	Из гостины не идеме,
Ныкому йих укупити!	Женити ся не будеме,
Ишло дывча с полонины:	Доки в селы по дывчыны,
Пойте хлопцы из гостины!	Межи нима пробудем. I.

*

Біда менé в корчму женé,
 Коли в мене гроши не є,
 Кедь бы в мене гроши были,
 Мы бы хлопцы шором пили. I.

*

Из высóкой полонины лédви, лédви іду,
 Так ми мила учинила, што домòв не зыйду. I.

*

На высóкóй полонины вóвчарикòв мно́го,
 Ити-б мены поникати, цы не є там мого?
 Ай пошла я поникати: сидить мой миленькый,
 Сидить, сидить, посви́скує в листок зелененькый. I.

*

Вояци, вояци, вшиткысь мы еднакы,
 Як бы нас родила една старá мати. I.

*

Колопны ся зеленіють,
 Хлопцы войну машерюють,
 Машерюють в день і в но́чи,
 Будь йим Бо́же на помóчи! I.

*

Народнұ ся, народиұ, бóчку вина купиұ,
 Усы сяті почестуваұ, сам ся кúцик напиұ. (коло Унгвару).

*

Летыло п'отя ч'ерез дыл-дубр'ову,
 Ізвыыло пшенич'ён'ку, лиш'ило пол'ову.
 Що ми по пол'ові, кедь не є в нї з'ерна,
 Що ми по др'угому, кедь не є у м'ене! І.

*

Шуміла дубр'ова, кой ся розвив'ала,
 Плакала дывч'іна, кой ся уддав'ала.
 Не шумі дубр'ово тай не розвив'ай ся,
 Не плач дывча, не плач, тай не уддав'ай ся! І.

*

Высша гор'а уд долины, красша дывка уд малины,
 Бо малину кавкы взыд'ять, а дывч'іну хл'опцы люб'лять. І.

*

Сер'ед дыл'а зел'еного крыга л'еду студ'еного,
 Крыга л'еду ровтопі ся, мой м'іла наvernі ся!
 Не мож ся там наvert'ати, удкы раз ся зарікати. І.

*

Маріанка *) рано сходит', моя м'іла за мноў ходит',
 Ходит' она до маштарны м'ежі кон'ні парайнийі.
 А кон'ні ся сполошилі та мил'ён'ку потрощ'или.
 Лежить м'іла д'уже хв'ора тай пр'осит' ся до д'охтора
 До д'охтора тай до б'абы: дав'ай б'або мені рад'ы!
 Б'аба рад'ы не дав'ала, ай ід хл'опц'ям ісправляла. І.

*

По горі-м ходіла, лич'ько-м холоділа,
 Повив'ай вітрику, бы-м ся не вналила.
 Вітрик бы повив'аў, хмары зальг'ауть,
 Мы бы ся люб'или, люде нам не дауть.
 Люби рыб'ко, люби, не сл'ухай ты люд'ий,
 Ай бо люде гуд'ять та все собі люб'лять. І.

*

Ой Осойська в'ода в'асйлик'ом пахне,
 Тко ся йийі (ейі) напе — на Осой го т'агне. І.

*

Ай теч'е Осойська в'ода, не є на нї м'оста,
 Осойськы рапавкы **) поійла кор'оста.
 На Ільницьк'ой в'оды мосты муровані,
 Ільницькі дывч'ата як намальовані.

*) зело.

**) рапавкы=ропухи, коропавки Kröten, bufones; тут зг'ядно: дывч'ата.

Ай Осбійська вода, гей не вода,
Осбійськы легіні гей гнилі колода. I.

*

На высóкóй полонині снйжók ся білыє,
Ай де ся мóя мїла на зимóчку дыє?
Ай учїню йї хыжку в жоўтого явора,
А сам сяду на коня тай іду до табора. I.

*

Ой далéко, ширóко унгв́арськoe пóле,
А щ'е шїре, далé сокóляткo мóе.
Сокóляткo мóе не ходї самóе,
Чекаї, чекаї до вéчера, пóдéме обóе. I.

*

Ей джигу́не, джигу́не! якый есь ледáщo!
Ведуть тебе до пана — сам не знаєш за що.
Тогды́ будеш знáти, як б́удуть карáти,
I на рúкы і на нóгы дыбы набивáти.
Гей на рúкы дыбы, на нóгы дыбáта,
Будуть тебе жаловати молоді дывчáта. Ир.

*

А тко любить грїбы, грїбы, а тко печерїчкы,
А тко любить дывчинїчкы, а я молодїчкы. Ир.

*

Зелéная юпочкa, червéна запáска,
Люблю тебе джигу́не, для ты в мéне лáска. Ир.

*

Пїла-м, пїла-м, напїла-м ся, впáла-м в грúнку невбїла-м ся.
Впáла-м в грúнку на долїну: іздоймї ня побратїме. Ир.

*

Чюдúе ся жидовїна, за што пїе русначїна,
Продáсть бérдо, пїе твérдо, за остáнок ходить гáрдо. Ир.

*

На горі, на горі снйжók ся білыє,
Де ся мóя фрайрóчкa на зимóчку дыє?
Учїню йї хыжку в жоўтого явора,
А сам сяду на кóника пóду до Ямбора! Ир. порів. висше пісню в I.

*

Мамко мой старá не журí ся за ня,
Доста тоты журять, де двí в'єнно стоять. Ир.

*

Ой на горí на страпаті(ї), не вір дывцьи ги собацьи,
Ой бо дывка пана звелá, не лем менé сирохманá. Ир.

*

Всьи ся хлопцьи поженіли, лем я обстаў
Де двí, де три невісточкы та і я там.
Не журіть ся невісточкы за мене,
Най ся жєнять, най (няй) оддаўть всьи дывкы про мене. Ир.

*

Кедь бысь не пнў, менé не биў, ябы-м тебе все любіла,
Я бы-м твой кучерикы все д горí носіла. Ир.

*

У гусарí не пòдеме, женіти ся не будэме,
Дòкедь бóде по дывчыны мєжи нíми пробудэме. Ир.

*

Колòпны ся зеленють, нашi хлопцьи машерууть,
Машерууть в день і в ночi, будь їм Бóже на помòчи! Ир.

*

Горí селом идў, за мноў ся бiльiє,
Тко ся на ня сєрдить, та най iздурiє!
Ко ся на ня сєрдить, не бóду мирити,
Прийде чорт iс пєкла, бóде го морити. Ир.

*

Не дай Бóже, óбым умєр, най заплачу кóму-м дóужєн:
Кóму грòш, кóму двá, свòйий милòй пòўторá. Ир.

*

Ой над водóў вєрба, корiня в долину,
Вчинiлась ми мiла, за тобóў загыну,
Росчiнь ми милєнька, я тобi заплачу,
Най я свòi нóчи за тобóў не трачу. Ир.

*

Идў, идў, iтi мўшу, спалила ми к...а дўшу,
Ой не огоньм, ани свiчкоў, лишє свòйм бiлым лiчцьком. Ир.

*

Ей гой лельiя, ей гой лельiя, де ты бóдеш фáйна дывко як i я?
Иди, иди! обьiсь не стаў, колiсь менє счалуваў.
Ой ти óчи чòрнi мáла, счаловáти добрi знáла! Ир.

*

Пробувала менé мила, цы быў бым йй за фраіра.
 Ой так менé пробувала, штыры но́чи зо мноў спала.
 Ще каза́ла, бу́де спа́ти, бы ніко́му не каза́ти.
 Ой пантлічкы не помóгуть,
 Як ёй лічкы ра́мы змо́гуть! Ир.

*

Че́рез го́ру гуса́к леты́ў, — е-я-гой!
 Не еде́н мя русна́к хоты́ў, — е-я-гой!
 А я йго́ не хоты́ла, — ”
 Бо вон чьо́рный, а я біла, — ”
 Бо вон чьо́рный я́ко ка́вка, — ”
 А я біла я́ко фя́лка, — ”
 Бо вон чьо́рный я́ко терни́ць, — ”
 А я біла як папіри́ць. — ” Ир.

*

Над водо́ў, над водо́ў, качкы́ гны́зда ві́ли,
 Лю́дям не по́ дяцы, ож ми ся любі́ли.
 Лю́дям не по́ дяцы, а паску́ды кривда,
 Я паску́ду не любі́ла і не бу́ду ны́гда. Ир.

*

Над водо́ў, над водо́ў два прутькы вью́ть ся,
 Надо мноў, молодо́ў два ле́гні́ бють ся.
 Бійте ся, не бійте, я ва́ша не бу́ду,
 Ива́нкови-м ру́чку дала́, Ива́нкова бу́ду. Ир.

*

Співа́йте горя́не тай я бу́ду з ва́ми
 Най нам ся не ва́лят біда́ пуд нога́ми. Ир.

*

Дывочкы-сестри́цы прохóдять мясни́цы!
 Най іду́ть як вода́, я дывка́ молодá. Ир.

*

Сиді́ть Юра ко́ло му́ра, а я ко́ло ньо́го,
 Які́й сесе́ Юрко фа́йный, пошла́ бым за ньо́го. Ир.

*

По́дў в Ту́рку, прода́м курку та зася́ду пі́ти,
 Пові́м газды́, лішка зйі́ла, не бу́де ня бі́ти. Ир.

*

На попо́в(й) загоро́ды, на дяко́в(о) стёрни
 Не ве́ди ня сю́да-ту́да, такы́ туй мя зве́рни. Ир.

*

Горы гучать, вітру не є, пошоў мілыі, домі не є,
Ой най іде, куды пошоў, кобы здорів домѡв прийшоў.

*

Пошоў, пошоў, не верне ся, мое сэрце перэрве ся
Перервало бы ся йѡго, ай не моє чєрез ньѡго! Ир.

*

Ой Марійко-сырійко! сьірі очи маєш,
Не позирай на ня, жалю ми завдаєш. Ир.

*

Жалы мойі, жалы будьте ми на малы,
Як тотá росіця на зелєнѡ(й) траві Ир.

*

Травиця зелєна, цы вжесь покошєна
Дывчїно молодá цы вжесь заручєна?
Фрайрка-сь ми была, жонá ми не будєш
Через чужі рѡты за мєне не пѡдєш. Ир.

*

Розоходять ся на світы вїнчані, божені,
Не обы мы ся розѡшли слѡвом наречєні. Ир.

*

Пий пойтáш (брáте) палєнку, люблю ти фрайрку,
Пийме йі на двѡє, любме йі обѡє! Ир.

*

Не я сам, не я сам — д' милєнъкѡ(й) ходїли,
Ходїли пойтáшї на мойі ровáши. Ир.

*

Іщи раз, іщи раз пѡйдзем дывчá до вас,
Кєдь ми тя не дадуть, та дам ся звербувац:

*

Вербують ся хлопцы по над зелєный гат (гай),
І мы ся звербуїме свѡйї милѡ на жаль.
Свѡйї милѡ на жаль, мáтери на вдáку,
Що за ня убрáла бїду лєдáюку. Ир.

*

Коли-м ішоў снѡчи пѡзно із Тарны
Загубїў ем пудкѡвѡчку із бáрны.
Не жаль мены за пудкѡвкѡў, що-м згубїў,
Ай жаль мены за дывчїноў, що-м любїў.

Прибу́ на тя по́дковочку́ в оцѣли,
 Бы двзвѣила до мѣлой постѣли. Ир.

*

Кажуть люде день бѣлый, а ще кúры не піли,
 Уйди, уйди молодá дывчино, поговорі зо мѣою!
 Почекай годіну єдну, почекай другюю,
 Закы свѣйи старѣ мамцы вечерю аготѣвлю.
 Добрі тобі, ай добрі у свѣтліци сідячи,
 Ай бо мені молодому на морѣвы стѣячи,
 На морѣвы стѣячи, конов з мѣдом дѣржачи.
 Вітер віє, долы замитає,
 Конов з мѣдом д рúчкам примерає
 Чѣрез тѣбе сѣрце моє!
 Ай тко тѣбѣ тай просіу,
 Бы ты до нас мед носиу?
 Є у нас медок солодысшій,
 Є у мене другый молодысшій —
 Несі собі до другої!
 Ай небого Ганцюшо,
 Уважай, уважай на дúшу.
 Яка нѣчка темна, невинная, (невидная) —
 Я до тѣбе іті мушу! Ир.

*

На горі зелѣна былъ, цы-сь вже за ня мѣлый забыу?
 Я не за забыу, лем думаву (думайу), кедь я до тя прийти маву (мају).
 Цы в день, цы в нѣчи, коли будеш мѣла мѣчи? Ир.

*

Не буду ся женіти, такой буду ходіти,
 Сюды-гуды горами за чюжими жонами. Ир.

*

На Лозяньскѣ горі двзвѣнкы задзвѣнили,
 Мого милѣнького у кайданы ймили.
 На горі ой ймили, в долины вязали,
 Білену сорѣчку на нѣм ровѣрвали.
 Ой дали му три сріберні турѣцькі,
 Обы собі купиу чѣботы нѣмецкі,
 Дали йому і на шаркантьѣви,*)
 Обы подзвѣниу долы Кошицями. Ир.

*

*) шаркантьѣв — острѣг, Sporn, calcar.

Кошіцы, Кошіцы той велікый вáрош —
Падé хлоп до хлопа, як уд косы́ травá. Ир.

*

Трави́ця велéна цы вжесь покошéна,
Молодá дывч́іна цы вжесь заручéна?

*

Заручі́ў дывч́іну молодый лёгіні́ць,
Што йому на рúчыцы срíбэрный перстíніць
Срíбэрный перстýніць з сы́на камінц́ями,
Узяў го Василькó, пóшóў за вóвц́ями.
Василькó ся утопíў, ширинóчка плáвле,
Хóдить мíла по над бéрег, білі рúчы́кы лáмле. Ир.

*

Йóнчі, Йóнчі, білы́й Йóнчі,
Щось нарóбіў нáшó Анц́і?
Нáша Анця такá хвóра,
Повезлі йі до доктóря.
Даў йі до́ктор такóй ма́сти,
Що (што) улы́чить Анц́і кóсти. Ир.

*

Серед селá кóрчма нóва,
Пíе у нí мóя мíла,
Ой най пíе, вдра́ва бúде,
А на óсынъ мо́я бúде. Ир.

*

Ой гадаў я мáмко лóба, кой ся поворáло,
Што пóдéме крáсным пóльом гет там до Дуна́ю. Ир.

*

Як я бúду з Кíводору (Тыводору) ступáти
Та дам собі крáсный лiстóк писáти,
Ой дам лiстóк у Зарíчу читáти,
Кой мя ма́уть до Ирнáвы чекáти. Ир.

*

Пóшóў мíлы́й, пóшóў тёмными зор́ями,
Давáў собі світáть (свіцiц) трьóма калiнкáми.
Я му не світíла, лем еднá калiнка —
Бо я му не бы́ла, лем за рóк фрайíрка. Ир.

*

Любíў ем тя дывкó за чоты́ры рóчы́кы,
Я тебе не любíў, лем твойі дудóчы́кы,

Як ты яла дывко дудкы не давати,
Най ты дывко любить отиць, твоей матери. Ир.

*

Всы ся хлопцы женять, бо ся войны боятъ —
А я неборачок, готовый воичок.
Ой не буду дивчиночку любить,
Бо я иду чорный чакос носить,
Чорный чакос та сабличку на плечи,
Не една била дивка заплаче. Ир.

*

Рубай дуба, най ся коле
Най ся Марин чобот поре,
Най ся поре, я зашю,
Та ще биду пережю. Ир.

*

Доста ти ся моя мила повелю,
Продавалась паленочку и вино,
Як есь взяла распущати из водоу,
Запалили жюту корчму над тобою! Ир.

*

Черлена в мене шапочка, погавицы сини,
Так на мене дивки липнуть, як на говно свины. Ду.

*

Не стуй пуд вокном, не махай рукавом,
Бо як мамка одыйде, я пуйду до тебе. Ду.

*

Ой Марийко, била дивко, сядай коло мене,
Тай най виджу ис кым сиджу, цы любиш ты мене?
Ой ду-дуну! дуну-дуну! робити не буду
Кобым мало май великий, женити ся буду! Ду.

*

Через риченьку, через болото
Подай рученьку мое золото.
Подай рученьку, подай другую,
Подай личеньку най поцылкою. Ду.

*

Ой уйду я на улицу, та стану, та стану,
Една мила несё книши, а друга сметану.
Ой уйду я на улицу тай стану на бочку,
Една мила несё гаты, а друга сорочку. Ду.

*

Уйшли в поле косарі, косит траву на зорі,
 Єй люті то косарі бо вни рано почали,
 Хоть вни рано почали, не богато утялі. Ду.

*

На зеленім заріночку
 Пили хлопці зоріночку,
 Єдні пили, другы грالی,
 Третьі дівкы обнимали. Ду.

*

Не спи дівко пуд облочком,	Що бым їїх обтирала,
Бо вже темна, темна нічка	Ще плакати буду,
І най ти дам шириночку	Самой ня серце болить:
Та пообтирай вочка.	Я-ж твоя не буду. Ду.

*

Шуміла дуброва, кой ся розвивала,
 Плакала дівчина, кой ся удавала.
 Не шумі дуброво тай не розвивай ся,
 Не плач дівчино тай не удавай ся! Ду.

*

Плачте вочка, плачте, шуга не всыхайте
 Когосьте любіли, того не лишайте. Ду.

*

Мамко моя Суханьова,
 Штось ми хлопця одобрала?
 Хлопця гонна (годна) ги лелью,
 Чісарєви компанью. Ду.

*

Днесь єм ту, днесь єм ту, завтра повандруу,
 Дай ми міла лічко, най тя поцилуу.
 Най тя поцилуу, в лічко тай і в дүшу,
 Бо я через тебе погинути мушу. Ду.

*

Чісарю, королю, що ты нас вербуєш,
 Малу маш крайіну, чим нас изгодуєш?
 Не бойте ся хлопці чісарського роду,
 Сьють вам пшеничку, коло Білограда. Ду.

*

Ой Білоград, ой Білоград война на тя стоить.
 Ой не єдну мамку голівка заболить. Ду.

*

Касарня, касарня, бодайсь ізгоріла!
Не єдно́го хло́пця го́ловка збо́льїла. Ду.

*

Іва́нку, во́яку, по́відж ми на вдя́ку!
Оле́нко уго́рко упа́ла-сь ми в о́ко. Ду.

*

Жаль бы тебе́ дывко́ по́биў!
Люби́ў я тя за рік, за два,
Ні́тко не зна́ў, но ты та я,
А на тре́тій поступи́ло,
Яло зна́ти вшы́тко село. Ду.

*

Сы́ли хло́пцы у шо́рне́ты
Ны́кому́ йїх у́купити,
Є́дно дывча таке́ бы́ло,
Хло́пцы с ко́рчмы укупі́ло. Ду.

*

Ке-б была-сь ня ма́мка в ку́пели за́льїла,
Я бы была́ сво́ю до́лю с ца́рьом не ми́няла! Ду.

*

Кой ня ма́мка уздава́ла,
Вели́ку ми ча́сть дава́ла:
Є́дну козу́, козе́л сы́на —
До полу́дни коза́ звзы́ла. Ду.

*

Росте́ верба́ над водо́ю, що я йї сади́ла,
Не є то́го тай не бу́де, що я го люби́ла!
Бо ко́го я ду́же люблю́, тот ми за плечи́ма —
А ко́го я нена́виджу́, тот ми пред очы́ма. Гр. (гл. стор. 161).

*

Куда́ ходжу́, ходжу́, ко́рчму не ми́на́у,
Да́й жи́дко па́ленкы, най ся напива́у! Гр.

*

По́мрем па́йташ, по́мрем, бу́дзем в гробі́ ле́жац,
Мо́жеш про ня па́йташ по я́рочку бі́гац. Гр.

*

На го́рі, на го́рі сова́ оге́нь кре́ше,
Тото́ пес, не ле́гїнь, що за дывкы́ бре́ше. Гр.

*

Пла́вле кача́, пла́вле, са́мо собі ра́пче,
 Ма́мка ня втопи́ла, тепе́рь за мно́у пла́че.
 Не плач ма́мко, не плач, бо вже тепе́рь го́ды,
 Бо есь ня втопи́ла в каламу́тної води. Гр.

*

Цы ко́нь черногры́вый, цы я нещасли́вый,
 Цы тотá дывчи́на с чо́рными очы́ма? Гр.

*

Побі́ли, побі́ли го́луба сі́вого,
 Мене́ ся так ві́дць, ож мо́го мило́го.
 Ож йогó побі́ла, бо вна йогó мила́,
 Буде на неды́лю кошу́лиця бі́ла. Гр.

*

Гайо́м зеленё́нькым вода́ тече,
 На я́ворі сова́ рі́ща мече.
 Там дывчи́на бі́ла віно́чок ізві́ла
 З бервіно́чку.
 Слезкы́ пролива́ла, кой го ві́ла,
 Вы́дтий го у Дуна́й упусті́ла.
 Плыні́ ты віно́чку, кра́сный бервіно́чку
 За миле́нькым.
 Ей га́ю мо́й те́мный, зеленё́нькый,
 Скажи́ мене́ пра́вду, де миле́нькый?
 Цы го десь взя́ли, цы го поруба́ли
 У невóлы? Гр.

*

Пла́чте вóчка, пла́чте, шу́га не всыха́йте,
 Когó-сьте любі́ли, тепе́рь полиша́йте. Гр.

*

Любі́ла-м тай́ бóду бі́лого баро́на,
 Бы-м із ним ході́ла с Пешту́ до Буды́на (Будима). Гр.

*

Кому́ мила́, кому́ кошу́лицьку шйеш?
 Тобі́ милы́й, тобі́, бо в во́йночку і́деш.
 Не ший е́й, не ший тонкы́ми нитка́ми,
 Ой не прилива́й е́й дрóбны́ми слезка́ми! Гр.

*

Кіряў га́зда́ га́здыню́ по-за хы́жу за ды́ню:
 Ей го́й га́здо пока́йме ся, іды́м до́мо́ пора́дьме ся,
 Што́бы про́пити!

Пропи́ў га́зда ко́гута, жо́на квóчку, кúрята :

Ей го́й га́здо і пр.

Пропи́ў га́зда гу́сакá, жо́на гу́ску, гу́сята

Ей го́й га́здо і пр.

Пропи́ў га́зда пуля́кá, жо́на пу́льку, пу́льчата :

Ей го́й га́здо і пр.

Пропи́ў га́зда сиву́лю, жо́на з се́бе кошу́лю,

Ей го́й га́здо і пр.

Пропи́ў га́зда гелéту, жо́на кочáрьгу, лопáту —

Ей го́й га́здо пока́йме ся, іды́м домó порáдьме ся :

ны́што про́іти! Гр.

*

Не бúду, не бúду в борóвд вóду пíти,

Мúсиш ми милéнькый в Дуна́я носíти.

*

Дуна́ю глубóкый то тихéнько плынéш,

Мóлодости мóя то марнéнько ідéш! Гр.

*

Мíла мóя чернобрýва, не рубáй ты сама дрýва

Ай ўнеси гáльбу вина́ порубáуть хлóпцы дрýва,

Ай ўнеси зорíлочкы, узбiра́уть і трíсочкы. Гр.

*

Качáли ся вóзы в горы́, на до́ліны стáли,

Любiли ся чóрні óчи, тепéрь перестáли —

Любiли ся, кохáли ся, мáмка йiх не знáла,

Розбiшли́ ся, розтеклí ся, як чорнéнька хмáра. Гр.

*

Шлáвле кáча по нирéви, да́й ня Бóже Василéви,

Васiль не мóй ей го́й! я не його, та́й не стою́ коло нбóго ей го́й! Гр.

*

Пóдéме в катúны, стáнеме панáми,

Не е́днá дывчiна поплáче за нáми. Гр.

*

У Зарiцькó рiцьи колóпны́ ся мóчать,

Гребля́нські легiны́ на мéне ся бóчать.

Най онí ся бóчать, я ся про ны́ зáйду,

Я собí фрайiра в Дебрецiны́ на́йду. Гр.

*

Бúду, де бúду, на Грéбли не бúду,

Гребля́нські легiны́ любiти не бúду!

Гребля́нські легiны́ на рам гáты но́сять,

Як прiйде собóта, жiдóм вóду но́сять. Гр.

*

Не плач біла дывко, бо вже тёмна нѳчка,
 Дам ти ширинѳчку, та пообтирай вѳчка.
 Не обым йїх втирала, ще плакати буду,
 Самѳе ми сѳрце плаче, ож твѳя не буду.
 Ож не будеш мѳя, будеш ты браткѳва
 Та шѳе будеш у родинї фрайїрѳчка мѳя! Гр.

*

Над Унгвѳром чѳрна хмѳра бѳрнить ся,
 Прийшѳѳ до ня бїлыї шѳгаї, жѳрнить ся.
 Не жури ся бїлыї шѳгаї, умый ся,
 На клинѳчку бїлыї рѳчьник утри ся,
 На стѳлику качатина печѳна,
 За стѳликом пѳленѳчка межѳна.
 У комѳрї постїлѳчка встелѳна.
 Лежить на нї біла дывкѳ вблѳчѳна
 Цы не будеш біла дывко банувѳц,
 Як я буду тотѳ постыль банувѳц (кївац).
 Ой не буду бїлыї шѳгаї, не буду,
 Нѳкой ѳйду за ворѳга, забѳду. Гр.

*

По руменѳ хѳджу, румѳн толѳчу
 Не дай менѳ мѳмко, за когѳ не хѳчу!
 Далѳ менѳ мѳмка, за когѳ хотѳла,
 Обвївать ся батѳг вкѳло мѳго тыла.
 Батѳг ся обвївать, пѳлычка пукѳче, (трїскѳче)
 Цы тобї ся мѳмко плакати не хѳче? Гр.

*

Не ходїти бѳло млынарськым потѳком,
 Не держати бѳло фрайїра пуд бѳком!
 Аї ходїти бѳло попуд сад саджѳный,
 Сокотїти бѳло свѳй вїнок зелѳный! Гр.

*

Аї вїнку, мѳй вїнку, зелѳный бервїнку,
 Аї бѳдай ты їзсох на свѳйїм корїнку. Гр.

*

Побивѳй, побивѳй болнарѳчку бѳчку
 І тотѳ на вїно тай на паленѳчку. Вл.

*

Мїла мѳя мѳтка ѳ ми на тя гѳдка:
 Любїти тя лѳжу, лиш ти нич не кѳжу. Вл.

*

Чьорна гора не курі ся, м'оя м'ила не журі ся,
Най ся журить Буковіна, бо йде на ню твёрда зима. Вл.

Бóже, Бóже що чиніти, Кобы мены бáнда гúла,
Ширóкый сьвіт ныгде жыти, Взяў бы мене любый Дюла,
Ей ширóкый, ей о́коло — Любый Дюла, велікый пан,
Ныгде жыти: не с чього! Вл. Повiв бы ня в далéкый край. Вл.

Піли хлóпцы, піли, онь кóрчма дрыжа́ла,
Май парáнна дывка пуд кóрчмоў стояла.
Не сто́й дывко, не сто́й, а іди́ до до́му,
Най тя ма́ти счéше та прійде́ш потóму. Вл.

М'ила м'оя милу́ем тя, Дóбри то́му Пан Бóг дае,
Думаш собі, ожь óзьмеш тя, Што на горі ко́шар мае,
Ож (ожь) тя óзьмеш, бóдем тя биц На долины колибóчку,
Кед не бóдеш дóбре робиц. Вл. Сéред селá фрайіро́чку. Вл.

Яру́га, яру́га на долины́ дру́га,
А то ня вбрехáла бідá недолу́га!
Кобы ня вбрехáла гáздóвска ды́гiна,
А то ня вбрехáла койдóська*) тайстри́на. Вл.

Бóже, Бóже з высокóсти Двi любóсти, двi сéрденька
Перерваў есь двi любóсти! Любили́ ся од ма́ленька. —

Гóсподи Бóже! зми́луй ся над на́ми!
Не дай погыну́ти ме́жи ворога́ми. Вл.

У киш-кэ́рты шалáта, крáсна дывка богáта,
Ищи крáсша худóбна óчи чóрні, подóба. Вл.

У киш-кэ́рты буряне́ць, за двi лóдкы ле́гiнець
А за пýтку дывчiна с чóрными очiма. ВШ.

І шумiть і гучiть, дрóбный дóжджик паде́**)
А тко менé молодú до домóньку поведе́?
Обобраў ся ковацьóк на солóдкóм медú
• Гуляй, гуляй чернобрýвка, я тя домóв поведу́.

*) койдош = жебрак, magy. koldus.

**) Звiсна пiсня: І шумiть і гудiть, дрiбний дóщик iде і пр.

Не веді ты менé, ой прошу́ я тебé,
Бо я злого́ мужа́ маю́, буде́ бити менé. ВШ.

*

Сéред селá на ўлиці сидіть когút на кúриці,
А на горі старі люде́, як досудятъ, так най́ буде. ВШ.

*

Сéред селá корчма́ новá, піе́ у нѐ мо́я шѝла,
Хóче на ня поклоніти, не зна́у йѝ(в) што куніти,
Купіў бы́м йѝ(в) чóрны́ вѝгáн (сукмáн),
Зна́уть люде́, ож я не пан —
Ай куплю́ йѝ(в) чоботáта
За три срібні́ золотáта! ВШ.

*

Ой летѝло пóтя, сѝло на драпáчку,
Куповáла дѝвка лѝгѝне́ви пáчку.
Хоть купу́й, не купу́й, ку́рѝти не бѝду —
Я тебé дѝвко любіти не бѝду. ВШ.

*

На горі драбáчка, сидіть на нѝ ма́чка,
Менé хлопці́ люблять, хотѝ е́м не богáчка. ВШ.

*

Далá менѝ ма́мка корóву на мою́ бѝдну гóлову,
Пѝгна́ла я корóву в дубрóву самá-м ся вернѝла до до́му.
А корóву воўцы́ звѝзли, менé до́ма хлопці́ вбсѝли.
Кобѝ тотѝ воўцы́ здорóви, що ми вѝзялі жу́ру з голо́вы,
Кобѝ мо́я ма́мка здорóва, буде́ в мене́ дру́га корóва! ВШ.

*

Ой вѝвчáрю, синетáрю, покы́нь вѝвцѝ́ пáсти!
Хоть покы́ню, не покы́ню — навчѝў е́м ся кра́сти!
Ай украў е́м два барáнки а трѝтю я́гнѝцю,
Бо вже менѝ збудовáли в Сѝгóты́ те́мнѝцю! ВШ.

*

Спѝва́й дѝнько! — Бѝду ма́мко! бы́ ся гóры розды́гáли,
Абы́ тотѝ почю́вáли, що із во́лки ночю́вáли. ВШ.

*

Упáло я́блѝчко с то́го пада́менту,
Верні́ ся мѝй сѝну с то́го ре́гѝменту!
Не верну́ ся мо́я ма́мка сѝго рóчку́ зелѝного,
С то́го кра́ю далѝкого! ВШ.

*

Бѝдна мо́я голѝвочка́, що-сь ми наробѝла,
Полю́біла-сь вѝвчáрика́ за грѝдочку́ сѝра.

Як вівчаря не любіти: у вівчаря вівці,
У вівчаря за реміньом білі сороковці. ВШ.

*

Шли дівчата, як паньчата, сперед пана ішли,
Та на своїй головочках красні вінки несли,
Терезіна небозіна май із заду ішла,
І на своїй головочці пышній чепак несла.
Ой імили Терезіну попуд білі бобы,
Та понесли Терезіну у Дунай глубокый.
Терезіна небозіна грічи уплавала.

І на свою пань-мамку жалбно кликала:
Мамко моя старенькая! маєш дывок сым,
Не пуцай их на вечірки, буде доля всым!
Мамко моя старенькая! маєш дывок пять,
Не пуцай их на вечірки: нехай дома сплять!
Мамко моя старенькая, маєш дывки дві,
Не давай им распусточку, як-есь дала мны! ВШ.

*

Ей чісарє-короблю пусти ня на волю,
Пусти до касарни стару мамку мою!
Кой мамка зайшла, нараз заплакала:
Ей, де тоты кучерикы, што я их кохала! ВШ.

*

Ще было вівчарити тай не женити ся,
З високойі полонины в село дивити ся! ВШ.

*

Ходять козы попуд лозы, а вівці лавками,
Ей, хоть який шанталєба — та все за дывками! ВШ.

*

Ей, вівці мойі сиві, а козы пануры,
Тко вас буде пасти, як пѳду в катуны?
Ей буде вас пасти пицалочька гласна,
Ей буде вас обертати фрайрочька наська. ВШ.

*

Подумаю, подумаю, так собі думаю:
Не є таких співаночок, як у руськом краю.
Ей не є то в усым світы, як руська крайіна,
Там співає коло нівкы кажда дивчи́на! ВШ.

*

Ой Марґико чічана, пасулька ты не рвана*)
Ож не рвана, най стойіть, менє душка не боліть! ВШ.

*

*) чічана = красна мов лялька; пасулька = фасолька; пасулька не рвана то значить: virgo intacta.

Їй стояла біла дівка на ріцї,
 Купувала білым хлопцям косиці —
 Їй на што їх біла дівко купуєш,
 Кой не знаєш, когó собі любуєш? ВШ.

*

Дóле-ж мóя дóле, ты несеренчліва:
 У худóбної мáтери сїна-м полюбіла!
 У худóбної мáтери, худóбного вóтця,
 Коли собі погада́у, кров ми цяпле с сэрця! ВШ.

*

Їй родїнице мóя тай родичі мóйї,
 Цы не жаль вам бóде зрїти на бокáньчі мóйї,
 Бокáньчі, бокáньчі, іще с пудкóвкáми,
 Бóдете давенїти долó Кошицáми! ВШ.

*

Менé мáти порóдила, поклáла пуд вóльху;
 Ростї сýне дорогéнькый, не скопили́ дывку!
 Ой я мáмку та не слóхаў, скопилиў дывчїну,
 А сам взяў ся, закосїчиў зелéноў самїноў! ВШ.

*

Ой Марїйко чорно́бка, ўсунь ми ся іспуд бóка,
 Бо вже мены́ не до тебе, коня́ веду́ть чéрез тебе. ВШ.

*

Ой Марїйко, біла рúжа, не трéба ти было́ мúжа,
 Ёй ни мúжа, ни фрайїра, бо ты дывка справедліва. ВШ.

*

Ой Івáнку, білы́й квітку, не є тобі пáры в свїтку,
 Кéби тобі пáра бы́ла, я бы-м тебе́ не любїла. ВШ.

*

Дрúгы любить, менé не хце, перервé ся мóе сэрце!
 Перервáло бы ся йóго, а не мóе чéрез ньóго! ВШ.

*

Ой дывчїно молодá, повїж мены́, де водá?
 Ёй там водá студéна, де вэрбиця зелéна. ВШ.

*

Ёй дывчїно молодá! спáрила-сь ми дúшу,
 Хоть і нóчка дúже тэмна, пóтї до ты мúшу. ВШ.

*

Чéрез Дуна́й, чéрез Тїсу ступáй мїла, бо ты лїшу!
 Не лїшї ня, бóй ся Бóга, бо я с тобоў ітї гóдна Коп.

Miscellanea.

~~~~~

Володимир Ястребов.

(Некрольоґ¹)¹).

Ще 21 грудня минулого року скінчив жите своє Володимир Миколаєвич Ястребов, а і досі незмінно згадують його всі більш менш знайомі з ним з великим болем в серці, з великою тугою. Не зовсім звичайним чоловіком був він, чимало добра лишив він по собі.

Він не був Українцем з роду. Його батько Великоросіянин був сьвященником в Тамбовській губернії. Учив ся Ястребов в гімназії теж не тутешній, а в Саратові і на решті, скінчивши її, переїхав в наш край в Одесу на історичний факультет в університеті. Саме, як він збирав ся їхати в одеський університет і прийшов повідати про се до двох своїх учителів по історії і по словесности, сі учителі дуже зраділи і сказали Ястребову: „в Одесі Григорович“. Звістний славіст був відомий по всій Росії і мав великий вплив на всіх освічених людей. Учителі Ястребова були слухачами Григоровича в Казанському університеті.

Не мало користи прийняв від него і Ястребов, поступивши на історичний факультет одеського університету. Між иньшим він навчив ся від його добре приглядати до етнольоґічних прикмет і бути прихильним і тодерантним до кожної нації. Кинутий після університету в Єлисавет в реальну школу, він зараз же пізнав осібний склад нашого народу та почав його студіювати як цінну варіацію в великій словянській родині народів.

---

¹) Сей некрольоґ, споряджений близшим земляком небіжчика, подано на доповненя короткої посмертної згадки в XXVII т. *Ред.*

В сьому він був правдивим учеником незабутнього В. І. Григоровича цілі 17 років, поки був учителем і поки не заховав.

Зробивши ся учителем історії реальної школи не державної, а громадської, земської, Ястребов дуже пильнував своїх учительських обов'язків. Його виклади, кажуть, були тоді дуже інтересні. Але нарешті земська реальна школа підпала під урядовий догляд і стала державною, з тими порядками, які звичайно існують тепер в державних школах в Росії. Зараз заведений був особний догляд за учениками, почали посилати класних наставників (господарів класу) на квартирі учеників додивляти ся, чи не читають вони якої небудь не рекомендованої висшим начальством книжки, чи не мають у себе дома якої небудь зброї, чи не пристають до якого небудь тайного товариства. Богато подібних, дуже мало розумних вигадок почало ся тоді і в елисаветській школі. Нарешті почав ся й заведений по всіх усюдах в Росії догляд за учителем історії. Він не мав права багато оповідати ученикам свого власного, на лекціях історії, а повинен був тільки роз'яснити те, що надруковано в урядовому учебнику, не додаючи від себе майже ні одного слова. Дуже стурбований був такими порядками бідний Володимир Миколаєвич. Він по старому дуже горяче приймав інтереси своєї школи, але не бачучи більше попиту на правдиву учительську силу, нарешті почав шукати иньшої дороги для своєї улюбленої праці.

Сею дорогою задля його стала історична, археологічна і етнографічна література. По археології звісна його робота „О Лядинскомъ и Томниковскомъ могильникахъ Тамбовской губерніи“, видана петербурською археологічною комісією в 1893 році з численними ілюстраціями. Дуже значна також робота його „Опытъ топографическаго обозрѣнія древностей Херсонской губерніи“, що була надрукована в XVII томі „Записокъ Одесскаго Общества Истории и Древностей“ 1894, і окремою відбиткою. Ця книжка складена почасти по друкованим вже матеріялам, по части на основі відомостей, що подали автору 56 кореспондентів з сільської інтелігенції, або власних, здобутих автором. Матеріял розділений по селам і повітам в азбучнім порядку. Це справжня інформаційна книжка для кожного археолога Херсонщини. Крім того дав він кілька дрібніших археологічних робіт у „Київській Старині“, наприклад стаття про Херсонес Тавричеський (1883,

кн. 5), в „Археологических Извѣстіях и Замѣтках“ 1894 р. N 5 „Поѣздка на островъ Каменоватый на Днѣпрѣ“ [В наших Записках т. VII подав він широку й дуже цінну критику монументального видання Бобрінського Курганы м. Смѣлы. *Ред.*].

Далі дуже цікаві його роботи етнографічні. Він запити́в, що Херсонська губернія має дуже різний етнографічний склад людности. Більшість людности — Українці, але поруч з ними живуть і Білорусини і Великоросіяне і Молдаване і Німці і Поляки і Жиди і Греки і Болгаре, зібравши ся сюди з давньої України — Київщини, і з Слобідської України — Харківщини, і з Великоросії, з Прусії і з Віртемберга, і з острова Дано, і з Туреччини, і з Македонії, і з Руминії. Деякі з сих народів прихляють ся до Українців, приймають їх мову, от як Молдаване, Болгари, почасти Поляки з Галичини і з нашої правобічної України, иньші — як Німці, Жиди держать ся своєї народности, одначе всі балакають по українськи, і ся українська мова стала межинародною мовою, як татарська мова на Кавказі; ся мішанина народів має вплив на народню пісню, на народні казки. В 1893 року надрукував Ястребов книжку „Малорусскія прозвища Херсонской губерніи“. Тут переказано їм 400 призвищ і пояснено, відки вони з'явили ся і які мають звязки з житем сільського люду, які прикмети означують і т. и. В 1894 р. надрукував він „Матеріали по етнографіи Новоросійскаго края“; тут описує автор з початку забобони і обряди, а далі подає різні легенди, казки і т. и. В „Revue des Traditions populaires“, а опісля і в Київській Старині подав він статю під заголовком „Pains de noces rituels en Ukraine“; тут описано короваї, що звичайно вживають ся на весілях у Київщині, на Поділю та Херсонщині. Статя О союзахъ неженатой молодежи в К. Старині описує парубоцькі й дівоцькі громади полудневої України.

Зложив ще Ястребов невеличкий кабінет перед'історичних старинностей, здобутих при власних роскопках, і колекцію крашанок, про котрі він писав в материялах по етнографії новоросійського краю (ст. 29); сі колекції містять ся в Єлисаветській реальній школі.

Ястребов дуже ще цікавив ся освітою простого люду. Він сам надрукував книжочку про дитячі роки Петра I і мав чималий уділ в народніх читальнях, що були заведені при нім в Єлисаветі. Він навіть був першим організатором читалень і вів в них перед. Дуже жваво він брав ся за научене деяких людей

з народа на учителів; одного такого, д. Мороза, він сам приготував до екзамену.

Таким робом Ястребов з'являє ся таким робітником, яким мав його собі в ідеалі Віктор Іванович Григорович. Він робив у глухій куті для науки, для народнього самопізнання і просвіти, хоч, звістно, робити в маленькому місті далеко важче, ніж у великому, де є поміч від освічених людей. Та нарешті його нервова натура не витримала всего тягару роботи і прикрих обставин. Кажуть, в родині його був нахил до психічних хороб, бо батько його вмер від такої хороби; Владимир Николаевич від довшого часу почав слабнути на нерви і нарешті збожеволів і за не довгий час умер. Не мало причинили ся до сего дуже великі моральні неприємности по службі. За рік до його смерти почали в газетах нападати на хабарництво деяких учителів реальної школи, звістно виключаючи з хабарників Ястребова і ще д. Блізнїна; Ястребов признавав, здаєть ся, сі напади справедливими і не рідко приходив до дому зі школи після розмов у сій справі з сльїзми на очах. Сильно підірвала його здоровле і смерть від скарлятини двох дітей його. Але при всім тім він щиро робив далі на родинній ниві. Скінчив він жите своє на 44 році. Вічна-ж пам'ять незабутньому, роботящому, талановитому діячу.

Л. Ч.

В. Васїлевскій.

(Некрольоґ).

Між численними стратами, які понесла останніми місяцями російська академія наук, мабуть найбільше болючою для неї буде смерть професора петербурського університета Василя Васїлевського, що умер отсе, на 62 році житя. Покійник належав до найвизначніших сучасних византистів, і йому головно завдячує своє існуване школа російських византистів, що займає поважне місце в науці. Головно займав ся він русько-византійськими відносинами й питаннями з часів давньої Руської держави, тому його праці і в нашій науці мали важне значінне. Головними з них були: Византія и Печенѣги, 1872, Варяго-русская и варяго-англійская дружина въ Константинополѣ XI и XII вѣкахъ (1874—5), Русско-византійскіе отрывки I—VIII (1875—8), Русско-византійскія изслѣдованія (1893). Праці його визначають

ся великою ерудицією, зачерпненою не тільки з виданих матеріялів, але й із архивних дослідів, самостійністю гадки, сміливістю здогадів і виводів, часом досить гіпотетичних, але часто дуже щасливих і бистрих; його недавні досліді над сурозькою й амастридською легендами дали незвичайно цінний вклад в історію початків Руської держави. На жаль, його розвідки, переважно друковані в Журналі міністерства народного просвѣщенія (редактором його він був кілька років, і окрім того редагував засновану з його ініціативи часопись Византійскій временникъ), не виходили осібно, або виходили в дуже малім числі відбиток і стали малоприступні; петербурська академія добре зробила-б, видавши на пам'ятку свого члена збірник його праць.

М. Грушевський.

Наукова хроніка.

Огляд західно-європейської літератури по культурній і політичній історії, історії літератури та штуки в 1898 р.

III. Середньовічні часи.

Теперішній літературний рух про середні віки розвиває ся в двох напрямках: незвичайно інтензивна робота йде коло збираня і видавництва жерел, що ростуть з року на рік. З сим лучить ся тісно ціла серія розвідок присвячених критиці і розбору тих жерел. По при се великий рух коло обробленя льокальної історії групує ся при спеціальних льокальних журналах. З другого боку розвідки про загальні питання і події менше займають ся політичною історією, як вже доволі обробленою і вибирають що-раз то більше культурно-історичні та економічні теми.

1. Мандрівки народів і держава Каролінгів. Се що ми на початку сказали треба сказати і про сю добу. Питаня про мандрівки народів, гіпотези про їх розселене і походи так вже перетерли ся, що послідними часами майже ніхто не забирає голосу в сій справі. Головну увагу учених притягають тут питаня історично-правничі та критика жерел. З появленем третього тому *Chronica minora* виданого Моммсеном закінчила ся ціла збірка: „auctores antiquissimi“. Збірка ся ведена від 1875 р. як відділ видавництва „*Monumenta Germaniae*“, обіймає 13 томів 4°. Poupardin, René — *Étude sur les vies des saints fondateurs de Condate et la critique de M. Bruno Kruch* („*Le moyen âge*“ 2-e série, tome II, ст. 31—). Між жителями сьвятих меровінгської епохи, які оголосив Бруно Круш у 1896 р. находить ся „*Vita Patrum Jurensium*“ фундаторів мо-

настиря Кондат або Кондадіскоп, тепер Сен-Кльод. Видавець глянув на сю пам'ятку доволі скептично і поклав її доперва у першу половину IX в. Автор сеї розвідки наводить докази, правда, не дуже сильні, що ся „Vita“ належить по своїому характеру, прикметах бесіди, деяким деталям, до епохи Меровінгів і то до першої половини VI в. Levison, Wilhelm — *Zur Geschichte des Frankenkönigs Chlodowech* (Jahrb. des Vereins von Alterthumsfr. im Rheinl. 103, ст. 42—86) — оспорує зв'язь навернення Хльодвика з битвою проти Алеманів. Хронологічну суперечність, яку викликає церков св. Мартина, усуває доволі щасливо, вказуючи на давнішу боротьбу з Готами 496/8 в Cont. Prosp. Navn. При кінці надрукував автор житєпись єпископа Sollemnis-a в Шартр, котру зовсім справедливо кладе у першу половину 9-го ст. Ся житєпись оповідає лише про вибір святого на єпископа і навернення ним Хльодвика. Сю послідню подію автор лучить з війною против Готів. Prou, Maurice — *La Gaule mérovingienne*, Paris, 8°, ст. 292 — статя популярна, одначе й не без хісна для науки. Незвичайно зручно представлений тут повільний перехід зі старинного римського сьвіта до нової суспільности та розвій аристократії при королівським дворі Меровінгів. Дотайльно намальований також образ управи провінцій, судівництва а також роль церкви, союзної в ту пору з королем. Vacandard E. — *Saint Ouen avant son episcopat* (Revue des questions histor. 63, ст. 1—50) — про деякі спірні питання із життя сего діяча меровінгської епохи (ур. коло 600 р.). Martens, Wilhelm — *Beleuchtung der neuesten Kontroversen über die Römische Frage unter Pippin und Karl dem Grossen*. München, 1898, 8°, ст. VIII+158. По 10-літній перерві починає М. знову суперечку за каролінгські надання. Цілий спір іде про великість Піпінового надання, як він поданий в 3 уступах *vita Hadriani*; далі чи вони автентичні, а коли так, то як пояснити суперечности, що повстають через се. Автор відкидає, подібно як колись Сибель і ин. ті 3 уступи. Він виходить з основного начерку сучасних політичних обставин, доказує, що згадані три уступи нічим не підтверджені, ані у давніших ані у пізніших жерелах, а викликають лише суперечности, неможливі до пояснення. Так справа ся, по довголітній полеміці вертає назад до стадії, з якої первістно вийшла. E. Sackur — *Die Promissio von Kiersy* (Mitth. d. Instit. f. österr. Geschfr. 19, ст. 55—74). Обіцянка Піпіна була територіяльна. Погляд, немов би думка загорнення „цїлого“ ексархату доперва в 757 р. увійшла в округ папської політики, коли перед сим, і ще за Стефана II старали ся лише про освобожденне „дукату“ — є неправдивий. Під кінець подає автор знов доказати вірність передання змісту документу Кароля і оправданє її відно-

син до док. Пипіна. Ketterer I. A. — Karl der Grosse und die Kirche. München, вел. 8°. ст. V+219. Потребу сеї публікації, мотивує автор тим що ся справа була доси лише принагідно обговорювана, як прим. в історії церкви Реттберга і Гаука, і через те не розглянене основно. Одначе се о стілько не вірно, що Гаук у своїм підручнику обговорює всі ті питання, які підносять і автор, і то деяк навіть основнійше. Robas M. — Étude sur Smaragde, abbé de Saint-Michel (Annales de l'est. 12, ст. 266—280). Головним жерелом до житєписи сего визначного діяча в часів Кароля Великого і Людвіка є його власні письма доси в цілості не видані (лише частина у Migne Patr. lat. 102). Автор оповідає його житє, його діяльність як управителя монашої школи в Кастельон (800—805 р.) і як ігумена монастиря Saint-Michel та учителя Людвіка, аквитанського короля. Далі обговорює просторо його праці: латинську граматику, коментар до євангелій і апостолів та „дорогу короля“, філософічно-політичний трактат. I. Dozé — Le gouvernement confraternel des fils de Louis le Pieux et l'unité de l'empire (843—855) (Le moyen âge, 2 série, tome II, ст. 253—285). Сі 12 років, обговорених у сій розвідці, се перший початок поділу і розкладу держави Каролінгів, а заразом перший каблук ланцуха, який лучить каролінгську епоху з фєвдалїзмом. Автор стоїть за погляд, що державна єдність не упала зараз по договорі в Верден, що цісарство не стратило свого ідейного значіння. Воно перетворило ся лише у федерацію: замість одного володаря являють ся вправді три, одначе удержують між собою звязь. Зверхнім знаком тої звязи був титул цісарський, який задержав Льотар а в ним і обовязки, що в сям лучили ся: удержувати згоду у світі християнським і спільно з напою володіти Римом. Автор наводить інтересні случаи, де Льотар у церковних справах силкує ся зазначувати свій цісарський авторитет против братів. Vacandard E. — Les élections épiscopales sous les Mérovingiens (Rev. des questions histor. 63, ст. 321—383) — предмет оброблений останніми часами такими ученими як Найк і Фрустель де Кулянж. Ся статя є головно полемікою з сям останнім і то ізза ріжниці поглядів на королівське право Меровінгів. Автор, не безосновно, робить Фустельови закид, що він не досить відріжняє факт від права або легальности, а також не звертає уваги на ріжниці часу і звязану з сям більшу або меньшу силу королівської власти. Sägmüller I. B. — Die Entwicklung des Archipresbyterats und Dekanats bis zum Ende des Karolingerreichs, Tübingen, 4°, ст. 88. Автор виходить зі справедливого погляду, що відносини у західно- і східно-франконській державі не можна судити по тій самій мірі, вже хоч би через те

що „Chorepiscopat“ усунено в західній державі далеко скорше як у східній. Інші висліди автора також доволі справедливі. Незвичайно важна звістка, котру подає I. Giorgi в „Archivio della R. società Romana“ 20, ст. 247 і д. про деякі рукописи Liber pontificalis. В Biblioteca Laurenziana є рукопись, писана каролінгською мінускулою 9-го ст., що містить уривок життєписи Льва IV. Gareis Karl — Oberpfälzisches aus der Karolingerzeit (Forschungen zur Gesch. Bayerns, Bd. VI, ст. 1—17) — обговорює долю т. зв. „Nordgau“ за Пипіна і Кароля Великого. Особливо детально з'уупиняє ся коло питаня східної границі держави Кароля В. Dvořak R. — Z nejstarsich dějin moravských (Časopis Matice Moravske XXII, 2) — ся критична студія порівнує відомости у найдавніших хроністів про Кельтів, Маркоманів, Квадів, Славян; автор звертає ся головню против т. зв. археологічних доказів за автохтонністю Славян на Моравії і думає, що Славяне зайшли сюда найскорше в другій половині 6-го ст. R. Köttschke — Die Gliederung der Gesellschaft bei den alten Deutschen (Deut. Zeitschr. f. Geschichtswiss. N. F. 2, ст. 269—301). Розвідка виросла із критики праці Гільдебрандта. Автор кладе особливий натиск на се, що Гільдебрандт не лише повинен був порівнувати поодинокі прояви права і звичаю у всіх народів, що живуть серед тих самих економічних умов, але й цілість поодиноких розвоїв. Schipper J. — Die Geschichte und der gegenwärtige Stand der Forschungen über König Alfreds Uebersetzung von Bedas Kirchengeschichte (Sitzber. der phil.-hist. Cl. der k. Akadem d. Wissensch. (Wien), т. 138, ст. 1—13). Автор дає історію робіт коло переводу Беди історії церкви королем Альфре дом, починаючи від виданя Whelock'a в 1643 р. Далі збиває виводи Міллера, котрий хоче доказати, що перевід сей несправедливо надають Альфредови. Cook Albert S. — Biblical quotations in old English prose writers. London, вол. 8°, ст. LXXX+330. По заголовку можна-б думати, що Кук подає всі біблійні місця з англосаксонських прозаїків. Одначе в самій публікації знаходимо лише цитати з писань короля Ельфреда і з гомілій Ельфрік'a. Оброблене біблійних книг, Ельфрік'a переклад книги бития і иньші твори зовсім поминені, а иньші лише в части взято під увагу. Через такий вибір тратить робота на докладности, хоча вона сама по собі цінна і особливо вступ дає багато интересного. Liebermann F. — Die Gesetze der Angelsachsen. Herausgegeben im Auftrage der Savigny-Stiftung, I Bd. Text und Übersetzung, 1 Lief., 191, ст. Halle a/S. Публікація обчислена на 2 томи. Перший має обняти текст і переклад законів від початку 7-го ст. аж до половини 10-го, другий

поясненя до них. Сей 1-ий випуск містить закони кентських королів. Видавництво незвичайно старанне, знайомить зі змінами тексту по поодиноким рукописам, їх взаємні відносини і т. п. Zeumer Karl — *Geschichte der westgothischen Gesetzgebung II* (*Neues Archiv d. Gesellsch. f. ält. deut. Geschichtsk.* Bd. 24, ст. 39—122). Перша частина сеї розвідки давала загальний погляд на історію законодавства (Пор. „Записки“ т. XXII, Наукова хрон. ст. 25). Друга обговорює поодинокі закони і групи законів, що стоять зі собою у звязи. Незвичайно детально розсліджує автор генезу поодиноких законів та переходить всі зміни, які у них поробили поодинокі королі. Zeumer Karl — *Zum westgothischen Urkundenwesen* (*Neues Archiv d. Gesellsch. f. ält. deut. Geschichtsk.* Bd. 24, ст. 13—38). Тексти візиготських документів з часів доарабських маємо лише у збірниках формул. Весь уклад тих документів і їх стилізація оперті на римських взорах і стоїть з ними у більшій звязи, як уклад документів бургундських або франконських. Доперва в півнійших часах появляють ся деякі зміни. Автор зупиняє ся на трьох формулах візиготських документів: *Subscriptio*, *Signum* і *Contropatio*.

2. Середньовічні національні держави. Німеччина. Починаємо від огляду важнійших публікацій жерел, виданих з німецьких архивів. Scheffer-Boichorst, Paul — *Urkunden und Forschungen zu den Regesten der Staufischen Periode* (*Neues Archiv d. Gesellsch. f. ält. deut. Geschichtsk.* Bd. 24, ст. 123—229). Друкує дуже багато ново-найдених цісарських дипломів, порядкуючи їх по предмету, якого вони дотикають. Найбільше тут донаційних актів і привілеїй для поодиноких монастирів. *Osnabrücker Urkundenbuch. Im Auftrage des Historischen Vereines zu Osnabrück bearbeitet von F. Philippi. Band III, Heft 1: Die Urkunden der Jahre 1251—1259*, Osnabrück, 8°, ст. 160 — містить по більшій части вже друковані документи, одначе є й багато зовсім нових. Простору оцінку сего видавництва дає E. v. Ottenthal в *Mitteilungen des Instituts 1898*, ст. 371 і д. Schneller Christian — *Tridentinische Urbare aus d. 13 Jahrh. Mit einer Urkunde aus Judicarien von 1244—1247*. Innsbruck, вел. 8°, ст. VII—283. Хоча тридентійська капітула, котрої акти тут видані, не брала у всесвітній історії визначної участи, то все таки матеріял зібраний д. III. дає багато інтересного і важний тим, що походить з давного часу. Головну часть займає чипшова книга тридентійських крилошай, від 1220 р. Доданий документ, котрий дотикає відносин полудневого округа Тиролю, знаного під назвою „Юдикарій“, важний змістом як додаток до історії маркійних товариств (*Markgenossenschaften*), та замітний з язикового боку.

Redlich Oswald — Die Regesten des Kaiserreichs unter Rudolf, Adolf, Albrecht und Heinrich VII, 1273—1313. Nach der Neubearbeitung und dem Nachlasse Friedr. Böhmers, 1 Abth. Innsbruck, вел. 8°, ст. XXII—562. Реґести Бемера за сю добу появили ся ще 1844 р. Нове обробленє їх перейняв в 1880 р. проф. Цалінґер, а потім 1885 р. видавець. Тепер появила ся перша частина його довголітньої роботи. Основи, котрих він у видавництві придержував ся, се ті самі, які установив Фікер для цілого видання реґестів. Нових чисел прибуло 1100. Дуже важною новиною є се, що всі листи з часу Рудольфа зібрано під його іменем без огляду, чи вони ідуть від цісаря чи до цісаря. Розділюване їх між авторів утруднило-б лише відшуканє. До сеї першої частини додано провізоричний реєстр, щоб нею можна було зараз хіснувати ся, бо дальші частини не так швидко мабуть вийдуть. Schleswig Holstein — Lauenburgische Regesten und Urkunden. Im Auftrage der Gesellschaft f. Schlesw.-Holst.-Lauenb. Gesch. bearb. u. herausg. von P. Hasse. Dritter Band 1301—1340, 8 Lfg. Hamburg, 4°, ст. VI, 561—729. Сим зошитом закінчено третій том видавництва. Він обіймає 1094 чисел і містить незвичайно багатий, по більшій части досі недрукований матеріал. На жаль, дізнаємо ся з передмови, що на тім кінчить ся ціле видавництво і продовження не буде із-за браку відповідних сил. Публікація Regesta imperii дає тепер документи цісаря Жигмонта, видавані W. Ammann'ом. Тепер вийшов другий зошит II-го тому, що обіймає роки 1422—1437. Vildhaut H. — Handbuch der Quellenkunde zur deutschen Geschichte bis zum Ausgang der Staufer. Arnsberg, 8°, ст. 368.

Переходячи до праць загальних і підручників, звертаємо увагу читачів на прегарну компендію німецької історії: Richter Gust. — Annalen der deutschen Geschichte im Mittelalter. Von der Gründung des fränk. Reichs bis zum Untergang der Hohenstaufen. Ein Handbuch f. das wissenschaftl. Studium der deutschen Geschichte im Mittelalter. III Abth.: Annalen des Deutschen Reichs im Zeitalter der Ottonen u. Salier. 2 Bd. 1 Hälfte: Annalen des Deutschen Reichs im Zeitalter Heinrichs IV. Bearb. v. G. Richter — 2 Hälfte: Annalen des Deutschen Reichs im Zeitalter Heinrichs V. u. Lothars v. Sachsen. Bearb. v. H. Kohl u. W. Opitz. Halle, вел. 8°, ст. VIII—782. Від появи першої частини 3 го відділу, що сягала до найвисшого роввою могутности німецького цісарства за Генриха III минуло 8 літ. Начерк Kohl'a про перші літа володіння Генриха IV, а також добу 1070—1085 обробив Ріхтер, доповненє і викінченє ивнших частин перейняв ученик

Kohl'a, Вальтер Опіц. Славно оброблений окремий додаток Е. Девріента „Німецький державний устрій за саксонських та салійських володарів“. Думаємо, що не треба підносити важність сего видавництва, що має вже вироблену славу, і з огляду на бистроумну характеристику осіб і подій, і з огляду на критику жерел і бездоганне оповіданє. Gerdes Heinrich — *Geschichte des deutschen Volkes und seiner Kultur im Mittelalter*. Bd. II; *Geschichte der salischen Kaiser und ihrer Zeit*. Leipzig, вел. 8°, ст. XI+665. Перший том сеї праці появил ся сім літ тому назад. Сей, другий, обіймає лише одно столітє саксонських цісарів і ділить ся на дві часті: одна обговорює політичну, друга культурну історію народу. Робота оперта на широкім і основнім вихіснованю всіх жерел і великої літератури. Салійських цісарів зве автор „найбільш блискучим родом володарів, що сиділи на німецькім престолі“, і вважає їх більшими, хоч не так могутними, як їх саксонські попередники і „з висшим політичним таланом як перехвалювані Гогенштавфи. Шкода, що автор не мав під рукою славної праці Гауха, котра дає багато замітних оцінок і характеристик володарів. Sturmhoefel Konrad — *Illustrierte Geschichte der sächsischen Lande. Mit besonderer Berücksichtigung der Culturgeschichte*. 1 Bb. 1 Abth. Zittau, вел. 8°, ст. 598. Від часу появи нового обробленя Беттігер'а саксонської історії, зладженого Фляте, минуло більш чверти століття. Тому ся праця являє ся висказом потреби. Праця обчислена на ширші круги читачів і подає доволі гарно зібрані нові висліди історичної науки, лише поділ предмету дуже незручний. Також завважаємо, що історію про різню 4500 Саксонців Каролем Великим час вже закинути по славних доказах Біппена і Ульманна. Müller-Mann G. — *Die auswärtige Politik Kaiser Otto's II*. Lörrach, вел. 8°, ст. 68. Holtzmann R. — *Die Wahl Friedrich's I zum deutschen König* (Hist. Vierteljahressehr. 3, ст. 181—203) — відкидає поділ жерел на штауфійські і анти-штауфійські Ястрова, дає перегляд сучасних жерел, котрі описують події майже зовсім згідно, вкінці на основі тих жерел оповідає хід подій. Kühne A. — *Das Herrscherideal des Mittelalters u. Kaiser Friedrich I*. Leipzig, вел. 8°, ст. 63. Автор хоче, супроти дотеперішнього методу, дошукувати ся в жерелах духа часу. Він підчеркує, що середньовічні хроністи не писали як одиниці про иньші одиниці, лише як заступники відповідної верстви, як духовні, рицарі і ин. і їх оповіданє дає образ погляду певної верстви. Не вважаючи на се робота сама не дає нічого нового. Автор перемелює лише иньшими словами річц давно відомі і висказані. Langl Iosef — *Die Kyburg, die Stammburg Hedwigs, der Mutter Rudolfs von Habs-*

burg. Wien, 8°, ст. V+116 — праця в нагоди 50-річного ювілея Франц Йосифа I. Нічого нового тут нема, бо сим питанням займають ся історики від дуже давна. Ratzinger G. — Forschungen zur bayrischen Geschichte. Kempten, VIII+653 ст. 8°. Збірка розвідок про різні питання і нев'язнені епізоди баварської історії. Знаходимо тут розвідку про баварський церковний спір за Агілюльфінів, про Льорх та Пассау, відносини селян в середніх віках, праісторію епископств у Монахії і Відни. Більша половина книжки присвячена діяльності Альберта Бегайма (Albertus Bohemus), замітній особі з часів церковно-цісарської боротьби 13 ст. Otto H. — Alexander IV und der deutsche Thronstreit (Mitth. d. Inst. f. österr. Geschfr. 19 ст. 75—91). Александр мав замір зробити Гогенштавфів для Німеччини неможливими на всі часи і для того поручив швабським вельможам попірати Альфонса, а електорам — вибрати його королем. Закид, немовби курія навмисне, ізза хитрого обчислення на свою власну користь, зволікала рішене спору, несправедливий що до Александра IV. Hineschiedt Dominik — König Wenzel, Kurfürst Ruprecht I und der Ständekampf in Südwestdeutschland. Von 1387—1389 (Ztschr. f. d. Gesch. des Oberrheins N. F. Bd. 13, ст. 197—254) — про відносини, які зайшли наслідком умови в Констанції (21 лютого 1385) між союзом швайцарських міст і швабсько-ренським союзом з одного боку, та війни Леопольда австрійського зі Швайцарами з другого і роль яку тут відіграв Вячеслав. Bayer, Victor — Die Jugendzeit des Markgrafen Albrecht Achilles von Brandenburg 1414—1440 (Forsch. zur Brandenb. u. Preuss. Geschichte, Bd. XI, ст. 33—103) — житєпись Альбрехта, основана на незвичайно старанно зібранім і богатім матеріялі. При тим усім не вспів автор заповнити усяких прогалин. Так прим. про освіту Альбрехта знаходимо лише здогади, а про його житє за літа 1423—27 брак всякої відомости. Найбільше матеріялу зібрано до змальованя участи князя у гуситських війнах і його боротьби з Польщею. Schrohe H. — Die Wahl Sigmunds zum römischen Könige (Mitth. d. Inst. f. österr. Geschfr. 19, ст. 471—516). Рейнських електорів ділила ріжниця погляду на папську справу, одначе Жигмонт являє ся з разу кандидатом обох сторін. Коли він, хоч перед тим признав Іоана XXIII папою, не хотів згодити ся на умови ставлені Моґунциєю і Кольонією, ті підносять кандидатуру Йоста. Їх противники, хоча приклонники Григорія XII, вибирають Жигмонта. Особливо інтересний уступ, де розказані переговори між Моґунциєю і Тріром, між Жигмонтом і Вячеславом по смерті Йодока. Тут багато нових відомостей. Müller K. — König Sigmunds Geleit für Huss (Hist. Vierteljahresschr. 3,

ст. 41—86) обговорює: 1 Процес Гусса перед переговорами з Жигмонтом (1410—13), 2 обіцянки короля, 3 виконанє і зломанє обіцянок. Для зрозуміння справи вважає автор дуже важним рішенє синода. Се рішенє обіймало такі точки: 1 Король покликав Гусса, аби сей поучив ся на синоді і покинув свою ересь. 2 Своїм покликом приобіцює Жигмонт Гуссови охорону перед церковним судівництвом. 3 Одначе по церковному праву, така обіцянка князя не може ніяк вязати духовного суду. 4 Жигмонт оправданий, бо він робив все, щоб додержати своєї обіцянки.

З розвідок по історії середньовічної німецької культури найбільш інтересні розсліди про міста і житє селян. По-при се входять в сю область і иньші питання. Доволі інтересний образець житя на німецьких дрібних княжих дворах находимо у розвідці Nerlinger Ch. — *Henri de Würtemberg et Étienne Grucker* (*Annales de l'est.* 12, ст. 551—576). Річ іде про скандалічний процес князя, прозваного через свою непорядність „*der tolle Heinrich*“, против Стефана Грюкера. Князь думав звести його гарну сестру і старав ся позбути ся брата. Rohr I. — *Die Prophetie in letzten Jahrhundert vor der Reformation als Geschichtsquelle und Geschichtsfaktor* (*Hist. Jahrbuch der Görres-Gesellsch.* 19, ст. 29—56, 447—466). Ворожбиттво і віщуванє будучих подій цвило незвичайно як раз перед самим кінцем середніх віків. На се зложили ся ріжнородні політичні і церковні обставини. Сей уступ культурної історії розглядає автор. Зразу переходить всіх важнійших ворожбитів як: Vincentius Ferreri, Edmund de Dynter, Nicolaus Husa, Johannes Liechtenberg, Wolfgang Ayntinger, Girolamo Savonarola, Pamphilus Gegenbach, Jacob Pflaum, Antonius Torquatus — та їх пророцтва. Всі вони жалкують над упадком церкви, підносять скарги против Риму і єпископів. Також і політичні відносини здають ся їм неможливо зіпсованими. Далі розсліджує автор обставини, серед яких повстали поодинокі ворожби і показує у якій вони звязи стояли з сучасними подіями. Сі ворожби дають дуже важне жерело для пізнання світогляду не лише їх авторів, але й пересічних сучасних людей. Šusta Josef — *Zur Geschichte und Kritik der Urbarialanfreichnungen* (*Sitzber. der phil.-hist. Cl. der k. Akadem. d. Wissensch.* (Wien) t. 138, ст. 1—72). Становище, яке урбарні займають серед історичних жерел, було доси доволі неозначене. Їх причисляли до документів (*Urkunden*), але несправедливо, бо документ є письмenna заява, з задержанєм означених форм, що має служити свідомством про прояви правного характера (дефініція Н. Brenlau'a, *Handbuch der Urkundenlehre*). Ся дефініція не обіймає отже статистичних записок, як катастральних книг, інвентарів, податкових записок

і урбарків. Всі вони займають ся сучасними відносинами не звертаючи уваги на їх причину і початок. Автор ставляє таку дефініцію урбарнів: Урбарні — се письмена заява, що мала служити свідомством про правний і економічний стан певного гасдівства (Grundherrschaft). Далі він переходить до літератури про се питанє, починаючи від Guégard'a, котрого робота про каролінгські поліптихи (1853) має ще досі своє значінє. Головна часть розвідки присвячена початкам і способам веденя урбарнів. Тут автор переходить римсько-византийські катастральні книги, урбарияльні записки в Італії, державні інвентаризації великих маєтностей у франконській державі, франконські поліптихи та німецькі урбарияльні записки у початках середніх віків. Zehme Arnold — Die Culturverhältnisse des deutschen Mittelalters. Im Anschluss an die Lectüre zur Einführung in die deutschen Alterthümer im deutschen Unterricht geschildert. Mit 77 Abbildungen. Leipzig, 8°, ст. XVI—215. Задачі, яку автор мав на оці: написати огляд культурних відносин в Німеччині в середніх віках для науки в гімназіях і реальних школах, відповідає ся публікація зовсім, хоч деякі уступи, як нпр. про військо — вийшли за короткі. На жаль, картини, які мають доповнювати текст, дібрані дуже невідповідно. Нпр. портрет Кароля Великого поданий за звістним образом Дюрера, який зовсім ріжнить ся від печатей на документах, або мозаїки С. Джованні в Лятерані. Seeliger G. — Volksrecht und Königsrecht (Histor. Vierteljahrsschrift I, ст. 1 і д.). Автор дає позитивну часть розслідів, на яких опирала ся його розвідка про капітулярії. Він бистроумно розвиває з так званих „народніх прав“ і иньшого законодавства меровінгської доби свої погляди, котрі вирівнують суперечність між народнім і урядовим правом. Особливо інтересні його виводи про генезу Lex Salica і про „прольоги“ иньших народніх прав. Schmitz Wilh. — Privatwohlthätigkeit im Mittelalter (Hist. Jahrbuch d. Görres-Gesellsch. 19, ст. 288—304, 772—791) — огляд постанов, распоряджень і інституцій для поправи тяжкої долі бідних. Річ писана доволі тенденційно і дошукує ся цілої основи сего руху у впливі католицької церкви. Автор забуває, що в середні віки філянтропія стояла на магомедаїським сході що найменш на рівні із західною Европою. Hegel Karl — Die Entstehung des deutschen Städtewesens. Leipzig, 8°, ст. IV—192. Звістний спеціаліст, що ціле жите присвятив розсідженю міської історії і устрою в давнину, він в сю нову публікацію незвичайне знає жерел і літератури про сю справу. Він не жахає ся місцями справляти свої давнійші погляди, а де не признає нових теорій, як нпр. виводу міського права із торгового права (Marktrecht) там подає й причини, чому се вважає неймовірним. Hagelstange Alfred —

Süddeutsches Bauernleben im Mittelalter. Leipzig, 8°, ст. 268. Автор малює життя селян в середніх віках у всіх напрямках: судівництво і урядники, господарське і родинне життя, празники і забави, а при тім ще й „суспільне становище“. Хоча в заголовку є бесіда про полуднево-німецьких селян, автор, каже що його висліди можна прикласти до цілої Німеччини. Наслідком сеї незвичайної всесторонності праці є се, що ні одно питанє не розібране основно. Все таки чимало тут интересних і справді нових деталей і поглядів. Schulte W. — Die Anfänge der deutschen Kolonisation in Schlesien (Silesiaca. Festschrift d. Ver. f. Gesch. Schlesiens, ст. 35—82) — старає ся доказати, що найдавніша редакція любубського листу (Stiftungsbrief) з 1175 р. котрий вважав ся досі міцною основою для історії початку германізації Шлезька, то фальсифікат. Початок німецької колонізації в сїм краю треба, на його гадку, покласти дперва на час володіння князя Генриха (1201—1238). Одначе докази автора, особливо що до зверхніх критерій документу не дуже міцні. Zivier E. — Geschichte des Bergregals in Schlesien bis zur Besitzergreifung des Landes durch Preussen. Kattowitz, 8°, ст. IV—360. Ми згадали в „Огляді“ за 1897 р. працю ученого К. Вуттке про сю тему. Розвідка д. З. звернена як раз против неї і старає ся доказати, що шлезькі князі, Пясти і чужі, мали безмежну зверхність над копальнями і що се було інтегральною частию їх *juris ducalis*. Свій погляд опирає автор на хронологічним представленю відносин шлезьких князїв до їх ленних зверхників і се на основі документів, які в числі 187 (за час 1025—1714) друкує в додатку до своєї книжки. Сего погляду придержував ся й Рахфаль в X-ім томі студий в брандєбургської і пруської історії. Grupp G. — Die Lage der Bauern im 13. Jahrhundert (Hist. Jahrbuch der Görres-Gesellsch. 19, ст. 336—349) — навіязує до праці ученого Е. Міхаеля про німецькі культурні відносини 13 ст. і подає його погляди на становище селян зі своїми доповненнями та особливим підчеркненем правних відносин. Вислід цілої роботи кульмінує у тезі, що до 13 ст. була тенденція до поправи долі селян, від сего часу одначе змінила ся на противну. З сим лучив ся другий напрям: перетворити ціле селянство в одну рівноуправлену верству. Се виходило на шкоду свободних селян а в хосен кріпаків.

Розвідок про середньовічну німецьку літературу і штуку появило ся в сїм році доволі не багато, а й ті не визначають ся нічим особливим. Storck Karl — Deutsche Literaturgeschichte für das deutsche Haus. Stuttgart, вел. 8°, ст. XVI+504. Коли порівнати сей новий популярний підручник з відомими аналогічними роботами Вільмар-Стерна, Шерера і Фогт-Коха, то годі відповісти на питанє,

яка потреба викликала появу сеї книжки. Вона не то не подає нічого нового, самостійного, але й недорівнує тамтим і що до стилю, і представлення предмету. Осуди про літературні твори тут безбарвні, а при тім замітно не мале число похибок. В додатку про історію німецької мови поналисував автор неможливі річи. *Luft Wilhelm — Studien zu den ältesten germanischen Alphabeten. Gütersloh, вел. 8°, ст. VIII+115.* Погляд Л. Віммера про початок германських рун бувби одержав догматичне значіне, одначе в новійшій часі робота Гемпля а тепер і наведена нами д. Л. захитали цілу сю систему. Автор старає ся доказати, що коло часу рождества Христового Германці мали азбуку вложену в 16 букв, котрі перейняли від своїх сусідів Галлійців. Друга частина розвідки присвячена азбуці Вульфїлі. *Steinmeyer, Elias und Eduard Sievers — Die althochdeutschen Glossen. 4 Band: Alphabetisch geordnete Glossare. Adespota. Nachträge zu Bd. I—III. Handschriftenverzeichn. Berlin, вел. 8°, ст. XV+790.* Се останній том величавого видавництва. Він містить лише у першій половині публікацію гльос; найважнійші тут *Glossae Salomonis*. Історію і уклад сего словаря обговорив видавець (Sievers) при иньшій нагоді. За сим ідуть „Adespota“, гльоси, котрих латинські жерела годі було віднайти, з незвичайно богатими замітками. Далі ідуть доповненя до попередніх томів, що містять новий матеріял, винайдений від 1879 р. Незвичайно важний реєстр рукописий, котрими видавці хіснували ся: він обіймає 300 сторін і уложений по місцевостям. Для швидкого вихиснованя сего видавництва додано 6 показчиків. *Schönbach Anton E. — Mittheilungen aus altdeutschen Handschriften. Sechstes Stück: Über ein mitteldeutsches Evangelienwerk aus St. Paul. Wien, вел. 8°, ст. 160.* Розвідка обговорює доси ще недруковану поетичну перерібку евангелій, котра переховала ся в рукописи монастиря Бенедиктинів в Ст. Пауль. Головно звертає автор увагу на бесїду поета, віршову будову і богацтво слів. Ся перерібка походить з першої половини XIV-го ст. з околиць горішньо-гесського говору. *Ein Donaueschinger Briefsteller. Lateinische Stilübungen des XII Jh. aus der Orleans'schen Schule herausgegeben und erläutert von Alexander Cartellieri. Innsbruck, 8°, ст. XXIII+75* — містить багато формул листових, писаних для вправи в стилю. Богато в них мають родинний характер (прим. *amicus amico*), иньші — літературні фантавії (прим. *Penelope Ulixi*). Вони списані в рукописи з років 1284—1290, одначе зложені далеко давнїйше — в часах Филипа Августа. *Piquet F. — Étude sur Hartmann d'Aue. Paris, 8°, ст. XIII+385.* Відкидає найновїйшу гіпотезу Шульгеса про вітчину поета, обговорює основно докази за пробуванєм у Фран-

ції, хрестовий похід кладе на 1197 р. Потім розбирає пісні, епоси Івейн і Ерек, при тім порівнює дуже старанно Гартмана з Chrétien'ом; порівняне виходить сильно в хосен сего останнього. При хронології творів автор висказує своє переконане, що Івейн написаний скорше ніж Ерек, але докази його не переконують. Твір „Gregorius“ обговорений серед безпосередних порівнянь з французьким жерелом. Незвичайно бистроумні психологічні замітки про характери в „Біднім Генриху“. Під кінець збирає автор всі черти писательського характеру Гартмана. Schönbach Anton E. — Die Anfänge des deutschen Minnesanges. Graz, 8°, ст. IX+129 — заперечує існуванє розповсюженої народної любовної лірики, з котрої мав-би взяти початок двірський Minnegesang. По думці автора, вже найстарші лірики стояли під романським впливом. Дуже интересна замітка, що, крім Фляндрії і Альзациї, був ще Фріюль брамою, куда йшов романський, спеціально провансальський, вплив. Сим можна вияснити не одно з духового і лицарського життя в Стирії в 12 і 13 ст. Die Fabeln Gerhard's v. Minden in mittelniederdeutscher Sprache. Zum ersten Mal hrsg. von Alb. Leitzmann, Halle, 8°, ст. CLXVI+304. Повне виданє байок списаних в одній рукописи у Вольфенбюттели. Автором вважає видавець Гергарда, декана в Міндені, що писав коло 1270 р. Дещо детальнійше про життя поета можна-б мабуть дізнати ся з документів в Міндені. Schönbach Anton E. — Studien zur Erzählungsliteratur des Mittelalters (Sitzber. der phil.-hist. Cl. der k. Akadem. d. Wtssensch. (Wien) т. 139, ст. 1—139). Виданє цінної памятки старо-німецької поезії, найденої в Форау, спонукало автора розслідити основнійше історію змісту сего твору. Він розглядає окремо поодинокі версії, пояснює їх початок і історичний підклад. В тій першій частині свої розвідки обговорює він головню дві реляції з монастиря Вистерців в Рейні (Reun) в Стирії. Arndt Bruno — Der Uebergang vom Mittelhochdeutschen zum Neuhochdeutschen in der Sprache der Breslauer Kanzlei. Breslau, вел. 8°, ст. 118. Автор зводить до купи середньо- і ново-німецькі звукові форми та орфографічні правила у вроцлавських документах в часу 1352—1560 р. Сі документи ділить він на чотири розділи: А. = 2 документи з 1352 та 1359 р. В. = 1389—1447, С. = 1470—1477, Д. = 1490—1560. Перший розділ має ще виразно середно-німецький характер. Интересні замітки піднесено тут про відміни глаголів та іменників, а також про засіб слів.

б) Франція. Merlet René — L'émancipation de l'église de Bretagne et le concile de Tours (848—851) („Le moyen âge“ 2-e série — tome II, ст. 1—30). Побіда, котру вожд Бре-

тонців Номіноа здобув над Франками коло Балльон (22/XI 845), вернула Бретанії самостійність політичну. Одначе франконський король мав все ще великий вплив через церкву, бо бретонські єпископи були підвласні турському митрополитови. Розвідка ся змагає показати забіги Номіноа коло витвореня автономної бретонської церкви. Коли папа Лев IV ніяк не хотів на се пристати, Номіноа перевів се на власну руку: на соборі в Соётлеу велів єпископам признати незалежність від Тура і поставити метрополію в Доли. Ся церковна автономія задержала ся аж до кінця XII в. коли архієпископ з Доля піддав ся знов під руку турського митрополита. Lindner Th. — *Der Elector und die Laudatio bei den Königswahlen in Frankreich, im Vergleich mit den deutschen Verhältnissen* (Mitth. d. Inst. f. österr. Gschfr. 19, ст. 401—16) старає ся для звісної своєї тези про різницю між „electio“ і „laudatio“ при виборі німецьких королів найти авальогію у Франції (Див. „Записки“ т. 22 „Наукова Хроніка“ ст. 30). d'Herbomez A. — *Notes et documents pour servir à l'histoire des rois fils de Philippe le Bel* (Bibl. de l'école des Chartes 59, ст. 497—532). Замітки і документи подані тут тикають ся головню відносин Людвига X, Филипа V і Кароля IV до міста Турне (Tournai). Вони вибрані з багатого історичного архіву сего міста і містять також багато інтересного для загальної французької історії в часах між 1314 і 1328 р. Се велика заслуга д. Г. що звернув так увагу учених на турненський архів, бо досі вони незважали на його, хоча хіснували ся архівами двох сусідніх міст: Lille та Douai. Holtzmann Rob. — *Wilhelm von Nogaret, Rat und Grosssiegelbewahrer Philipps des Schönen von Frankreich*. Freiburg i. B. вел. 8°, ст. XI—277. Від часу звісної праці Ренана про сего дорадника Филипа Красного прибуло много нового материялу, через розсліди над процесом Темплярів і через виданє реєстрів Боніфация VIII, Бенедикта XI і Клементя V. Книжка займає ся головню двома справами: участію Ногаре в боротьбі Филипа IV з Боніфациєм VIII, та ролею, яку він відогравав при вимушенім у Клементя V процесі против Боніфация і катастрофі ордена Темплярів. На висліди автора годі не годити ся, тим більше, що він сам уникає всяких гіпотез і здогадів, та опирає ся лише на певних фактах. Lescacheux Paul — *Un formulaire de la pénitencerie apostolique au temps du cardinal Albornoz (1357—58)* (Mélanges d'archeol. et d. hist. 18, ст. 37—49) — між паперами кардинала Альборноц, перехованими в архіві Collège d' Espagne в Болонії, є уривок рукописи XIV ст. Се частина реєстру покут, що його вів Альборноц в Авіньоні. P. Fournier — *Yves de Chartres et le droit canonique* (Rev. des questions histor. 63, ст. 50—98, 384—505). Автор звістий

зі своїх робіт про сю тему. В огляді за минулий рік ми згадували його роботу про канонічні збірки надавані Іво (Див. Записки XXII Наук. хрон. ст. 34). В сій студії д. Ф. студіює вплив, який мав Іво де Шартр на розвій канонічного права. Вплив сей проявляв ся у двох напрямках: через його діяльність, яко керманича і управителя та через повагу, яку мали його писаня у сучасних і опісля. Головне значіне придбав собі тим, що підніс багато нових питань і поклав основи для зложеня системи канонічного права. На сій основі вели школи XII і XIII ст. сю роботу дальше. Des Marez Guillaume — *Étude sur la propriété foncière dans les villes du moyen-âge et spécialement en Flandre* (Recueil des travaux publiés par la faculté de philosophie et lettres). Paris, 8°, ст. XXV+392. Незвичайно важна праця ся оперта на архіваліях, головно в Gand і Ypres. Можна виправді не годити ся на його теорию про початок міст (купецький торг), одначе годі не признати, що автор ставить і в сій справі багато нових питань. А в тім і сам д. М. відступає потім від своєї тези. Основно роздивляє він початок і розвій міст: Gand, Bruges, Ypres і Arras Fagniez Gustave — *Documents relatifs à l'histoire du commerce et de l'industrie en France. I Depuis le I-er siècle avant Jésus-Christ jusqu'à la fin du XIII-e*, publiés avec une introduction dans la Collection de textes pour servir à l'étude et à l'enseignement de l'histoire. Paris, 8°, ст. LXIV+349. Деякі з тих текстів зовсім нові, иньші передруковані з найліпших видавництв. Вони дібрані старанно і дуже щасливо, так що подають замітні точки економічного розвою Франції. Вступ подає нарис розвою промислу від часу римської Галлії аж до кінця XIII ст. Запримітимо лише, що автор стоїть під сильним впливом німецької літератури і всіми силами старає ся французькі гільдії і товариства (confréries) XI ст. вивести від германських. Ribbe Charles de — *La société provençale à la fin du moyen âge*. Paris, 8°, ст. XII+572. Автор звістний своїми працями про приватне жите останніх століть. Ся робота переносить нас на кінець середніх віків. Головним жерелом служила йому „livre de raison“ *Jeume'a Deydier*, написана між 1477—1521 р.; по при се хіснував ся він множеством документів. Праця поділена на 3 части, обговорює жите родинне (1—340), власність (341—462) і жите громадське (463—562). Особливо підчеркує незвичайну інтимність, яка існувала під той час між найріжнороднійшими верствами суспільности. Ся черта не була виїмковим проявом Прованса, одначе вона тут тим замітна, що вплив віри і християнські ідеї тут більше задержали ся як де небудь инде.

Thomas Antoine — *Essais de philologie française*. Paris, 8°, ст. XI+441. Збірка розвідок, що були давнійше вже друко-

вані у спеціальних часописах. Згадаємо найважливіші: замітка про вплив баскійської мови на витворенє імени краю „Comenge“; поясненє імен рік на ain; багато етимологічних розслїдів і ин. Замітна й нова стаття, доси недрукована, про підпис королевої-регентки Анни з Руси на дипломі Філіппа I, з 1063 р. Підпис написаний кирилицею і звучить „Ана реїна“. Warnke Karl — Die Fabeln der Marie de France. Mit Benutzung des von Ed. Mahl hinterlassenen Materials. Halle, вел. 8°, ст. XIII+447. В перших розділах обговорює 23 рукописи, в яких сї байки переховали ся. Що до жерела, то показує ся, що англійська збірка, на котру покликує ся Марія, не належала королеви Альфредови, але ньшому Альфредови, що не лише переложив латинську збірку, але й збирав новий материял. На основі язикових особливостей кладе автор такий порядок творів Марії: „Lais“, байки, вірша про чистилище; при тїм докажує, що байки присвячені Вільгельмови (ур. 1150) природному синові Генриха II. De ortu Waluuanii — an Arthurian romance now first edited from the Cottonian ms. Faustina B. VI, of the British Museum by I. Douglas Bruce. Baltimore, 8°. ст. 92. Се визначна заслуга д. Б. що зладив старанне, відповідно до всіх вимог виданє латинського роману „про походженє Гаваїна“. Роман сей був знаний доси лише з дрібних розборів. Описані тут події дуже мало згоджують ся зі змістом французьких романів про Артура. Одинока рукопись зладжена в початках 14-го ст. Само зложене роману кладе видавець у 13-е ст. і думає, що жерелом служив тут якийсь французький роман, писаний також прозою. Becker Phil. Aug. — Der südfranzösische Sagenkreis und seine Probleme. Halle, 8°, ст. 81. Останніми часами багато писали про сю галузь французького епосу, що носить імя циклю Вільгельма Оранського. Се найбільш привабна і найтемніша заразом тема, чого доказом служать безчисленні здогади і гіпотези, які тут висказують ся. Автор відділяє у сїм циклю 2 частини: пісні про Вільгельма і поеми, яких головним героєм є „Аугері“ з Нарбонни. Вже сей поділ доволі самовільний, бо багато пісень не підходить ні до одної ні до другої частини. Серед дальших виводів виступає дуже різко намір подати будь-що будь нове, і через се є багато головоломних тез. Becker Ph. Aug. — Der Quellenwert der Storie Nerbonesi; Wilhelm Korneis u. Mönch Wilhelm, Überetzung des neunten Teils der Karlamagnussaga und Auszüge aus Ulrichs von Türheim Willehalm. Halle, 8°, ст. 75 — розвідка, похожа характером укладу на попередню. Шкода, що автор не зупинив ся основїйше над відносинами між Storie Nerbonesi і піснями циклю Вільгельма. Зрештою ціла праця писана прихашцем і поверховно.

Mortet Victor — La mesure et les proportions des colonnes antiques d'après quelques compilations et commentaires antérieurs au XII-e siècle (Bibl. de l'école des Chartes 59, ст. 56—72). Се немов продовжене студії, яку автор надрукував перед 2-ма роками про колюми римських часів. І в початках середніх віків є багато писань, що дотикають ся міри й відносин (proportions) античних колюм. Всі ті замітки автор наводить та старає ся пояснити як толковано тут старинні писаня. Вкінці в „Геометрії“ Герберта знаходимо повторене всіх давніх формул. Далеко інтересніше питане, чи сї роботи і компіляції мали який вплив на практичну діяльність будівничих і чи можна у пізнійших будівлях найти рефлекс їх теорій — відкидає д. М. до дальшої розвідки. Corroyer Ed. — Les origines de l'architecture française du moyen-âge. Paris, 4°. Се короткий відчит, котрий кладе собі задачею доказати істноване копул у Франції ще перед 1120 р. Dieulafoy — Le Château-Gaillard et l'architecture militaire au XIII siècle. Paris, 8°, — про славу кріпость, відому під назвою „Château-Gaillard“, яку Ришард Львине серце збудував в Анделі (Andelys) 1198 р. Між тою будівлею й иньшими замітна незвичайна ріжниця, котра викликала переверот в будові кріпостей. Автор поясняє се впливом обзнайомлення зі сходом через хрестові походи. A. Marignan — Le portail occidental de Notre-Dame de Chartres (Le moyen âge, 2 série, tome II, ст. 341—353). Статя більш полемічного характеру, против праці д. Vögé. Delignières Em. — Notice sur plusieurs anciennes peintures inconnues de l'école flamande. Paris, 8°, ст. 43 — интересна замітка про сїм образів флямандської школи в XV-го ст. Der Trojanische Krieg — Französische Originalzeichnungen zu Bilderteppichen aus dem 15 Jh. Mit Erläut. Text von P. Schumann. Dresden, вел. f^o, ст. 32+10 Табл. Як відомо, пам'ятки давнішого французького малярства затратили ся майже зовсім. Що полишили Гугенотські війни, то знищила революція. Через се наведена публікація незвичайно цінна. Се нариси, які робив французький маляр на кінци 15-го ст., щоб їх в'ужити до тканя коврів. Тодішня декорація коврів ставляла окремі вимоги, і тому сего рода образи не визначають ся ясністю укладу. Одначе і в границях сих вимог з'умів маляр зробити свої образи оригінальними і дати ім прикмети свого визначного таланту.

г) Англія. Schenkl Heinrich — Bibliotheca patrum latinorum Britannica IX, X (Sitzber. der phil.-hist. Cl. der k. Akadem. d. Wissensch. (Wien), т. 137, ст. 1—82, т. 139, ст. 1—92) — продовжене публікації обговореної в „Огляді“ за 1897 р. (Див. Записки

т. XXII Наук. Хр. ст. 37). Автор подає дальший перегляд колегіяльних бібліотек в Кембрідж (Pembroke College, S. John's College, S. Peter's College), а потім англійських катедральних бібліотек (Hereford, Worcester, Durham). Mirot Léon et Eugène Deprer — *Les ambassades anglaises pendant la guerre de cent ans* (Bibl. de l'école des Chartes 59, ст. 550—577). Справа дипломатичних відносин у середніх віках — се одна з найменше оброблених частин історичної науки. Тому ся публікація дуже важна, тим більше, що обіймає добу, в котрій як раз витворювала ся європейська дипломатія. Се каталог англійських послів (амбасадорів) за літа 1327—1450, винятий з серії документів перехованих в Лондоні в Public Record Office. Wrottesley Hon. George — *Cresy and Calais from the original records in the Public Record Office*. London, 8°, ст. VI+284+XXXII — се перш за все збірка текстів. Тут наведено й аналізовано всі пам'ятки, що дотикають ся походу Едварда III у Францію (1346—47) і підмоги, яку він вислав своїм союзникам в Бретанії. Поданий там іменний реєстр учасників битв під Кресі і коло Кале. Wylie I. H. — *History of England under Henry the Fourth*. Vol. IV, 1411—13. London, 12°, ст. X+576 — праця, яку критика, від часу її появи, прийняла незвичайно симпатично, обіймає у сім останнім томі три останні роки володіння Генриха IV. Тут багато нового про непорозуміння з Францією, зносини з німецьким орденом, про англійську корсарку, понижене вартости монети. Останній уступ дає характеристику короля, одначе чомусь не обговорено при ній його політичної діяльності. Bensemman Walter — *Richard Nevil, der Königsmacher 1428—71*. Ein Beitrag zur Gesch. der Kriege zw. Lankaster u. York. Strassburg, вел. 8°, ст. XII+159. Житє Річарда Невіля до 1449 р. представлено доволі побіжно. Головну увагу звертає автор на сю особу доперва від битви під Ст. Альбан (22 мая 1455) і представляє весь його вплив як начальника в Кале, а потім начального адмірала. Детайльно зупиняє ся також на перших роках володіння Едварда IV і політиці, яку за нього вів Річард. Glücklich Julius — *Utopia Tomáše Mora* (Český časopis historický IV, ст. 300—324 — про звістний твір славного англійського гуманіста Томаса Мора (ур. 1477), під заголовком „*Libellus vere aureus nec minus salutaris quam festivus de optimo rei publicae statu deque insula Utopia*“ та про тут виложені політичні теорії.

д) Іспанія. Morel-Fatio A. — *Chronique des rois de Castille (1248—1305) par Jofré de Loaisa* (Bibl. de l'école des Chartes, 59, ст. 325—378). Виданє сеї хроніки має для історичної науки подвійне значінє. Хроніка Льоаїза поясняє і доповнює деякі події,

що лучили ся в Кастилії за володіння Альфонса X, Санха IV і Фердинанда IV. При тїм вона послужить, як можна надїяти ся, до вяснення темного досї початку і розвою кастилійської историографії 13-го і 14 ст. Ibn Khaldoun — *Histoire des Benou'l-Ahmar rois de Grenade*, traduite par Gaudefroy-Demombynes (*Journal Asiatique. Neuvième Série*, t. 12, ст. 309—340, 407—462). Незвичайно важне жерело до історії незалежних арабських князств в Іспанії в 13 і 14 ст. тим більше, що про сю справу маємо лише гарну розвідку ученого Dozy. Всі иньші проби зовсім некритичні. Zeissberg Heinrich — *Elisabeth von Aragonien, Gemahlin Friedrich's des Schönen von Oesterreich (1314—133)*. Wien, вел. 8°, ст. 204. Почин до сеї розвідки дала серія відписів документів з арагонського архіву, яку дорогою спадщини по Дон-Мануелю де Бофариль дістала віденська академія наук. Про саму Єлисавету мало тут бесіди. Автор займає ся її родиною, переговорами про весіле, датою уродження Фридриха і його братів. Акти самі видруковані на кінці. Balaguer V. — *Los reyes católicos*. T. II. Madrid, 4°, ст. 536. Clarke H. B. — *The Cid Campeador and the waning of the crescent in the west*. London, 8°, ст. 382. Hümmelich Franz — *Vasco da Gama und die Entdeckung des Seewegs nach Ostindien. Auf Grund neuer Quellenuntersuchungen dargestellt*. München, вел. 8°, ст. XIV+203. Се перша німецька справді наукова житєпись славного моряка. Автор знаючи португальську мову зібрав за свого побуту в сїм краю всі можливі жерела і дійшов до вислідів, котрі не зовсім підходять до дотеперішніх, зібраних в роботах Англичанина Henry Stanley'а і Португальця Latino Coelho. Головна заслуга д. Г. лежить не лише в сїм, що він всі знані жерела про житє і подорожі Васкода-Гама критично порівнує, а головно в сїм, що він про одно з сих жерел „Lendas da India“ Корреу, уважане досї за первостепенне, доказує, як воно каламутне і неімовірне. Gorra Egidio — *Lingua e letteratura spagnuola delle origini*. Milano, 8°, ст. XVII+430 — праця, що збирає висліди ріжних спеціальних робіт на сему полі. Перша частина містить фонольоґію і морфольоґію. Останні відділи вийшли доволі побіжно а науки про інтерекції нема зовсім. Інтересна друга частина, де поданий хороший вибір старо-іспанських текстів.

е) Італія розбита в середніх віках на багато держав, серед котрих верховодячий вплив мало все папство. Розслідженю історії, а особливо духового впливу сего останнього присвячена головна частина розвідок. По при се згадуємо й роботи про иньші важнійші чинники на півострові, як Фльоренцію, Медіолян. Особливо інтензивно йде робота

збирання по італійських архівах папських буль. Справозданю з того пошукування присвячений цілий третій випуск сьогорічного тому видавництва: „Nachrichten v. d. Königl. Gesellsch. d. Wissenschaften zu Göttingen, phil.-hist. Klasse“. Тут находимо такі справоздання: „P. Kehr — Papsturkunden in Apulien (ст. 237—289) вінже — Papsturkunden in den Abruzzen und am Monte Gargano (290—334). M. Klinkenborg — Papsturkunden im Principato, in der Basilicata und in Calabrien (33V—340) i P. Kehr — Papsturkunden in Umbrien (349—396). Lurz G. — Ueber die Heimat Pseudo-Isidors. München, 8°, ст. 78. Відкидає, по довгих виводах, здогади Вассершлебена, Лянґена і Сімсона і доказує, що підроблені декреталії повстали в реймській епархії і то під впливом диякона Вульфґада. Grauert H. — Rom und Gunther der Eremit (Hist. Jahrbuch der Görresgesellschaft, т. 19, ст. 249—287) — друкє звістну досі лише зі згадок в пельдських анналах і у Саксона віршу на Генриха III про церковний розділ 1046 р. Віршу знайдено у відписи з 1550 р. Автор доказує, що се твір звістного Туринґійця Гунтера, а не, як досі думали, пустельника Віперта. Gigalski B. — Bruno Bischof von Segni, Abt von Montecassino (Kirchengeschichtl. Studien III, 4. Münster). В сій другій частині детальної житєписи Брунона, обговорює його писательську діяльність і порівнує з екеґетами 6—12 ст. Бруно замітний в історії через свою опозицію против Пасхалія II і привілеґії інвеститури. F. Pagnotti — Niccoló da Calvi e la sua vita d'Innocenzo IV con una breve introduzione sulla istoriografia pontificia nei secoli XIII e XIV (Archivio della R. Soc. Romana di Stor. Patria 21, ст. 5—120). Вступ подає перегляд всіх важнійших житєписей римських пап, починаючи від Іннокентія III, 13-ого і 14-ого ст. Детально обговорює автор (від ст. 25-ої) „vita“ Іннокентія IV написану Niccoló'm da Calvi — таке властиве імя хроніста, а не, як досі писали: Niccoló da Curbio. Окрім житєписи Ніккольо і основної критики рукописей його твору друкє д. П. документи про хроніста таї цілий його твір. Souchon Martin — Die Papstwahl in der Zeit des grossen Schismas. I Band. Entwicklung und Verfassungskämpfe des Kardinalates 1378—1417. Braunschweig, вел. 8°, ст. VII+301. Про проби епіскопату поставити себе в загальнім соборі висше папи, писали вже багато. За те проби кардинальської колеґії стати конституційним фактором церковної управи досі ще багато в дечому не ясні. Се становить головний предмет сеї розвідки. Головно три питання стояли під той час на дневнім порядку: хто має право рішати про нормальну легальність папського вибору;

далі — чи можна вибирати папу під умовою що в разі певної події він уступить та чи колегія кардинальська має право скликувати собори. Автор показує нам, як ті гадки ширять ся і відгукують ся в літературі. Baumgarten Paul Maria — Untersuchungen und Urkunden über die Camera Collegii Cardinalium für die Zeit von 1295—1437. лєкс. 8°, ст. XIX+214, 379. Про середньовічний заряд фінансів римської курії ми знали до недавна мало, а ще менше про фінанси кардинальської колегії. Окрім розвідки Кірша не писав про се ніхто. Наша розвідка доповнює і поглиблює розсліди Кірша, а при тим сягає аж до часу Євгена IV. Перша частина — се розвідка, друга — жерела до сеї справи, майже самі досі недруковані документи. Технічна сторона видавництва незвичайно докладна й сумлінна. Pastor Ludwig — Zur Beurtheilung Savonarolas († 1498). Freiburg im Breisgau, 8°, ст. 79. Головно полеміка з Коммером, Проктором, Ферреті й ин. ученими за уваги зроблені автором в сій справі в його історії пап. П. бачить в Савонаролі предтечу Лютра. Villari P. & E. Casanova — Scelta di prediche e scritti di Fra Girolamo Savonarola, con nuovi documenti intorno alla sua vita. In Firenze, 8°, ст. XI+520. Виданє владжене з поводу ювілея, святкованого в Італії в память 1498 р. Вага його тим більша, що воно опирає ся на новознайденім жерелі до сього часу, себто хроніці Simone Filiperi, брата маляра Ботічелі. Mirot Léon — Silvestre Budes et les Bretons en Italie (1377—1380) (Bibl. de l'école des Chartes 59, ст. 262—303). Автор описує тут події в 1377 р.: суперечку Бретонців, котрі як союзні війська папи Григорія XI стояли табором коло Сесене, з місцевою людністю. Історик знаходить в сім епізоді прегарний образ культурного італійського життя з кінця 14 ст. Sieveking Heinrich — Genueser Finanzwesen mit besonderer Berücksichtigung der Casa di S. Giorgio. I. Genueser Finanzwesen vom 12 bis 14 Jh. Freiburg, вел. 8°, ст. XV+219. Ся перша частина обіймає розвій генуезьких фінансів аж до основаня Casa di S. Giorgio 1407 р. Господарка позичкова відіграє у італійських міст далеко важнішу ролю у фінансових операціях як в німецьких містах. По при пла і податки має Генуя вже в XII ст. головний дохід з кредитових операцій, названих Comprere. В 13 ст. переходять надзвичайні податки звільна в примусові позички, а то через недокладність катастру і повільність в складаню податків. Автор переходить далі всі реформи для поправи долі найнижших верств. Consulte (Le) della repubblica fiorentina dall' anno 1280 al 1298, per la prima volta publ. da A. Gherardi

2 vol. Firenze; 8°. Bertini E. — Piccola storia di Firenze dalla sua origine fino al principio della dominazione medicea. Firenze, 16°, ст. XV+581. L. A. Ferrai — La politica di Gian Galeazzo Visconti, nei rapporti diplomatici coi Valois nei primi anni del suo principato. (Archivio storico italiano. Ser. V, tomo 22, ст. 23—68).

Karst August — Ueber den sogenannten Iamsilla (Hist. Jahrbuch d. Görres-Gesellsch. 19, ст. 1—28 — присвячено розслідуванню головного жерела до історії Манфреда (1250—58): Historia Nicolai de Iamsilla—de gestis Friderici imperatoris eiusque filiorum Conradi et Manfredi. Автором сеї хроніки має бути Goffredo di Cosenza, а сама хроніка писана незвичайно тенденційно і була замовлена Манфредом для оправдання його узурпації. Cesareo G. A. — Su le „Poesie volgari“ del Petrarca. Rocca S. Casiano, 8°, ст. 315. Автор останніми літами займає ся виключно розслідами творів сего славного поета. Майже всі розділи сеї нової роботи були вже друковані в журналах; тут вони одначе перероблені і зібрані в одну цілість. Інтересні замітки про загальний порядок „Canzoniere“ і про вплив особистої фантазії поета на змальоване Ляври. Інші питання, як відносини Петрарки до Данта і т. п. хоча доволі перемолочені, все таки тут доволі цікаво представлені. Botteghi A. подає в „Studi storici“ VII ст. 157 і д. важні докази на се, що B. Maragone не був автором Ann. Pisani, і що відомости видані під його іменем належать до праці з 14-го або 15-го ст., котра стоїть у близькій звязи з хронікою що надрукував Тартіні. Bertaux Emile — Santa Chiara de Naples. L'église et le monastère des religieuses (Mélanges d'archeol. et d'hist. 18, ст. 165—198). Монастир „Santa Chiara“ в Неаполі походить з часів короля Роберта Анжу. Б. розказує коротку історію будівлі а потім дає її опис з артистичного боку. Особливо інтересний уступ, де він обговорює образи та різьби монастирської церкви — Reymond Marcel — La Sculpture florentine, première moitié du XV siècle. Florence, 8°, ст. 242. Автор поділив другу часть своєї роботи, що має обіймати 15-те століття, на два томи, відповідно до своєї гадки про значну різницю між обома половинами сего століття з артистичного погляду. Сей том обіймає першу генерацію фльорентийських різьбярів, між 1370 і 1400 р.; Nanni di Banco, Jacopo di Quercia, Brunelleschi, Ghiberti, Donatello, Michelozzo та Luca della Robbia. Оброблене предмету бездоганне, малюнки дібрані зручно. Найбільш інтересні уступи, де автор характеризує діяльність Ghibertina і Donatello, та Michelozzo, знаного досі більш як архітекта.

в) Слав'яни. З поміж славянських народів найбільш звертають на себе увагу західно-європейських учених Чехи і Поляки, бо вони найбільш посунені на захід; тим то й література про їх історію в західній науці найбогатша. Voigt H. G. — Adalbert von Prag. Berlin, 8°, ст. 369. Інтересне тут зіставлене всего, що знаємо про писання Войтіха і його житєписи, а також самостійні погляди автора про час зложеня „Vita“ Брунона і про „Passio s. Adalberti“. При кінці друкує він знову Praefatio, Prologus і Epilogus твору „Passio s. Gorgonii“ на основі фотографії рукописи в Königinwart. Тут прилучає ся він обережно до погляду Кольберга, що Войтіх був автором тих частин. Се без сумніву найліпша робота про житєпись сего проповідника, яка досі появила ся. Все, що тут висказане, опирає ся на певній жерельній основі. Деякі уступи, як: „із праісторії Чехії“, „початки християнської церкви в Чехії“ або „Пруси з поганських часів“ незвичайно важні й для загальної історії. Kętrzyński W. — Najdawniejsze żywoty św. Wojciecha i ich autorowie (Rozprawy Wydziału historyczno-filoz. Akademii Umiejętności w Krakowie t. 37). Головний результат праці ученого історика — що автором другої „vita“ св'ятого Войтіха не був, як досі майже загально думали, св. Брун, лише невідомий Німець із Саксонії, а перша „vita“ не походить від римського аббата Канапартия, лише від брата св. Войтіха, Гавденція. Не вважаючи на незвичайно бистроумну критику автора, другий здогад здає ся сумнівним. Hybl František — Brun Querfurtský a jeho životopis sv. Vojtěcha (Český časopis historický IV, ст. 73—89, 161—179) — справа доволі обговорювана останніми літами, згадаємо лише працю R. Kade і R. F. Kaindl'a. Автор подає доволі докладну житєпись Бруна (ур. 975), говорить про його побут в Італії на острові Ререум коло Равенни, його поставлене на єпископа 1004 р., подорож до Угорщини, а відсіля, в другій половині 1007 р. на Русь (до Володимира Вел.) і до Печенігів, поворот до Польщі і смерть між Прусаками (1009). Більш самостійно оброблена друга частина розвідки, де автор доказує, що Брун користав при писаню житєписи св. Войтіха з твору Канапартия, одначе писав при тім самостійно, а також пояснює деякі місця тої житєписи. Krones Franz von — Das Cisterzienserkloster Saar in Mähren und seine Geschichtschreibung (Arch. f. österr. Geschichte. Bd. 85, ст. 1—130). Головна вага сеї розвідки лежить в доказі, що Генрих, монах і хроніст монастиря Цистерців в Саарі і Генрих з Геймбурга, автор літописи, що оба родили ся в 1242 скінчили свої праці 1300, се одна і та сама особа, як се вже Емлер 1878 і 1882 р. догадував ся, не доказуючи одначе свого здогаду. Bachmann Adolf — Beiträge zur Kunde böhmischer Geschichtsquellen des XIV

und XV Jh. (Mitth. d. Verreines f. Gesch. d. Deutschen in Böhmen 36, ст. 1—30, 260—291). В продовженю давнійше друкованих студій обговорює тут автор Генеу і зміст першої книжки „Cronica Aule Regie“. Про сю справу писали вже Мозерт та Емлер, одначе, по думці автора, лише поверхово. Б. розглядає перш за все сам текст, особливо віршовані частини, а далі переходить до укладу і складових частин першої книжки. Тих складових частин знаходить він аж 8, з них найважнійші: Vita Venceslai, Оттона, Аполлогія королевої Єлисавети і аббата Конрада в Кенігсаля та Vita Heinrici imperatoris. В другій частині підносить він вартість хроніки для історії Отокара II і молодих літ Вячеслава II (1253—1290). Lippert Julius — Socialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit. 2 Band, Leipzig, вел. 8°, ст. II+446. Перший том займав ся славянськими основами суспільної історії Чехії; сей присвячений чужим елементам, котрі пізнійше тут оселили ся. Автор починає від прийняття християнства, котре пройшло без більшого опору, бо не було тут поганської священничої касті. Оселенє чужих орденів мало незвичайний вплив на дальший розвій края. Вони заводили окрему господарку на своїх землях і колонізували края. Наплив німецьких осадників більшав ще й через колонізацію ведену самими королями та вельможами. Незвичайно основно обговорює автор поодинокі заснования міст а також правні відносини німецьких осад та т. зв. маґдебурське право. Німецький вплив визначний в двох напрямх: ремісники по селах зникають і цілий промисл переносить ся до міст, а потім на місце старо-славянської судової організації втискає ся побідоносно німецьке „маґдебурське право“. Рівнобіжно з сим ішла німецька колонізація сел. При обговореню відносин в Куттенберґу, дає Л. багато інтересного материялу до історії німецького гірництва. Ціла робота представляє ся незвичайно корисно і тому шкода, що автор на тій часті перестає і не думає вести своїх розслідів дальше. Flajšhans V. — Příspěvky k poznání literární činnosti Husovy (Časop. musea království českého 72, ст. 229—247). Справа літературної діяльності Гуса досі ще мало розсліджена і хиба роботи К. Новака про сю справу варті згадки. Автор нашої розвідки починає від метрики Гусових віршів, потім розглядає діяльність Гуса jako реформатора на язикувм полі та ті новини, які він увів до чеської мови. Čelakovský Jaromir — Příspěvky k dějinám židů v době Jagollonské (Časop. musea království českého 72, ст. 385—454). Часи володіня королів Володислава і Людвика з родини Яґайловичів визначає ся тим, що наслідком ослаблення королівської власти, велика частина прав і доходів переходить від короля до станів. До королівських прав належала від давних часів т. зв. жидівська регалія,

на основі якої чеським володарям прислужувало право „держати Жидів“ і тягнути в них різні користи. Жида, уважані слугами королівської комори, ставали „королівськими людьми“ під охороною короля і його урядників. Стан сей змінює ся звільна вже по гуситських війнах, за Юрія Под’єбрада, одначе головно за обох Ягайловичів. Число „королівських“ Жидів стає що-раз то менше, а росте число Жидів „панських“, „рицарських“ та „міських“. Автор, в наведеній розвідці слідить за причинами і розвитком сеї прояви. „Historický archiv“ чеської академії наук друкує сього року: Soudoní akta konsistoře Pražské, vydává Ferd. Tarda часть IV за 1401—1404 р. Акта сі видані з рукописи капітульного архіву в Празі містять незвичайно інтересний матеріял для внутрішньої історії.

Perlbach M. — Die Anfänge der polnischen Annalistik (Neues Archiv d. Gesellsch. f. ält. deut. Geschichtsk. Bd. 24, ст. 231—285). Справа відносин поодиноких польських літописей студіює ся вже від довшого часу. Ми згадаємо лише роботи Цейсберга, Смольки, Кентшинського, Войцеховського. Автор починає від розбору Annales capituli Cracov. з XIII ст. Порівнює першу частину літописи (про події франконсько-нім.-чеські за 730—1030 р.) з иншими польськими літописями і находить схожість з Annales Cracov. vetusti. Ann. breves, Ann. Poznanienses і Ann. Miechovienses. Даті шукає він спільного жерела тих відомостей і се жерело знаходить у літописи монастиря св. Бевідна в Діжоні, котра сама була витягом зі швабської державної літописи для років 730—1033 і Корвейсько-Пражської літописи для 901—1037 р. Від 1059 р. займають ся Ann. capit. Cracov. подіями в Польщі. В публікаціях краківської академії наук (т. 37-ий) помістив S. Kętrzyński нову розвідку про автора Chron. Polonorum. Він вважає хроніста монахом зі St. Gilles, що на візване познанського єпископа Франка прийшов у Польщу, імовірно в 1109 р. Щоб по смерті свого опікуна найти ласку у польських єпископів та князя Болеслава III, він написав сю хроніку. Arndt R. — Die Beziehungen König Sigmunds zu Polen bis zum Ofener Schiedsspruch 1412. Halle, 8°, ст. 91. Borgius Eugen — Aus Posens und Polens kirchlicher Vergangenheit. Berlin, вел. 8°, ст. IV+130. Писано в 350 літній ювілей приходу „чеських братів“ у Познаньщину. Воно має характер головно теологічний і розводить ся над догматичними справами. Одначе при тім обговорена організація сектарів і їх єпископат. Інтересне тут се, що автор приписує упадок Польщі головно релігійним заворушенням і обвинувачує за се орден Сауїтів. Daenell C. R. — Polen und die Hanse um die Wende des 14 Jh. (Deut.

Zeitschr. f. Geschichtsw. N. F. 2, ст. 217—341). Відносини Польщі до Ганви залежали від відносин Польщі до Прусії. Тому автор починає від огляду сих останніх. Головний зміст роботи обертає ся коло опису значіння Торуня як торговельного міста і змагань звернених против його супрематії.

Jagić V. — *Evangelium Dobromiri. Ein altmacedonisches Denkmal der kirchenslavischen Sprache des 12 Jh.* (Sitzber. der phil.-hist. Cl. der k. Akadem. d. Wissensch. (Wien) т. 138, ст. 1—80). Ся новознайдена рукопись евангелія походить з бібліотеки синайського монастиря. Проф. Я. кладе написане сеї пам'ятки на останні десятистки 12 ст. а то на підставі палеографічних і язовикових прикмет. Сї останні спонукують його також до виводу, що рукопись походить з Македонії. Jagić V. — *Bericht über einen mittelbulgarischen Zlatoust des 13—14 Jh.* (Sitzber. der phil.-hist. Cl. der k. Akadem. d. Wissensch. (Wien), т. 139, ст. 1—72) — незвичайно важна рукопись болгарської редакції з кінця 13-го або початку 14-го ст., бо полуднево-славянські тексти якогось иньшого, не біблійного змісту (проповіді, гомілії, апокрифи) з так давних часів зістають ся великою рідкістю. Ся рукопись дає й материял до орнаментики, бо написи уступів мають прикраси червоною, жовтою і зеленою краскою. Зміст її — се проповіді в числі 31 надані Іванови Златоустому. *Monumenta Ragusina. Libri reformationum. T. V, A. 1301—36. Collegit et digessit J. Gelcich. Agram. вел. 8°, ст. VIII+448 (Monumenta spectantia histor. Slavorum meridion, vol. XXIX).*

Von Bulmerincqu August — *Die Verfassung der Stadt Riga im ersten Jahrhunderte der Stadt. Leipzig, вел. 8°, ст. XII+144.* Автор видав вже перед кількома літами роботу на сю тему, котра викликала незвичайно остру полеміку з німецькими ученими. В сій розвідці, що обіймає устрій Риги до 1321 р., автор тримає ся своїх давнійших поглядів. Талановито і при тім дуже обережно написана праця дає для історичної науки багато интересного. Закиди, з якими вона стрінула ся, догичать головно дрібних подробиць. *Tanulmányok a bosnyák-djakovári püspökség történetéből. Dr. Hodinka Analtól (Ertakerések a történeti tudományok köréből, kiadja a magyar tud. akadémiá). Budapest, 8°, ст. 120.* Автор, звістний з своєї праці про старо-сербську літературу, старає ся пояснити заходи римської курії для ширеня католицизму в Боснії. Починає він від заснованя босанської єпископії, розказує про вплив і діяльність Домініканів та Францішканів, одначе найдо-

найдокладніше розводить ся над діяльністю Николи Ограмича, єпископа з Олова (Plumbum, Piombo).

Pineau Léon -- Les vieux chants populaires scandinaves. I. Époque sauvage. Les chants de magie. Paris, 8°, ст. XIV+366. Праця ділить ся на 3 частини. У першій автор говорить про руни і ворожбитські вірованя до сеї справи: переміни людей і звірят, метасіхозу та повірки про смерть в загалі. Друга присвячена висшим єствам, що заселяють поверхню і нутро землі, глибини одні і беруть участь в людськїм житю. Остання аналізує склад і форму самих пісень.

а) Угорщина. Csuday E. — Geschichte der Ungarn. 2 Aufl. 2 Bd. Wien, 8°, ст. 479 і 549 — не ріжнить ся зовсім від першого виданя, тому не обговорюємо його окремо. Klaić, Vjekoslav — O hersegu Andriji 1197—1204. (Rad Jugo-Slavenske Akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga 136, ст. 200—202 — про боротьбу Андрія зі своїм братом королем Емеріхом. Ся справа доволі основно обговорена в розвідці проф. Губера (Die Kämpfe des Königs Emerich mit seinem Bruder Andreas, Wien, 1884), так що ся розвідка не дає нічого нового. Kaindl, Raimund Friedrich. — Studien zu den ungarischen Geschichtsquellen V—VII. (Arch. f. österr. Gesch. Bd. 84, ст. 505—542, Bd. 85 ст. 431—508). В пятій частині своїх студій про жерела до угорської історії обговорює автор: Annales veteres Ungarici та Annales Albenses. Перша частина анналів (997—1127) зладжена в Штульвейссенбургу майже рівночасно з подїями в нїй описаними. Одна копія анналів перейшла до монастиря Szeplák коло Кошиць і її там продовжувано до р. 1177, далі в монастирі Szt.-Jaszó до р. 1203. Первістну часть анналів називає автор окремо „Annales Albenses“. Се перші угорські записки, що подають роки вступу на престол і смерти королів. — У шестій частині займає ся автор відшуканем слідів історичних записок міста Грана. Вже в XI ст. записувано в тїм городі історичні події. Сими записками хіснував ся коло р. 1200 автор угорсько-польської хроніки. Сема частина обіймає кілька хронік: А. Gesta Hungarorum vetera істнували коло р. 1235 і описували цілу праісторію Угрів і їх події до кінця XI ст. З сеї хроніки брали свої відомости Кеца і Анонім. В. Gesta Hunnorum були окремим твором і доперва Кеца получив їх з Gesta Hungarorum. Коло 1300 р. повстала у монастирі Міноритів в Пешті „Пештенська міноритська хроніка“. Вона була зложена з історії Гуннів, Кеца і „Gesta vetera“. Від Володислава IV записувано тут події самостійно. На решті доказує д. К. що коло р. 1175 повстали історичні угорські записки, що обіймали час від Кольмана до р. 1172/73. Вони вихіснувані в „Chr. Pictum“ і у Г. Мугленського.

ж) Византия. До політичної або культурної історії мало додано останніми часами. Цілий натиск положено тепер на розроблене історичних жерел і памяток византийської літератури. W. Sickel — *Das byzantinische Krönungsrecht bis zum 10. Jahrhundert.* (Byzant. Zeitschr. VII, ст. 511—557) — доходить початків і першого прикладу деяких коронаційних обрядів і відзнак у грецьких цесарів. Потім виказує як всі ті звичаї прийняли ся у західній Європі. Hodgkin, Thos — *The Chronology of Theophanes in the eighth century.* (The Engl. Histor. Review. 13, ст. 283—289) — на основі Теофана і кількох субскрипцій папських листів справляє хронольоґію літ 740—743. Кладе смерть Льва III Ізаврийського на р. 740 (замість 741) а проклямацію Артавасда на липень 741. Neumann Carl — *Die byzantinische Marine. Ihre Verfassung u. ihr Verfall.* (Hist. Zeitschr. N. F. 45, ст. 1—23) — розвідка розвиває питанє про упадок Царгорода в 1204 р. та причини слабости византийської марини, котра до 11 ст. була наймогутнійшою в тодішнім світі. Norden Walter — *Der vierte Kreuzzug im Rahmen der Beziehungen des Abendlandes zu Byzanz,* 8°, ст. 108, Berlin. Питанє, через що властиво звернув ся 4-ий хрестоновий похід против Царгорода, найшло вже багато пояснень. Одні (Wilken, La Farina, Wailly, Tessier) брали се за припадок викликаний появою Алексія, иньші дошукують ся тут інтриги і накидають вину або Венеціанцям (Hopf, Streit) або німецькому королеви Филипови (Winckelman, Bouchet). Автор розглядає сю справу з ширшої основи і видить у поході на Царгород останній епізод в ряді конфліктів, які виходили між заходом і византийською державою. Norden Eduard — *Die antike Kunstprosa vom VI Jh. v. Chr. bis in die Zeit der Renaissance.* 2 Bde, Leipzig, ст. XVIII+969, 8°. Робота незвичайно совісна, одначе нерівномірно оброблені тут обі частини: грецька і латинська. Огляд стилістичних змагань на латинськїм заході від 5 ст. аж до доби гуманізму займає 150 сторін, коли для грецької прози сего самого часу присвячено лиш 2—3 сторони. Одначе клясичний період представлений так гарно, що і для грецької літератури ся книжка має немале значінє. Patzig Edwin — *Der angebliche Monophysitismus des Malalas.* (Byzant. Zeitschr. VII, ст. 111—128). Про особу і хроніку Малала існують тепер ріжні погляди, викликані висказом Фрайнда, що у него побіч православних поглядів є сліди монофізитизму. Із сего виведено, що Малала зложив сам лише 18-ту книгу, а при иньших послуговував ся монофізитичним жерелом. Автор оспорює рішучо сей погляд і доказує одноцільність цілої хроніки. Ва-

tiffol Pierre — Sozomène et Sabinos (Byzant. Zeitschr. VII, ст. 265—284) — старає ся доказати, що Созомен не хіснував ся історією Сабіна через посередництво Сократа, але що він придержуючи ся Сократа, як свого головного жерела, доповнював його відомостями взятими з Сабіна. Доказ сей о стільки тяжко перевести, що ми не маємо перехованих писань сего останнього. Christensen H. — Die Sprache des byzantinischen Alexandergedichtes. (Byzant. Zeitschr. VII, ст. 366—397). Текст поеми, якої мову автор розбирає у сій розвідці, переказаний нам в рукописи 14-го стол. в бібліотеці Марка у Венеції. Повне виданє сеї поеми появило ся вперве у Берліні 1881 р. (уладив D. Bikéles). Поема, котрої автор незвідний, зложена між р. 1200 і 1350. Orsi Paolo — Chiese Bizantine del territorio di Siracusa (Byzantinische Zeitschr. VII, ст. 1—28). Про останки византийських церков у Сиракузі з часу між 6-им і 9-им століттям. Schlumberger G. — Sceaux des feudataires du clergé de l'Empire latin de Constantinople. Caen, 8°. Збірка печатий і буль ахайських князів, володарів Атен, Конрада, атенського архієпископа, Іоана, патраського архієп. і богатьох иньших сьвітських і церковних визначних мужів. Всі ті печати зачисляють ся до незвичайних рідкостей.

н) Араби й иньші східні народи. Röhricht Reinhold — Geschichte des Königreichs Jerusalem (1100—1291). Innsbruck, вел. 8°, ст. XXVII+1105. Тяжкої задачі, написати історію Єрусалимського королівства, міг підняти ся лише такий спеціаліст у сій справі, як Реріхт. З наміром задержати остру безпартійність і оповістити лише події, переходить він у 40 розділах своєї книжки історію Палестини від смерти Готтфрида аж до упадку християнського володіння. Замітно й се, що автор против дотеперішнього звичаю обговорює історію Єрусалимського королівства зовсім окремо від хрестових походів; він оправдує се тим, що походи оброблені вже иньшими ученими. Головна прикмета сеї праці та, що вона оперта на незвичайно богатім жерельнім матеріалі і тим безконечно ріжнить ся від всіх дотеперішніх проб. По-при праці Вількена і Куґлера остане ся книжка на будучність головним підручником до пізнання історії латинського сходу. Hagenmeyer H. — Chronologie de la première croisade (1094—1100). (Revue de l'Orient latin VI, ст. 214—293). До історії першого хрестового походу переховано безпосередно доволі невеличке число дат. У найважнійшій жерелі „Gesta Francorum et aliorum Hierosolymitanorum“ подано лише 34 дат. Автор збирає всі можливі сьвідощтва, подає поодинокі події у формі реґестів, разом з можливо докладним озна-

ченем їх часу, а коло них виписки з відповідних жерел та порівняня. Schlumberger Gustave — Renaud de Chatillon prince d'Antioche, seigneur de la terre d'Outre-Jourdain, Paris, 8°, ст. VIII+409. Роля, яку відобразив Рено де Шатільон так подібна до долі багатьох інших сучасних лицарів, а при тим в історії так мало замітна, що про сю публікацію ми не згадували-б на сїм місці, колиб автор не був подав більше, як заголовок обіцуює. Тут знаходимо чудовий образ життя і звичаїв східної суспільности XII-го ст., а при тим опис важних подій, у які сей герой був замішаний. Пригадаємо, що Рено брав участь в хрестовім поході Людвига VII, був присутній при облозі Аскальона (1153 р.) і через подружжя з дочкою Боемунда II став князем Антіохії. Jorga N. — Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XV siècle (Revue de l'Orient latin VI, ст. 50—143) — збірка матеріялів, що друкує ся вже від двох літ, з дрібними поясненнями тексту. Horowitz Joseph — De Wâgidii libro qui Kitâb al Magâzi inscribitur, commentatio critica. Berlin, 8°, ст. 48 — про одно з найдавніших жерел до життєписи Магомета; розсліджує уклад і історичне значінє сеї памятки, та її відносини до праці Ібн-Ісака. Аль-Вікіді хіснував ся Ібн-Ісаком, одначе частійше вживав старинних жерел, котрими оба письменники однаково хіснували ся. В „Revue de l'Orient latin“ VI, ст. 1—50 дає E. Blochet — L'histoire d'Alep de Kamal-ad-dîn у французькім перекладі з багатими поясненнями про топографію сего міста. L'Abrégé des Merveilles traduit de l'arabe d'après les manuscrits de la bibliothèque nationale de Paris par le Baron Carra de Vaux. Paris, 8°, ст. XXXVI—415. Перекладчик відомий зі своїх праць в області науки Арабів. Перша частина, майже половина цілої праці, обговорює сотворенє свѣта і пра-історію, морські чудеса і арабських пророків; друга оповідає просторо єгипетську історію. Парижські рукописи, яких ужквав перекладчик, надають се діло одні Масуді, другі Ібрагімови Ібн Васіф Шаг. Авторство Масуді відкидає перекладчик, Ібрагіма знов не вважає історичною особою. Brockelmann Karl — Geschichte der arabischen Literatur, 1 Bd., 2 Hälfte. Weimar, вел. 8°, ст. XII (241—528). Друга частина першого тому обіймає неklasичний період ісламської літератури 1010—1258 р. Як ся публікація відповідає пекучій потребі, показує найліпше обставина, що вже зараз і появил ся французький переклад книжки. До сього сам уклад книжки прозорий і навіть для не фахових людей доступний. Marquart S. — Die Chronologie der alttürkischen Inschriften, Leipzig, 8°, ст. VII—112. Ся мала книжка важна

великостію предмету, який обіймає, і числом історичних і географічних питань, які виводить. Як відомо, старинні турецькі написи в Сибіри відчитали і перевели Томсені Радлов в 1894 р. Одначе багато подробиць ще не в'яснено. Автор старає ся зладити хронологію подій згаданих у написах, беручи до помочи оповідання китайських анналів.

Др. Мирон Кордуба.

БІБЛІОГРАФІЯ

(рецензії й справоздання).

L'Anthropologie (Matériaux pour l'histoire de l'homme, Revue d'anthropologie, Revue d'Ethnographie-réunis), rédacteurs en chef mm. Boule — Vernaux, Париж, т. V—IX (р. 1894—8).

Паризький двомісячник сього титула служить дуже користним підручником для кожного, хто хоче бути au courant сучасної антропології й доісторичної археології, даючи основні реферати з видатніших явищ в літературі і огляди періодичних видавництв що до сих наук, але для українсько-руської науки дає зрідка тільки щось спеціально цікаве. В VII річнику були такими статі барона де Бай, обговорені в XXVII книжці Записок; в т. VII і IX натомись можемо занотувати статі загального інтересу.

В т. VII др. Otto Ammon, звістний німецький антрополог, подав ключ до координування черепних помірок, зроблених по системі Брока і по німецькій (т. зв. франкфуртській або Igering's) — La corrélation entre l'indice céphalométrique de Broca et celui d'Ihering (с. 676—682). На підставі численних помірок (на 2.932 особах), навмисно зроблених ним на обидва способи, автор дає детальні вказівки, і спеціально що до черепного показчика каже від німецького показчика відіймати 0,5, щоб дістати показчик Брока (докладнійше — для доліхокефалічних 0,6, для крайно-брахікефалічних 0,7).

Інше аналогічне питання підіймає американський антрополог W. Ripley — Notes et documents pour la construction d'une carte de l'indice céphalique en Europe (VII, с. 513—525); він оглядає тут готові вже матеріали для такої мапи (при тім що до словянських матеріалів показує дуже слабкі відомости), подає мапку західньої Європи

уложену на їх підставі, й ширше спиняєть ся коло питання координування помірок, зроблених на живих головах, з помірками черепів.

В т. IX (с. 113—133) I. Deniker подав тимчасовий витяг в своїй праці *Les races de l'Europe*. Він знайомить із пляном своєї праці: се мапа Європи розміру 1/10.000.000, з означеннями політичного і адміністративного поділу, етнографічного, чи властиво, як автор справедливо поправляє — лінгвістичного підкладу людности, і антропологічних прикмет: зроста, черепа, кольору очей і волос, на основі друкованої літератури й деяких невиданих ще матеріялів. На основі зібраного матеріялу автор пробує означити раси сучасної Європи; він рахує їх (не числячи чужих домішок як Турки, Жиди і т. и.) шість головних і чотири другорядних, що можуть бути модифікаціями головних, і на маленькій долученій мапці означає сі раси, зіставляючи білими ті простори, для котрих він не знайшов матеріялу.

Як з одного боку цікавий може бути збір матеріялу й його графічне означення на мапі, зроблене автором, так з другого боку можна побоюватись, щоб класифікація рас, зроблена автором, не показала ся передчасною, особливо для так мало вистудійованої східньої Європи, при тім на підставі тільки сучасних (для неї дуже бідних) спостережень, без пильного огляду на факти історії й археології (про них автор не згадує тут). Розумієть ся, не можна сказати рішучого слова на основі тимчасової короткої звістки, але й дещо з поданого автором насуває певний скептицизм. І так нпр. на українсько-руській території знаходимо у нього аж пять рас: „адриятицьку“ в Покарпатю, за Дніпром і на Кубани, „висянську“ в західніх частинах східньої Галичини, „східню“ (східньо-словянську можна б сказати) в решті сх. Галичини і на Поділю, з домішками „західньої“ або „севенської“, „північнувату“ (sub-nordique, росповсюднену між північними Німцями, Литвою й ин.) — в Браславщині, суб-адриятицьку в Київщині.

Кождий, хто трохи обзнайомлений з українською й взагалі — східньо-європейською археологією, антропологією, історією кольонізації, згодить ся, що такого розкладу рас на Україні не може бути, що тут можуть бути подібности з тими чи иньшими числами вичислених автором рас, що тут є мішання рас, але таких і такого, як автор доводить, не може бути. І ще раз повторюю, на основі теперішніх матеріялів і не можна ще уставляти на Україні рас, за мало того матеріялу!

В тім же томі С. Ujfalvy подав розвідку про „Білих Гунів“; вона зачіпає гунське питання й тому в дечім цікава й для нас спеціально; автор обстоює за деформованнем черепів у Гунів і уважає їх близькими свояками народу Гоа, від котрого виводить він Білих Гунів, Ефталитів, відріжняючи їх від Єучів.

М. Грушевський.

Историко-топографические очерки древняго Кіева (съ планомъ древняго Кіева 1638 г.). И. Н. Петрова. К., 1897, ст. 3—267.

С. Т. Голубевъ — О древнѣйшемъ планѣ г. Кіева 1638 г. К., 1898, ст. 73 (Відбитка в XII кн. „Чтеній въ Ист. Общ. Нестора лѣтописца).

Знати історичну топографію Київа інтересно не для самих спеціалістів. Київ від найдавніших часів був центром культурного, економічного та політичного життя руського народу; в його урочищах зв'язано чимало важних історичних споминів; а найдавніші сліди прожитку чоловіка на території теперішнього Київа зачисляють ся до найдавніших пам'яток того рода в Європі. Але студіювати історичну топографію міста дуже важко через те, що нема матеріяла. У Київі зберігло ся дуже мало давніх пам'яток, і топографію давнього Київа треба студіювати головню на підставі випадкових археологічних знахідок, та письменних жерел і по части не багатьох дохованих давніх плянів. А про те історична топографія Київа має обширну літературу. Іще в 1820 р. появилось ся „Краткое описаніе Кіева“ Берлинського; в 1847 р. „Обозрѣніе Кіева въ отношеніи къ древностямъ“ Фундуклея; в 1858 „Описаніе Кіева“ Закревського, що вийшло в 1868 р. в новій переробленій формі у двох великих томах; нарешті, в 1874 р. Київська Археографічна Комісія, при нагоді тодішнього III археологічного в'їзду в Київі, видала „Сборникъ матеріаловъ для исторической топографіи Кіева и его окрестностей“. Від тоді подібних загальних оглядів не було, але за минуле 25-літє появилось ся чимало окремих дослідів, статей і заміток, посвячених ріжним спеціальним питанням. Матеріял сей розкинений по ріжних спеціальних виданях, і давно вже чути потребу книжки, котра б подекуди зібрала до купи й систематизувала праці поодиноких дослідників.

Книжка проф. Петрова се проба сповнити сю задачу. „Автор отсих начерків, — каже пр. Петров у передмові, — пробує звести розкинені матеріяли й досліднї по топографії давнього Київа в одну цілість і помирити їх в однім загальнім погляді на сю топографію, бодай в її головних пунктах, та представити поки що лише її загальну схему, на котрій можна було би описля побудувати й повний історично-топографічний образ давнього Київа“. Задля важности поставленої задачі ми звернемо увагу головню на її сповненє, не доторкаючи ся спеціальних похибок, уже зазначених критикою.

Книжка починає ся вказівками на найдавніші сліди культури на території теперішнього Київа; се — первістні печери та скарби римських монет трьох перших століть християнської ери; по тому сказано про на-

пади варварів (Готів і Гунів); далі наведено „мітичний переказ“ про Кня, Щека й Хорива, що, на думку пр. Петрова, йде з XII ст. і „дуже важний для історичної топографії Києва“; ще далі говорить ся про опановане „потомків Кня, Щека й Хорива“ Хозарами, намісь котрих „настали два варязькі бояре князя Рюрика, фундатора руської держави, Аскольд і Дир“; нарешті описано стале оселене в Києві „варяго-руських князів“. Отсе історична схема автора. Ледви чи треба доказувати, що вона не тривка: історичні факти помішані в ній з легендарними звістками; звістки про найдавнішу старину неповні; нарешті — і се найважніше — пр. П. полишає читача в повній непевности що до етнографічного складу людности: показуючи різні племена, що володіли територію Києва, він ані разу не згадує про Словян.

На історичній схемі побудована схема топографічна. В періоді хазарського панованя, як каже пр. П., осередком київського життя була північна частина міста (гора Щековиця та її околиці); Аскольд і Дир укріпили ся більше на полудне (на Печерську і по части на Старім Києві); за Олега найбільше значили Старий Київ і боронений ним Поділ. Ся схема побудована на передущій, але не зовсім підладжена до неї й будить ще більші непорозуміння. Тут зовсім не вказано на сліди передісторичного чоловіка, схема починає ся „періодом хазарського панованя“; питанє про повстанє міської людности зовсім обминено; все те веде до невірних виводів що до заселеня території міста. Найважніші стадії й печери камінного віка справді найдено на височині, що чинить продовженє Щековиці; але подібне найдено і в иньших місцевостях, особливо на Печерську — так відомі лаврські печери се певно останки осель камінного віка. З появою міської людности і розвитком торгівлі людність муїла вся скупити ся в долині на березі (Плосьька й Подільська частина), де справді находять давні монетні скарби римських і арабських монет. Але подібні скарби найдено і на Печерську, і з сего можна вивести, що і в історичнім періоді там істнувала осібна оселя, досить далеко від подільської. Пр. П. немов би ігнорує сі факти і каже тільки, на підставі легенди про могили Аскольда і Дира, про переселене сих князів на Старий Київ і Печерськ.

Самий опис київських урочищ, що чинить головний зміст книжки, підладжений до поданої вище схеми і ділить ся на шість відділів: 1) Щековиця та її околиці, 2) Плоська часть або Оболонь, 3) Печерськ, 4) Старий Київ, 5) Поділ і 6) декотрі позаміські пам'ятки старовини та сьвятині. Опис кожної місцевости — се повний огляд дотичних історичних відомостей. Пр. П. раз-у-раз цитує видані раніше огляди й матеріали, що появили ся після них; особливо часті цитати з різних статей

в Трудах Київської Духовної Академії, в Читеніях Товариства Нестора Літописця, в Київській Старині, та з пляна Києва 1695 р., з видань Київської Археографічної комісії та Археологічної карти пр. Антоновича; з новітших дослідів пр. П. цитує пр. Антоновича, Біляшевського, Грушевського, Гошкевича, Лашкарьова, Лебедінцева, Хвойка й інших. Окрім виданих матеріялів подибуємо вказівки на невидані, напр. пляни Печерська і Клова 1713—5 р. і Задніпрова з сумежними з ним частинами Печерська й Подола 1719 р., що зберігають ся в київськiм церковно-археологічнiм музею. Цікаво, що при описі поодиноких урочищ пр. П. сам мусів поправити декотрі хиби поданої ним перше схеми: так в описі Плоської части подибують ся звістки про роскопки Антоновича і Хвойка та найдені ними печери і стації камінного віка; в описі Печерська подибують ся натяки на до християнське походжене місцевих печер; в обох частинах подибують ся вказівки на давні скарби римських і східних монет, найдені в сих частинах міста.

На підставі всего сказаного, ми приходимо до того виводу, що пр. Петрову повело ся сповнити лише першу частину зазначеної ним задачі — він справді „звів в одну цілість“ роскинені матеріяли й досліді що до топографії давнього Києва, але „помирити їх в однім загальнім погляді“ йому не повело ся; головна недостача його книжки се власне брак провідних поглядів. Тут незвичайно користним доповненєм до книжки пр. П. може бути видана в 1897 р. Товариством Нестора літописця брошура „Публичныя лекціи по геологiи и исторiи Кіева читанныя профессорами П. Я. Армашевскимъ и В. Антоновичемъ“. Книга-ж пр. Петрова може бути користою підмогою для кожного, хто интересує ся зачепленими в ній справами, яко звід дотеперішнього матеріяла і докладний показчик літератури.

До книжки додано досить докладну копію з пляна Києва, зробленого в 1638 р. Кальнофойським, на котрий пр. П. часто покликує ся на потверджене декотрих своїх гіпотез. Пр. П. надає сему плянови велике значінє, але думає, що його треба брати не так як він надрукований, але на-вिवороть, бо при гравірованю зроблено помилку. В 1896 р. звістний київський археолог-любитель Б. І. Ханенко, на пропозицію пр. Петрова видав плян Кальнофойського fac-simile з додатком виворотного вигляду перевернених, на думку п. Пр., частин (див. Записки т. XV). Питанє се в свій час викликало жваву полеміку в місцевих наукових товариствах і періодичних виданях. Особливо енергічно повстав проти думки пр. Петрова пр. Голубєв; брошура, заголовок котрої подано вище, се виклад його думок що до сього питаня. З брошури пр. Голубєва дізнаємо ся, що пр. П. зразу вважав попсованим увесь плян К-ого, але потому прийшов до того виводу, що попсована тільки невелика, але найбільш інте-

ресна його частина. Саме попсоване він пояснює тим, що в гравірованю пляна брало участь найменше два гравери, з котрих один, більше вправний, вигравірував більшу частину пляна, а другий награвірував решту на-вिवоротъ; але інтересно, що на думку пр. Петрова, попсовані частини пляна награвіровані менше старанно й зручно, ніж не попсовані. Пр. Г. зовсім основно доказує безпідставність наведених уваг і неможливість попсовання частини пляна. Свої закиди він підтримує покликанем на пр. Петрушевского, дуже компетентного в сій справі. Та й окрім технічної неможливости такої помилки, безпідставність думки пр. Петрова доказує ся розкладом київських урочищ і збережених до сьогодні старинних будинків. Але збиваючи самовільний здогад пр. Петрова, пр. Г. сам впадає в подібну-ж помилку: бажаючи пояснити очевидну недокладність в розкладі на пляні декотрих будинків, пр. Г. думає, що К-ий, не маючи змоги помістити на своїм рисунку всі цікаві для него предмети, потяг від Софійської катедральної церкви до Десятинної церкви лінією, котра повинна показувати, що він представив на пляні звістну місцевість не відповідно до її справжнього положення; „сею лінією, що в сім разі є немов би вказівним пальцем, він бажав пояснити в чім справа“. А втім, сам пр. Г. не дуже-то обстає за сим поясненем і завважує, що в усякім разі воно „не може дати шкідливих наслідків“. З остатнім можна зовсім згодити ся; що-ж до недокладности К-го, то вона далеко простійше поясняє ся його невмілістю та другорядним значінем в його рисунку старого Києва, про що каже в иньшій місци пр. Г. В загалі з думками пр. Г-ва годі не згодити ся, але статя його багато виграла би, як би була трохи коротша: 79 сторін, скажемо словами самого пр. Г., „більше ніж досить“, для виясненя все таки досить спеціального питання. До статі пр. Г. додана копія з пляна К-ого в тій формі, як він був виданий д. Ханенком. За сей додаток усі ті, що інтересують ся питанням, будуть дякувати пр. Г., бо виданє д. Ханенка випущено було в незвичайно ограниченій кількості екземплярів і по незвичайно високій ціні. В. І.

Св. Софія Кієвская, нынѣ Кієво-Софійскій каеедраальный соборъ. Составилъ протоіерей П. Орловскій, К., 1898, 60 стор.

Брошура отся має на меті подати історію софійської катедри, сеї найважнійшої релігійної пам'ятки Києва. Автор, протосерей Орловскій, користував ся більш матеріялами, уже оголошеними в друку, хоч подає часом і матеріяли, витягнені їм з архіву самої таки софійської катедри. Спомянувши про заснованне церкви кн. Ярославом

у 1037 р., про те, як князь „украси ю иконами и снабди книгами многими“, автор подає звістки про ті спустошення, що так часто траплялись сій церкві. Спустошали та грабили її і князі (як Мстислав, Боголюбського син і ин.), і Татари, і навіть самі мітрополіти „всеросійські“, що потяглись у Москву до князя, забирали з собою все дорожше та цінніше із церковної маєтности. Не ліпше стало і тоді, як 1416 р. київська митрополія була відділена від московської. Софійську церкву занехаяно так, що західня стіна її розвалилась, баня потріскалась, фрески та мозаїчні образи попсувались, в самій церкві ховались звірі та птахи. Таке спустошення не повинно здаватись чим незвичайним через те саме, що на софійській горі в ту пору була пустка. Відома річ, що не було кому пильнувати церкви та ще й при тодішніх історичних обставинах (XVI в.). Не можна авторови не завважити того, що він досить мало звертає уваги на ті обставини і через те саме знищення церкви складає більш на тодішніх ворогів православія уніятів, що володіли церквою 37 років. З Петра Могили починаєть ся реставрація церкви і тягнеть ся з виїтками майже два з половиною віки. Рештою фазою сеї реставрації було відкрите та поновлене древніх фресок; робота отся йшла протягом десяти років під доглядом академіка Солнцева, але не завєди вела ся з відповідною обережністю. На решті автор подає опис зверхнього і внутрішнього виду церкви, мозаїчних образів і иньших святинь. Трохи неприємно вражає в отсій описи пасок автора на „неразумных ревнителей осьмиконечнаго креста“; без него з вигодою можна було-б обійтись.

Д. Я.

Іл. Кокорудз — Взаємини між старорускими закондатними пам'ятниками (Справозданє дирекції ц. к. академічної гімназії у Львові за рік шкільний 1897/8, 1898, ст. 1—39).

Наука руського права в Галичині зістаєть ся в дуже нужденнім стані; те занедбанє руської науки, яке стало ся за часів проводу тих, що називали себе оборонцями руських „історичних начал“, на сім полі дає себе відчувати й досі; ті відомости, які ціркулюють тут, походять з других, третіх рук, з перестарілих джерел. Брак катедри руського права в львівській університеті (де катедра польського права існує від 1880 р.) дає себе незвичайно сильно і прикро відчувати.

Проф. Кокорудз, не бувши правником спеціально, не перший раз забираєть ся до студій давнього руського права з культурно-історичного становища. В сій своїй статі він ставить задачкою: вислідити, як правні норми Руської Правди модифікували ся в пізнійших правних пам'ятках, що операли ся на ній; головну увагу звертає він на відносини

Литовського Статута трох редакцій до Руської Правди і по вступних увагах про руське, литовське й польське право взагалі переходить до детальнішого порівняння Руської Правди й Литовського Статута в такому порядку: „права що дотикають осіб: 1. убійство і чинну обиду, 2. суди, 3. свідків, 4. оплати судові, 5. права підданих, 6. права жінчини, 7. гостинність, а II. права, що дотикають власности: 1. понятє власности, 2. спадщину, 3. опіку, 4. довг, 5. повірене“. Статя уриваєть ся на огляді постанов про „убійство і чинну обиду“, й автор заповідає її продовження в найближшій книжці Справоздання.

Я не буду входити в оцінку поглядів шан. автора і аналіз правних постанов; зверну увагу тільки на одну сторону праці, характерну для нашого галицького наукового рівеня: се повна перестарілість наукового апарата автора; в вину йому сього ставити не можна ніяк: він стоїть тут більш менш на галицькім рівені. Він числить ся з поглядами Болтіна і Шлецера, з руських памяток користає з видань Дубенського й Раковецького, а праці Еверса, Чацького, Мацейовського служать йому останніми словами науки. Велика монографічна література для давнього руського права, що утворила ся в Росії, почавши від 50-х рр., та студії над правом в. кн. Литовського взагалі й над Статутом спеціяльно, що розвинули ся теж дуже інтензивно й сотворили досить значну літературу в останніх літах, — для Галичини, як бачимо, вістають ся ще terra ignota, неважаючи навіть на звістки, які не раз подавали ся з неї на сторонах наших Записок. Будемо надіяти ся, що живійша діяльність в правничій групі Наукового товариства, розпочата останніми часами, вплине і на поліпшення науки руського права, передо всім — введе нашу суспільність в курс зробленого на тім полю протягом останнього півстолітя.

М. Грушевський.

Е. Ө. Карскій — Западнорусскіе переводы псалтыри въ XV—XVII-вѣкахъ, Варшава, 1896, стор. XIII+444.

Автор, професор варшавського університету, звінений уже в науковім світі з праць про білоруське „нарчіє“ в його сучаснім стані і історичнім розвою. Головні його дотеперішні твори на тім полі були: 1) Обзоръ звуковъ и формъ бѣлорусской рѣчи. Москва 1886; 2) Къ исторіи звуковъ и формъ бѣлорусской рѣчи. Варшава 1893; 3) Къ вопросу о разработкѣ старого западнорусскаго нарѣчія. Вильна 1893; 4) Два памятника стараго западнорусскаго нарѣчія: Лютеранскій Катехизисъ 1562 г. и Католическій катехизисъ 1585 г. (Журн. Мин. Нар. Просв. 1893 серпень); 5) О языкѣ такъ называемыхъ литовскихъ лѣтописей. Варшава 1894. Праця, котрої заголовок в надписі виписаний, є новим

важним вкладом д. Карського в цілій системі його дослідів про білоручину (хоч автор в сім разі занадто акцентує білоруський характер обговорюваних пам'яток).

Названа праця складає ся з вступу, п'яти глав і додатків. У вступній частині обговорює автор насамперед причини появи різних перекладів св. письма на народний язик в Литовській Русі в XV—XVII в. За иньшими ученими (як Соколов: Отношеніе протестантизма къ Россіи въ XVI и XVII в. і Владиміров: Докторъ Францискъ Скорина) видить він тут вплив німецько-чесько-польського протестантизму на Русь. Протестантизм і сам послугував ся народним язиком, і противників (правовірних) змушував хапати за те саме оружє. Сей процес тим скорше поступав, що знанє церковно-славянського язика підупало було, а заінтересованнє церквою і духовними справами перейшло було в тім часі майже вовсім від неосв'іченого й байдужного духовенства на світських меценатів (нпр. кн. Острожський) і церковні брацтва. Взором для перекладів руських були головно переклади чеські і польські (пор. Владиміров: Францискъ Скорина). Та цікаво, що маємо з того часу лиш два переклади псалтири, хоч перекладів иньших книг св. письма було більше (нпр. Біблія Скорини, Євангеліє Тянинського, Пересопницька рукопись і т. и.). Видко, переклад псалтирі було зробити найтруднїйше — і тому не багато було охочих до того. Се треба завважати тим більше, що маємо з XV—XVI в. аж 18 ріжних видань псалтири з меньшими або більшими признаками західно-руського народного язика (з того 8 рукописних, 10 друкованих). Оба згадані переклади псалтирі переховались лиш в рукописах (Румянцевській музей н-ри 335 і 1017). Перший походить з XVI в. і опирає ся на польській псалтирі Врубля, що вийшла в Кракові 1539 р. п. з. Zoltarz Dawidow; другий владжений на основі Радивилівської Біблії, що вийшла в Берестю 1563 р.

Головна частина праці д. Карського займає ся детальним описом отсих рукописей. І так в першій главі (стр. 46—67) описує автор обі рукописи з палеографічного погляду (формат, папір, чорнило, письмо і т. д.). В другій главі (68—132) він вичислює й характеризує численними виписками польські псалтирі, що появились до половини XVII в., а також церковнославянські псалтирі, що могли служити основою авторам згаданих перекладів. З порівняня виходить, що автор рукописи XVII в. працював більш самостійно, тим часом як перекладчик XVI в. дуже часто лише переписував кирильськими буквами польські слова і звороти свого польського оригіналу. В главі третій (стор. 133—174) вчисляє автор елементи польського та церковно-славянського впливу (з погляду лексикального, орфографічного, фонетичного і т. д.) і означає між иньшими навіть в процентах відносини обох впливів до себе і до самостійности

авторів. І так на 1047 слів вичислив д. Карский 117 (11·1%) польонізмів, 145 (13·6%) церковно-славянїзмів, 52 (4·9%) сумнівних слів, а 733 (70%) самостійних своєрідних висловів. Очевидно, се все може мати лиш приближану вартість з огляду на близьке посвоячене всіх славянських язиків власне з лексикального погляду. В четвертій главі (175—264) обговорює автор елементи чисто західно-руські обох перекладів з погляду фонетичного, морфологічного і синтактичного. При кінці додано кілька уваг про акцент обох рукописей. Докладність і пильність автора в зводі подробиць величезна; він навіть всі без виїмки надстроичні знаки рукописей задержує й зазначає. Але як раз ту й головна хиба праці. Поза подробицями, цитатами, виписками, знаками, титлами годі доглянутись синтези — ширшого погляду на язикові процеси зі становища фізіологічного і психологічного. З тим всім одначе книга д. Карского дуже цінна яко звід материялу, тим більше, що в главі пятій (269—426) подав автор повний словар обох рукописей.

І. Конач.

М. Довнар-Запольскій — Западно-русская сельская община въ XVI вѣкѣ, ст. 56 (відбитка в Ж. М. Н. П., 1897, VII).

В коротенькому вступі автор вказує, що в науці існує по згаданому питанню два погляди: 1) проф. Владимирского-Буданова, що признає існування сільської громади в західно-руських землях і 2) д. Любавского, що поясняє деякі з'явища ніби громадського життя „простою сусідською і повинностною солідарністю“. Сам д. Довнар-Запольскій пристає до першої думки, але запризначає, що він має на увазі волостну (окружну) громаду, а не сільську, бо ріжниця між селом і волостю виступає тільки з початку XVI віку, коли громада вже починає вимирати; з другого боку, волость в актах зустрічаєть ся частійш, ніж село.

Свою статю автор не поділяє на відділи, хоча вона по змісту ділить ся на дві частини, що не вадило-б авторови й зазначити для ясности. В першій частині д. З. зазначає ті фактори, які сприяли знищенню загально-громадських порядків в волостях Литви-Руси. Сюди належать: 1) змагання шляхти, особливо державців і намісників, знищити загально-громадські порядки, бо вони перешкаждали в їх змаганнях про побільшення доходів з волости; волости самі розкладали між собою податки і пильнували, щоб господарські державці і намісники не заводили нових поборів; волость таким робом боронила свою самостійність і від господарських урядників. 2) Вихід члена із громади з землею, якою він користував ся до виходу; се бувало тоді, коли член громади одержував

землю на особну службу, або ставав боярином — в такому разі земля обілялась, себ то переставала бути тяглою; бувало також, що боярин купував тяглу землю, в такому разі боярин з боярської землі повинен був нести боярську службу, а з тяглої — тяглу, але бояре часто увільнялись господарем від тяглої служби. 3) Одначе найбільше порушувало рівновагу громади те, що в князь роздавав шляхті землі з селянами і віддавав їм всі господарські податки з них, хоча і не завсіди; в такому разі панські селяне, коли господар не віддавав господарських податків панам, самі часто не хотіли відбувати волосних повинностей, і через те волости, певне, несли великі втрати. Нарешті, 4) вирішення города із волости теж порушувало громаду. В усіх отсих випадках волость-громада боронила свої інтереси та боролась за своє існування; із сії боротьби автор виводить, що громада в XVI віці підупадає, дякуючи урядовій політиці, своєволі і загальним умовам державного хозяйства. Одначе все-ж таки в початку XVI віку громада існує; внутрішнім зв'язком її були фінансові інтереси, зверхнім — адміністративний поділ.

В другій частині своєї статі автор малює нам саму громаду. Члени громади звались мужами або просто людьми; заступником громади був старець, якого по весні кожнорічно вибирали мужі волости. Обов'язками старця були суд і збір податків. Для центрального уряду старець був представником фінансової адміністрації волости: старця уряд оповіщав, коли волость увільнялась від якого тягла, або подати, або коли із волости виділялось кілька людей якому небудь панови в данину з визволенням від податків і т. и. В руках громади був розклад господарських податків і намісницьких поплатків, бо на волость накладалась загальна сума податків, яку треба було уже самій громаді „розрубати“ між своїми членами; окрім того у волости були ще свої власні потреби (на церкву, млин, плата кар по суду і т. и.), і для задоволення їх громада мала свої громадські кошти, які в данім разі добувались через самоподаткування. Найважнішим інтересом для громади було володінне землею. В науковій літературі існує думка, що переважною формою селянського землеволодіння з XV віку було двориче — служба з семейнородовим характером, і що тут нема жадної громадської організації. Д. Запольський доводить, на підставі джерел, що волости між иньшим належала нерозроблена територія, яку селяне розбирали по службам; що селяне переділяли між собою всі землі, що вони, як громада, виділяли часть землі на громадські потреби нпр. церкву, віддавали землі в застав і т. и. — словом, що громада признавала за собою право розпоряджати ся громадською землею, незалежно від того, чи поділена вона на дворища, чи ні, а се дає деяке право підчеркувати громадські способи уживання землі (орної). Що-ж до вигід — земель борт-

них, бобрових гонів, лісів, вигонів і т. и., то ними громада розпоряджалась силъно і захищала їх від кожного, хто хотів накласти на них свою руку.

Автор, окрім того, звертає увагу читача на те, що хоч відомости про громадські землі не повні і не дають права з теперішнього погляду признати за громадою права повного володіння землею, одначе, каже він, ми повинні мати на увазі обставини того часу, коли громада, як і всякий службний чоловік, могла користувати ся і розпоряджати ся своєю землею, не порушаючи інтересів служби та господарського скарбу. Крім того селянська маса неоднородна, а се впливало і на її права. Автор доводить, що громадська самоуправа практиковала ся особливо між так званими данниками — се кляса стародавнього походження і зустрічаєть ся скрізь по Литві-Руси: їм скрізь відома була громадська організація; але він наводить деякі відомости і про те, що громадська організація зустрічаєть ся між селянами і на землях панських, а також не тільки між данниками, а і між иньшими тяглими категоріями селян. Кінець громаді положила так звана волочна система і попис служб там, де перша не була заведена, і ся реформа була наслідком не тільки впливу місцевого уряду, але й усього ходу економічного життя Литви-Руси.

Такий зміст невеличкої статі д. Довнар-Запольського. Вона має чималу вагу для науки, особливо коли прийняти на увагу, що питання про громадську організацію в Литві-Руси почина тільки що розроблювати ся. Автор поставив багато питань і коли він за недостатчею джерел не міг їх порішити зовсім, то дяка йому і за те, що він їх поставив і витичив дорогу до їх порішення. Для своєї праці д. З користував ся архівним матеріалом, що він надрукував потім під назвою „Акты Литовско-русского государства“. Статя взагалі цікава і написана так, що її може читати і неспеціаліст. Як на достачу, вкажу на те, що статя не поділяєть ся на жадні відділи, через що виклад виходить трохи неясним і заплутаним.

І. Черкаський.

І. Лаппо — Земській судъ въ великомъ княжествѣ Литовскомъ въ концѣ XVI вѣка (Ж. М. Н. П. 1897, VI, стор. 263—301).

В сій невеличкій статі автор спершу дає огляд земського суда, як він склав ся в кінці XVI віку, а потім подає маленьку історичну справку про розвиток земського суда в XVI віці. Земський суд складали: судя, підсудок і писар. Вони вибирались повітовою шляхтою-землянами і затвержувались королем. Король або, коли його нема в Литві, воевода, а в Жомоїті — староста, посилає листи гродському урядові, щоб той

оповістив всю повітову шляхту, аби вона на певний час зібралась в замок або двір повітовий для вибору кандидатів. Оповідчаєть ся шляхта за чотири неділі до речинця. В визначений день шляхта вибирає на судию, підсудка і писаря по чотири кандидати, і з них король своєю власттю іменує по одному. Кандидати сї повинні бути „люди добрые, побожные, цотливые, годные, в праве уметные, писати умеючіе“, „родичи того панства великого князьства Литовскаго и не новоосълые въ повѣтъ“. Судцями не могли бути 1) духовні особи, 2) урядники тогож повіту і 3) судці другого повіту. Судові урядники не тратять свого уряду до смерти або до іменовання на який висшій уряд; але їм було вільно складати в себе уряд. Особа судового урядника боронилась законом. Іменовані вищесказаним порядком судці на першій сесії суда присягали — судия і підсудок по одній формі, а писар по другій. Із самої присяги видно, що судцями були, властиво кажучи, тільки судия і підсудок; писар же тільки вів протоколи і радив судцям. Коли хто з членів суда не міг явитись на сесию, то про се оповіщав иньших членів, а сї останні з повітовою шляхтою разом вибирали заступника, і той теж присягав. Коли судці не згодні були з шляхтою, то вона мала право вибирати заступника по своїй волі. Хто з членів судового уряду без причини не являв ся на сесию, той тратив свій уряд. Судці мали уставлений законом дохід з кожної судової справи.

Не малу ролю в судах грав возний, що іменовав ся воводою (на Жомоїті — старостою) по виборі судового уряду і шляхти. Возних бувало кілька на повіт. Возний присягав. Обовязки возного: 1) сьвідчити перед судом про все, що він бачив і чув (авторитетний сьвідок для тих, хто судить ся); возні посилались урядом „на всякие сиравы людские“, „для огляданья“ шкод, ран і т. и.; возні були також сьвідками при актах цивільного змісту; 2) вони мають розвозити позви; 3) сповняти приговори суда і 4) наглядати за порядком на суді.

Земський суд мав три сесії на рік: 1) Єрданську, 2) Троїцьку (зелені сьвята) і 3) Михайлівську (29 сент.). Сесия тягнулась неділь три. Суд повинен був приїзжати за три дні до речинця і виїзжав до дому три дні після сесії: сї дні призначались для видачі справок і записування в книги всяких актів.

Суд відбував ся в судовій хаті. Він судив справи цивільні й карні. (Тут автор стараєть ся перелічити такі справи замісь поділити їх на категорії, як би се треба було зробити). Автор підчеркує одну функцію, що ставить земський суд вище понад иньші — се контролю за діяльністю іродського суду; але земський суд є все-ж таки судом першої інстанції: на постанови його можна було апелювати в трибунал і в ко-

ролівський суд, коли незадоволений постановою земського суда зараз же на суді заявляв про се.

До земського суду удавались крім шляхти, особи духовного стану, коли вони володіли маєтностями на шляхетським праві, міщане, Жиди, панцерні слуги, слуги замкові, путні і т. и. Словом, автор приходить до такого виводу, що земський суд не був чисто шляхетським.

На суді могли виступати замість інтересованих осіб 1) „умоцовані“, якими могли бути як посторонні люде, так і свояки і 2) слуги свого пана. Умоцовані вели справу від свого йменя, слуги-ж робили все йменем свого пана. Крім того на суді виступали ще прокуратори в роді наших адвокатів. Відним людям прокуратор визначав ся від суда за дурно.

Далі автор оповідає самий процес, починаючи від запису жалоби і до постанови суда.

Коли скінчить ся сесия, суд всі старі книги постанов замкає в осібну скриню під три замки (по числу членів); ключі від них по одному були у членів; потім запечатує своєю печаткою (кожний член теж має свою печатку) і складє в сховок, призначений для сього. Стерегти книги лежить на обовязку воеводи. Постанови-ж тої сесії, яка тільки що відбулась, не ховають ся, а вістають на руках у писаря, що переписує їх на чисто.

Нарешті автор переказує коротенько історію земського суда від початку XVI віку. Він каже, що земський суд в в. кн. Литовським перейнято з Польщі і що ще в XV віку в Підляхії земський суд уже існував, але він судив разом з старостами, себ то суд був адміністративний. В інших землях суд був в руках воевод, старост і державців. Статут 1529 року вимагав, аби вищеназвані урядники мали при собі по два землянина і без них суд не міг відбувати са. Одначе, доводить автор, се було мертвою буквою: суд по старому відправляли самі урядники. Сесий тоді не було жадних: судили цілий рік. Епоху в історії земського суда склав Більській привілей 1564 року, що скасував старий суд і завів новий, про який говорить уже статут 1566 року. Третій статут (1588) закінчив історію розвитку земського суда, увівши генералів-возних.

Суд до 1566 року вів усі справи; статутом сього року вони розділені були між судами земським, гродським і підкоморським.

Родоначальником возних були віжі, що посилались судом для „оглядання“, і децкі, що сповняли постанови суда. Вони були просто слугами судців. Уряд возних усталив виленський сойм 1551 року.

От і увесь зміст статі д. Лаппо. Вона написана легко, так що її може читати і неспеціаліст, носить скорше характер реферату. Автор очевидячки не юрист, через те часто він плутаєть ся в питаннях,

нпр. в питанню про підсудність. Він користувався переважно Статутом, хоч денеде зустрічають ся цитати й на акти. Крім того автор користувався архивним матеріалом — чотирма книгами постанов витебського земського суда (1592—1598 рік). Праця д. Лаппо не може мати великого значіння для науки, бо зачеплене ним питання розроблено тут злегка, а про земський суд можна було-б написати цілу монографію. Одначе заслугою д. Лаппо можна вважати те, що він перший зачепив питання про суди в в. кн. Литовськїм і тим поклав початок серйознішому студійованню їх.

І. Черкаський.

Д. П. Миллеръ — Очерки изъ исторіи и юридическаго быта старой Малороссіи. — Превращеніе казацкой старшины въ дворянство, 1897, ст. 133 (з Київської Старици, 1897, I—IV).

А. М. Лазаревскій — Запѣтки на историческія монографіи Д. П. Миллера о малорусскомъ дворянствѣ и статутowychъ судахъ, Харьков, 1898, ст. 82.

Під загальним титулом „Очерків“ д. Мілер подав дві розвідки: 1) Земські, ґродські і підкоморські сули. 2) Переміна козацької старшини в дворянство; перша з них була вже обговорена в Записках (т. XIII), тому зупинимо ся тепер лише на другій. Сю розвідку поділив д. Мілер на чотири часті. Найважнішою частиною є перша, бо тут автор говорить про цілий процес витвореня українського дворянства. Але сеся частина вийшла також і найслабшою: вона трактована більш загально, багато в ній помилок, як се вказав Лазаревскій. Друга, третя і четверта частина, де автор говорить про юридичні унормованя відносин українського дворянства, повніші і вірніші.

Д. Мілер починає з звичайного погляда, що р. 1654 застав на Україні 300 голов шляхетської верстви і то не дуже визначних, і вони скоро поринули в козацьких рядах. Та се число невірне, як доказує Лазаревскій, бо Мілер користувався фальшивим жерелом; д. Л. доводить, що після Переяславської умови полишило ся лише кілька родин з руської шляхти, що могла-б ствердити історичними документами своє шляхетське походжене. Ціла людність, по словам Лазаревського складала ся тепер з демоса, що ділив себе на товариство і поспільство, значить козацтво і селянство (д. Л. забув ще дуже важний чинник — міщанство). З козацтва, пише Мілер, виділив ся протягом столітя окремішній, упривілейований стан, що при кінці 18 ст. дістав права російського дворянства. На се вплинули сьвіжі традиції польського панованя, але й „у самій суспільности, каже д. М., були такі обставини“, що вели до появи шляхетського стану.

Повстав сей стан без зверхніх впливів. Витворив ся він з козацької старшини, з українського „пана“. Процес відбував ся швидко. З простого козацтва вирізняла ся військова старшина, що присвоювала собі шляхетські права“. Пятьдесять літ після Переяславської умови „судять ся вони шляхетським правом, вибирають з поміж себе урядників на потреби в краю, не платять данин і не поносять загальнонародних повинностей, їх діти користують ся особними прерогативами в службі, а освіта дає їм змогу як зверхнім виглядом, так і інтелігенцією переіменити ся в особну верству, вповні особну від рядового козацтва і поспільства. В склад нового панства увійшло багато із останків шляхетського походження, увійшли і російські дворяне з поміж козацьких старшин“. Але вони ще не називали себе шляхтою. „Термін шляхетства знову виринає на світ у 18 ст., коли на сцену виступило вже третє покоління козацької старшини“. Від тепер починають ся ріжні заходи, аби придбати для себе правною дорогою сей термін, як і також і всі привілеї, що були в звязку з тим терміном.

„Так коротко сказано у д. Мілера, пише д. Лазаревський, про головне питання його монографії про дворянство — в яких обставинах відбував ся політичний зріст української старшини в столітній період гетманщини і які обставини помогали тому зростови“. Д. Лазаревський стараєть ся се все доповнити та вказати на суспільне і культурне становище козацької старшини; при тім стараєть ся вказати стан, в яким була Україна після смерти Хмельницького, чи властиво після р. 1654. Усі виводи д. Лазаревського стремлять до того, аби показати, що на витворене дворянства склали ся не лише внутрішні причини, але і зверхні. До сих зверхніх причин зачисляє д. Л. вплив Польщі та інференцію російського правительства. Вказує, як гетьмани з иньшими чинниками козацької старшини шукали протекції то у одної, то у другої сторони, та пильно заходили ся біля шляхетських порядків. Вказує на пригожі часи для витвореня дворянства за Мазепи, Скоропадського, Апостола, коли то старшина вже замітно відокремилася в особну верству. До внутрішніх причин зачисляє Лазаревський з иньшими вченими (робить се й Мілер, але загально) легке нажите старшиною багатство і сею освіту, про яку вона стала піклувати ся вже під кінець XVII ст. і яка в першій половині XVIII ст. була вже на стілько розповсюджена між нею, що з того часу старшина мала повне право називати себе освіченою суспільністю.

Статя отже д. Лазаревського є важним і значним доповненєм розвідки д. Мілера. В кінці її додало кільканадцять документів XVII—XVIII в.

Ал. Лазаревскій — Изъ семейной хроники Берловъ. (Київ. Старина 1899, I, ст. 101—133).

Невтоманій дослідник історії козацьких „шляхетних“ родів д. Лазаревскій подає в сій своїй статі відомости про родину Берлів, зачерпнені з їх фамільних документів, особливо про Івана Берла, воронковського сотника (1696—1706) і переяславського полкового судию (1707—1711), та його родину, вибираючи все інтересніше для історії тодішнього українського життя. Найінтересніші з поданих тут відомости, звязані з біографією Арсенія Берла, Івакового сина, єпископа переяславського (1733—1744), що визначив ся своїми просвітними заходами. Його старанем була заснована школа в Переяславі, що потім перемінилася в семинарію. Арсеній побудував дім для неї, постарав ся, щоб були ученики, наказавши підвластному своєму духовенству під загрозою кари присилати дітей своїх на науку. Учителів для школи спровадив з Києва, між ними були і два з печерських монахів; учителі харчувались коштом „катедри“ єпископа; ученики жили в бурсі, а вся єпархія складалась на її утриманє. Про відкрите сеї школи пише сам Арсеній, що вже в осени 1738 р. зібрані ученики учились в ній „славяно-латинського ученія“. Перший учительський персонал тої школи назвав її „Берліанською колегією“. В історії переяславської єпархії Арсеній замітний крім того тим, що на його представленє синод признав єпархию переяславську, що дотепер належала до київської митрополії, самостійною.

В додатку до статі (в кінці) видрукований в цілости тестамент Ів. Берла, 1717 р., досить багатий побутовими подробицями.

М. Г—а.

В. Шенрокъ — Матеріали для біографіи Н. В. Гоголя, т. IV, Москва, 1897, ст. VIII—978.

Четвертим томом закінчена велика, довголітня праця д. Шенрока, присвячена біографії Гоголя. Перший том вийшов 1892 р. і пять років пройшло, ніж вийшов останній. Тепер виданне закінчено і ми маємо в нїм одинокую критично оброблену пробу біографії, працю потрібну для кожного, хто студіює твори Гоголя чи хоче вияснити собі історію його творчости. В своїм часі ми казали про загальний плян видання (Зап. XVII, 41—44), автор не відступив від своєї програми і в останнім томі. Маємо тут опис життя Гоголя за період 1842—1852. Се дуже смутна епоха в житю взагалі і в історії творчости Г. — психічна криза, що знайшла собі найбільш повний та ясний вираз у „Вибраннихъ мѣстахъ изъ переписки съ друзьями“ (1847). Для звичайного читача ся відміна в поглядах і взагалі в духовім житю письменника здавала ся зовсім темною і загадкою. Письменник відрікає ся від попередніх замірів, від давних

ідеалів, від всеї попередньої власної літературної діяльності. Справді, деякі натяки на містицизм і меланхолію автора, на погляди що до свого призначеня й т. и., можна було знайти і в ранішніх творах, але тоді се не звертало уваги і вперше нові слова прочитали зачудовані читачі в „Выбранныхъ мѣстах“.

Тепер легко побачити на підставі зібраних у д. Шенрока звісток, що ся криза не була чимсь наглим, несподіваним, але виготовляла ся пошалу під впливом обставин і тільки найбільш повно виявила ся в вище згаданім творі Гоголя. Письменник завше схиляв ся до містицизму. Під впливом хороб, які турбовали Гоголя за останні роки його житя, отсе почутя зміцніло і він прийшов до переконаня, що хороби се благословене Боже, бо вони підіймають душу. Розвитку містицизму сприяла знайомість з пієтистами й містиками (з останніх отець Матвій мав на Гоголя великий вплив). Призначене власної літературної діяльності Г. ставив високо і його місія не була ще сповнена: пробою висловити „нове слово“ були „Выбранныя мѣста“ і обурене, з яким його прийняла більшість російської осьвіченої публіки (згадаємо нпр. лист Белінского до Г.) мало шкодливий вплив на духовий стан Г. Фізична і духова сила слабили від хороб і турбот, і Гоголь починає мучити ся сумнівами, чи не втратив він літературного таланту.

Опису отсих 10 останніх літ і присвятив д. Шенрок четвертий том: він аналізує обставини, в яких жив Г. за отсі роки, впливи, під якими росла криза, і як відбилась духовна відміна на його останніх творах. Іноді д. Ш. робить більші чи менші екскурси в бік: наприклад він присвячує оден такий екскурс — огляду критики на „Выбранныя мѣста“ (463—513) і т. и.

До тома додано показчик всіх річий і власних імен, що зустрічають ся в творах Гоголя.

О. Г—ий.

А. Титовъ — Письма П. А. Кулиша къ О. М. Бодянскому (1846—1877 гг.) (Київська Старина 1897, IX—XII, 1898, II).

Письма П. А. Кулиша къ И. Ф. Хильчевскому, 1858—1875 (ib. 1898, I).

Письма П. А. Кулиша къ Шевченку (ib., 1899, II).

Письма Кулиша къ В. В. Тарновскому, 1855—58 гг. (ib. IV, XII).

Письма Кулиша къ Д. С. Каменецкому, 1857—1865 гг. (ib. 1898, V—VII, XII).

Переписка Кулиша съ Володиміромъ Барвинскимъ въ первой половинѣ 1871 года (ib. 1898, X).

— Письма П. А. Кулиша къ В. В. Тарновскому-сыну (ib. 1899, I).

— Письма П. А. Кулиша къ М. В. Юзефовичу, 1843—1861 гг. (ib. 1899, II—III).

З половини 1897 року аж по марець с. р. „Кіевская Старина“ надрукувала 350 і кілька листів Пан. Куліша, писаних у різні часи до О. М. Бодяньського, І. Ф. Хильчевського, Т. Шевченка, В. В. Тарновського-батька і В. В. Тарновського-сина, Д. С. Каменецького, М. В. Юзефовича і Володимира Барвінського. Сі листи — то очевидно тільки мала частина широкої кореспонденції, яку провадив Куліш протягом зного довгого і діяльного життя; але вже і з сих листів, що обіймають довгий час від 40-вих аж до 90-их років, можна не одно дізнати ся і про Куліша і про иньших людей, з якими йому доводилось мати діло, та про обставини його життя й роботи.

Ми не маємо паміру використувати тут зараз увесь багатий історичний матеріял, що містить ся в надрукованих уже листах Куліша, для його житєписи та для історії часу, в якому він жив, але годить ся вже тепер повитягати з надрукованих його листів те, що pomoже нам хоч троха зрозуміти його характер і пересьвідчення, які він, як нам здавало ся, нераз зміняв. Годить ся й не відкладати сеї роботи особливо з уваги на ширшу галицьку громаду, що на діяльність Куліша дивить ся очима галицької політики, докоряючи йому не одним, що може здалось би й виправдати без шкоди для пам'яті вельми діяльного Українця.

Такої роботи приняв ся був уже в нас др. Василь Щурат, видавши 1897 р. брошуру п. з. „До історії останного побуту П. Куліша у Львові“, себто до 1882 р. Праця Щурата мала вернути Кулішеви добру славу, котру в очах Українців-Русинів підірвали його твори, що в них знати раз надмірний нахил до Росиян, другий раз до Поляків. Автор дивив ся на ті твори, як на уступки раз одним, раз другим в тій цілі, щоби від них дістати поміч у змаганнях культурного і політичного життя нашого народу. Польсько-руська акція Куліша представлена автором, як проба подібної-ж акції з 1891 року (нової ери), — розуміть ся, проба Поляків, з котрими Куліш остаточно не згодив ся, а переконавши ся в їх чисто самолюбних намірах, зірвав з ними зносини зараз по реформі Василянських монастирів у Галичині.

Се була вже остання проба політичної акції Куліша на ширші розміри і останнє велике розчарованє його; після того він уже не поривав ся на такі сьмілі вчинки і на останок загірб ся безвиходно в своїм затишнім кутку.

Листи Куліша, надруковані доси в Київській Старині, показують нам його діяльність перед невдалою пробою зносин з Поляками, і то почавши від 40-их років. Так і видно в них непосидючого ентузіаста і завзятого робітника, що одушевляє ся безмірно і попадає в гірке зневіре, особливо до людей, а не до роботи, що їздить кількома наворотами по Європі, раз хвалить столицю, другий раз величає сільське житє, і не може найти для себе місця, а для свого живого духа спокою. Великі, сказати-б, наукові клопоти ідуть у нього в суміш з гіркими часом клопотами щоденного житя, а то й зі злидцями; для хліба він шукає і дістає кілька разів посади, а для наукової діяльності і своєї репутації він і кидає часом ті посади, нарікаючи потім, ще не може довести до ладу своїх материяльних обставин. По прочитаню листів. Куліша здаєть ся, що його ентузіастична і амбітна вдача серед прикрих звичайно материяльних обставин доводила його найбільше до того, що він часом у своїх пересвідченнях хитав ся: то хвалив „святю українську старосьвітчину“, то ганьбив її, то у тісній минулій і теперішній злучі з Россянами бачив одинокє спасенє України, то знову частував Поляків милими для них „крашанками“, поки й їх не пізнав докладнійше.

Але красше буде, коли з тих соток листів Куліша виберемо уступи, що він сам писав про себе. Ті листи писані до вісьмох осіб і відповідно до того, як Куліш жив з сими людьми і які мав зносини з ними, вони мають иньші прикмети. Редакція Київської Старини, друкуючи ті листи, і сама подала декуди їх характеристики; так ми з них і скористаємо тут, заким виберемо дещо з листів.

Листи до проф. О. Бодянського писані в 1846—1877 рр.; єсть їх усіх 113; більша частина їх належить до 1846—1857 рр. Куліш приготовляв ся тоді до наукової карієри, був співробітником „Общества исторіи и древностей“, отже мав з проф. Бодянським багато діла. В 1845 р. О. М. Бодянський був вибраний секретарем „Общества исторіи и древностей“, а від 1846 р. праці сего товариства починають видавати ся у новій формі — „Чтеній“. Діяльний і енергічний Бодянський зібрав коло себе гурток людей (до котрих належав і Куліш). Зовсім зрозуміло, що на їх переписці зі своїм провідником відбивали ся всі ті пригоди, яких зазнавала їх діяльність. На першім пляні було питанє про цензуру. В листах Куліша ми стрічаємо не мало цікавих заміток про сю справу (див. листи 5, 6, 17, 35, 64—66, 71, 97). Сюди приставало питанє про скількість і якість дальших робіт. З листів легко можна зміркувати дорогу, якою йшли літературні праці Куліша, що побачили сьвіт (1, 2, 4, 5 і дальші) і ті, що не були назначені до скорого друкованя (95), а також ріжні пляни, з яких багато і зовсім

не здійснило ся. Наприклад Куліш бажав перекласти Одисею, але Бодянський відрадив йому (33, 34). Вкінці видко з листів, які були в Куліша літературні зносини і яка широка знайомість з людьми. Тут ми читаємо немало звісток і про других письменників (1, 5, 27, 108 і др.) і різні новинки з літературного життя (62—64, 83, 85). Непорозумінє між Кулішем і І. Срезневським з причини, що Срезневський присвоїв собі збірник українських пісень, записаних Кулішем (про се мова в листах 3, 7, 24, 25, 27, 30, 33 і 79) є зразком тих нарікань, які нераз читаємо в листах Куліша з якої або такої причини. Хоч знову з другого боку такі вислови, як про „цигана“ Погодіна (37) доказують, що Кулішеві наріканя і підозріння не завжди були справедливі (Шор. „Рускій Архивъ“, 1892, XI, 301, прим.). Годі мабуть назвати безпристрасними і відносини Куліша до редакції „Современника“ (64).

Всі сі листи мають дві основні прикмети, що характеризують Куліша, як діяча на науково-літературнім полі: „Свѣята старосьвітчина“ все була у Куліша на першім пляні, а стараня про розвій української літератури були його щоденними старанями. Бодянський у своїх листах мабуть здержував трохи енергічні пориви Куліша в тім напрямі. Куліш одушевляв ся всім, що було рідне, і тим одушевленем можна вияснити й його докладні умови про те, як що друкувати, якою правописю, з якими наголосами і т. и. (5, 7, 12 і ин.). При тім була у нього незвичайна енергія, він працював безнастанно. Він записував українські пісні і думи, збирав літописи, друкував самостійні наукові статі, романи, повісти, поезії, книжки для дітей, займав ся перекладами, вчив ся чужих мов, видавав праці иньших авторів, редагував журнал, збирав рукописи, заложив свою власну друкарню і т. и., і притім ще знаходив час на сільське господарство та на фізичну роботу.

Така велика діяльність дивує кожного тим більше, що Куліша як чоловіка годі було назвати щасливим чоловіком, що найшенше в період, до котрого належать його листи до Бодянського. „Гдѣ тутъ везетъ?! Я долженъ везти, а не мнѣ везетъ. Мнѣ ужъ никогда, можетъ быть, везти не будетъ, какъ челоуѣку, выскочившему изъ рельсовъ...“ (95). Куліш не мав багато доходів (57), а, як він сам писав, не мав і доброго здоровля (70—72). „Часто нездужаю, здоровлє моє дуже розстроєне“ — писав він ще 1847 року (23). Невдачна подорож за границю, арешт, заборона друкувати свої твори і засланє в Тулу раз на завжди поспували дуже гарно почату карєру Куліша. Правда, він у своїх листах ніколи не говорить докладно про сю пригоду. „Нас не зрозуміли, не оцінили, грубо помилили ся що-до духа нашої роботи — се наша вина“ (36). Минули три тяжкі роки життя в Тулі і Куліш дістав амнєстию (51),

поїхав у Петербург з гірким почутєм, що його надії розбиті. А потім почало ся неспокійне житє з переїздами з одного краю Росії в другий, житє повне злиднів, нещасть, невдач та несподіваних пригод. Петербург не сподобав ся йому своїм кліматом і „болотною“ цивілізацією (76), на селі не мав він спокою від господарських клопотів та дурниць сільського житя (88).

Мабуть оттакі обставини житя й мав на думці Куліш, коли писав, що йому зле поводить ся та що він вискочив з шин. „Тяжко рубати дрова тому, хто вміє малювати образи або вирізъбити статую, але такі наші часи, що скорше можна заробити копійку рубанєм дров, ніж творами фантазії, — що найменше лекше для мене“ (80). Такі наріканя віддавають ся нераз у листах Куліша до Бодяньського, хоч при всіх своїх невдачах він усе таки „віставав ся самим собою“.

Листи Куліша до Ів. П. Хильчевського¹⁾ мають зовсім иньший характер, ніж його листи до Бодяньського. З Хильчевським познайомив ся Куліш в Луцьку 1842 р., і хоч Х. був старший від нього на десять літ, оба стали великими приятелями. Хильчевський мав великий і добрий вплив на Куліша і навернув його по части до українства. Куліш цїнив його за те високо, займав ся його долею, коли йому не поталанило в чім, аж поки „Історія возсоединенія Руси“ не розлучила їх — Хильчевський не згодив ся з сею працею Куліша і приязнь їх пропала. Листів до Хильчевського є 77 і вони походять з років 1858—1875. Писані вони то по українськи то по російськи, способом свободним, щирим, як до доброго приятеля, перед котрим нема з чим таїти ся.

Листів до М. В. Юзефовича є 27 з 1843—1861 років. Більша частина їх належить до 1843—1847 рр. То був час дозріваня духовних сил Куліша, час огнистого ентузіязму, смілих поривів і горячого бажаня праці для України. Юзефович, що від 1842 р. був помічником попечителя київського шкільного округу, займав ся доволі дбало долею Куліша і навіть сприятелив ся з ним; Куліш — як видно з листів — з нічим не таїв ся перед Юзефовичем, а то і вставляв ся у нього за своїми иньшими знайомими та приятелями, нпр. за Хильчевським. Юзефович познайомив Куліша з польськими ученими Грабовским і Свідзінським, дав йому спрмогу подорожувати по краю для збираня етнографічних матеріалів, переніс Куліша, як він собі того бажав, до ровенської гімназії на учителя, задумував вислати його в славянські землі для приготвлення до професури, вкінці познайомив його з ректором петербурського університета П. А. Плетневим. Юзефович дозволив також Кулішеви друкувати свої твори на кредит у київській університетській

¹⁾ Див. його некрольоґ у Літер. наук. Вістнику том V, 129.

друкарні, ширив його твори по школах, протегував його в редакціях столичних журналів, займав ся його приятелями і т. и. Се тягло ся до початку 1847 р., коли за старанем Плетнева Академія наук вислала Куліша на студії за границю. По дорозі він вступив на Україну, оженив ся, — але вже в Варшаві його арештували за Кирило-Методіївське братство, подержали в вязниці в Петербурзі, а потім заслали в Тулу. Тут і уврала ся переписка Куліша з Юзефовичем на вісім літ. Куліш підозрівав Юзефовича, що се він спричинив ся до його арештованя; аж 1855 р. він особисто (а може й листами) погодив ся з Юзефовичем, готов був покаятися „страшного гріха“ що-до приятеля і радував ся, що „з душі зпав тяжкий камінь“. Почали ся наново давні приятні зносини з Юзефовичем; Куліш поручає йому свої ріжні орудки (н. пр. продаж книжок), виявляє йому ріжні свої наміри, називає його земляком і як до земляка пише навіть кілька українських листів. Ся цікава переписка тягла ся до 1861 р. Мабуть вони і пізнійше ще жили згідно, поки не взяло ся між ними якесь незначне непорозумінє, через котре Юзефович на 15—20 літ перед своєю смертю не добре висловлював ся про Куліша.

Листів Куліша до Данила Сем. Каменецького є 56 і то з років 1857—1865. Куліш називав його своїм секретарем. Завідуючи друкарнею Куліша, Каменецький вів широку переписку з людьми, що працювали над історією і етнографією України. Куліш писав до нього не тільки за своїми спрами, але оповідав йому й річи такі, які оповідають ся приятелям. З того боку ті листи дуже інтересні для характеристики Куліша.

Листів Куліша до В. В. Тарновського-батька є 18; вони писані в роках 1855—1858. Редакція Київської Старини каже, що се не могла видрукувати всіх листів до Тарновського-батька. Тарновський, батько відомого збирача українських памяток, сам був спершу небогатим дідичем; потім від дядька дістав міліонову спадщину, але се не спиняло його вістати ся й на далі простим і сердешним чоловіком. Він дуже любив селян, болів за кріпаків душею і сам брав участь у визволеню їх. Потім переписував ся Куліш з В. В. Тарновським-сином. З сих листів надруковано 19 з років 1857—1897. Між ними є й кількітні перестанки так, що ми що йно в однім листі бачимо Куліша молодим, а в другім він уже промовляє як старий. Куліш був винен деякі гроші батькови Тарновському; син дарував йому сей довг; за се Куліш подавав Тарновському свої автографи для його музею. Були між Кулішем і Тарновським ще й иньші справи, але з кільканайцятьох лише листів, писаних протягом 40 літ, не можна добре зміркувати відносин між ними. Одно видко, що до самої смерти Куліш жив у добрій згоді з Тарновським-сином.

Листів Куліша до Т. Шевченка надрукувала Київська Старина десять; писані вони після повороту Шевченка з заслання в 1857—1860 р. Задержавшись по дорозі у столиці в Нижнім Новгороді, Шевченко 1857 в осени розіслав запросини до своїх приятелів, аби відвідали його на Рівдво. Куліш відповів Шевченкови на се, що „не подобає мені їздити на розмову з тобою, бо про тебе побивають ся, якби тебе залучити до столиці; якже піjde слава, що вже й тепер до тебе збирають ся земляки, як Жиди до рабіна, то гляди — й поспеуєть ся твоє діло у великих панів. Я-ж собі на лихо чоловік у громадї замінний, то зараз усі й дізнають ся, що „поїхав за сім миль кисілю їсти“. Справи у Куліша до Шевченка були більше літературні: про „Гуса“ й иньші поезії Шевченка, про його російські твори, Марка Вовчка, про продаж Шевченкових пейзажів, то що.

Листів Куліша до Володимира Барвінського є трийцять кілька і всі з 1871 року. Д. Франко закупив сі листи випадково в антикварні і дивуєть ся у передмові до них, як вони дістали ся від брата Барвінського, Олександра, в антикварню. На се Олександр Барвінський відповів у „Руслані“, що він сих листів не мав у руках, а хтось иньший забрав їх підчас недуги або зараз по смерті Волод. Барвінського з редакції „Діла“. В сих листах є найбільше мови про друковане псалтиря, крім того про засноване фонду для здійсненя галицько-руських національних і культурних цілей і про справу альманаха. Здаєть ся, до того альманаха написав Куліш інтересну статю про галицькі справи, з якої заховала ся частина, переписана В. Барвінським. Ту саму статю і 11 иньших листів з 1870 і 1871 років до братів Барвінських надрукував др. Франко у XXV томі „Записок“, подавши від себе замітки про зносини Куліша з Галичанами.

В тих кількох сотках листів будучий житєписець Куліша й історик його часів знайде богате жерело відомостей і очевидно використає їх докладно. Ми-ж тепер хочемо дати читачам понятє про вартість листів та дещо з них узяти для характеристики Куліша і обставин його житя й роботи. Особливо звернемо увагу на кілька важних періодів його житя, а то на час до 1847 р., на побут у Тулі, на 50-ті роки, на службу в Варшаві і на „Історію возсоединенія Руси“, лишаючи на боці зносини Куліша з Галичиною, Шевченком, Костомаровим і иньшими людьми, його літературну і наукову діяльність, історію Крашанки та жите на старі літа.

Найранішні листи Куліша до Юзефовича, бо починають ся 1843 року в цвітні. Куліш не мав тоді ще і 24 літ житя. Перша вістка, яку ми читаємо про нього в першій листі з Києва — се вістка про його слабе здоровле. Дивне діло, Куліш, що прожив до доволі пізної старости,

дуже часто скаржився на своє слабе здорове. „Я хорий, писав він до Юзефовича 15. цвітня 1843 р., і тому доси не можу ставити ся ні у вас ні у князя (Давидова, тодішнього попечителя шкільного округу). Сам не знаю, що мені хибує: почуваю себе неначе розбитим, але найбільше мучить нестерпна біль у грудях. Бою ся, щоб я не вмер від того. Не можу нічого робити — і се мучить мене найгірше“. (Ю. 1).*) Але у своїй „несказаній нудзі“ він таки читає Шекспіра і „Тараса Бульбу“ Гоголя та радить Юзефовичеві прочитати Гоголя. Саме підчас недуги повстала у нього гадка написати роман. „Світ — пише він — що доси здавав ся мені сумною купою людських хиб, нараз, на саму гадку про смерть, появив ся у моїй душі зі всім тим, що тільки вона знаходила в ній поетичного, — і ся поява несподівано освітила для мене артистичним кольоритом кілька сторінок нашої історії. Я мабуть пишу темно: годі ясно висловити те, що душевні сили перевертають ще у неозначенім хаосі, доки твір не явить ся перед розумом, на стілько ясним і готовим, що поет може вже сьміло висловити свої думки на письмі. Знову темно, і я покидаю роботу: може й не вийде нічого з того хаоса, і я наперед боюсь, щоб ви не прогнівались на мене за моє дитинне балаканє. Правда, Шіллер не інакше творив свої твори, як розбалакавши перше своїм знайомим усе, що було у нього на душі, і наговорившись доволі про свою будущу дитину“. (Ю. 2). Се так родилась у Куліша думка написати Чорну Раду. Грабовський радив йому почекаати з тим, поки не пізнає ліпше людей (Ю. 3), але він таки небавом написав повість.

В дальших листах з р. 1843 він пише, як радо розмовляє зі старими людьми і про старовину, пише про свій побут у польського історика Грабовського, про подорожі по Україні і про свої наміри. Він хоче писати про Коліївщину, і небавом зладить народню епопею („Україна“) способом народніх дум — у серпню 1843 р. пише, що вже довів свою „невичайну композицію“ до смерти Острияниці, — потім видає „Україну“ і умовляє ся що-до роботи в журналах. В осени 1843 пише, що радби покинути Київ і перенести ся до Петербурга; ніщо, каже не шкодить, що в Петербурзі повітре не здорове; в Києві скорше убо мене нудьга, як саме нездорове повітре (Ю. 6). Причина тому така, що Куліш надіяв ся в Петербурзі більше зробити на науковім поли і при тім учити ся малярства. Ще того самого 1843 року в грудни він пише, що працює

*) Подаючи дальше цитати з листів, будемо уживати скорочень: Ю. і цифра значить лист до Юзефовича і число листу, подібно Бод. = Бодявський, Т. батько і Т. син = Тарновський батько і син, Ш. = Шевченко, К. = Каменецький, Х. = Хильчевський і Бар. = Барвінський.

безнастанно, та що плян історичного роману у нього вже давно готов; окрім того почав він „Повѣсть о старыхъ временахъ и обычаяхъ малоросійскихъ“, а рівночасно писав по українськи статю про задніпрянський нарід п. з. Поїздка в Україну, займав ся малярством і історичними студіями.

З року 1844 дуже інтересний 9-тий лист до Юзефовича, де Куліш каже таке: В Кіїві я не мав нагоди поговорити з Вами про одно дуже важне літературне підприємство або, радше сказати, намір. Політичне жите України давно скінчило ся; а се жите, що проявляє ся мовою, костюмами, звичаями і н. — назву його хоч би поетичним — тратьє також з кождим роком свій вигляд (свою виразительность). Україна небавом зіллєть ся з Росією в одно тіло. Воно й гарно; але не гарно се, що вона, розцьвітаючи коло двох століть таким сильним, таким пишним народнім житєм, при злуці з російським народом, мало внесла в нього нових елементів, вироблених власними силами протягом свого окремого істнованя. Був час, коли ми, Українці, сходячись з Росіянами, могли були, так сказати-б, напоїти їх запахом своїх степів, додати їм богатства кольориту своїми народніми красками, осияти їх блиском своєї поезії; але в той час і ми не були ще такі осьвічені, щоби знати собі цїну, і вони були за мало культурні, щоб не покидати ся нашою мовою, поезією, звичаями і обичаями. Коли-б ми по нинішній час заховали були вповні свою характеристику, о! я певний, що після впливу романів Вальтер-Скотта на Росіян, ми стали би для них предметом пильного виучуваня; але в теперішнім нашім положеню, коли ми так зросійщили ся і лишили самим селянам свою рідну мову і свої звичаї, ми не можемо вносити в бідне жите російської суспільности ніякого нового елемента. Російський поет, піднявшись до всеславянської ідеї, коли-б захотів при помочи студій прожити богатим житєм нашого народу і таким способом доповнити і скріпити свою російську душу, то він майже не має до того способу: Україна у своїм нормальнім положеню є тепер майже безбарвним відломком давньої України, а наша література, з причини недостачі народньої ерудиції у літератів, виразила собою жите нашого народа також дуже слабо (крім народніх пісень, котрих також видано дуже мало). І тому, щоб дати спромогу і Росіянам пізнати нашу пережиту минушину, і щоб нам самим докладнійше пізнати себе, треба би почати таке видавництво, що містило би у своїх томах усе, в чім проявило ся жите українського народу“.

У тім проєкті видавництва інтересні для характеристики Куліша особливо мотиви видавництва; як бачимо, уже 1844 р. дивив ся він на злуку України з Росією подібно, як і в 70-их роках, коли видавав „Історію возсоединенія Руса“. Это и хорошо! — писав він і тільки

дорога́ була йому „свята старосьвітчина“, мова, пісні, характер і звичаї України.

Року 1845 Куліш жив уже в Петербурзі, так як бажав собі недавно. Але літературний рух у Петербурзі йому не сподобався. „Сучасна наша література (очевидно, мав на думці російську) — писав Куліш у грудні 1845 — виглядає дуже сумно. Всі представителі її, крім кількох правдивих жереців поезії, — то распустний (развратний) нарід; иньшим словом я й не можу означити того торговельного духа, яким давно затроні старі і молоді серця, того пустого життя, яким вони живуть, тих безсоромних гадок про великих письменників, які безнастанно чуєш між людьми і читаєш у книжках, вкінці того неповажного погляду на світ як-на Божий твір, який вони виявляють при всім, чим займаєть ся їх серце або розум. Я тільки дивлюсь мовчки на ті всі сумні прояви і замикаю ся сам у собі глибоше, як у Києві, та дякую Богу, що не попав ся у той хаос. Самотне жите і пильне та довге читане таких письменників, як Гомер, Данте, Шекспір, разом з вистудійованем історії і народньої поезії своєї вітчизни, поставили мене так сильно на ноги, що мене не може потягнути за собою скажений потік Краєвщини і иньших літературних партій. Я дуже бажав би собі познайомити ся з артистами; до них тягне мене моя душа більше, як до тутешніх літератів; але не знаю як. (Ю. 13). При тім повідомляв Куліш Юзефовича, що кінчить писати Чорну Раду, отже ся повість була написана до двох літ, хоч була надрукована значно пізнійше.

Тепер бажав Куліш доконче виїхати за границю, що йому вкінці і повело ся, себ то він добув гроші на подорож. Знов треба було йому змінити місце побуту, а він уже до того часу жив у Києві, Луцьку, Рівнім на посадах, їздив по Україні і потім сидів у Петербурзі. Неспокійна була вдача у нього і непосидюча. Він і оправдуєть ся за те перед Юзефовичем в маю 1847: „І так, не лиш ви самі піддержували мою охоту безнастанно змінити місце побуту. Доля також помагає мені. Тепер, поволочившись три роки поміж Львовом, Прагою, Віднем, Сербією і Варшавою, я або зовсім страчу охоту до волокити, або стану правдивим Ходаковским“. (Ю. 15). Як знаємо, Куліш не стратив охоти подорожувати.

Поминаємо иньші подробиці життя Куліша в Петербурзі — варто лише піднести, що він тоді дуже цінив Шевченка і Костомарова, і дуже вставляв ся у Юзефовича за своїми приятелями або добрими знайомими, як за Чуйкевичем, Хильчевським і Красновським (Ю. 17), що свідчило незле про його услужність.

Заким вибрав ся Куліш в дорогу, він оженив ся з А. Білозерського. Про се писав він до Юзефовича (18): „Сю дівчину я люблю три роки

і женю ся з нею, як правдивий романіст, себ то без ніякого рахунку. Врешті вона має десять тисяч, що можуть нам у потребі придати ся за границею“. А до Бодяньського писав він про своє вінчанє з Борзни 9 січня: „Люблю вже я давно одну гарну дівчину на Україні. Знаю добре, що нікого, опріч її, не візьму за себе, вернувшись із Німеччини. Дак щоб їй не було у столиці якомь моторошно, що, бачите, не зна язиків, беру з собою за границу. А в ей і грошенята є, — буде за що жити у Німещині. І брат її їде з нами; дак, коли мені треба буде одлучитись у який дикий народ, дак він при її востанеть ся на той час чи у Празі, чи у Відні чи де інде. Не судіте-ж мене і не коріте за се. Без серця я-б нічого в світі не врядив; така моя натура. (Бод. 14). Оженивсь я 24 числа (січня 1847). Гарна і розумна дуже в мене жінка. Знає добру нашу історію, а пісні так співває (та все наські), що аж серце радуєть ся. (Бод. 16).

Після арештованя Куліша в Варшаві урвала ся його переписка з Юзефовичем; за те пильно і радо переписував ся він з Бодяньським; більше до нікого й не писав. З Бодяньським почав він переписувати ся 1846 р., що найменше з того часу надрукована його переписка. Зміст її — то головно справи наукові, хоч від часу до часу попадають ся в листах і иньші інтересні вістки, на приклад з мая 1846: „Я хочу впадати український альманах. Шевченко прислав чотири чудовні поезії. Він чудеса виробляє з українською мовою. — Про Шевченка оповідають чудеса. Він, кажуть, написав поему „Іван Гус“ і багато поезій, котрі Українці знають на память“. (Бод. 1).

Дуже інтимні стають листи Куліша до Бодяньського з Тули. Варто з вивривків сих листів зложити маленький памятникочок, щоби пізнати, як Куліш жив у Тулі, тим більше, що там він сильно приготував ся до своєї дальшої діяльності. Замість описувати радше навести тут його власні слова з декотрих листів. Всі листи писані з Тули.

Рік 1847, 7 жовтня. Жінка від'їхала на Україну, спочити від своїх нещасть, що лиха наша доля занадто щедрою рукою посіяла з самого початку її шляху житя. Я живу сам і, не замітивши в нікого з моїх знайомих по службі тої людяности, що розуміє стан душі нещасливого зайди і сама подає йому руку, — не замітивши доси ні в кого співчутя до мене і бажаня почати зі мною приявні зносини, а противно бачучи і відчуваючи, як усї очевидячки сторонять від мене, я служу мовчки і ледви знаю, як називаєть ся директор канцелярії. Иньших і зовсім не знаю, хто вони поза службою. Думаю, що так воно буде і за весь час мого пробуваня в Тулі. — Часто нездужаю. Моє здоровле сильно розстроєне. (Бод. 23).

22 грудня. Читаю, учує — і тільки всего. (Бод. 24).

Рік 1848, 6 січня. Чи знаєте, „вспала ми умъ похоти“, у добрий час поговорить, а в лихий помовчать, написати про Івана Грозного роман, а перше романа історію. Я його не навиджу по Карамзински, а жалію о нем, і він у мене у душі сидить із своїми крутими норовами і гарячим серцем. Ох, лишечко! отсе-ж я не встеріг ся, тай почав по своїому у ряд писати. Ще довідають ся старшіі, то бити-мутъ. Ну, да вже сїм бід, а один одвіт. — А пісні вже як небудь вицапаю у Срезневського, і коли будете печатать, то не друкуйте мого грішного ймення і К. не друкуйте, а видавайте пісні під своїм власним прізвисьцем. А що К. не буде на вас за се сердить ся, то я порука; не іщет бо він суєтної славици, а тільки пользи душевної добрим людям. (Бод. 25).

17 січня. Все справедливо, що Ви сказали про Івана IV, але признайте самі, що він є інтересним прикладом на се, як нещасний чоловік з гарячим характером, з зіпсованим серцем і з необмеженою властю може робити зло! Крім того, займають мене в його епоху деякі питання що-до відносин нижних верстов до висших: мій ніс чує тут здалека романтичні комбінації. (Бод. 26).

23 жовтня. Тепер з одної крайности попадаю в другу: збираю ся купити дім в Тулі і зажити у нїм так спокійно та тихо мирно, щоб не хотїлось і до вітчизни („на родину“). Мене спершу дуже мучила непривітливність і грубість Туляків, але нема лиха, з яким не можна би зжити ся, і я на се дивлюсь тепер, як на острый клімат або иньше фізичне лихо. Є навіть дещо приємне у повнім відчуженю від людности, що все окружає; робиш, що хочеш, розпоряжаєш ся, як тобі подобаєть ся. Служби мені доси не дали — і будучина з того боку для мене не потїшна. За цілий рік я не приєднав собі ні одного знайомого, а ворогів і ненавистників знаю що здобув собі доволі багато, так коли мені вдасть ся бути щасливим тут у своїй самоті на перекір обставинам і людям, то я буду справдешній герой житя. (Бод. 34).

17 падолиста. Найліпшою потїхою в горю най буде се, що не стягане богатств і не пуста слава була нашою метою, коли ми для науки і штуки не досипали ночи, не доїдали куска хліба, добровільно терпіли ріжного рода недостатки. Нас не зрозуміли, не оцінили, грубо помилились що-до духа нашої роботи — се не наша вина; для чоловіка одинока нагорода і одинока кара в його власнім сумліню і свідомости правоти або неправоти його роботи. Знаю з досвїду, що в обставинах, подібних до ваших, найтруднїйше добути грошей. Чи не хотїли би взяти в мене дві тисячі асїгнаціями без процентів на неозначений час? Я зібрав їх собі на купно домка... (Бод. 36). — Так потїшав Куліш Бодяньського, коли його скинули з катедри, очевидно — щиро спочиваючі нещастю свого приятеля і бажаючи йому помощи.

Рік 1849. 26 червня. Трудно, щоб до мене дійшли які-небудь чутки, бо я веду жите чернече і не переписую ся з ніким, тільки з Вами. (Бод. 42).

27 липня. Що до здоровля і настрою — то ми „благоденствуєм“. Живемо при кінці міста і ходимо що вечера в поле на прохід. — Далі пише Куліш про знайомість з одним шевцем, Українцем з роду, а потім: З нами познайомились дві бідні дівчини, з котрих одна вчить А. М-у (жінку Куліша) на фортепані, а друга — французької мови. Тецер ми що дня маємо декого за чаєм і гуляємо не самі. Наші господарі дуже дбають про нас. Словом, нам живеть ся якось веселіще в Тулі. Вчера съвяткували мої імянини, грали на фортепані, сьпівали, танцювали, дивили ся у вікно на прегарний місяць... (Бод. 43). — Рівночасно вчив ся Куліш німецької й італійської мови.

1. вересня. Моя згода з Туляками нарушена найприкрішими для моєї душі підлостями з їх боку. Не варто описувати вам сю погань докладно; досить, що ще раз беру пенатів і переносу ся на нове мешканє. Я потроха привчив ся пробачати людям їх злодійства, але не можу, прощаючи, не терпіти від почутя зневаги. На вид неморальности вся кров бурить ся у мені. — Ми познайомили ся з гарною родиною Гусєєва, що приїхав сюди недавно з Петербурга. Нас мабуть там дуже полюбили. — Наш домашній гурток збільшив учений кіт (уміє служити), котрого я назвав Пізарро, і цуцик, прізваний Інкою на памятку історії завойованя Перу. По тім цуцику не багато можна сподівати ся потіхи, і моя „люба хоть“ дуже просить Вашу добру сестру виховати для неї молодого потомка ваших псів так, щоб він розумів, коли йому скажуть, що пора гуляти. (Бод. 44).

1 падолиста. Я дістав посаду помічника редактора губерньских відомостей з 600 руб. асигн. платні. Пожививсь, як собака мухою! але я рад і тій посаді через те, що потребую брати тільки платню, а робити нічого. Воно певно й не чесно, але я не пураюсь і роботи, як би прийшло ся написати дещо для сеї важної часописи. А платню ліпше коли я возьму, ніж який небудь хабарник. — У нас усе по старому і ми зовсім здорові. (Бод. 46).

Рік 1850. 7 січня. Чи маю я впевняти вас, що я з цілої душі поділяю Вашу радість? Я врешті довго дорікав собі, чому я не радю з вашого повороту на катедру так, як радю з якого небудь щасливої події у власнім закутку, але тепер бачу, що ся радість розтягнена на тонкий дріт, що тонкою, але неперерваною ниткою буде тягнути ся багато літ. Все, коли згадаю вас, відчуваю сей дріт у своїй душі і я щасливий на стілько, на скілько може бути щасливий чоловік, що від радости не скаче, а від горя не плаче. Такий я, що найменше від

якогось часу такий я! Ну, щастя-ж вам Боже і поможи! А наше діло знову проволікло ся, так що я рішив ся купити собі домок, аби не мати тисячі клопотів з мешканцями. Ми, слава Богу, здорові. (Бод. 47).

10 мая. Я здоров, мої обставини трошки поправились; мені додали 400 руб. платні і навіть — о чудо! перед святами дали 30 руб. нагороди. Тепер я титулюю ся редактором неофіційної часті Тульських Губернських Вѣдомостей. Врешті я не маю ніякої роботи (мабуть казали самому редакторови робити, щоб не було якої пригоди); а мені в тим ліпше, я займаю ся своїми ділами. Врешті останними місяцями я зробив мало: одну частину часу стратив на безхосенні заходи зі своїм швагром ех-кадетом, страшним лінюхом, котрого вкінці я лишив на ласку долі; другу на декотрі услуги приятелям (того й не жалую), а третя пропала сама собою на гніві з причини глупого і нечемного хлопця. Тільки тепер починаю я приходити до себе і здобувати собі спокій душі, потрібний для духової роботи. Між иньшим я знову переніс ся на иньше мешканє. Кругом мене сади і потоки... Наша родина збільшилася ся: ми казали собі прислати похресницю і своячку А. М. (жінки) для вихованя. Хоч веселійше буде А. М. (жінці). (Бод. 49).

16 грудня. Нарешті я свободний! Мені дозволили жити і служити на Україні і в обох столицях. Тепер я їду на свята на Україну, а потім туди, де найдеть ся для мене місце. — Я не знаю грецької мови, латинської знаю мало, але за те читаю по польськи, по французьки, по німецьки, по італіянськи і по англійськи, та ще дещо „маракую“.*) — Чи нема там у вас якого місця в Москві? Дуже би рад примістити ся у вас під боком. Маю велику охоту вчити ся і знаю, що ви були би задоволені своїм учеником. Так потіштець ви з нами нашим увільненєм і напишіть до мене на моє імя в Борзну. Щиро од серця Вас обіймаю.

З Тули поїхав Куліш зараз у Петербург і там заробляв на хліб по журналам. Подаємо з того часу кілька виривків:

Петербург, 1851, 16 цвітня. Вкінці найшов я посаду в департаменті сільського господарства міністерства домен (Бод. 53). — Кулішеви платили тоді 715 руб. сер.

1851, 30 грудня. Моя мовчанка походила від одностайности мого житя і роботи. Зі мною не склало ся нічого незвичайного, хіба лиш те, що служба забирає тепер у мене далеко більше часу, ніж перше (Бод.

---

*) З листу до Бодяньського 1851 р. (N 55) дізнаємо ся, що Куліш навчив ся ще й іспанської мови. Того самого року вчив ся ще мови латинської, грецької й арабської. (N 57).

56). — Як відомо з життєписей Куліша, він служив у Петербурзі рік, але коли цар заборонив авансувати його, він покинув службу; не було з чого жити.

1851, 13 серпня. Я маю намір перенести ся на службу в Чернігів, аби бути яким небудь позаетатовим (сверхштатнымъ) урядником і притім на селі вчити ся до існути та шукати служби, відповідної моїм відомостям. (Бод. 59).

Минув рік і Куліш писав таке до Бодяньського:

Борзна, 1852, 18 жовтня. Максимович продає мені вісім десятин лісової землі на горі і я маю намір з весни оснувати собі коло него колонію, переселивши туди півтори душі своїх селян. Сюди буду приїздити для спочинку із столиці, а під старість успокою ся на лоні сільської тиші. (Бод. 61).

Петербург, 1852, 8 жовтня. Біда, Осипе Максимовичу! я мушу зістати ся мешканцем Блатенська (Петербурга). Хоч би не знати яке місце найшлося для мене в Москві, розум наказує мені служити в Петербурзі. Може бути, що згодом можна буде служити і в Москві, задля мого здоровля, що нищить ся від петербурського клімату; але тепер годі й думати про се. (Бод. 62).

Петербург, 1853, 9 марця. Знаєте, що я хочу зробити? Виїхати з Петербурга на завсїгди, або хоч на довгий час. В маю будемо їхати через Москву. Пора пожити природним житєм у вітчині. Я, розуміть ся, не старий, і мені всі добрі люде радять служити, до чого небудь дослужити ся; але в Петербурзі не тяжко дослужити ся могили. Я ще не жив на сьвітї; я лише дослугував ся, сам не знаю чого. Тепер прийшов до розуму. (Бод. 68). Я все хорий. Лікар заборонив мені виходити до самих сьвят — писав Куліш у цьвітні 1853.

Два роки потім купив він собі хутір Мотронівку під Борзною, 30 верст від Лубен Полтавської губернії. „Хвала тобі Господи, що винїс мене живого й цілого із тієї болотної цивілізації! Лучше тут носити свитку, ніж там жупан“ — писав Куліш з Мотронівки в червні 1853 р. (Бод. 76). „Любо, братику, пожити дома на волї, без тієї городської доуки, без тієї неустанної праці на спіх, — пожити з самим собою, огледїть ся трохи на своє хозяйствечко, довести дещо до ладу, а тимчасом і одпочити тілом і душею. Отсеж так я продовжаю свій час отут у хуторі, де нема й чутки ні про ту навіжену Рашель, ні про тї гаспидські столи, ні про тї учені змагання друком і словами. Аж дихати легко!“ — писав Куліш ще у лютім 1854 р. (Бод. 87).

Але він не міг всидїти довго на селі і його листи небавом знову значать ся: Петербург, Москва, Тула і т. п. „Уже-ж, хоть сердьте ся,

хоть нарікайте на мене — пише він до Тарновського-батька з Москви 1856, 24 липня — а думка тут така, щоб усюди повештатъ ся, усячини наслухатъ ся, доброго розуму набратъ ся, а за роботу засісти хіба вже вернувшись до столиці“. (Т. 6. 23). А там потім з весною 1858 вибрав ся він у подорож і звидів з пів Європи, щоби знову набрати ся доброго розуму та вбити тугу. До свого вірника Каменецького писав він уже „з чужини“ з дороги: „Від ваших звісток буде залежати мій ранній або пізний поворот до Росії, але осісти тут поки що я не маю великої охоти. Чудес багато, але ніде не можна заспокоїти ся так, щоб не хотілось перемінити місця: куди ні пійду, куди ні гляну, то все чужина (К. 6). У мене взяла ся туга від загальної мовчанки. Я думав, що я зовсім байдужний до Петербурга і буду тішити ся, не бачучи його перед очима; а тут показало ся, що всяка вістка про нього мені дорога, і що я не можу жити, відорвавшись від нього зовсім. — — Кріпіть ся і ви і стійте твердо на своїм становищі (Куліш з Каменецьким закладав тоді друкарню), побіджаючи висшими ідеями нерозумну тугу, від котрої годі зовсім увільнити ся на чужині. І ми тут, хоч бачимо довкола себе рай, нераз нудимо ся і рвемо ся, то в Петербург до приятелів, то на Україну до нашого простого народу, що понад нього нічого ліпшого ми не стрічаєм. А проте все покоряєть ся перед думкою, що людській душі донконе треба поблукати по чужині, щоб розуміти саму себе і сьвіт, що її окружає. Всі ми сидимо в школі і повинні вчити ся до кінця, переходячи від легких книжок до щораз трудніших. А потім уже відкриєть ся нам таємниця книги вічного життя. Того кожний своєю дорогою добиваєть ся, і ніхто не хоче спинити ся на тім, що знає“. — Так писав Куліш з Женеви в маю 1858 р. (К. 7). — „Оглянувши Європу, я залюблений в Україну і навіть у її жите. Я бажав би собі не розлучати ся з нею ніколи“. — Се вже писав Куліш з Мотронівки в червні того самого року. (К. 11) і був радий, що на селі може спокійно робити. (К. 14).

Але на другий рік 1859 з весною він знов вибрав ся в подорож, щоб забити тугу. В листах до Каменецького з того року ми читаємо дивні речі про сю тугу. Куліш писав на приклад:

Я надію ся зробити ще багато роботи, коли задушу в собі ту зміутугу, що їсть мене живцем. (К. 17).

Я добре зробив, що поїхав не на Україну. Для хорого духом дуже багато значать вигоди, що дають спромогу жити до вподоби і їхати, куди хочеть ся. З Берліна ви дістанете вістку, як я уладжу своє жите. Думаю, що буду ходити пішки і довго спочивати в гарнійших місцевостях. Надію ся багато писати. Пляни, давно покинені мною, являють ся в голові з живими лицами. Учю ся бути самітним: нема нічого крас-

шого на сьвітї від такого положеня. Бути в товпі одиноким, все чути, бачити, відчувати і бути ні від кого незалежним — чи можна видумати що красше? Ледви чи усиджу довго в Дрезні і Монахові. Швайцария сильно приманює мене до себе. Лише вона і підчас тамтої подорожі заспокоїла мою тугу. (Лист з Ковна 1859, 29 цьвітня — К. 18).

Пишу вам з Кенігсберга поганим німецьким пером, і пишу для розігнаня туги. Слава Богу, вона почала потроха уступати ся, але все ще томить мою душу. Стараю ся розірвати себе всякою всячиною, і бачу, що сі стараня не такі до нічого, як мені здавало ся. Втікати перед собою помалу можна, і я тому душею рад. Не раджу вам бути мною: се найприкрїйше істноване, якого нічим не задовольниш, а котре треба задовольнити хоч би не знати чим. Правдивий мій елемент — війна. Я через помилку понав у спокійні горожани. Але може я ще знайду свою дорогу. Почекайте, дайте мені троха виздоровіти від пекельної туги. Мені здаєть ся, що я виздоровію. Вид чужих міст і людей робить тепер на мене відрадне вражінє; щось тихе оселяєть ся в душі, і вона лише деколи скрикує, як божевільна. — Я лишу ся за границею неменше як рік. Самі скажете, що в Петербурзі в зимі не багато для мене радости. Мені треба забути все неприємне і нагодувати себе зовсім иньшим житем, або й поробити нові знайомости. Думаю, що ви не будете тому противні, тим більше коли бачите, що я роблю. А робити я буду: чую, що буду. Дайте лише мені виздоровіти від туги. (1859, цьвітень — К. 19).

Потім Куліш поїздив ще по Росії, а літом 1859 ми бачимо його вже знову на селі, в Малинівці і він уже пише про бажане діяльности (К. 27); в осени він знов у Москві — і оттак він аж до старости любив їздити сьвітами.

В 50-их роках по повороті з Тули діяльність Куліша була дуже велика. Він написав або надрукував повісти: Алексїй Однорогъ (1853), Искатели счастья, Повѣсть о Борисѣ Годуновѣ и Димитріи Самозванцѣ (1857), житєпись і твори Гоголя, свої Записки о Южной Руси (1857), Проповіди Гречулевича, повість Чорну Раду по українськи і по роспійськи (1857), Граматку (1857), перекладав Історию Англії Маколея, 1860 р. видав альманах „Хата“. Діяльність справді незвичайна, особливо, як узяти на увагу се, що Куліш був нераз у грошевих клопотах і не знаходив собі спокою.

Тому й не диво, що повага його у земляків зросла і вони старали ся йому показати, як його поважають. В Полтаві в маю 1860 дали на його честь обід. Про се пише Куліш з великою радостію до Каме-нецького, звїщаючи його між иньшим, що він не стрічав чоловіка, котрий би не тішив ся пізнавши його. „Остатні два роки зробили багато. Репутация моя, як письменника, дає мені всюди приступ і сердешну го-

стину". (К. 33). Року 1860 був він і в Києві і писав звідти також дуже радісні листи; всі шанували його, жінки з поважання до нього влочилися за ним як за Дон Жуаном, і хоч він стеріг ся, щоб не зробити якої дурниці (К. 37), але був радий. „Не сумуйте про мене — не зопеуюсь, дарма що ніби-то байдики бю да за жіноцтвом знай ганяюсь“. (К. 38). Виходить таке, що жінки в нім любили ся, писали листи до нього (К. 39), а він сам дійшов до гадки, що „зближення з жінками ніколи не буде вважати негідним висших характерів. Се-ж і є жите; а то, що називають житєм — учені і люде роботи (д'яловые), то — надвірня робота. Правдиве жите в хаті і під хатою, коло женщины. Все, що здалека від неї — то епізоди, що вяжуть ся з головним“. (К. 37). Не обійшлося, розуміється, і без різних поговорів, але Куліш упевняє, що нічого не винен.

Року 1861 Куліш знову подорожував по Європі. Минуло три роки і різні злидні спонукали його глядати служби. Він дістав посаду у Варшаві і тут історія його лучить ся з історією звісного Лебединцева. Тут і дозріли його думки про злуку північної Руси з південною, які він ще в 40-их роках висловив невизразно у листі до Юзефовича — тепер він став російським урядником. Ол. Кониський каже рішучо, що Куліш таки добровільно спомагав російське Холмщини.*) Куліш же сам поясняє своє становище і свій погляд на справу в листах до Хильчевського і до Тарновського-сина.

Року 1866 писав він з Варшави: Мій час належить князеві Черкаському, а кн. Черкаський то ніщо иньше, лише буря діяльности, що і мене затягла у свій круг. З одушевленєм слухаю сего незвичайного чоловіка. Трудно воно, тяжко, і мучить мене — але то моя сфера! Або пропаду, або зроблюсь лицарем-невмиракою. (X. 2). Або в иньшій листі: Ліпшого міста на сьвітї нема, як Київ, особливо для мене. (Куліш хотів мати свій дім у Києві). Досада бере, що Ляхи все ще гніздять ся під покрешкою присліпкуватої місцевої адміністрації; але се ще більше спонукує мене добивати ся того, щоб поселити ся в Києві. Будемо боронити „русского права“ що сили“. (X. 3). Ще иньший лист з жовтня 1866 починається ся поезією Пушкина: „Когда для смертнаго умолкнет шумный день“, а далі Куліш каже: „Така неправильна душа, як у мене, не може бути спокійна. Я наробив багато помилок у житю, багато дурниць, багато підлостей (пошлостей). Все те мучить мене, — ось і маеш усю історію. Один для мене ратунок — сильна діяльність. Без служби така діяльність у Росії — бодай для мене — неможлива. Ось чому я служу, та ще й тому, що хочу сплатити довги. Осягнувши се, я може страчу сили

*) Див. Записки XXVII том в огляді часописей.

і заберу ся у свій хутірський захисток, щоби померти по запорозьки, себто здалека від метушні. — Потім Куліш оповідає, як він живе у Варшаві, як кудись гроші подіває, і сам не знає куди, та що в нього добрий апетит, хоч про їду не дбає. „Одна тільки біда, що безрадісно якомсь буває на світі, дуже безрадісно, — і тут часом — неначе дуже мудрі річі роблять ся страшні дурниці. Моє жите давно зіпсоване“.

(X. 4).

А от ще одна виписка з листу до Тарновського-сина 1868 р.:

„Не сподівався по тобі, щоб іграшками тільки втішав ся. Ходив еси в гарних жупанах, кохавш ся в старосьвітських клейнотах. Добре — спасибі тобі робиш. Спогадай же, коханий земляче, того Тарновського, що купував еси книги, печатай з його гербами. Нехай би ніхто не сказав, нишучи історію, що одколовшись од Речі посполитої у козацтво, усякий староруський рід зникчєнів. Нехай би знав очоловічений* світ, що козаччина породила твердих духом людей, а не яких небудь гречкосіїв та домонтарів. Тобі, добродію, годилось би того доказати, як чоловікови такому, що змалку постеріг, чого стоїть наша Україна. Ти-ж маєш і голову ясну, і серце чисте, і достаток чималий. Вільш од усякого иньшого зміг би ти вславити показану віру пресьвітлого роду Тарновських. Вони, будши давнешними Русинами, служили щирим і великим серцем своїм ляцтву божевільному, а ти послужив би Руси праведній“.

(Т. син 4).

З листів до Хильчевського видно, що Куліш не все був рад своїй варшавській службі. „В мене — пише він 1867 р. в листі — не було охоти до листування. Коли не лаяти все навкруги, то нічого й писати, а лайкою що поможеш? От тобі й відповідь на твої питання. Скажеш — якого-ж гаспида сидиш у тій Варшаві? А де-ж мені дітись? На столиці нас не треба, а на Україні дурень на дурневи сидить та дурнем і поганяє. А що вже Київ, то вибачай чи й є на світі дурніщий город!“

(X. 5). Дуже помиляєш ся, друже Іване, думаючи, що як би я жив у вітчизні, то я міг би мати добрий вплив на моїх земляків: перебравши в житю багато людей, я прийшов до виводу, що моїх земляків, себ то інтелігенцію, треба лишити на ласку їх нікчєнної долі. Нехай ними займеть ся ще хто небудь иньший, а я маю намір займатися лише своєю особою. „Предметъ достойный!“ Як каже бідний Пушкин, котрий... „людей конечно зналъ

и вообще ихъ презиралъ,

но правилъ нѣтъ безъ исключеній“ — сказано далі. Є виїмки і для мене, але для них нема потреби жити на Україні“. (X. 8).

З житєписей Куліша знаємо, що він мав великі непримности з причини зносин з Галичанами, через те нападали на него російські часо-

писи і він покинув службу“.*) Мабуть се було причиною його жалю до земляків.

Тут варто запам'ятати собі слова Куліша, писані ним до Хильчевського 1872 р. 16 марця: „Чи ти думаєш, що моя варшавська служба — то лише гра припадків? Я пізнав людей і обставини і скористав з одних і других. Моральна смерть Мілютина (Куліш мав на думці недугу М-а, через котру той мусів покинути службу) поцувала мені кар'єру; але коли-б мені не опротивили урядники аж до блювоти, то я міг би був лишити ся з 4500 (а з нагородами 5000), доки був би схотів, аж до красивих часів. Ні, я мусів розірвати з ними і через стан мого духа, і для ратованя моєї репутації, котру вони хотіли очорнити“ (X. 32).

Весною 1869 він вибрав ся знов у подорож, жив у Празі, потім у Відні, а вертаючи через Галичину до дому, познайомив ся тут також з родиною Барвінських. На другий рік (1870) був знову у Відні, Венеції... і знову в Піддубня пише: „Я вже дома“. До того часу відносять ся його переписка з братами Барвінськими, котру вже характеризував др. Іван Франко (у XXVI томі Записок), сказавши, що Куліш у той час не знав ще Галичини. Взагалі-ж материялів до історії зносин Куліша з Галичиною оголошено ще за мало; багато листів, коли не пропали, лежить ще в руках давнійших галицьких діячів — тому й трудно ще писати докладно історію сих зносин. Але за те в листах до Хильчевського маємо деякі звістки, що вяжуть ся з Кулішевою „Історією возсоединенія Руси“.

Після 1870 р., хоч Куліш зарікав ся брати службу, материяльні клопоти знову примусили його шукати її. Особливо багато клопотів мав з маєтністю своєї жінки Мотронівкою, через котру мав процес з її братом. Ся справа так докучила Кулішеви, що він аж у жемурах списав її на вічну пам'ятку і нераз згадує про неї в листах до Хильчевського. (X. 52, 60).

Гіршого пива він сам собі наварив зі своєю „Історією возсоединенія Руси“. Про неї він пише до Хильчевського: „Мені здасть ся, неначе-б я тільки починав писати. Плян у мене дуже широкий. Історія злуки Руси в 9 томах буде тільки першою частиною праці і т. д.“ (X. 66). „Любо мені буде дивитись на бісноване всіх учених і премудрих. Діло в тім, щоби спонукати їх роззявити рота і закрякати на мою книгу; всяке кракане дає нову тему і російський розум вийде з летаргії, в якій він перебуває“. (X. 68).

*) Див. Історію руської літератури Ом. Огоновського, том III 1, 118.

А потім вийшов перший том згаданої історії і він очевидно не сподобався Хильчевському. Мусів він про те написати і Кудішеви, бо Кудіш ось що відписує йому з Мотронівки в лютім 1875 р.: „Ти дальше утік від царя Давида, як я від Тараса Шевченка, і мене се не непокоїть ані трохи. Твою зичливість до автора Історії В. Р. я ціню, але чому правда не має бути по моїй стороні. Чи не тому, що я стою сам против багатьох? Коли-ж бувало таке, щоби правда своєю появою збирала коло себе більшість? Публична опінія творить ся між пасивними умами. А вона для мене не закон. Ти сам, боронячи Шевченка і Костомарова, повторяєш лише догмати, установлені для душевних лінохів. Коли-б дві особи, що забезпечили нашу будучину, Петро і Катерина, були кати і людоїди, як назвав їх Шевченко, то нам лишалось би тільки дуріти. А читав ти його поему „Марію“? Вона написана по повороті Ш-ка з заслання, на науку, як видко, народови, котрий за проводом письменників признає його найліпшим висловом свого розуму і серця. А що-до Костомарова, то його нерозумінє історії найбільше залежить від того, що він чужинець (иноплемениць). „У кожній народній історії, писаній чужинцем (каже Прескот) є зовсім певно односторонність і нерозумінє. Одноземство дає такі сили, яких не може заступити ніякий гоній“. Костомарів загнув із нашого хвосту нам карлючку, а ми його пuste балаканє назвали історією нашого народа. На безлюді і Хома дворянин. Хто не бачив нового, той рад і старому. „Плїняйся — тебї насладженє“, каже Жуковский. Є люде, що вдовольняють ся ще слабшими виробами письменности. Розумієть ся, мій протест дошкулив їм, але і баба сердилась на торзі, а торг протє й байдуже. Чи я протягом 12 літ спитав ся хоч один раз, як у нас думають про минуле, теперішнє і будуче? Перед кївським ареопагом я не маю наміру ставляти ся з моїми думками, і лише припадком, не по моїй волі, дізнаю ся, що скажуть про мою книжку друком. Я нічого періодичного не читаю. Що можуть про неї сказати люде, для котрих і Костомарів — історик? Ви хочете, щоби були дві правди, а вона тільки по однім боці. Коли моя книжка — неправда, то чому її читають? Коли-ж я не помилив ся в описуваню мого народа, то по що читати його карикатурну історію! Ти хочеш порівнювати те, що не можна порівняти — чужинця з туземцем. А се, брате, тому, що всі ви — до деякої міри — чужинці. Хто міг вас зробити рідними дітьми своєї землі? Чи не духовна академія й університет? Се-ж огнища чужоземства і притім що найгіршого! Чи я може пишу сам для себе? А нехай би й так, красше думати правду на самоті, ніж промовляти перед публикою, стративши чутє до своєї минувшини і теперішности. Ми

занадто довго йшли різними дорогами, і тому моя публіка стала для мене чужа. (X. 71).

Як бачимо, у с'їм листі багато мудрovanja, а діла мало. Куліша тішило, що може йти на перекір загалови. Він і жартує собі, що коли видасть усі дев'ять книжок історії, то земляки його, „як прокинуть ся, та побачать, та завірнуть, то може ще більшого зададуть хропака“. (X. 76).

Не минуло пяти літ від видання третього тома Історії злуки Руси — і Куліш на вдивовижу своїм землякам видав відому „Крашанку“, де величав польську культуру, яку недавно ганьбив. Але небавом він опам'ятав ся — і се вже, не рахуючи його дальших напастей на Шевченка, була його остання проба політичної акції на більшу скалю. Своєю Історією і Крашанкою він відчувив від себе земляків, хоч до самої смерти не покидав пера і писав по українськи. В 80-х роках він уже осів на своїм хуторі і там жив до кінця, здалека від людей.

Надруковані досі листи Куліша дають нам доволі виразний образ його. В домашніх обставинах він був добрим мужем, що особливо дбав про свою жінку і забезпечене собі і їй життя та старости, хоч орудувати грішми не вмів, як і сам признаєть ся до того. В його листах повно звісток про грошеві справи. Любив він одягати ся чепурно і Каменецькому радив дбати про свій вигляд. Вдача його аложена в ріжно-родних прикмет, між котрими знайдемо ентузіязм, аристократизм, деспотизм (X. 130), охоту до боротьби, величезну діяльність, скорість у роботі, педантизм, непосидючість і бажанє стати „лицарем невмиракою“. Звихнула його думки служба в Варшаві і з того часу він відбив ся та відчувив ся від людей, бажуючи за всяку ціну спонукати земляків поважати його, хоч він ними погорджував. „Хто тебе, батюшка, обидить? Ти сам всякого обидиш! — отсе мій девіз“ — так писав сам Куліш (X. 52), але zarazом і покликавав ся на слова польського поета:

Sąd nad nami nie dany nikomu,
Chcąc mnie sądzić, trzeba być
we mnie, nie ze mną.

Справді так! Не легко зрозуміти Куліша з його крутою душею. Все-ж бачимо, що і до самої смерти він, як був, так лишив ся Українцем і бажав, хоч пераз і по свому, добра Україні. З 80-их та 90-их років надруковано листів Куліша ще дуже мало — єсть тільки кілька до Тарловського-сина, котрому для музея передає він свої рукописи — так і годі ще характеризувати його в старости.

О. Маковей.

Древности (.) Труды археографической комиссии императорскаго археологическаго общества, т. I, вып. 1 і 2, Мва, 1898, ст. 380, 4^о.

Заснована 1896 р. при Московськiм археологічним товариствi археографічна комісія минулого року розпочала під редакцією свого секретаря М. Довнар-Запольского своє видання під титулом поданим вгорі. Досі вийшло два зошити. Видання зроблене по типу наукової часописи: статі, дрібні замітки, критика, бібліографічні звістки; головна увага звернена на археографію. Видання таке може бути дуже користним, бо дотепер нема чогось такого в Росії; треба б тільки, щоб виходило воно частіше, аби критичний і бібліографічний відділи не мали випадкового характера й не перестарювались, та й формат in quarto не дуже надасться для наукової часописи.

В виданих досі двох зошитах спеціально для нас інтересного не багато. Д. Мацієвич (с. 31) описує рукописний кодекс Архангельської літописи, з деякими відміннями в порівнянні з друкованим текстом. Д. Дорошевич (с. 111) подає звістки про архиви Глуховського повіта, д. Кочубей — реєстр документів свого архива (с. 114). А. Сапулов друкує опис архива полоцької консисторії. *М. Г.*

И. Поляковъ — Крупное землевладѣніе на Волини, стор. 77, 16^о, К. 1898. (Відбитка з „Кієвлянина“ за рік 1898).

Автор цієї книжечки подає коротенькі відомости що до великих хліборобських господарств (так званого „крупнаго землевладѣнія“) на Волини на підставі офіціальних статистичних дат. З 12827 окремих господарств на Волини більших господарств числять ся 236; власне про сі останні і йде мова у д. Полякова. Невідомо чому, автор на стор. 4—5 зачіпає Поляків, що мають маєтки на Волини, і бідкається, що хоч „лицам русскаго проихожденія“ належить більша частина маєтків, але у Поляків иноді трапляють ся землі ліпші. Книжка взагалі великої вартости не має, бо містить в собі лише сирій, не розроблений матеріал, що матиме вартість тільки в звязку з иньшими статистичними датами і в більш докладнім обробленню. *С. Е.*

Описание отдѣльныхъ русскихъ хозяйствъ. Вып. III. Курская губернія. Спб., 1897, стор. 95 (Видання міністерства хліборобства і державних маєтків).

Тепер саме хліборобські верстви людности в Росії переживають вельми тяжкі часи: з одного боку кризи в торгівлі збіжем і дешеві ціни на його викликають в деяких місцях перепродукцію збіжа, а з другого боку майже хронічні недороди та голодовки, що довгою низкою тягнуть

ся через останні роки, довели людність тих губерній, де частійше трапляють ся недороди, до цілковитого убожества. Отже все се — і кризи, і голодовки — показує, що не все „обстоить благополучно“ в стороні хліборобів, якою здавна стала Росія; що час би вже перейти від майже первісного стану хліборобства, який і досі ще тут панує, до більш інтензивних систем господарства і поставити хліборобство, о скільки можливо, на раціональні підвалини. Запровадженню більш інтензивних систем господарства поміж хліборобів повинно спричинити ся розповсюдження серед суспільства правдивих наукових відомостей про технічні поліпшення господарства і про місцеві обставини господарства, що на різних кінцях Росії далеко не однакові. З сього погляду книжка, якої титул в горі виписано, праця дуже користна, бо вона оглядає хліборобство з різних боків: і з боку технічного, і з боку природних обставин — климата, ґрунта і т. и.

Третій випуск „Описанія отдѣльныхъ русскихъ хозяйствъ“, припадає на Курщину; загально кажучи, він складаєть ся з двох частин. Перша частина (стор. 1—41) містить в собі загальний огляд господарства в Курщині: місцевість, геологічну будову, климат, ґрунт і иньші обставини господарства в сій губернії, що виходять з її географічного положення і природних обставин. Друга частина (стор. 42—95) містить ширший опис восьми окремих господарств, що ведуть ся зовсім раціонально з технічного боку і з сїєї причини можуть стати ся взірцем для иньших господарств. Окрім того редакція обіцяє в дальших випусках видавництва подати описи ще кількох взірцевих господарств „на науку иньшим“ (стор. 41). Сподіваємось, що ся обіцянка буде виконана і ми матимемо докладний опис не тільки Курщини, що в деякій частині тільки залюднена українським народом, але й иньших українських губерній — з погляду хліборобства і взагалі господарства.

С. Е.

Помѣстное землевладѣніе въ Подольской губерніи. Составилъ В. К. Гульдманъ. Изданіе Подольскаго Статистическаго Комитета. Камень Под., 1898, ст. 362+46+26, мала 8^о.

Прочитавши заголовок книжки, можна подумати, що в ній є якийсь дослід про поміщицьке володінє землею на Поділю; тим часом тут є тільки реєстри осель по повітам з означенєм, до кого належить оселя, віра пана, де він родив ся, почта і скількість землі з поділом її на ґрунти для осель, поле, ліс, пасовиска і неужитки; показано й те, чи пан господарує сам, чи віддає свою землю в аренду і кому. В кінці додано по-

казчик осель і панів губернії. Се значить підручник. Жаль, що автор книжки не подав розвідки про володіне землею на Поділлі; значний матеріал для такої розвідки могла б дати сама його книжка.

Ю. С.

Энциклопедическій Словарь, издатели Ф. А. Брокгаузъ и И. А. Ефронъ, томъ XXIV, полутомы 47, Повелительное наклонение — Полярныя координаты, 48 Полярныя сіянія — Прая, Спб., 1898, ст. 960.

Визначимо найбільш цікаві для нас статі сього тому. Історії і літературі українській присвячені — замітка про Підкову, статі про Подольську землю, Українська поземельна громада (211—2), Полетика, Полівці, Полуботок, Поляне, Посполиті, Потебня, Потьомкін, Почаєвська лавра, Право магдебурське (в Литві й на Україні); сюди-ж можна зачислити і статю д. Шахматова про Початкову літопись, де автор висловлює свою гадку про зміст Сильвестрового свода та про відносини Новгородської I-ої до Початкової літописи. Між статями географічно-статистичного змісту занотуємо: Подольська і Полтавська губернія: обидві мають спеціальні гарно оброблені мапи, шкода лише, що редакція не має певної уставленої системи значків на мапах, через те трудніше ними користатись. Певну цікавість мають також начерки Д. А(нучіна) і М. Сумцова по фольклору і етнографії: Поминки, Погребальные обычаи (не наведено літератури), Подводные города, Полевикъ, Порогъ, Праца і т. д. Народній поезії присвячені статі про Ідолище й Поповичів; занотуємо й гарно оброблену статю більше загального характеру про приказки.

Звертає на себе увагу цикл статей по історії Польщі: він може служити свідомством, як непропорціонально оброблено поодинокі відділи сього словника. Порівняємо наприклад його з статями присвяченими сучасним європейським державам: Австрія (п. 1) займає 26 ст., Англія (пол. 10) 64, Германія (пол. 16) 49 ст. Італія (пол. 26) 61 ст., між тим Польща займає 58 ст. (117½ стовбців). Така пропорціональність в словнику кидає ся в вічі й ми завважали вже про неї тоді, як оглядали статі про Українців (Записки т. XIX). Цікаво було-б знати, як великі будуть статі — Росія Малая і Южнорусская література? А поки що зазначимо, що історії Польщі присвячено 50 стовбців й 3½ бібліографії, історія літератури займає 24.

Перейдемо до деяких недоглядів статей. В замітці про Підкову можна-б було зазначити й Кулішову „Історію возсоединенія“ (I. 100—4). В статі про Полетику не занотовано, що його деякі уважають за автора

відомої Історії Руссов. Вказівка д. Ш. в замітці про Посвиста — на думу подану Кулішом в Записках о Ю. Р. І, здаєть ся досить дивною, бо ся дума (172—178 ст.) дуже підозріла й лишаєть ся на відвічальности Шишацького - Ілліча, що дав її Кулішеви. Відносини д. Потєбні до українства в статі д. Сумцова присвяченій сьому науковому діячу, змальовані досить невіразно й неясно.

О. Г-ий.

Видавництва й книжки, обговорені в сім томі:

L'Anthropologie (Matériaux pour l'histoire de l'homme, Revue d'anthropologie, Revue d'Ethnographie-réunis), rédacteurs en chef mm. Boule — Vernaux Париж, т. V—IX (р. 1894—8).

Н. Петровъ — Историко-топографическіе очерки древняго Кіева, 1897.

С. Голубевъ — О древнѣйшемъ планѣ г. Кіева 1638 г., 1898.

П. Орловскій — Св. Софія Кіевская, вынѣ Кіево-Софійскій каеед-
ральный соборъ, 1898.

Іл. Кокорудъ — Взаємини між старорускими законодатними памят-
никами, 1898.

Е. Карскій — Западнорусскіе переводы псалтыри въ XV—XVII
вѣкахъ, 1896.

М. Довнаръ-Запольскій — Западно-русскія сельская община въ
XVI вѣкѣ, 1897.

І. Лапо — Земскій судъ въ великомъ княжествѣ Литовскомъ въ
концѣ XVI вѣка, 1897.

Д. Миллеръ — Очерки изъ исторіи и юридическаго быта старой
Малороссіи. — Превращеніе казацкой старшины въ дворянство, 1898.

А. Лазаревскій — Замѣтки на историческія монографіи Д. П. Мил-
лера о малорусскомъ дворянствѣ и статутowychъ судахъ, 1898.

А. Лазаревскій — Изъ семейной хроники Берловъ, 1899.

В. Шенрокъ — Матеріалы для біографіи Н. В. Гоголя, т. IV, 1897.

А. Титовъ -- Письма П. А. Кулиша къ О. М. Бодянскому (1846 —
1877 гг.), 1897.

Письма П. А. Кулиша къ И. Ф. Хильчевскому, 1858—1875, 1898.

Письма П. А. Кулиша къ Шевченку, 1899.

Письма Кулиша къ В. В. Тарновскому, 1855—58 гг., 1898.

Письма Кулиша къ Д. С. Каменецкому, 1857—1865 гг., 1898.

Переписка Кулиша съ Володиміромъ Барвинскимъ въ первой по-
ловинѣ 1871 года, 1898.

— Письма П. А. Кулиша къ В. В. Тарновскому-сыну, 1899.

— Письма П. А. Кулиша къ М. В. Юзефовичу, 1843—1861 гг., 1899.

Древности (.) Труды археографической комисіи императорскаго археологическаго общества, 1898.

И. Поляковъ — Крупное землевладѣніе на Волыни, 1898.

Описаніе отдѣльныхъ русскихъ хозяйствъ. Вып. III. Курская губернія, 1897.

В. К. Гульдманъ — Помѣстное землевладѣніе въ Подольской губерніи, 1898.

Энциклопедическій Словарь, издатели Ф. А. Брокгаузъ и И. А. Ефронъ, томъ XXIV, 1898.

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hrušewskýj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskýj 29—86; 3. Šewčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyškyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Šewčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barwińskiy 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačownyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskýj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messapparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachiwskýj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarewskýj's. Desiderata von M. Hrušewskýj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Šewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Errinerung an Markian Saškewič, von W. Kocowskyj 25—35; 3. Šewčenko und Mickiewič, vergleichende Studie von Dr. A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanci“, Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. J. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hrušewskýj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyškyj und M. H. 2:2—231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Šewčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyškyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynowskyj 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von W. Lewickýj 124—139; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hrušewskýj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrienko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonowskyj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Šewčenko im Gefängniß, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hrušewskýj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und commercielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Welicko S. 1—36; 2. Bitschrift Honta's und Zeliezniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd“ (Najmička) von T. Šewčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archographische Note von M. Hrušewskýj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von * * * 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Šewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes“, griechische Grammatik, herausgegeben im Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studynskýj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hrušewskýj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von W. Lewickýj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Šewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Warlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Witowd“, einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch, lithuanischen Chronik, von M. Hrušewskýj 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie“, ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohila im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studynskýj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Šewčenko, von Al. Konyškyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhundert., von A. Lotočkýj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten“, ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von B. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakowskýj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürs, Lithauen, von M. Hrušewskýj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barwińskijs s. 1—34; 2. Warlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hrušewskýj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5. Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Šewčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyškýj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kiewer Gebietes, mitgeth. von M. Hrušewskýj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Lewyckýj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F. Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckýj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, mitgeth. von M. Hrušewskýj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studyńskijs 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakowa 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Šewčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyškýj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hrušewskýj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckýj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des Bohdan Chmelnyckýj, mitgeth. von S. Tomašiwskýj, I 1—14; 3. Taras Šewčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyškýj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hrušewskýj 1—16; 5. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kušewič, lemberger Rathherr und sein Notizbuch, von S. Tomašiwskýj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., redigirt von M. Hrušewskýj 1—48; 3. T. Šewčenko's letzte Reise nach Ukraine (im J. 1859), von A. Konyškýj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archeologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Knižewič, I 8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hrušewskýj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von W. Hnatiuk 1—38; 3. T. Šewčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškýj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896, I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotliarewskij's Werke in Galizien, von Dr. I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten“, Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryčkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Wolynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hrušewskyj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von I. Makowej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Arbeiter“, mitgeth. von Dr. Iwan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntnis der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Iwan Werchratskyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celewyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntnis der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Iwan Werchratskyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hrušewskyj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Поодинокі томи „Записок“ (I—XXII, XXV—XXVII) коштують 3 корони, т. XXIII—IV 5 кор., комплет I—XX т. продають ся по 48 кор.; VIII річник коштує 12 кор.

Preis einzelner Bände (I—XXII, XXV—XXVI) der Mittheilungen 3 Kronen., B. XXIII—IV 5 Kr., B-de I—XX komplet kosten 48 Kr., VIII Jahrgang kostet 12 Kr.

Літературно-Науковий Вістник, виходить місячно книжками коло 12 арк., річна передплата 16 кор. = 8 руб. (при бандерольній пересилці).
Адміністрація: Чарнецького 26.

Адреса Товариства: Львів, Чарнецького 26.
Adresse der Gesellschaft: Lemberg, Čarnecki-Strasse 26.